

Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A.
Polish Tourism Development Agency

Strategia rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW*

Warszawa, luty - lipiec 2006

Strategia rozwoju produktu turystycznego „PISA-NAREW”

Copyright © by Polska Agencja Rozwoju Turystyki SA, Warszawa 2006

Opracowanie zostało przygotowane przez zespół konsultantów PART S.A. pod kierownictwem Tomasza Majki, w składzie:

1. Marek Żukowski
2. Małgorzata Migdalska
3. Katarzyna Wyszogrodzka
4. Jacek Debis
5. Mariusz Sadurski
6. Patrycja Janiszewska
7. Joanna Grudzińska-Saja
8. Katarzyna Wnękowska

oraz konsultantów zewnętrznych

1. Firma EKOTON s.c. Grzegorz Chocian, Beata Gładkowska-Chocian
2. Tomasz Frycz – projektant
3. Marcin Wicha – projektant

Niniejsza *Strategia* została opracowana na zlecenie Urzędu Miejskiego w Piszach realizując podpisane 1 marca 2005 r. w Piszach POROZUMIENIE „PISA-NAREW”. Stronami porozumienia międzygminnego są:

1. Gmina Pisz
2. Gmina Kolno
3. Gmina Turośl
4. Gmina Zbójna
5. Miasto i Gmina Nowogród
6. Miasto Ostrołęka

Polska Agencja Rozwoju Turystyki S.A. istnieje na polskim rynku inwestycji turystycznych od 1993 r. Celem Spółki jest pomoc w tworzeniu i realizacji projektów wspierających rozwój infrastruktury turystycznej w Polsce.

NASZĄ MARKĄ JEST:

INNOWACYJNOŚĆ

Spółka poszukuje nieustannie różnorodnych dróg dalszego rozwoju na dynamicznie rozwijającym się rynku inwestycji turystycznych.

WSZECHESTRONNOŚĆ

Pośrednictwo i doradztwo we wszystkich obszarach inwestycyjnych, obsługa każdego segmentu rynku turystycznego.

KOMPLEKSOWOŚĆ USŁUG

Oferujemy kompleksową usługę prowadzenia klienta, od zlecenia po realizację projektu oraz jego promocję.

DOŚWIADCZENIE I PROFESJONALIZM W OBSŁUDZE KLIENTA

25 menedżerów i konsultantów PART S.A. współpracuje z wieloma ekspertami zewnętrznymi i partnerami lokalnymi. Dzięki ich pracy PART S.A. zyskał renomę na rynku oraz liczne grono stałych klientów.

ZAPRASZAMY DO WSPÓŁPRACY

POLSKA AGENCJA ROZWOJU TURYSTYKI S.A.

ul Stawki 2
00 - 193 Warszawa
tel. 22/860 67 80
www.part.com.pl
e-mail: part@part.com.pl

SPIS TREŚCI

STRATEGIA ROZWOJU PRODUKTU TURYSTYCZNEGO PISA-NAREW.....	1
WSTĘP.....	6
1.1. Przesłanki opracowania Strategii.....	6
1.2. Podmiot i zakres Strategii	6
1.3. Główne założenia Strategii.....	7
1.4. Cele projektu.....	8
1.5. Sposób pracy nad Strategią.....	9
CZĘŚĆ ANALITYCZNA – AUDYT TURYSTYCZNY.....	12
2 ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA OBSZARU OBJĘTEGO PROJEKTEM..	13
2.1. Charakterystyka obszaru objętego projektem.....	13
2.1.1. Przebieg rzeki Pisy.....	13
2.1.2. Przebieg rzeki Narwi na odcinku od ujścia Pisy do miasta Ostrołęka.....	15
2.2. Walory turystyczne obszaru.....	16
2.2.1. Walory naturalne.....	16
2.2.2. Analiza walorów kulturowych.....	25
2.2.3. Analiza walorów społecznych.....	33
3 ANALIZA ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO OBSZARU PISA- NAREW.....	37
3.1. Infrastruktura turystyczna – charakterystyka zaplecza turystycznego obszaru.....	37
3.1.1. Baza wodna.....	37
3.1.2. Baza noclegowa.....	41
3.1.3. Baza gastronomiczna.....	56
3.1.4. Baza uzupełniająca.....	60
3.1.5. Podsumowanie – zagospodarowanie turystyczne analizowanego obszaru (ocena wg podanej skali).....	70
3.2. Stan ochrony środowiska na obszarze objętym Projektem.....	71
3.2.1. Stan środowiska poszczególnych jednostek terytorialnych objętych projektem PISA-NAREW.....	72
3.2.2. Podstawowe parametry środowiska na szlaku PISA- NAREW.....	79
3.2.3. Wykaz terenów prawnie chronionych.....	82
3.2.4. Jednostki uprawnione do ochrony środowiska naturalnego na szlaku wodnym.....	93
3.2.5. Wykaz wraz z opisem zrealizowanych oraz planowanych inwestycji komunalnych, przyjaznych dla środowiska.....	94
3.2.6. Zagrożenia środowiska naturalnego wynikające z codziennej działalności mieszkańców terenów przyległych do szlaku wodnego.....	99
3.2.7. Podsumowanie istniejących zagrożeń dla wszystkich gmin na szlaku PISA- NAREW.....	107
3.3. Dostępność komunikacyjna obszaru.....	108
4 ANALIZA ORGANIZATORÓW TURYSTYKI NA OMAWIANYM OBSZARZE	112
5 OCENA AKTYWNOŚCI MARKETINGOWEJ W ZAKRESIE TURYSTYKI NA ANALIZOWANYM OBSZARZE.....	116

5.1. Organizacja promocji.....	116
5.2. Elementy promocji.....	117
6 ANALIZA SWOT.....	134
6.1. Analiza silnych i słabych stron omawianego obszaru w zakresie rozwoju turystyki.....	134
6.2. Analiza szans i zagrożeń omawianego obszaru w zakresie rozwoju turystyki.....	135
CZĘŚĆ STRATEGICZNA.....	136
7 KONCEPCJA ROZWOJU ZINTEGROWANEGO PRODUKTU TURYSTYCZNEGO PISA-NAREW.....	137
7.1. Wizja rozwoju produktu.....	139
7.2. Koncepcja zintegrowanego produktu turystycznego.....	140
7.3. Segmentacja.....	141
7.3.1. Profile segmentów.....	142
7.3.2. Docelowe segmenty rynku.....	144
7.4. Produkt główny.....	146
7.4.1. Idea i założenia.....	146
7.4.2. Koncepcja funkcjonowania szlaku.....	147
7.4.3. Charakterystyka niezbędnych inwestycji na szlaku Pisa Narew.....	150
7.4.4. Infrastruktura noclegowa.....	165
7.4.5. Infrastruktura drogowa.....	167
7.4.6. Przesłanki dla budowy stopnia wodnego na Pisie oraz wieloaspektowej modernizacji mostów na Pisie i Narwi.....	169
7.4.7. Zagrożenia środowiska naturalnego wynikające z rozwoju turystyki w danym regionie.....	173
7.5. Produkty uzupełniające.....	180
7.5.1. Bliskie Spotkania z Naturą.....	181
7.5.2. Spotkania 4 Kultur.....	185
7.5.3. Szlak fortyfikacji.....	189
8 BUDOWA TOŻSAMOŚCI PRODUKTU TURYSTYCZNEGO.....	194
8.1. Założenia budowy marki PISA-NAREW.....	194
8.2. Diagram marki.....	195
8.3. Projektowanie docelowe wizerunku – założenia procesu komunikacji marketingowej.....	196
8.4. Zasady dystrybucji logo oraz systemu identyfikacji wizualnej.....	199
8.5. Nadzór nad wykorzystaniem marki.....	201
8.5.1. System Identyfikacji Wizualnej - elementy.....	202
8.6. Założenia systemu zarządzania marką.....	202
8.6.1. Menedżer Marki.....	202
8.7. Proponowane narzędzia promocyjne.....	203
8.7.1. Impreza wizerunkowa – Festiwal PISA-NAREW.....	203
8.7.2. Pakiety – modelowanie programów turystycznych.....	204
8.7.3. Strona internetowa: www.pisanarew.pl	205
8.7.4. Karta turystyczna PISA-NAREW.....	206
8.8. Wytyczne do tworzenia planu i programu promocji.....	206
9 WDRAŻANIE I MONITORING STRATEGII.....	208
9.1. System wdrażania.....	212
9.2. Monitoring Strategii.....	217
9.3. Etapy organizacji struktury wdrażającej Strategię.....	220
9.4. Etapy i harmonogram wdrażania Strategii.....	223
10 ZAŁĄCZNIKI.....	225
10.1. Katalog Identyfikacji Wizualnej – standaryzacja logo.....	225
10.2. Katalog Identyfikacji Wizualnej – aplikacje.....	232

WSTĘP

1.1. Przesłanki opracowania Strategii

1 marca 2005 r. zawarte zostało porozumienie międzygminne pomiędzy:

- Gminą Pisz
- Gminą Kolno
- Gminą Turośl
- Gminą Zbójna
- Miastem i Gminą Nowogród
- Miastem Ostrolęka

dotyczące skoordynowania działań poszczególnych gmin podejmowanych w zakresie zagospodarowania turystycznego terenów dorzeczy Pisy i Narwi.

Porozumienie to stało się przyczynkiem do opracowania Strategii.

1.2. Podmiot i zakres Strategii

Określenie podmiotu stanowi bardzo ważny element konstrukcji logicznej i formalno-prawnej Strategii, przede wszystkim z uwagi na liczbę wielu podmiotów mających wpływ na powodzenie projektu. Z samej definicji podmiot musi mieć następujące atrybuty:

- **Autonomię**, czyli zdolność i prawo do zajmowania się sprawami będącymi przedmiotem Strategii.
- **Moc decyzyjną**, czyli prawo do podejmowania decyzji w sprawach będących przedmiotem Strategii.
- **Kreatywność osób reprezentujących podmiot**, czyli zdolność do rozwiązywania problemów i podejmowania wyzwań stojących przed podmiotem Strategii, głównie przez poszukiwanie rozwiązań dotychczas niestosowanych.

W pracy nad dokumentem „Strategia rozwoju produktu turystycznego „PISA-NAREW” rozważane były dwa możliwe ujęcia Strategii, węższe i szersze:

1. Węższe pojęcie Strategii ujmuje temat w odniesieniu do samego produktu i rynku. Takie ujęcie ma charakter strategii marketingowej.
2. Szersze pojęcie Strategii ujmuje temat kompleksowo. W tym przypadku zakłada się, że aby skutecznie wdrożyć koncepcję rozwoju produktu turystycznego niezbędne jest odniesienie się w Strategii do wszystkich aspektów, warunkujących osiągnięcie założonych celów projektu. Obok aspektu marketingowego (produktowo-rynkowego) niezbędne jest zaplanowanie i podjęcie działań również w zakresie:

- stanu i eksploatacji przestrzeni publicznej i zasobów gminnych
- utrzymania i eksploatacji zasobów instytucji
- zasobów ludzkich związanych z ofertą turystyki na szlaku
- systemu zarządzania i współdziałania podmiotów w ramach rozwoju produktu
- możliwości i sposobów finansowania
- współdziałania w zakresie turystyki z partnerami zewnętrznymi.

W prezentowanej Strategii przyjęte zostało szersze ujęcie tematu.

1.3. Główne założenia Strategii

Strategia rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW* wymaga przeprowadzenia w pierwszym etapie prac analitycznych, pozwalających na ocenę potencjału obszaru w kontekście rozwoju produktu turystycznego.

Analiza taka obejmuje zarówno zagadnienia z zakresu zagospodarowania turystycznego obszaru wzdłuż Pisy i Narwi, jak i szeroko rozumianej oferty turystycznej. Pozwoli to w kolejnych etapach prac na skonstruowanie koncepcji produktu turystycznego efektywnie wykorzystującego posiadany potencjał oraz skuteczne programowanie nowych inwestycji i działań.

Audyt turystyczny jest przede wszystkim oceną aktualnego stanu (stan z marca 2006 r.) oferty produktów i usług turystycznych dostępnych na badanym obszarze. Służy również do porównania zdolności recepcyjnej obszaru z obecnym i oczekiwanym ruchem turystycznym.

W trakcie opracowania analizie poddano:

- zasoby i ofertę objętych projektem gmin,
- infrastrukturę turystyczną szlaku wodnego *PISA-NAREW*,
- zasoby i ofertę turystyczną obszaru.

Do przeprowadzenia audytu turystycznego zastosowano metodykę prac stosowaną przez Polską Agencję Rozwoju Turystyki. Dane do przygotowania audytu turystycznego „Strategii rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW*” czerpane były ze źródeł pierwotnych i wtórnych. Przede wszystkim są to informacje pochodzące z:

- gmin biorących udział w projekcie – informacje przekazane w odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie,
- materiałów i informacji przekazanych przez urzędy miast i gmin biorących udział w projekcie,
- drukowanych materiałów informacyjnych nt. poszczególnych gmin oraz oferty turystycznej obszaru,
- wywiadów telefonicznych i osobistych z gestorami bazy noclegowej i gastronomicznej,
- własnych stron internetowych gmin objętych projektem,
- spotkań z przedstawicielami gmin i odpowiednich wydziałów w urzędach.

1.4. Cele projektu

Cele główne projektu:

- Wzrost konkurencyjności Doliny Pisy i Doliny Narwi jako regionu turystycznego.
- Wzrost rozpoznawalności obszaru objętego projektem poprzez wykreowanie marki produktu.
- Podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej gmin biorących udział w projekcie.
- Koordynacja działań promocyjnych i inwestycyjnych w gminach.
- Powiększenie rynku pracy w turystyce i branżach okołoturystycznych.

Cele szczegółowe:

- Zintegrowanie działań podejmowanych w regionie w zakresie rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW* i stworzenie wspólnej strategii rozwoju produktu.
- Rozwój markowego produktu turystycznego, z zachowaniem odrębności kulturowych społeczności lokalnych.
- Wzrost inwestycji w gminach objętych projektem.
- Wypromowanie produktu na rynku, a przez produkt promocja regionu.
- Zwiększenie ruchu turystycznego w regionie.

Zgodnie z zapisami porozumienia międzygminnego „Strategia rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW*” jest I etapem prac nad stworzeniem konkurencyjnego produktu turystycznego *PISA-NAREW*.

Strategia zakładała wykonanie następujących działań:

Prace analityczne – audyt turystyczny:

1. Inwentaryzacja zaplecza turystycznego, walorów i atrakcji turystycznych wzdłuż szlaku *PISA-NAREW*:
  - atrakcyjność turystyczna obszaru objętego projektem (przebieg obu rzek, walory turystyczne obszaru – walory naturalne oraz walory kulturowe),
  - analiza zagospodarowania turystycznego obszaru *PISA-NAREW* (baza wodna, noclegowa, gastronomiczna na trasie szlaku, baza uzupełniająca, baza usługowo-rekreacyjna),
  - stan ochrony środowiska na obszarze szlaku wodnego,
  - dostępność komunikacyjna obszaru.
2. Analiza organizatorów turystyki na analizowanym obszarze,
3. Ocena aktywności marketingowej w zakresie turystyki na analizowanym obszarze.
4. Analiza SWOT.

Prace projektowe:

1. Zintegrowana koncepcja rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW*.
  - wizja rozwoju produktu,
  - koncepcja zintegrowanego produktu turystycznego,
  - segmentacja,
  - produkt główny,
  - inwestycje na szlaku wodnym.
2. Budowa tożsamości produktu turystycznego:
  - marka *PISA-NAREW*,
  - System Identyfikacji Wizualnej.
3. Wdrożenie i monitoring Strategii.
  - zarządzanie produktem turystycznym,
  - etapy wdrażania produktu turystycznego,
  - etapy zarządzania wdrożonym produktem turystycznym.

Zgodnie z przyjętym harmonogramem, prace te zostały wykonane w zakładanym terminie. Ostateczne zamknięcie projektu ma nastąpić 15 lipca 2006 r.

1.5. Sposób pracy nad Strategią

1. Strategia została opracowana metodą partycypacyjno-ekspertką, łączącą zalety obu podejść metodycznych (ekspertskiego i partycypacyjnego), a polegała na tym, że:
  - część prac wykonana została w wersji uczestniczącej (partycypacyjnej) z udziałem władz samorządowych, instytucji oraz przedstawicieli opiniotwórczych kręgów z regionu,
  - część prac wykonali konsultanci i eksperci (np. opracowanie marki turystycznej szlaku *PISA-NAREW*, dokonanie analizy środowiskowej Strategii),
  - do konsultantów należało też analizowanie i ewentualne korygowanie materiałów pozyskanych w trakcie spotkań indywidualnych, a następnie rozwijanie i doskonalenie ich treści,
  - wyniki prac konsultantów były dyskutowane z różnymi podmiotami istotnymi dla realizacji projektu.
2. W procesie pracy nad dokumentem podmioty uczestniczące w projekcie reprezentowały interesy całego obszaru *PISA-NAREW*, a nie wyłącznie interesy własnego samorządu.
3. W trakcie pracy nad Strategią autorzy korzystali z następujących dokumentów planistycznych:

Dokumenty z Gmin:

Gmina Pisz

- „Strategia rozwoju Miasta i Gminy Pisz” luty–wrzesień 2000 r.
- „Profil społeczno-gospodarczy miasta i gminy Pisz” luty–wrzesień 2000 r.
- „Plan rozwoju lokalnego Gminy Pisz na lata 2005-2006” z dn. 16 stycznia 2006 r.

Gmina Kolno

- „Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Kolno”.
- „Program ochrony środowiska powiatu kolneńskiego” 2003 r.
- Informacja Podlaskiego WIOŚ w Białymstoku o stanie środowiska na terenie powiatu kolneńskiego za rok 2004”

Gmina Zbójna

- „Strategia zrównoważonego rozwoju Gminy Zbójna do 2010 roku” aktualizacja strategii w ramach Programu Ecos-Ouverture
- „Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Zbójna” z dn. 10 grudnia 2002 r. Łomżyński Zespół Projektowo-Inwestycyjny w Łomży
- „Plan rozwoju lokalnego Gminy Zbójna do 2013 roku” październik 2001 r.
- „Program ochrony środowiska dla Gminy Zbójna” 16.06.2005 r.

Gmina Turośl

- „Strategia rozwoju Gminy Turośl” Turośl 2004 r.
- „Plan rozwoju lokalnego Gminy Turośl” Turośl 2004 r.
- „Program ochrony środowiska dla Gminy Turośl” z dn. 26 sierpnia 2005 r.

Miasto i Gmina Nowogród

- „Strategia zrównoważonego rozwoju Miasta i Gminy Nowogród do r. 2015” Nowogród luty 2002 r.
- „Plan rozwoju lokalnego Gminy i Miasta Nowogród na lata 2004-2013” Kompania Wschodnia Sp. z o.o. wrzesień 2004 r.
- „Program ochrony środowiska dla Gminy i Miasta Nowogród na lata 2004-2007 z perspektywą na lata 2008-2012”

Miasto Ostrołęka

- „Strategia Rozwoju Miasta Ostrołęki 2000-2010”, Ostrołęka lipiec 2000r.
- „Program ochrony środowiska powiatu ostrołęckiego”, Ostrołęka 2004 r.
- „Opracowanie ekofizjograficzne dla Miasta Ostrołęki”, Ostrołęka październik 2004 r.

oraz źródła informacji, z których dodatkowo korzystano przy opracowaniu części dotyczącej ochrony środowiska:

1. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2004 r. nr 92 poz.880 ze zm.).
2. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001r. Prawo ochrony środowiska (Dz.U. z 2001 r. nr 62 poz.627 ze zm.).
3. Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne (Dz.U. 2005 r. nr 239 poz. 2019 ze zm.).
4. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 16 maja 2005 r. w sprawie typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, wymagających ochrony w formie wyznaczenia obszarów Natura 2000 (Dz.U. z 2005 r. nr 94 poz. 795).
5. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 (Dz.U. z 2004 r. nr 229 poz. 2313).
6. „Ocena poziomów substancji w powietrzu i klasyfikacja stref województwa podlaskiego w 2004 r. (na podstawie art. 89 ustawy Prawo ochrony środowiska)” Publikacja WIOŚ w Białymstoku.
7. „Klasyfikacja jakości wód płynących województwa podlaskiego - stan na 31.12.2005 r.” , Publikacja WIOŚ w Białymstoku.
8. „Wyniki badań wód podziemnych na terenie woj. podlaskiego w 2005 r. (sieć krajowa i regionalna)” Publikacja WIOŚ w Białymstoku.
9. „Raport WIOŚ w Olsztynie o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego z 2003 r.”.
10. „Stan Środowiska w województwie mazowieckim w 2004 roku” Publikacja WIOŚ w Warszawie.
11. Strony internetowe :
  - <http://www.wios.olsztyn.pl>
  - <http://www.wios.bialystok.pl>
  - <http://www.wios.warszawa.pl>
  - <http://www.pisz.pl>
  - <http://www.ugkolno.internetdsl.pl>
  - <http://www.turosl.pl>
  - <http://www.zbojna.powiatlomzynski.pl>
  - [http:// www.nowogrod.com](http://www.nowogrod.com)
  - <http://www.ostroleka.pl>
  - <http://www.ostroleka.info.pl>

Cz ęść analityczna – audyt turystyczny

2 ATRAKCYJNOŚĆ TURYSTYCZNA OBSZARU OBJĘTEGO PROJEKTEM

Atrakcyjność turystyczna każdego regionu może być oceniana w kontekście wielu elementów, odgrywających istotną rolę w rozwoju turystyki. Do czynników tych należą walory turystyczne, na które składają się m.in. rzeki i jeziora, obszary chronione, zabytki oraz muzea. Zestawienie tych elementów pozwala określić atrakcyjność turystyczną danego regionu. Należy jednak pamiętać, że ocena taka jest ściśle związana z oferowanym produktem turystycznym oraz segmentem turystów, którzy mają być odbiorcami danej oferty. Z jednej strony mogą występować regiony o bogatej historii oraz rozbudowanej infrastrukturze turystycznej, z drugiej miejsca o bogatych walorach przyrodniczych, dysponujące podstawowym zapleczem. Każde z tych miejsc, pomimo posiadania odmiennych i częściowych walorów, może być atrakcyjne turystycznie dla wybranych grup odbiorców.

2.1. Charakterystyka obszaru objętego projektem

Pisa (prawobrzeżny dopływ Narwi) oraz Narew to rzeki tworzące niezwykle urokliwy turystyczny szlak wodny Polski Północno-Wschodniej, będący jednocześnie szlakiem tranzytowym łączącym Wisłę z systemem Wielkich Jezior Mazurskich.

W projekcie audytowi poddana zostanie cała rzeka Pisa oraz odcinek Narwi od ujścia Pisy w Nowogrodzie do miasta Ostrołki. Łącznie jest to odcinek ok. 120 km.

Obie rzeki należą do największych rzek nizinnych w Polsce, niestety, obecnie jedynie w nieznacznym stopniu wykorzystywanych w turystyce wodnej. Mają jednak ogromny potencjał do tego, by stać się jednym z najatrakcyjniejszych szlaków wodnych w Polsce.

2.1.1. Przebieg rzeki Pisy

PISA to rzeka wypływająca z jeziora Roś i wpadająca do Narwi w jej 180,3 km naprzeciw Nowogrodu. Liczy 80,4 km. Głębokość do 2 m (najpłytsze przejście ma przy ujściu do rzeki Narwi). Spadek ok. 25 cm na 1 km. Łączy sieć turystycznych szlaków wodnych Wielkich Jezior Mazurskich z Wisłą. Przepływa przez tereny nizinne i podmokłe. Na całej długości jest szlakiem żeglownym, jednak niemal na całym swoim przebiegu jest nieuregulowana. Szlak łatwy, nieuciążliwy.

Nazwa rzeki pochodzi od wyrazu „pisa”, co oznaczało w języku Prusów bagno, błoto. Niemcy nazywali ją Galindą (od plemienia Galindów, którzy zamieszkiwali kiedyś te tereny).

Pisa to rzeka silnie meandrująca. Na całym odcinku Pisy obserwować można charakterystyczny element krajobrazu rzeki – łachy piaskowe na zakrętach rzeki oraz liczne, bardzo urokliwe starorzecza.

Najatrakcyjniejszym odcinkiem rzeki jest jej górny i dolny bieg. W górnym odcinku przebiega przez niezwykle atrakcyjne krajobrazowo i widokowo tereny Puszczy Piskiej (las Puszczy niestety 4 lipca 2002 roku zostały w blisko 30% zniszczone przez huragan). Środkowa część Pisy przepływa przez tereny podmokłe, łąkowe.

Z punktu widzenia rozwoju turystycznego szlaku wodnego *PISA-NAREW* ważnym miejscem – początkiem szlaku jest **Śluza Karwik**, łącząca poprzez Kanał Jegliński jez. Seksty (będące w systemie Wielkich Jezior Mazurskich) z jez. Roś. Tereny przy śluzie – Imionek jest obecnie zagospodarowywany pod obsługę ruchu turystycznego i ma stać się „Wrotami Mazur”. Szlak *PISA-NAREW* stanowiąc zatem ważny punkt łącznikowy pomiędzy Polską centralną a Mazurami, ma szansę stać się atrakcyjnym produktem turystycznym i w sposób znaczący ożywić tereny wzdłuż szlaku od Pisz do Ostrołęki.

Przebieg rzeki Pisy:

- **0,00 km** – początek szlaku na wypływie z jez. Roś.
- **1,80 km** – most drogowy na trasie nr 644 Łomża – Giżycko, blisko centrum miasta Pisz.
- **2,10 km** – mostek dla pieszych w Pisz.
- **8,40 km** – stara przepompownia wody Borki, a malowniczy i dziki odcinek rzeki z fragmentami starorzeczy.
- **18,00 km** – most w miejscu zwanym „Dziadowo” na drodze lokalnej prowadzącej od drogi 644 do wsi Pogubie Średnie (do wsi ok. 7 km).
- **26,00 km** – most drogowy w Jeżach, po lewej stronie wieś Jeże (ostatnia mazurska wieś na trasie szlaku).
- **30,50 km** – most, ok. 600 m na lewo wieś Wincenta – granica Mazur i Podlasia, dawniej granica państwowa między Prusami i Polską.
- **35, 30 km** – most w Koźle, wieś po obu stronach rzeki; za Koźlem po obu stronach rzeki tereny łąkowe oraz niewielki staw.
- **42,80 km** – most we wsi Ptaki; po prawej stronie za mostem najlepiej obecnie przygotowane infrastrukturalnie miejsce na Pisie (miejsce do cumowania łodzi żaglowych, camping, kąpielisko, boisko do gry w piłkę nożną, parking); za wsią rzeka spokojna, szeroka nawet do 30 m, płynie pośród rozległych łąk, w meandrującym korycie często występujące łachy piaskowe.
- **46,80 km** – po prawej stronie ujście kanału połączonego z Turoślą i starorzeczem naprzeciwko wsi Potasie.
- **68,90 km** – po prawej stronie drewniane zabudowania wsi Dobry Las dochodzące do samej Pisy – część zwana Sendrowskie.
- **70,50 km** – most na nasypie w Dobrym Lesie, blisko wieś; za wsią rzeka zmienia nieco charakter – nurt staje się szybszy, szerokość nurtu nieco mniejsza.
- **73,10 km** – po lewej stronie ujście rzeki Skrody, szerokie na 5 – 6 m.
- **77,00 km** – po prawej stronie oddalona o ok. 400 m wieś Jurki, na brzegu wieś Baliki.
- **78,00 km** – po lewej stronie wieś Ptaki.

- **79,60 km** – most drogowy na trasie 648 Morgowniki – Stawiski, po prawej stronie wieś Morgowniki.
- **79,80 km** – na wprost miasto Nowogród z pięknie położonym skansenem architektury kurpiowskiej.
- **80,40 km** – ujście Pisy do Narwi (naprzeciw Nowogrodu).

2.1.2. Przebieg rzeki Narwi na odcinku od ujścia Pisy do miasta Ostrołęka

NAREW to jedna z głównych rzek Polski, jeden z najważniejszych prawostronnych dopływów Wisły. Płynie od Podlasia na Mazowsze. Od źródeł do ujścia Bugo-Narwi do Wisły w Nowym Dworze Mazowieckim liczy 484 km (z tego w Polsce 448,1 km). W projekcie analizie poddany został **fragment rzeki na odcinku od ujścia Pisy (w Nowogrodzie) do miasta Ostrołęka – odcinek o długości ok. 40 km**. Średni spadek rzeki to 20 cm/km, a średnia głębokość Narwi wynosi 1,5 m.

Narew jest typową rzeką nizinną o bardzo niewielkim spadku i łagodnym nurcie. Początek swój bierze we wschodniej części Puszczy Białowieskiej na terenie Białorusi. Na obszarze między Surazem a Rzędzianami, gdzie rzeka meandrując utworzyła ogromne, zarośnięte rozlewiska, w 1996 r. utworzono Narwiański Park Narodowy, często nazywany „Polską Amazonią” – ze względu na wielokierunkowy, bagienny charakter rzeki. Narwiański Park Narodowy stanowi atrakcję na skalę światową. **Odcinek Narwi, na którym będzie przebiegał omawiany szlak z Nowogrodu do Rybaków, płynie jako dość szeroka i płaska rzeka, natomiast od Rybaków do Ostrołęki brzegi rzeki są bardziej urozmaicone, miejscami dość wysokie, piaszczyste, występują liczne łachy i plaże.**

Przebieg rzeki Narew:

- **180,30 km** – ujście Pisy do Narwi (Nowogród), blisko skansenu architektury kurpiowskiej.
- **172,00 km** – Czartoria – Jałowce Czartoryskie – 180 ha porośniętych tylko jałowcami, o różnej wielkości; zróżnicowana krajobrazowo okolica, w tym bagna, rozlewiska i trzcinowiska przyciągające ptactwo wodne.
- **171,00 km** – płytkie rozlewisko, na lewym brzegu pozostałości z okresu wojny.
- **164 km** – ujście rzeki Rui – na tym odcinku dolina Narwi pełna jest ptasich głosów.
- **161 km** – ujście rzeki Szkwy.
- **155,00 km** – miejscowość Laskowiec, wyspa.
- **151,5 km** – ujście rzeki Rozogi.
- **150,00 km** – Wojciechowice – to już przedmieścia Ostrołęki, na lewym brzegu dzielnica przemysłowa.
- **147,00 km** – Ostrołęka.

2.2. Walory turystyczne obszaru

Analiza walorów turystycznych obszaru objętego projektem, rozpatrywanych pod kątem możliwości rozwoju szeroko pojętej turystyki, obejmuje ocenę walorów naturalnych oraz kulturowych.

2.2.1. Walory naturalne

Walory naturalne obejmują takie elementy, jak: obfitość wód powierzchniowych (jeziora, sieć rzek), występowanie obszarów chronionych (parki narodowe, parki krajobrazowe, rezerваты), lesistość terenu (występowanie dużych kompleksów leśnych), strukturę użytkowania gruntów oraz inne walory (urozmaicenie ukształtowanie terenu).

Walory naturalne analizowanego obszaru odgrywać będą decydującą rolę w rozwoju atrakcyjnego produktu turystycznego. Wśród najciekawszych elementów walorów naturalnych, które istotnie wpływają na atrakcyjność turystyczną analizowanego obszaru, należy wymienić:

- Część terenów **Mazurskiego Parku Krajobrazowego** – MPK to przede wszystkim wybitne walory przyrodnicze kojarzone z obszarem Wielkich Jezior Mazurskich.
- **Puszcza Piska** – znany w kraju potężny kompleks leśny obejmujący 105 000 ha, w tym 86 000 ha lasów, bezpośrednio przez Puszcze Piską przepływa rzeka Pisa (górny bieg rzeki). **4 lipca 2002 r. doszło do ogromnych rozmiarów klęski lasów puszczańskich (był to największy huragan XX w.).** Huraganowy wiatr spowodował, w niespotykanej dotychczas skali, wielkoobszarowe złomy i wywroty. W Nadleśnictwie Pisz szkody wystąpiły na powierzchni około 12 tys. ha. Uszkodzeniu uległo ok. 35% lasów, głównie w Obrębie Wilcze Bagno i Dłutowo. Obszar pokłeskowy został zagospodarowany zgodnie z zasadami nowoczesnej gospodarki leśnej. Zachowana została dominująca pozycja sosny, ale ze znacznie większym niż przed klęską udziałem innych gatunków drzew, w tym liściastych. Dzięki temu Puszcza Piska powinna być bardziej odporna na podobne zagrożenia w przyszłości. 445 ha zniszczonych drzewostanów na terenie Nadleśnictwa Pisz pozostawiono siłom natury – **sukcesji naturalnej – jako Las Ochronny „Szast”** (bez uprzątnięcia wiatrołomów). To największe tego typu przedsięwzięcie w Europie, wzorcowa w skali Europy powierzchnia sukcesji wtórnej.
- **Czartoryskie Jałowce** – obszar nad Narwią (administracyjnie teren gminy Miastkowo). Ok. 180 ha porośniętych tylko jałowcami, o różnej wielkości. Niezwykle urokliwe miejsce. Ze względu na położenie jest to istotna atrakcja w projekcie *PISA-NAREW*.
- Tereny rezerwatów m.in. planowanych – rezerwat „Łach” oraz „Dolina rzeki Rybnica” czy istniejących m.in. rezerwaty „Łokieć”, „Ciemny Kąt”, „Kanistan”.

Przy ocenie walorów naturalnych obszaru *PISA-NAREW* należy podkreślić ich pasmowy i strefowy charakter. Zdecydowanie większą atrakcyjnością walorów naturalnych charakteryzują się okolice rzeki Pisy (Mazurski Park Krajobrazowy, Puszcza Piska), w stosunku do otoczenia Dolnej Narwi. W przypadku analizowanego odcinka Dolnej Narwi (Nowogród–Ostrołęka), najciekawsze tereny przyrodnicze znajdują się na obszarze gminy Miastkowo, w tym m.in. ewenement na skalę Polski, ogromne pola jałowcowe (tzw. „Czartoryskie Jałowce”).

Ze względu na porównanie walorów przyrodniczych w stosunku do innych rzek, zdecydowanie wyżej cenione są walory Górnej Narwi (w tym NPN), Biebrzy czy Krutyni. Większość spływów po Narwi ma miejsce w jej górnym biegu, w tym często są to imprezy łączone, np. na szlakach Biebrza – Narew, Narewka – Narew, (najdalej wysuniętym miejscem zakończenia spływów jest Nowogród). Bez wątplenia na większą promocję zasługuje odcinek rzeki Narwi od Nowogrodu do Ostrołęki, w tym przebiegający w okolicach Miastkowa.

Struktura użytkowania gruntów

Struktura użytkowania gruntów w danym regionie dostarcza podstawowych informacji na temat możliwości turystycznego wykorzystania danego obszaru. Dla przykładu, na obszarach zurbanizowanych możliwe będzie rozwijanie odmiennych form turystyki niż na terenach o wysokim stopniu zalesienia z licznymi gruntami rolnymi. W poniższej tabeli znajduje się zestawienie typów obszarów, które występują na analizowanym obszarze.

Tabela 1   *Struktura użytkowania gruntów na analizowanym obszarze*

Rodzaj gruntu	Lasy i grunty leśne		Użytki rolne		Pozostałe grunty		Powierzchnia obszaru
	ha	%	Ha	%	ha	%	ha
Gmina Pisz	30 332	48	17 774	28	15 374	24	63 480
Gmina Kolno	5 859	21	20 435	72	1 919	7	28 213
Gmina Turośl	5 106	26	13 654	69	1 083	5	19 843
Gmina Zbójna	8 185	44	9 384	51	1 008	5	18 577
Miasto i Gmina Nowogród	2 297	23	4 780	47	3 021	30	10 098
Miasto Ostrołęka	158	5	928	32	1 814	63	2 900
Łącznie	51 937	36	66 955	47	24 219	17	143 111

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i strony internetowej www.gminy.pl

Analizując powyższe zestawienie, łatwo zauważyć, że obszar cechuje znaczna powierzchnia użytków rolnych. Przy łącznej powierzchni całego obszaru 143 111 ha, użytki rolne stanowią 66 955 ha, tj. 47%. Można więc mówić o rolniczym charakterze analizowanego obszaru. Najwięcej gruntów rolnych występuje w gminach: Kolno (72%) i Turośl (69%).

Obszar ten charakteryzuje również stosunkowo wysoki stopień zalesienia (36%). Wśród gmin objętych programem największa lesistość występuje w gminie Pisz (48%) i gminie Zbójna (44%). Na terenie miasta Ostrołęka tereny zielone (lasy, parki) stanowią 5% jej ogólnej powierzchni.

Wody powierzchniowe

Duży wpływ na poziom atrakcyjności turystycznej regionu mają wody powierzchniowe, ich ilość i jakość oraz stan zagospodarowania. Do głównych rzek i jezior analizowanego obszaru należą:

Tabela 2

Strategia rozwoju produktu turystycznego PISA-NAREW
Zestawienie najważniejszych rzek analizowanego obszaru

Nazwa	Gmina	Krótką charakterystyka
RZĘKI		
PISA	Gmina Pisz Gmina Kolno Gmina Turośl Gmina Zbójna Miasto i Gmina Nowogród	Rzeka Pisa wypływa z jeziora Roś znajdującego się w gminie Pisz i płynie przez wschodnią część Puszczy Piskiej oraz Równinę Kurpiowską, po czym wpada do Narwi jako prawy dopływ w okolicach Nowogrodu. Rzeka ma długość 80 km. Pisa łączy Krainę Wielkich Jezior Mazurskich z Wisłą. Jest typową rzeką niziną. Pisa ze względu na swoją głębokość (na nurcie ponad 1 m), na całej długości jest żeglowna. Pisa jest silnie meandrująca. Na całym odcinku rzeki obserwować można charakterystyczny element krajobrazu rzeki – łachy piaskowe na zakrętach rzeki oraz liczne, bardzo urokliwe starorzecza.
NAREW	Miasto i Gmina Nowogród Miasto Ostrołęka	Narew jest największym prawostronnym dopływem Wisły. Rzeka o długości 484 km wypływa z bagien znajdujących się na wschodnim skraju Puszczy Białowieskiej na Białorusi a uchodzi do Wisły w okolicach Modlina. Szerokość Narwi dochodzi do 90 m i więcej. Ma ona charakter rzeki nizinnej, tworząc rozległe powierzchnie bagien i torfowisk. Narew jest jedyną w Europie rzeką anastomozującą (płynącą wieloma korytami). Ma liczne zakola, nieraz bardzo ostre. Pomimo tego, że przepływa przez kilka miast, ma wysoki stopień czystości. Jako jedna z nielicznych, zachowała naturalny charakter prawie na całej długości. Łączy ona północno-wschodnią część z centrum kraju. Ze względu na jej bardzo dobre zagospodarowanie (najlepiej zagospodarowany szlak wodny Mazowsza), na odcinku od Łomży w dół nadaje się do spływów żeglarskich i kajakowych.
Białoławka	Gmina Pisz	Rzeka o długości 2 km bierze swoje źródło w jeziorze Białoławki a uchodzi do jeziora Kocioł.
Wilkus	Gmina Pisz	Prawy dopływ Pisy. Strumień o zmiennym stanie wody.
Szparka	Gmina Pisz	Lewy dopływ Pisy. Strumień o zmiennym stanie wody.
Barłoga	Gmina Pisz	Prawy dopływ Pisy. Strumień o zmiennym stanie wody.
Bogumiłka	Gmina Pisz	Lewy dopływ Pisy. Strumień o zmiennym stanie wody.
Rybnica	Gmina Pisz Gmina Turośl	Prawy dopływ Pisy. Strumień o zmiennym stanie wody.
Turośl	Gmina Pisz Gmina Turośl	Prawy dopływ Pisy. Strumień o zmiennym stanie wody.
Skroda	Gmina Kolno	Lewy dopływ Pisy.
Wincenta	Gmina Kolno	Lewy dopływ Pisy.
Szkwa	Gmina Zbójna	Prawy dopływ Narwi o długości 71,8 km i powierzchni dorzecza 482 km ² . Płynie z Pojezierza Mazurskiego na Nizinę Północno-mazowiecką, w woj. warmińsko-mazurskim i mazowieckim. Rzeka wypływa powyżej jeziora Świętajno, a do Narwi uchodzi 16 km powyżej Ostrołęki.
Rozoga	Miasto Ostrołęka	Prawy dopływ Narwi.
Mała Rozoga	Miasto Ostrołęka	Prawy dopływ Narwi.
Omulew	Miasto Ostrołęka	Prawy dopływ Narwi o długości 114 km. Wypływa ze źródeł powyżej jeziora Koniuszyn a uchodzi do Narwi w południowej części Ostrołęki. Koryto rzeki jest dostatecznie głębokie, miejscami silnie zarośnięte.
JEZIORA		
Śniardwy	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 11 388 ha (na obszarze gminy Pisz 7158 ha). Głębokość: do 23,4 m, średnia: 6,5m, długość: 22,1 km, szerokość: 13,4 km. Wody jeziora posiadają II klasę czystości, a przezroczystość wody dochodzi do 4 m. Jezioro Śniardwy położone jest w południowej części Krainy Wielkich Jezior Mazurskich i jest największym jeziorem w Polsce.

Nazwa	Gmina	Krótką charakterystyka
		Znajduje się ono na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego. Śniardwy są typem jeziora sielawowego. Jezioro posiada 2 wyspy: Czarcia i Pajęczą. Większość brzegów pn. i wsch. jest niezalesiona. Najbardziej zalesiona jest południowa i zachodnia część. W jeziorze występuje wiele gatunków ryb m.in. karaś, okoń, leszcz, węgorz, lin, sandacz, płoć, szczupak.
Nidzkie	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 1831 ha (na obszarze gminy Pisz 186 ha). Głębokość: do 23,7 m, długość: 23 km, szerokość: 3,8 km. Wody jeziora posiadają II klasę czystości. Położone w południowo-wschodniej części Pojezierza Mazurskiego, (najbardziej położone na pld. Jezioro Szlaku WJM) wśród puszczańskich lasów uchodzi za jedno z najpiękniejszych jezior Warmii i Mazur. Jezioro posiada 13 wysp w większości zalesionych, które stanowią doskonałe łowiska ryb m.in. węgorza, leszcza, okonia, sandacza oraz szczupaka. Dno jeziora jest muliste i zarośnięte. Jezioro Nidzkie jest rezerwatem krajobrazowym.
Roś (Warszawskie)	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 1959 ha, maksymalna głębokość: 31,8 m. Jest to rynnowe jezioro w kształcie litery „S”. Brzeg po północnej części jeziora jest płaski, bezleśny i bagnisty, natomiast południowo-wschodni brzeg stromy i zalesiony. Z jeziora Roś wypływa rzeka Pisa. Roś składa się z trzech, połączonych łagodnymi zakolami równoległych rynien o łącznej długości około 25 km. Roś jest jeziorem typu sielawowego.
Seksty	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 796 ha. Jezioro Seksty łączy się z jez. Śniardwy, otoczone jest łąkami i lasami. Brzegi jeziora od strony północnej otoczone są lasami Puszczy Piskiej, natomiast reszta brzegów porośnięta jest głównie trzcinami i przybrzeżną roślinnością. W południowo-zachodniej części jeziora znajduje się wiele pomostów oraz piaszczyste zejścia do wody. Seksty jest jeziorem typu leszczowego.
Kaczerajno	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 104 ha. Posiada ono piaszczyste, a miejscami zarośnięte dno. Brzegi jeziora otoczone są lasami Mazurskiego Parku Krajobrazowego, w większości łagodnie schodzące do wody. Uważane jest za jedno z piękniejszych jezior na Mazurach. Znajduje się tu port Goeringa, obecnie zaniedbany i zamulony.
Jegocin Duży	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 127 ha, a maksymalna głębokość dochodzi do 36,1 m. Jezioro ma dobrze rozwiniętą linię brzegową, z wysokimi i stromymi brzegami. Położone w lasach Puszczy Piskiej jezioro jest bezodpływowe.
Nicponek	Gmina Pisz	Niewielkie jezioro w pobliżu jeziora Jegocinek, znajdujące się przy drodze z Pisz do Wejsun. Otoczone lasem.
Jegocin Mały (Jegocinek)	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 42,5 ha, a maksymalna głębokość to 29 m. Ma ono brzegi płasko schodzące do wody. Jezioro otoczone jest lasami.
Brzozolosek	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora to 159 ha.
Wiertel	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 152 ha, natomiast maksymalna głębokość dochodzi do 29 m. Dno jeziora jest piaszczyste, zarośnięte podwodną roślinnością. Brzegi jeziora są płaskie i porośnięte lasami Puszczy Piskiej. Jezioro typu linowo-szczupakowego.
Pogubie Wielkie	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 674 ha, a maksymalna głębokość to 2,6 m. Jezioro wytopiskowe. Pogubie Wielkie posiada owalny kształt. Jezioro jest rezerwatem ornitologicznym otoczonym lasami Puszczy Piskiej. Brzegi jeziora są płaskie, zabagnione i podmokłe.
Jaśkowo Duże	Gmina Pisz	Jezioro rynnowe o długości ok. 1,5 km znajdujące się pomiędzy wsią Szeroki Bór a leśniczówką Pieczyso. Leży wzdłuż drogi ze wsi Szeroki Bór do wsi Wiertel.
Jaśkowo Małe	Gmina Pisz	Niewielkie rynnowe jezioro znajdujące się w pobliżu wsi Jaśkowo. W całości otoczone lasem.
Pogubie Małe	Gmina Pisz	Niewielkie jezioro rynnowe o długości ok. 4,5 km znajdujące

Nazwa	Gmina	Krótką charakterystyka
		się pomiędzy miejscowościami Pogubie Średnie i Pogubie Tyłne. Prawie w całości otoczone lasem.
Głębowko	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 43,5 ha, a maksymalna głębokość to 2 m. Jezioro śródlądowe. Jezioro jest słabo dostępne ze względu na swoje otoczenie, które w większości jest płaskie, podmokłe i zarośnięte. Jezioro otacza bardzo szeroki pas trzcin. Jego południowy brzeg to głównie bagna, jedynie północny brzeg miejscami jest zalesiony.
Kocioł	Gmina Pisz	Jezioro Kocioł o powierzchni 307 ha charakteryzuje się owalnym kształtem. Maksymalna głębokość jeziora dochodzi do 26,4 m. Jezioro wytopiskowe. Linia brzegowa jeziora jest słabo rozwinięta, a jego brzegi w większości miejsc są płaskie. Jedynie w zachodniej części jeziora miejscami brzegi są wysokie i strome.
Białoławki	Gmina Pisz	Powierzchnia jeziora: 272 ha, a maksymalna głębokość dochodzi do 36 m. Jezioro otoczone jest lasami i zabudowaniami wsi Kwik. Brzegi jeziora Białoławki w większości są płaskie, jedynie w okolicach wsi Kwik są dość wysokie.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych

Większość jezior w gminie Pisz została objęta strefą ciszy, która wpływa na ograniczenie ruchu turystycznego, zapobiega zanieczyszczeniu oraz degradacji środowiska przyrodniczego. Zaliczają się do nich jeziora: Białoławki, Kocioł, Jegocin Duży, Pogubie Wielkie i Małe, Wiartel, Brzozolasek oraz Kaczerajno. Położone są one głównie na obszarach leśnych o szczególnych walorach przyrodniczych.

Lasy i obszary chronione

Obszar objęty projektem charakteryzuje się stosunkowo wysokim stopniem zalesienia. Lasy i grunty leśne na omawianym obszarze zajmują około 51 937 ha, co stanowi 36% łącznej powierzchni obszaru. Wśród gmin objętych projektem największa lesistość występuje w gminach Pisz (48%) i Zbójna (44%). Najniższy wskaźnik zalesienia notuje się w gminie Kolno (21%). W mieście Ostrołęka tereny zielone zajmują 5% powierzchni miasta.

Lasy znajdujące się w obrębie omawianego obszaru spełniają ważną funkcję ekologiczną i podnoszą atrakcyjność turystyczną analizowanego terenu. Większość obszarów leśnych wpisana jest w istniejące na tym obszarze parki krajobrazowe, rezerваты i inne tereny chronione.

Tabela 3 Zestawienie obszarów chronionych na analizowanym

Nazwa	Opis	Wyróżniki
Mazurski Park Krajobrazowy (Gmina Pisz)	Utworzony w 1977 r. na terenie siedmiu gmin w województwie warmińsko-mazurskim. W granicach gminy Pisz tereny Parku zajmują 101 km ² . Większość tego obszaru zajmują wody jeziora Śniardwy. MPK został powołany w celu zachowania jeziornego krajobrazu, bogatej fauny i flory oraz wartości historycznych i kulturowych północno-wschodniej Polski. Na terenie Mazurskiego Parku Krajobrazowego występuje 11 rezerwatów przyrody. Na terenie parku znajdują się również liczne pomniki przyrody.	<ul style="list-style-type: none"> Jeden z największych parków krajobrazowych w Polsce. W Mazurskim Parku Krajobrazowym znajduje się około 60 jezior (powyżej 1 ha). W MPK występuje około 850 gatunków roślin. W MPK występuje ponad 200 gatunków ptaków. Chronione gatunki roślin: storczyki, rosziczka okrągłolistna, dzwoniec wonny, wełnianka delikatna, lilia złotogłów, konwalia majowa.
Rezerwat	Ornitologiczny rezerwat o powierzchni 716,29 ha, z czego 20,93 ha to obszary leśne a 695,36 ha to	<ul style="list-style-type: none"> W północnej części rezerwatu znajduje się wyspa posiadająca

Nazwa	Opis	Wyróżniki
„Jezioro Pogubie Wielkie” (Gmina Pisz)	obszary nieleśne. Został utworzony w celu ochrony miejsc lęgowych ptactwa błotnego i wodnego (szczególnie łabędzia niemego), a także naturalnych tarlisk wielu gatunków ryb. Jezioro Pogubie Wielkie to płytkie zarastające jezioro o średniej głębokości około 1 m, porośnięte skupiskami ramienic, a jego obrzeża porastają szuwały trzcinowe. Jezioro objęte jest strefą ciszy.	<ul style="list-style-type: none"> drzewostan w wieku około 104 lat. Miejsce lęgowe około 60 gatunków ptaków.
Rezerwat „Jezioro Nidzkie” (Gmina Pisz)	Rezerwat o powierzchni 1658 ha. Jest to rezerwat częściowy, krajobrazowy. Powołano go w celu ochrony krajobrazu rynnowego Jeziora Nidzkiego oraz przyległych lasów, w których dominują starodrzewy sosnowe. W kilku miejscach (wschodni brzeg) zachowały się stare dęby i dorodne lipy. Jezioro objęte jest strefą ciszy.	<ul style="list-style-type: none"> Objęte ochroną ścisłą gatunki roślin: lilia złotogłów, widłak jałowcowaty i goździsty. Około 11 wysepek na jeziorze, na których gnieźdzą ptaki. Awifauna m.in. kania czarna oraz czapla siwa.
Rezerwat przyrody „Dolina rzeki Rybnicy” projektowany (Gmina Kolno, Turośl, Pisz)	Powierzchnia projektowanego rezerwatu to około 150 ha. Występują w nim rzadkie rośliny, które podlegają ochronie gatunkowej.	<ul style="list-style-type: none"> Chronione gatunki: widłak jałowcowaty, rosiczka okrągłolistna, wierzba borówkolistna, kruszyk błotny i storczyk krwisty.
Rezerwat przyrody „Ciemny Kąt” (Gmina Turośl)	Rezerwat o powierzchni 125,95 ha został utworzony w 1984 r. Swoim zasięgiem obejmuje wyniesienia, które zbudowane są z piasków wydmych, otoczonych rozległymi łąkami. Rezerwat obejmuje niewielki fragment lasu, co dla ochrony fauny jest szczególnie niekorzystne. Pomimo niewielkiego obszaru, lasy rezerwatu zamieszkiwane są przez ssaki (kuna leśna, borsuk, lis) oraz ptaki (jastrzębia, ziębę, dzięcioła zielonego, skowronka, kowalika). Rezerwat zamieszkują także ptaki drapieżne, które mają tu dobre warunki do gniazdowania. Można tu ponadto spotkać jelenia, sarnę, dziką, wiewiórkę.	<ul style="list-style-type: none"> W rezerwacie występują chronione gatunki ssaków i ptaków. W rezerwacie występują drzewa mające około 200 lat.
Rezerwat „Łacha” projektowany (Gmina Turośl)	Projektowany rezerwat położony jest w północno-wschodniej części Puszczy Kurpiowskiej. Rezerwat obejmuje jezioro Łacha, będące ostatnim naturalnym zbiornikiem wodnym w Puszczy Kurpiowskiej i otaczające go torfowiska. Powierzchnia jeziora Łacha w latach 50-tych wynosiła około 20 ha, natomiast w r. 1990 lustro wody zajmowało tylko 2 ha. Jest to skutek melioracji prowadzonej w latach 1957-1962. Brzegi jeziora zarośnięte są przez: jaskier wielki, pałkę szerokolistną, szalę jadowitą. Północno-wschodnie obrzeża dawnego jeziora porośnięte są przez młody las olszowy z domieszką wierzby.	<ul style="list-style-type: none"> Torfowiska. Jedyny naturalny zbiornik wodny w Puszczy Kurpiowskiej. Różnorodna fauna reprezentowana m.in. przez: żaby, trzaski, kaczki, żurawie krzykliwe, łabędzie nieme.
Rezerwat „Kanistan” (Gmina Zbójna)	Utworzony w 1984 r. zajmuje powierzchnię 136,59 ha. Rezerwat porośnięty jest przez las olchowy z domieszką świerku i brzozy omszonej. W warstwie krzewów dominują kruszyna i jarzębina. Podszycie tworzą: turzyca pęcherzykowata, psianka, narecznica błotna, kosaciec żółty, turzyca długowłosa, wietlica sarnicza oraz wiele rodzajów porostów i mchów.	<ul style="list-style-type: none"> Najlepiej zachowany rezerwat na terenie Puszczy Kurpiowskiej. Posiada bogatą i zróżnicowaną szatę roślinną.
Rezerwat „Czarny Kąt” (Gmina Zbójna)	Utworzony w 1989 r. Powierzchnia rezerwatu to 32,97 ha. Rezerwat porośnięty jest głównie przez las sosnowo-swierkowy z domieszką brzozy omszonej.	<ul style="list-style-type: none"> Duża część rezerwatu to wzniesienia wydmy. Rośliny bagienne, w tym borówka bagienna, turzycę pospolitą czy bagno zwyczajne. Dwa typy zbiorowisk leśnych – bory brusznicowe i bory czernicowe.
Rezerwat „Łokieć”	Utworzony w 1989 r. Rezerwat „Łokieć” obejmuje fragment Puszczy Kurpiowskiej. Obszar rezerwatu charakteryzuje się zróżnicowaną szatą roślinną. Występuje w nim wiele rzadkich zbiorowisk roślinnych.	<ul style="list-style-type: none"> W południowo-wschodniej i południowo-zachodniej części rezerwatu występują cenne torfowiska (wysoki stopień

Nazwa	Opis	Wyróżniki
(Gmina Zbójna)	Poza torfowiskami występuje tu bór mieszany. Rezerwat zamieszkiwany jest przez żurawie, derkacze, słonki oraz brodzie. Żyje tu również żmija zygzakowata i zaskroniec.	naturalności).
Puszcza Piska (Gmina Pisz, Kolno)	Powierzchnia Puszczy to około 105 000 ha z czego obszary leśne to około 86 000 ha. Jest ona największą leśną krainą na Mazurach. Występują tu świetliste bory sosnowe oraz lasy sosnowe z domieszką świerka i drzew liściastych. Bogatsze partie Puszczy porośnięte są lasami świerkowo-sosnowymi oraz sosnowo-swierkowymi. W Puszczy występują także graby, brzozy oraz jesiony. Świat zwierząt Puszczy Piskiej reprezentowany jest przez dziki, jelenie, lisy, zające, wilki oraz borsuki oraz puchacze, sokoły wędrowne, a także ptaki drapieżne (orzeł bielik). Znajduje się tu również kilka stanowisk czarnych bocianów.	<ul style="list-style-type: none"> Jeden z największych kompleksów leśnych w Polsce. Około 200 gatunków ptaków; Na terenie Puszczy znajduje się największe polskie jezioro Śniardwy. W Puszczy znajduje się wiele jezior rynnowych, połączonych malowniczymi rzekami. Chronione gatunki roślin: lilia złotogłów, wełnianka delikatna, wielosił błękitny, rosiczka okrągłolistna i 10 gatunków storczyków.
Kurpiowska Puszcza Zielona (Miasto i Gmina Nowogród, Gmina Zbójna, Kolno)	Kurpiowska Puszcza Zielona to obszar około 500 km ² . Obejmuje ona kompleksy leśne, pola i nadrzeczne łąki. Lasy Puszczy to głównie bory mieszane, sosnowo-swierkowe oraz sosnowe leżące na podmokłych gruntach wśród bagien i rozlewisk. Domieszkę stanowią: graby, brzozy, dęby, brzozy, osiki, jałowiec pospolity, leszczyna oraz jarzębina. Tereny podmokłe porośnięte są głównie przez las olszowo-brzozowy. W runie dominują: konwalia majowa, wrzos, paprocie, borówka czarna i brusznica oraz wiele gatunków mchu i traw.	<ul style="list-style-type: none"> Różnorodność krajobrazowa oraz roślinna terenów puszczy, w tym kompleksy leśne, pola, nadrzeczne łąki.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Gmina Pisz jest spośród analizowanych gmin najbardziej zieloną. Lasy i grunty leśne zajmują 30 332 ha, tj. 48%. Tereny chronionego krajobrazu zajmują w gminie Pisz niemal połowę powierzchni całej gminy. Jest to obszar chronionego krajobrazu „Puszcza Piska i Jeziora Piskie” oraz obszary chronionego krajobrazu otuliny Mazurskiego Parku Krajobrazowego. W gminie znajduje się również **Las Ochronny „Szast”**. Jest to obszar 445 ha, na którym znajdują się drzewa zniszczone wskutek huraganu 4 lipca 2002 roku. Na tym obszarze pozostawiono wszystkie połamane, uszkodzone drzewa oraz zaprzestano pozyskiwania drewna. Cały teren poddany jest wyłącznie oddziaływaniu przyrody. Teren Lasu Ochronnego „Szast” jest obecnie miejscem przeprowadzania badań – to największe tego typu przedsięwzięcie w Europie, wzorcowa w skali Europy powierzchnia sukcesji wtórnej.

W **gminie Kolno** największe kompleksy leśne znajdują się w zachodniej części gminy. Jest to Obszar Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi, który jest częścią projektowanego Kurpiowskiego Parku Krajobrazowego. Został on utworzony 27 kwietnia 1982 r. pod nazwą Obszar Krajobrazu Chronionego Pradoliny Pisy. Następnie w r. 1998 po połączeniu Obszaru Krajobrazu Chronionego Pradoliny Pisy i części Obszaru Krajobrazu Chronionego Pradoliny Narwi, dostał swoją obecną nazwę. Pozostały obszar gminy zajmują rozproszone, niewielkie kompleksy leśne. W gminie Kolno, na terenie Leśnictwa Łacha, znajdują się także **użytki ekologiczne**. Są one kategorią stworzoną dla ochrony wielu licznych, niewielkich fragmentów przyrody, cennych w skali lokalnej. Znajdują się w nich gatunki ptaków i drobnych zwierząt (głównie bezkręgowce) oraz gatunki roślin i zbiorowisk wodnych. Na terenie gminy użytkami ekologicznymi, które zostały objęte ochroną 4 grudnia 1996 r., jest trzynaście śródleśnych i śródpolnych oczek o łącznej powierzchni 38,27 ha.

Cała gmina **Zbójna** leży na terenie Obszaru Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi. Podobnie jak w gminie Kolno i Zbójna, część obszaru **miasta i gminy Nowogród** (północna), objęta została Obszarem Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi.

Prawdziwą perłą krajobrazową na odcinku Nowogród–Ostrołęka (obszar gminy Miastkowo nie biorącej udziału w projekcie) jest obszar rozciągający się między **Czartorią i Rybakami, tzw. Jałowce Czartoryskie**. Obejmuje on pasma drzew jałowcowych, trudno dostępne tereny bagienne, naturalną linię brzegową rzeki Narew oraz pagórkowaty teren porośnięty połaciami traw, drzew i krzewów. Uwagę zwraca także zróżnicowana krajobrazowo okolica, w tym bagna, rozlewiska i trzcinowiska, przyciągające różnorodne ptactwo wodne, np.: bociany, łabędzie, kaczki, kuliki, mewy siwe. Uzupełnieniem mozaiki krajobrazu tych terenów są znajdujące się pomiędzy pasmami jałowców naturalne pastwiska – miejsca wypasu stada koni.

Pomniki przyrody i osobliwości przyrody

Dbłość o zachowanie wartości naturalnych to także objęcie ochroną pojedynczych drzew, grupowo występujących tworów przyrodniczych szczególnej wartości naukowej, historyczno-pamiątkowej, kulturowej i krajobrazowej. Pomnikami przyrody mogą być np. sędziwe drzewa bądź ich skupiska czy duże głązy narzutowe.

W poniższej tabelce zostały przedstawione pomniki przyrody występujące na analizowanym obszarze.

Tabela 4

Pomniki przyrody

Obiekt	Lokalizacja
Dąb szypułkowy	Gmina Pisz, na terenie Fabryki „Sklejka – Pisz” S.A.
Dwa dęby szypułkowe	Gmina Pisz, Leśnictwo Orle
Dwa dęby szypułkowe	Gmina Pisz, Leśnictwo Turośl
Lipa drobnolistna	Gmina Pisz, Leśnictwo Rybitwy
Kasztanowiec	Gmina Pisz, w Rakowcu Piskim
Lipa drobnolistna	Gmina Pisz, przy drodze do wsi Rybitwy
Lipa drobnolistna	Gmina Pisz, w Rakowie Piskim
Wierzba wąskolistna	Gmina Pisz, przy drodze do wsi Łupki
Lipa drobnolistna	Gmina Pisz, przy drodze polnej w Kotle Dużym
Cztery dęby szypułkowe	Gmina Pisz, przy domku myśliwskim nad jeziorem Seksty, Leśnictwo Orle
Dąb szypułkowy	Gmina Pisz, przy polu namiotowym, Leśnictwo Orle
Sosna pospolita	Gmina Pisz, w Leśnictwie Lipnik
Wiąz	Gmina Kolno, wieś Kozioł
Wiąz	Gmina Kolno, wieś Kozioł
Jabłoń dzika	Gmina Kolno, wieś Zabiele
Sosna zwyczajna	Gmina Turośl, przy drodze asfaltowej na terenie wsi Ksebk
Jałowiec pospolity	Miasto Nowogród, na cmentarzu obok grobu Adama Chętnika
Jałowiec pospolity	Gmina Nowogród, rosnący w Morgownikach na posesji prywatnej. W odległości około 100 m od drogi Nowogród – Myszyniec
Dąb szypułkowy	Miasto Ostrołęka, ul. Poprzeczna 5
Dąb szypułkowy	Miasto Ostrołęka, skrzyżowanie ul. Bogusławskiego i ul. 11 Listopada
Jesion wyniosły	Miasto Ostrołęka, ul. Staszica 1
Dąb szypułkowy	Miasto Ostrołęka, ul. 11 Listopada 28
Dąb szypułkowy	Miasto Ostrołęka, ul. Braterstwa Broni
Dąb szypułkowy	Miasto Ostrołęka, ul. Braterstwa Broni
Dąb szypułkowy	Miasto Ostrołęka, ul. Baśniowa 16

W gminie Kolno 300 m na wschód od skrzyżowania dróg Wincenta – Lachowo – Bialiki znajduje się głaz narzutowy, mający 8,40 m w obwodzie i 1,60 m wysokości. Głaz narzutowy znajduje się również w gminie Pisz w Kotle Dużym. Natomiast w gminie Nowogród przy moście na Narwi, około 20 m od drogi Nowogród – Myszyniec znajduje się źródło wodne.

Punkty widokowe

Punkty widokowe zlokalizowane w bezpośrednim pasie oddziaływania produktu PISA-NAREW są doskonałymi miejscami by pokazać turystyce walory krajobrazowe miejsca, regionu.

Poniżej wskazano te miejsca, które już obecnie pełnią funkcję punktów widokowych oraz te, które posiadają taki potencjał. Wyszczególniono zarówno naturalne miejsca widokowe, takie jak góry, wzniesienia oraz obiekty będące dziełem człowieka, czyli wieże, ambony widokowe, mosty.

Tabela 5 Punkty widokowe w bezpośrednim pasie oddziaływania projektu PISA-NAREW

L.p.	Nazwa punktu	Opis
1.	Las Ochronny „Szast”	Gmina Pisz: pomosty widokowe w lesie przy ścieżce edukacyjnej
2.	Wieże widokowe	Gmina Pisz: potencjalny - wieża widokowa na Łąkach Pisowodzkich, wieża/pomost nad jez. Pogubie Wielkie
3.	Jazowa Góra	Gmina Zbójna: punkt widokowy
4.	Most przy ujściu Pisy	Gmina Nowogród: punkt widokowy na Nowogórze znajdujący się na skarpie po przeciwnej stronie rzeki Narew
5.	Czartoria	Gmina Miastkowo: punkt widokowy - las jałowcowy na lewym brzegu Narwi

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Proponuje się również jako miejsca widokowe wykorzystać mosty na rzece Pisie oraz Narew. Mosty stanowią „naturalne” miejsca widokowe. Ponadto w ich bezpośrednim sąsiedztwie planowany jest rozwój infrastruktury wodnej w ramach rozwoju produktu PISA-NAREW.

Podsumowanie – walory naturalne analizowanego obszaru

Oceniane kryterium	Ocena – 1 (atrakcyjności walorów)	Uwagi
Obszary chronione	●	Tereny jednego z najciekawszych Parków Krajobrazowych w Polsce oraz 8 rezerwatów przyrody (dwa planowane). Las Ochronny „Szast” jako miejsce unikalne w skali europejskiej.
Walory krajobrazowe	●	Krajobraz terenu PISA-NAREW najlepiej prezentuje się z „lotu ptaka” – płaskie tereny nadnarwiańskie oraz zalesione otoczenie Pisy nie sprzyjają obserwacji meandrów tych rzek oraz ich starorzeczy. Choć krajobraz ten jest niezwykle urokliwy.
Klimat, czystość środowiska	●	Bardzo czyste ekologicznie tereny, ocenę obniża działalność dużych zakładów w Ostrołęce.
Wody (potencjał, atrakcyjność turystyczna)	●	Szlaki wodne rzek Pisy i Narwi oraz połączenie z jeziorami mazurskimi wpływają na wysoką ocenę.
Świat zwierzęcy (bogactwo, różnorodność)	●	Typowa dzika zwierzyna leśna. Awifauna choć ciekawa, z pewnością uboższa niż na obszarze Górnej Narwi czy Biebrzy.
Szata roślinna (w tym potencjał, różnorodność, unikalność, inne)	●	Tereny Puszczy Piskiej, Kurpiowskiej czy obszar MPK to tereny atrakcyjne i bogate ze względu na walory szaty roślinnej. Uboższym potencjałem dysponują tereny Dolnej Narwi oraz dolnej części Pisy (gminy Kolno, Turośl, Zbójna), gdzie przeważają pola uprawne, trzcinowiska oraz lasy

Oceniane kryterium	Ocena – 1 (atrakcyjności walorów)	Uwagi
		o stosunkowo słabej jakości. Kilka atrakcyjnych przyrodniczo miejsc objęto ścisłą ochroną, wytyczając na ich terenie rezerваты przyrody.
Punkty widokowe	☉	Przeważają tereny płaskie. Ciekawe punkty widokowe znajdują się m.in. na skarpach i wzniesieniach w Nowogrodzie (rozlewiska rzeki Narew, ujście Pisy).
Ciekawostki przyrodnicze (pomniki przyrody, unikalne gatunki, największe drzewa w danym gatunku)	●	Na analizowanym obszarze uwagę zwracają dwa obiekty przyrodnicze – spektakularne w skali kraju. Są nimi: Las Ochronny Szast – jedyny tak duży obszar doświadczalny sukcesji wtórnej oraz obszar tzw. Czartorii, ogromnej kolonii jałowców nad Narwią.
Oceniany obszar	Ocena - 2	Ocena marketingu atrakcji turystycznych
Dostępność turystyczna walorów (warunki udostępniania istniejących walorów dla turystów)	●	Dostępność walorów naturalnych należy określić jako dobrą. Pewnym ograniczeniem mogą być braki w elementach zagospodarowania, które sprzyja lepszej dostępności walorów przyrodniczych dla turystów.
Zagospodarowanie turystyczne (w tym ścieżki, szlaki, punkty widokowe, stanowiska obserwacyjne)	☉	Stosunkowo słabe zagospodarowanie walorów turystycznych, zbyt skromna oferta dla miłośników przyrody (tropiele fauny, awifauny, flory), szkół, grup turystów aktywnych (szlaki rowerowe, konne) czy zwolenników typowej rekreacji weekendowej.
Dostępne informacje nt. walorów przyrodniczych	☉	Słaba informacja w zakresie możliwych atrakcji, walorów przyrodniczych. Brak tematycznych folderów, mapek, informacji w Internecie, czy w postaci prezentacji audio-video.

SKALA: ○ – „biała plama” ☉ – słaba ● – średnia ● – dobra ● – wysoka □ – wybitna

2.2.2. Analiza walorów kulturowych

Kolejną grupę walorów turystycznych każdego analizowanego obszaru stanowią wszelkiego rodzaju obiekty będące dziełem człowieka, czyli tzw. walory kulturowe (antropogeniczne). Obok walorów naturalnych tworzą one istotną atrakcję i specyficzne środowisko kulturowe. Na walory antropogeniczne składają się m.in. zabytkowe obiekty architektoniczne i założenia przestrzenne, obiekty sakralne, zabytkowe układy urbanistyczne miast, zabytki techniki, zabytki militarne, stanowiska archeologiczne oraz różnego rodzaju pomniki upamiętniające ważne wydarzenia historyczne.

Analiza istniejących walorów kulturowych obszaru *PISA-NAREW* (w tym istniejących obiektów zabytkowych, oferty muzealnej czy wartości społeczno-kulturowych) wskazuje obecnie na ich przeciętny potencjał i niską atrakcyjność turystyczną dla projektowania produktów turystycznych na szlaku *PISA-NAREW*. W przypadku rozwoju produktu turystyki aktywnej, (w tym głównie wodnej, pieszej, rowerowej) oraz turystyki przyrodniczej czy militarnej na szlaku *PISA-NAREW* są to jednak walory mające istotne znaczenie dla uzupełnienia oferty, podniesienia jej konkurencyjności rynkowej oraz wyróżnienia na rynku.

Do najciekawszych elementów ocenianych walorów antropogenicznych, których potencjał pozwala na zaliczenie ich do grupy istotnych składników przyszłego produktu zintegrowanego *PISA-NAREW* należy zaliczyć m.in.:

- **Bunkry i schrony** – pozostałość linii umocnień *PISA-NAREW*, w tym zlokalizowane w bezpośrednim sąsiedztwie od szlaku *PISA-NAREW* (obiekty polskie, niemieckie, radzieckie) – obiekty te tworzyły istotną strategicznie linię umocnień, m.in. w trakcie Kampanii Wrześniowej.

- **Zabytki hydrotechniki** – niewątpliwie ciekawe dla turysty młyny wodne, m.in. w Nowogrodzie, we wsi Popiołki dolina rzeki Rybnica (gmina Turośl), Bartowiźnie (gmina Miastkowo).
- **Wiatraki** m.in. „Kozłak”, „Holender” – obiekty drewnianej architektury wiejskiej, stanowiące istotny element pejzażu obszaru PISA-NAREW oraz ciekawy turystycznie wyróżnik regionu.
- **Walory społeczne, w tym kultury kurpiowskiej i mazowieckiej** – np. skansen wsi kurpiowskiej, potrawy regionalne (głównie w agrogospodarstwach), twórcy i zespoły ludowe, historyczne zaścianki mazowieckie.
- **Kapliczki i krzyże przydrożne** – bardzo ważny element pejzażu leśnych duktów i wiejskich dróg obszaru PISA-NAREW.

Mniejsza atrakcyjność turystyczna dotyczy licznych na tym terenie cmentarzy zabytkowych, obiektów kościelnych czy zabytkowych gospodarstw wiejskich. Wpływają one na ogólne wrażania turystyczne, tożsamość regionu, w tym jego krajobraz kulturowy.

W porównaniu do innych regionów Polski, w tym szlaków wodnych, z pewnością skala i potencjał walorów turystycznych nie stawia obszaru PISA-NAREW w ich czołowie. Na przykład szlaki wodne Odry i Warty biegną przez historyczne grody Śląska, ziemi lubuskiej, Wielkopolski czy Pomorza Zachodniego – miejscowości o znaczącym potencjale zabytków architektonicznych.

Obszar PISA-NAREW wyróżnia wielokulturowość (obecność na tym terenie aż czterech kultur: mazurskiej, kurpiowskiej, podlaskiej i mazowieckiej), jednak ich faktyczna obecność (poprzez oferowany produkt, kuchnię regionalną, twórców ludowych itp.) jest znikoma. Obszar ten posiada potencjał, ale wymaga on wyeksponowania różnic i charakterystycznych elementów poszczególnych kultur.

Dlatego też projektując produkt turystyczny warto zwrócić szczególną uwagę na potrzebę kreacji nowych atrakcji, a także promowania inwestycji lokalnych oraz aktywizowania tutejszej społeczności w kierunku tworzenia i rozwijania ciekawych, oryginalnych ofert, imprez, produktów.

W poniższym zestawieniu zostały przedstawione najważniejsze zabytki analizowanego obszaru:

Tabela 6

Skanseny, muzea, izby regionalne, zabytki architektury

Miejsce	Występujące zabytki
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> • Pisz: neogotycki Ratusz Miejski z 1900 r., obecnie siedziba Starostwa Powiatowego; • Pisz: domy z dawnej zabudowy miejskiej: ulica Rybacka 8 (z XVIII wieku, obecnie Szkoła Muzyczna) i ulica Lipowa 5 i 22 (z XIX wieku); • Pisz: zabytkowe domy (numery 9, 12, 13, 15, 16, 17, 18, 30) przy ulicy Rybackiej z pierwszej połowy XIX wieku; • Pisz: dwa zabytkowe budynki (8 i 14) przy placu Daszyńskiego z XIX wieku; • Pisz: ślady zamku krzyżackiego pochodzącego z XIV wieku a rozebranego na początku wieku XIX; • Pisz: układ urbanistyczny z XV-XVII wieku; • Pisz: Dom Królewski – jeden z najciekawszych architektonicznych zabytków Pisz (obecnie gospodarzem budynku jest Ognisko Muzyczne); • Muzeum Ziemi Piskiej, założono w 1969 r. W muzeum możemy zobaczyć m.in. historyczne dokumenty Pisz, faunę Puszczy Piskiej oraz piśmiennictwo polskie na Mazurach. Muzeum posiada dwie stałe ekspozycje: „Flora i fauna Warmii i Mazur” i „Z dziejów Pisz i okolic”. Ponadto muzeum jest miejscem spotkań związanych

Miejsce	Występujące zabytki
	<p>z historią ziemi piskiej oraz wystaw okolicznościowych;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Karwik, Zdory, Pogubie Średnie, szeroki Bór, Wejsuny, Ciesina, Hejduk: kilkanaście chałup drewnianych przykłady tradycyjnego budownictwa wiejskiego; • Kociołek Szlachecki: parki i zabudowania dworskie z XIX wieku; • Czarci Ostrów (na jeziorze Śniardwy): resztki Twierdzy Elk, zbudowanej w drugiej połowie XVIII wieku i rozebranej; • Borki: park dworski; • Łupki: pozostałości dworu oraz zabudowań folwarcznych z przełomu XIX/XX w oraz fragmenty dawnego parku (obecnie siedziba Ośrodka Szkolno-Wychowawczego).
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> • Lachowo: neobarokowa dzwonnica z 1862 r.
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> • Turośl: spichlerz z dwudziestych lat XX wieku. Obecnie Gminny Ośrodek Kultury; • Izba regionalna mieści się w zabytkowym wiatraku. W izbie znajduje się wiele dawnych narzędzi kultury kurpiowskiej, m.in. nieckowe kamienne żarna sprzed 3 tysięcy lat, strzemiona i kajdany, samowar z plebanii w Lemanie, siekacz do torfu, sierpy, nożyce do strzyżenia owiec, waga szalkowa, topory, siekiery, maselnice, koszyki, butelki na jałowcówkę, żelazka z duszą, lampy. Niestety izba jest nieczynna; • Dzwonnice kościelne w Turośli i Lemanie; • 25 domów zabytkowych.
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> • Zbójna: Kurpiowska Izba Regionalna w Gminnym Ośrodku Kultury w Zbójnej; • Dębniki: las, gdzie wojska powstańcze 17 lipca 1749 r. stoczyły bitwę z wojskami pruskimi; • Kuzie: w kwietniu 1864 r. powstańcze oddziały kurpiowskie stoczyły bitwę z wojskami carskimi.
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> • Nowogród: Skansen Kurpiowski im. Adama Chętnika jest jednym z najstarszych muzeów ludowego budownictwa w Polsce. Skansen działa od 1927 r. Zajmujący wówczas 1/3 ha skansen, posiadał około 3000 eksponatów. Niestety podczas II wojny światowej muzeum zostało prawie doszczętnie zniszczone. Skansen zaczęto odbudowywać w latach pięćdziesiątych. Obecnie jego zbiory mieszczą się na 3,5 ha powierzchni. W skład skansenu wchodzi przeniesione z różnych części Kurpiowszczyzny 23 zabytkowe budynki, w których można podziwiać kulturę materialną Kurpiów. W skansenie warto zobaczyć: dwór szlachecki, chałupy, kapliczki, studnie, płoty, wiatrak, kuźnię, młyn wodny. Dział bartniczo-pszczelarski oraz rolniczy liczy około 470 eksponatów. Na terenie skansenu odbywają się w okresie letnim różnego rodzaju imprezy folklorystyczne.
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> • Ratusz Miejski z XIX wieku; plac gen. J. Bema, obecnie siedziba Urzędu Miejskiego w Ostrołęce; • Kamienica z 1828 r.; plac Bema 8. Budynek dawnej poczty, obecnie Muzeum Kultury Kurpiowskiej; • Ulica Głowackiego, staromiejski deptak; • Muzeum Kultury Kurpiowskiej, plac gen. J. Bema 8. Swoją działalność prowadzi od 1975 r. w zakresie gromadzenia i udostępniania dóbr kultury. Wystawy stałe muzeum prezentują: „Ostrolenka – dei gratia ducis et regis” (historia Ostrołęki), „Bitwa pod Ostrołęką 26 maja 1831 roku” (plany, mapy, mundury wojska polskiego, znaleziska pobitewne jak broń, fragmenty umundurowania), „Sala im. Wiktora Gomulickiego” (pamiątki po Gomulickim, dokumenty, korespondencja, portrety, przykład wystroju mieszczańskiego saloniku z przełomu XIX i XX wieku), „Galeria sztuki polskiej I połowy XX wieku” (obrazy, rzeźby, meble, prace malarzy ostrołęckich, zbiory rzemiosła artystycznego z XIX wieku), „Strój kurpiowski z Puszczy Białej” (charakterystyka ubioru kurpiowskiego od końca XIX wieku do czasów dzisiejszych). Muzeum organizuje również kilka razy w r. wystawy czasowe. Muzeum prowadzi ponadto sprzedaż różnego rodzaju pamiątek, przewodników, wydawnictw oraz prac artystów ludowych; • Izba Pamięci dr Józefa Pisarskiego – znajduje się w Zespole Szkół Zawodowych nr 1; • Izba Pamięci V Pułku Ułanów Zaslowskich – znajduje się w Zespole Szkół Zawodowych nr 2; • Miejska Biblioteka Publiczna jest rekonstrukcją drewnianego budynku z 1915 r. Obecnie budynek ma konstrukcję murowano-drewnianą; • Galeria Ostrołęka, plac gen. J. Bema 14, mieści się w dawnej kamienicy

Miejsce	Występujące zabytki
	kupieckiej pochodzącej z XX wieku.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Tabela 7 Zabytki techniki i przemysłu (w tym hydrotechniczne, mosty) oraz zabytkowe drogi i nasypy kolejowe

Miejsce	Występujące zabytki
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> Pisz: śluza Karwik i Kanał Jegliński (1845-1849), śluza betonowa; Pisz: 2 wieże ciśnień, ul. Gdańska i Dworcowa; Pisz: magazyny firmy „Raiffeisen” przy ul. Dworcowej – budynek z 1890 r. Pisz: brukowany kostką bazaltową fragment ul. Dworcowej; Pisz: fragment dawnej linii kolejowej północ-południe (zachowane nasypy); fragmenty mostów wysadzonych w czasie II wojny światowej: most kolejowy koło Jedlina oraz most drogowy na Pisie przy przepompowni Borki; Wądołek: Huta Żelaza, zachowana brukowana droga (ok. 6 km) do huty; Rostki: wiatrak holenderski z XIX wieku.
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> Janowo: wiatrak „Holender” z dwudziestych lat XX wieku; Ciągący się od miejscowości Wincenta do miejscowości Czerwone nasyp kolejowy z okresu I wojny światowej.
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> Wiatrak „Koźlak” z XIX wieku, drewniany, przeniesiony do Turośli w 1983 r., obecnie Izba Regionalna; Popiołki: młyn nad Rybnicą, drewniany młyn wodny z dwudziestych lat XX wieku.
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> Nie występują
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> b.d.
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> Most im. gen. Antoniego Madalińskiego z 1995 r., konstrukcja stalowa, podwieszana na łuku.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Tabela 8 Fortyfikacje i pozostałości militarne

Miejsce	Występujące zabytki
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> Czarci Ostrów: resztki „Fort Lyck”; Zespół bunkrów nad jeziorem Jegocin (kwatery główna Goeringa i dowództwo Luftwaffe z II wojny światowej); Schron bojowy typu 107a, położony nad jeziorem Maldanińskim. Jest to największy schron na Mazurach zachowany w całości; Pisz: bunkier z II wojny światowej przy ulicy Orzyskiej; Umocnienia znajdujące się na wschód od miejscowości Jeże oraz na wsch. brzegu Pisy przy miejscowości Jeże.
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> Trzy betonowe schrony bojowe na terenie lasów w okolicach miejscowości Koziół oraz ciągnące się od miejscowości Borkowo – Kolno – Stary Gromadzyn – Lachowo, radzieckie punkty oporu z lat 1939-1941.
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> Popiołki-Trzcińskie-Turośl: bunkry poniemieckie (przygotowujący się do ataku Niemcy budowali linie obronne. Granica między Generalną Gubernią a Związkiem Radzieckim podczas II wojny światowej wiodła m.in. rzeką Pisą).
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> Zbójna, Dębnyki: na terenie Nadleśnictwa Nowogród, między Zbójną a Dębnykami, znajdują się poniemieckie bunkry przeciwlotnicze. Zostały zbudowane w czasie II wojny światowej. Znajdują się one po obu stronach drogi Łomża – Myszyniec. Istnieje możliwość obejrzenia z zewnątrz i wewnątrz 5 bunkrów, natomiast 12 jest zamkniętych. Większość bunkrów jest porośnięta roślinnością.
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> Schron bojowy położony jest nad brzegiem Narwi, przy moście. Jest to najlepiej zachowany schron w Nowogrodzie. Z zewnątrz można obejrzeć zachowane

Miejsce	Występujące zabytki
	<p>elementy bunkra m.in. strzelnice ciężkich karabinów maszynowych, strzelnice obrony wejścia oraz elementy czerpni powietrza i systemu łączności optycznej. Niestety wnętrze schronu jest niedostępne;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Przy drodze lokalnej Nowogród – Chojny Młode znajdują się pozostałości wysadzonych schronów linii Mołotowa; • Ruiny schronów w okolicach miejscowości Szablak; • Ciężki schron bojowy w pobliżu Nowogrodu. Jest to niewielka budowla posiadająca tylko izbę bojową ckm. Ze względu na jego umiejscowienie na skarpie, ze stropu schronu rozciąga się widok na Nowogród i Narew. Schron jest dobrze zachowany; • Niewielki schron bojowy kategorii B", położony przy polnej drodze Nowogród – Osada Dworek. Posiada on izby bojowe i niewielką kopułę pancerną, która była przeznaczona do obserwacji. Niedaleko tego schronu znajduje się schron pozorny, imitujący schron ciężki; • Schrony ciężkie położone nad brzegiem Narwi, niestety w znacznym stopniu zniszczone. Najlepiej zachowana jest budowla, mieszcząca w przeszłości centrum łączności kompanii fortecznej. Największy z zachowanych schronów, posiadający dwie kopuły pancerne (bojowa, obserwacyjno-bojowa), umiejscowiony jest na nadnarwiańskiej skarpie.
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> • Zabytkowe obiekty pokoszarowe – cała dzielnica Wojciechowice to zabudowa koszar. Obecnie budynki zostały przekształcone na mieszkalne i biurowe. Są one zbudowane z czerwonej cegły i posiadają elementy drewnianych konstrukcji; • Fortyfikacja ziemna z końca XIX wieku.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Tabela 9

Zestawienie obiektów sakralnych wg gmin uczestniczących w projekcie

Miejsce	Występujące zabytki
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> • Pisz: kościół pw. św. Jana Chrzciciela z XVII wieku. Posiada zabytkową wieżę z 1694 r. (najstarszy zabytek Pisz). We wnętrzu kościoła: ołtarz główny (okres późnego renesansu), barokowa ambona z roku 1701 oraz pochodzące z XVII wieku: krucyfiks drewniany, polichromowany, polichromowany pelikan oraz chrzcielnica; • Pisz: XVII-wieczna dzwonnica kościoła Św. Jana Chrzciciela; • Pisz: plebania ewangelicka, plac Daszyńskiego; • Pisz: cmentarz komunalny z XIX wieku, ul. Dworcowa, po renowacji (zamknięty); • Pisz: cmentarna kaplica, ul. Dworcowa, na starym cmentarzu komunalnym; • Pisz: rzeźba „Kamienna Baba”, plac Daszyńskiego, za miejskim Ratuszem. Obelisk wykuty w głazie narzutowym o wys. 140 cm, z wyraźnie wyodrębnioną twarzą. Prawdopodobnie to posąg kultowy z czasów pruskich. • Jeże: kościół pw. św. Piotra i Pawła, murowany; • Kociołek Szlachecki: kościół pw. MB Gietrzwałdzkiej, murowany; • Turośl: kościół pw. MB Częstochowskiej, murowany; • Imionek: cmentarz ewangelicki z zabytkową kaplicą; • Pogubie Średnie: cmentarz ewangelicki z XIX wieku; • Stare Uściany: cmentarz ewangelicki z XIX wieku; • Wiartel: cmentarz ewangelicki z XIX wieku; • Jeże: cmentarz wojskowy z I wojny światowej; • Snopki: cmentarz wojskowy z I wojny światowej; • Gmina Pisz: stanowiska archeologiczne znajdują się w miejscowościach: Bogumiły, Czarcia Wyspa, Imionek, Jeglin, jezioro Pogubie, Jeże, Kałęczyn, Karwik, Kobusy koło Imionka, Lipniki koło Jeży, Liski, Rybitwy, Szczechy Wielkie, Szeroki Ostrów, Turośl, Wiartel, Wyszka koło Kwiku, Zdory. • Gmina Pisz: cmentarze przy zlikwidowanych wsiach: Podlubie Przednie, Wilki, Dębowa Górka, Kociołek, Niedźwiedzie, Woliski Małe, Wądołek, Grodzie, Czyste, Maczka, Dziadowo, Szast, Lipnik, Spalony Budynek, Browarnik, Czarny Róg, Kozi Róg, Żagon, Kłos, Dłutowo, Dębniak, Ścianki, Kulik, Sołdany, Bagińskie.

Miejsce	Występujące zabytki
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> Lachowo: zespół kościoła parafialnego pw. Najświętszej Marii Panny: neogotycki kościół z 1874 r.; dzwonnica z końca XIX wieku; plebania z XX wieku; cmentarz z początku XIX wieku z kaplicą cmentarną z 1818 r.; Łosewo: kościół parafialny pw. Najświętszego Serca Jezusowego; Czerwone: grodzisko, zwane „Górą”. Pozostałość osadnictwa wczesnośredniowiecznego; Truszki Zalesie: kompleks osadniczy, w skład którego wchodzi: grodzisko wczesnośredniowieczne zwane „Okop” oraz „Siedlisko” i „Góra Wieżowa”. W miejscu tym znaleziono liczne ślady wczesnośredniowiecznego i starożytnego osadnictwa; Łosewo: cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej. Na cmentarzu o powierzchni 0,5 ha spoczywają niemieccy żołnierze polegli w 1915 r. Cmentarz otoczony jest wałem ziemnym; Rydzewo Świątki: cmentarz wojenny z okresu I wojny światowej. Na cmentarzu znajdują się mogiły poległych w 1915 r. żołnierzy niemieckich i rosyjskich; Kolimagi: cmentarz z II wojny światowej. Miejsce mordy w latach 1941-1943 mieszkańców Kolna narodowości żydowskiej; Czerwone: pomnik „Ku czci obrońców Ojczyzny poległych na polu chwały pod wodzą Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1920” z 1930 r.
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> Turośl: kościół Jana Chrzciciela, pierwsze wzmianki pochodzą z 1811 r.; Leman: kościół św. Rocha, drewniany, zrębowej konstrukcji, jednonawowy. Wystrój kościoła z początku XX wieku. Z XIX wieku pochodzą: krucyfiks ludowy, cztery feretony, organy z 1898 r. oraz rzeźba św. Jana Nepomucena; Krusza: cmentarz wojenny (728 mogił) upamiętniający wydarzenia z I wojny światowej, powstał w latach 1914-1915. Pochowani są na nim żołnierze niemieccy; Turośl: cmentarz; Nowa Ruda i Łacha: Jasny Krzyż, stoi na skrzyżowaniu dróg, drewniany pochodzi prawdopodobnie z końca XIX wieku; Na terenie gminy Turośl znajduje się kilkanaście kapliczek drewnianych i murowanych, pochodzących z XIX i XX wieku, w tym cztery kapliczki słupowe; W gminie Turośl znajduje się wiele krzyży drewnianych i żeliwnych pochodzących z XIX i XX wieku.
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> Zbójna: murowany kościół parafialny, wzniesiony w latach 1889-1908, zniszczony w 1915 r., odbudowany w 1923 r.; Dobrylas: drewniany kościół pw. Najświętszego Sakramentu, wzniesiony w 1919 r.; Kuzie: drewniany kościół z 1921 r., przy kościele murowana dzwonnica z roku 1921 i plebania; Gontarze: mogiła uczestnika powstania styczniowego – pułkownika Antoniego Wolskiego ps. „Miecz”; Popiołki – Charubin (przy drodze): cmentarz powstańców poległych w powstaniu styczniowym; Siwki: cmentarz wojskowy z I wojny światowej; Gmina Zbójna charakteryzuje się starymi przydrożnymi kapliczkami. Jest to największe skupisko na Kurpiach.
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> Nowogród: kościół pw. Narodzenia NMP, trójnawowy z trójbocznie zamkniętym prezbiterium. Pierwotny kościół z 1565 r. był drewniany. Kościół murowany wzniesiono w 1409 r. niestety w 1788 r. spłonął. Wzniesiono wówczas kaplicę drewnianą, którą w r. 1821 zastąpiono murowanym kościołem. Kościół był wielokrotnie rozbudowywany (rok 1865, lata 1869-1871). Niestety w 1915 r. na skutek działań wojennych kościół uległ całkowitemu zniszczeniu. Ostaną odbudowa z zachowaniem poprzedniego układu i formy architektonicznej miała miejsce w latach 1946-1956. W 1982 r. dobudowano do kościoła wieżę.
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> Kościół p. w. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny i św. Mikołaja Biskupa (kościół farny), ul. Farna. Najstarsza świątynia w mieście. Kościół w stylu gotyckim wzniesiono w 1399 r. Jego fundatorem był książę mazowiecki – Janusz I Starszy. Świątynia była wielokrotnie niszczone i palona. W zewnętrznej elewacji kościoła znajdują się kamienne i metalowe kule, m.in. z okresu wojen

Miejsce	Występujące zabytki
Miasto Ostrołęka	<p>szwedzkich. We wnętrzu kościoła znajdują się barokowe ołtarze i rzeźby oraz zabytkowe organy z początku XVIII wieku. Obok kościoła znajduje się dzwonnica (13 m wysokości) z XVIII wieku. W r. 1999 kościół powiększono o kruchtę i nawy boczne;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego i klasztor pobernardyński wzniesiono w latach 1666-1696. Jest to najbardziej okazały zabytek Ostrołęki. Zespół klasztorny składa się z poklasztornej budynku z wirydarzem, kościoła oraz dziedzińca otoczonego krużgankami (we wnękach krużganków mieszczą się 24 obrazy z XIX wieku przedstawiające drogę krzyżową). We wnętrzach kościoła znajdują się: organy z początku XVIII wieku, barokowe ołtarze oraz cenne freski autorstwa Walentego Żebrowskiego z XVIII wieku. Przedstawiają one sceny z życia św. Antoniego. W latach 1915-1917 kościół pełnił rolę szpitala polowego. W podziemiach kościoła mieszczą się grobowce sławnych osób, m.in. Tomasza Gołowskiego i jego żony oraz dobroczyńców klasztoru; • Kościół św. Wojciecha, ul. I Armii Wojska Polskiego. Jest to dawna cerkiew prawosławna wzniesiona pod koniec XIX wieku. Służyła ona rosyjskim żołnierzom, którzy stacjonowali w koszarach. Następnie cerkiew zmieniono na kościół katolicki; • Grodzisko wczesnośredniowieczne (pozostałość dawnego grodu) jest najstarszym zabytkiem Ostrołęki. Pochodzące z XII wieku grodzisko położone jest na wysepce nad brzegiem Narwi. Miejsce to do dziś nazywane jest Starym Miastem. Dawne grodzisko pełniło funkcję ośrodka administracyjno-obronnego, strzegącego przeprawy przez rzekę. Wewnątrz otoczonego drewniano-ziemnym wałem Gródka, mieścił się tylko kilkunastobudynek. Podczas późniejszych prac archeologicznych w miejscu tym znaleziono dużą ilość ceramiki; • Stara część cmentarza parafialnego z 1817 r. oraz cmentarna kaplica. Na cmentarzu znajdują się historyczne mogiły, m.in. grób Marcina Wojciechowskiego oraz Zofii Niedziałkowskiej; • Cmentarz wojenny żołnierzy radzieckich z II wojny światowej, ul. I Armii Wojska Polskiego, założony w roku 1946; • Pomnik generała Józefa Bema, plac gen. J. Bema, przed ratuszem. Jest on pamiątką obrony miasta 26 maja 1831 r., dowodzonej przez Józefa Bema; • Forty Bema - Mauzoleum, zbieg ul. Warszawskiej i Stacha Konwy, powstało w 1931 r. Mauzoleum znajduje się w miejscu bitwy w 1831 r. i otoczone jest fosami; • Pomnik 5 Pułku Ułanów Zasławskich, ul. I Armii Wojska Polskiego; • Pomnik Mogiła Czwartaków, pod murem poklasztornej kościoła przy ulicy Staszica; • Pomnik Mogiła Symboliczna – Sybiraków, cmentarz parafialny; • Pomnik ofiar terroru hitlerowskiego w latach 1939-1944, ul. 11 Listopada. Budynki znajdujące się przy ul. 11 Listopada we wrześniu 1939 r. były siedzibą gestapo. Znajdowały się tam sale przesłuchań, biura i mieszkania funkcjonariuszy, natomiast w piwnicach mieściły się areszty. W 1972 r. budynki zostały rozebrane a w ich miejscu stoi dzisiejszy pomnik. Odsłonięcia pomnika dokonali byli więźniowie ostrołęckiego gestapo w 1983 r.; • Pomnik ofiar terroru hitlerowskiego w latach 1939-1945, ul. Kurpiowska, za parafialnym cmentarzem. Rozstrzelano tam ponad 500 osób (pochodzenia polskiego i żydowskiego), podczas okupacji hitlerowskiej. W roku 1945 w miejscu tym stał drewniany krzyż, następnie w latach późniejszych postawiono ceglana ścianę, do której prowadzi otoczona stylizowanym drutem obozowym, betonowa droga; • Pomnik pamięci Żydów, ul. Poznańska, zmarłych oraz pomordowanych mieszkańców Ostrołęki w czasie II wojny światowej; • Pomnik poległych za wolność Ojczyzny, zbieg ul. Piłsudskiego i Hallera, usytuowany jest na niewielkim kopcu. Pomnik odsłonięto w 1984 r. W latach 90. pomnik częściowo zdemontowano i przez kilka lat stał niezagospodarowany. Odsłonięcie obecnego pomnika nastąpiło w roku 1997; • Pomnik Polskiego Państwa Podziemnego, ul. Gorbatowa 15, posiada formę czterobocznego ostrosłupa, zwieńczonego orłem w koronie. Odsłonięty 8 listopada 1998 r.; • Pomnik szarzy artylerii konnej 1831, ul. Fortowa, budowę pomnika rozpoczęto w r. 1930, niestety około roku 1939 pomnik uległ zniszczeniu. Prace przy odbudowie rozpoczęły się w r. 1957. Pomnik odsłonięto 20 lipca 1958 r.; • Pomnik Rodziny (Pięciu Krzyży), cmentarz miejski. Rodzinę symbolizuje pięć

Miejsce	Występujące zabytki
	<p>krzyży;</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pomnik Narwi i Omulwi (znany również pod nazwą „dwóch bab”), ul. Kopernika, obok poczty, pomnik przedstawia dwie rzeki jako młode, piękne kobiety; • Pomnik Kurpianek (zwany także Pomnik Matki, Pomnik Tradycji Kurpiowskiej), ul. Piłsudskiego, obok parku miejskiego. Pochodzi z 1974 r., przedstawia kobietę z dziewczynką ubrane w stroje regionalne, w ręku trzymające bochenki chleba; • Tablica pamiątkowa Wiktora Gomulickiego, ul. Gomulickiego, stał tu kiedyś dom Wiktora Gomulickiego; • Tablica pamiątkowa Zofii Niedziałkowskiej, ul. Parkowa 6, honorowy obywatel miasta, pracownik naukowy.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Podsumowanie – walory kulturowe analizowanego obszaru

Oceniane kryterium	Ocena – 1 (atrakcyjności walorów)
• Wczesnośredniowieczne i starsze (np. grodziska, kurhany, kręgi, groby skrzynkowe, megalityczne)	☉
• Zabytki kultury przemysłowej	●
• Zabytki kultury militarnej	●
• Zamki, dworki, pałace	○ – ☉
• Zabytkowe układy architektoniczne, zabudowa miejska	☉
• Zasoby muzealne (poza skansenami)	☉
• Architektura wiejska, skanseny	●
• Walory społeczno-kulturowe	●
• Zabytki sakralne	☉
Oceniany obszar	Ocena - 2 (marketingu atrakcji turystycznych)
• Promocja, informacja, oznakowanie	☉
• Dostępność walorów (udostępnianie walorów)	☉
• Zarządzanie, obsługa atrakcji	●
• Oryginalność (eksponowanie wyróżników, kreowanie nowych)	☉
• Powiązanie w trasy i produkty turystyczne (wykorzystanie posiadanych walorów)	☉
• Usługi, oferty komercyjne w obszarze walorów kulturowych	○

SKALA: ○ – „biała plama” ☉ – słaba ● – średnia ● – dobra ● – wysoka □ – wybitna

2.2.3. Analiza walorów społecznych

Ważną rolę odgrywają również walory społeczne, pozwalające często na kreowanie unikalnych ofert, silnie związanych z tożsamością regionu oraz lepiej dopasowanych do potrzeb turysty. W niniejszej analizie wzięto pod uwagę najczęściej wykorzystywane przez turystykę walory społeczne, adekwatne do charakteru obszaru, m.in.: sztukę ludową, święta narodowe i religijne oraz regionalne zwyczaje i obyczaje, potrawy regionalne, instytucje kultury i zespoły folklorystyczne, twórcy i artyści ludowi.

Obszar *PISA-NAREW* charakteryzuje wielokulturowość. Na analizowanym terenie obecne są aż cztery kultury: **mazurska** (gmina Pisz), **kurpiowska** (gmina Zbójna, Turośl oraz Ostrołęka), **podlaska** (gmina Kolno) i **mazowiecka** (gmina Nowogród). Jednak „żywa” jest jedynie **kultura kurpiowska**. Jej ślady są obecne i widoczne w odniesieniu do architektury ludowej (skansen architektury kurpiowskiej, gmina Nowogród), twórców ludowych, potraw lokalnych i działających stowarzyszeń. Kultura kurpiowska najbardziej żywa jest w gminie Zbójna oraz Ostrołęka, a także w gminie Nowogród przez obecność Skansenu Kurpiowskiego (pomimo że historycznie gmina ta związana jest z Mazowszem).

Instytucje i ośrodki kultury

Animatorami życia kulturalnego na analizowanym obszarze są m.in. domy i ośrodki kultury. Skupiają one lokalnych artystów, zespoły pieśni i tańca oraz grupy teatralne. Prowadzą także zajęcia w sekcjach tematycznych, m.in. plastycznych, muzycznych, teatralnych, rękodzielniczych. Instytucje kulturalne są również organizatorami lub współorganizatorami lokalnych i ogólnopolskich imprez.

Tabela 10 Instytucje kulturalne oraz ośrodki kultury znajdujące się na analizowanym obszarze

Gmina	Instytucja kulturalna, ośrodki kultury
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> • Piski Dom Kultury, plac Daszyńskiego 16 (PDK posiada sale muzyczną, baletową, teatralną, pracownię plastyczną oraz salę widowiskową).
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> • Gminna Biblioteka Publiczna w Kolnie z siedzibą w Czerwonym wraz ze swoimi filiami w: Borkowie, Lachowie i Zabelu.
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> • Gminny Ośrodek Kultury w Turośli (mieści się w zabytkowym spichlerzu z XX wieku).
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> • Gminny Ośrodek Kultury w Zbójnej.
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> • Miejsko-Gminny Ośrodek Kultury w Nowogrodzie (w jego skład wchodzi także biblioteka oraz świetlice wiejskie w Szablakach, Grądach i Jankowie-Młodzianowie).
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> • Ostrołęckie Centrum Kultury, ul. Inwalidów Wojennych 23 (przez cały rok odbywają się tu wystawy rzeźb, malarstwa i fotografii oraz zajęcia lokalnych grup). W skład OCK wchodzi: <ul style="list-style-type: none"> - Ośrodek Folkloru i Tańca (ul. Inwalidów Wojennych 23) - Kino „Jantar” (ul. Inwalidów Wojennych 23) - Galeria „Ostrołęka (Pl. Gen. Bema 14) - Klub Oczko (ul. Sikorskiego 6)

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Na obszarze *PISA-NAREW* działa kilka zespołów folklorystycznych. Najbardziej silne są jednak tradycje folklorystyczne Kurpiów. Ich muzyka oraz tańce ludowe zaliczane są do jednych z najbardziej tradycyjnych oraz oryginalnych przejawów wsi polskiej. Jednak folklor kurpiowski jest wciąż mało znany.

Tabela 11 Zespoły folklorystyczne

Gmina	Zespół folklorystyczny
Gmina Pisz	brak
Gmina Kolno	brak
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> • Zespół Śpiewaczy w Turośli (działa od 1989 r.); • Zespół Śpiewaczy z Nowej Rudy (działa od 1991 r.); • Dziecięcy Zespół Śpiewaczy i Teatralny „Leman” (działa od 1999 r.).
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> • Kurpiowski Zespół Śpiewaczy (działa przy GOK w Zbójnej od 1993 r. W repertuarze zespołu znajdują się tańce, pieśni, obrzędy oraz zwyczaje kurpiowskie. Zespół w swoim repertuarze ma następujące widowiska: „Pieczenie Chleba”, „Rajby Kurpiowskie”, „Herody”, „Oczepiny”; • Dziecięco-Młodzieżowy Zespół Folklorystyczny, działa od kilku lat obok Kurpiowskiego Zespołu Śpiewaczego.
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> • Zespół Śpiewaczy, powstał w 1968 r.; • Kurpiowski Zespół Folklorystyczny; • Dziecięcy Zespół Ludowy.
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> • Zespół Pieśni i Tańca „Kurpie”, początki zespołu sięgają r. 1952, kiedy powstał Zespół Regionalny „Kurpie”. Zespół liczy obecnie 80 osób w wieku od 5 do 76 lat; • Zespół Tańca Ludowego „Ostrołęka”, został założony w r. 1984.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Wymienione zespoły folklorystyczne prezentują tradycje kurpiowskie na różnego rodzaju festiwalach i imprezach zarówno w kraju, jak i zagranicą. Najważniejsze i najstarsze kurpiowskie tańce to: „powolniak”, „fafur”, „stara baba”, „żuraw”, „wyrwas”, „goniony”, „olender”.

Twórcy i artyści

Pod względem sztuki ludowej tereny kurpiowskie stanowią obszar wyjątkowo ciekawy. Analizowany obszar zamieszkuje wielu twórców ludowych, m.in. rzeźbiarze, tkacze, hafciarki, kowale, wykonawcy wycinanek i kwiatów z bibuły, plecionkarze, wycinankarki.

Ich „aktywność turystyczna” jest jednak niewielka. Twórców można spotkać i zobaczyć przy pracy jedynie podczas imprez lokalnych. Szczególnie ciekawe są imprezy organizowane przez Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie, który organizując różnego rodzaju imprezy i plenery często współpracuje z twórcami ludowymi, którzy podczas imprez przybliżają turystom „ginące” zawody (pokazy i prezentacje „na żywo”).

Tabela 12 Twórcy ludowi

Gmina	Twórca ludowy
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> • rzeźbiarstwo: p. Bronakowski (Łupki k. Pisz).
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> • brak
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> • plecionkarstwo: Franciszek Siok, Celina Bałdyga; • plastyka obrzędowa, tkactwo: Zofia Trzcińska-Parzych; • kowalstwo: Paweł Kokoszko, Tadeusz Kokoszko; • rzeźba w drewnie: Kazimierz Szymański; • plastyka obrzędowa: Renata Siwik; • tkactwo, plastyka obrzędowa, przędzenie lnu: Zofia Stachelek.
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> • rzeźbiarstwo: Andrzej Banach; • kowalstwo: Romuald Gruzewski;

	<ul style="list-style-type: none"> • rzeźbiarstwo: Jan Zieliński; • koronkarstwo: Celina Kopeć; • haft, plastyka obrzędowa: Joanna Pokornicka.
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> • plastyka obrzędowa: Renata Krajewska; • rzeźba i płaskorzeźba w drewnie: Ryszard Tysza, Mieczysław Dobkowski; • plecionkarstwo (wiklina, słoma): Stefan Rajewski, Stanisław Modzelewski, Józef Grzymała; • stolarka ciesielstwo (dłubanie w drewnie, rzeźba): Mieczysław Grzymała; • kowalstwo: Edward Królik; • haft, koronka, plastyka obrzędowa: Teresa Grodzka, Halina Dobkowska.
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> • haft, koronki: Czesława Lewandowska.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Święta narodowe i religijne oraz regionalne obyczaje i zwyczaje

Wśród najbardziej znanych świąt należy wymienić:

Święta narodowe:

- Święto z okazji Odzyskania Niepodległości przez Polskę – obchody odbywają się przy pomniku „Ku czci obrońców Ojczyzny poległych na polu chwały pod wodzą Józefa Piłsudskiego w latach 1918-1920” w miejscowości Czerwone (gmina Kolno);
- Tradycyjne święta narodowe (3 maja, 8 maja, 15 sierpnia, 1 września).

Święta religijne:

- Odpust na św. Rocha w Lemanie (gmina Turośl);
- Niedziela Palmowa na Kurpiach. Tego dnia odbywają się procesje wokół kościołów w palmami kurpiowskimi (gmina Zbójna);
- procesje kościelne w strojach kurpiowskich na Wielkanoc, Boże Ciało, Odpusty (gmina Zbójna).
- Odpust św. Jana w Pieszku (24.06)

Regionalne zwyczaje i obyczaje:

- kolędowanie z Gwiazdą i Herody. Już od lat w okresie Bożego Narodzenia (do Trzech Króli) chodzą po domach kolędnicy (gmina Zbójna);
- **Wesele Kurpiowskie** – było jednym z najważniejszych obrzędów rodzinnych. Do charakterystycznych elementów dawnego wesela wiejskiego należały: „Rajby” (swatanie i zaręczyny), przyjazd pana młodego po pannę, pożegnanie przez pannę domu oraz rodziny, bardzo stare tańce (typu korowodowego), pieśni i przyśpiewki. Niestety z upływem lat zwyczaj ten zaczął zmieniać swoją formę, zaczęły powoli zanikać poszczególne obrzędy.
- **Palma Kurpiowska** – charakteryzuje się następującymi cechami: około 2 m wysokości, wykonuje się ją owijając kij leśną roślinnością oraz bogato dekoruje kwiatami z bibuły oraz wstążkami. Po II wojnie światowej zwyczaj ten zaczął niestety zanikać. W 1969 r. za sprawą Adama Chętnika zorganizowano pierwszy konkurs na najładniejszą tradycyjną palmę. Konkurs sprawił, że tradycja kurpiowskiej palmy na nowo odżyła. Procesja w Niedzielę Palmową na Kurpiach stała się jedną z najbarwniejszych i najbardziej znanych w kraju.

- **Strój ludowy Kurpi, który był w całości robiony przez Kurpianki, jest pięknym przykładem rękodzielnictwa.**

Kurpie nosili spodnie sukienne, białe u dołu, okryte rzemieniem, wchodzące w łapcie (chodaki) ze skóry lub łyka lipowego, koszulę lnianą, pod szyją czerwoną wstążką. Na to zakładano kamizelkę. W chłodne dni noszono sukmanę z ciemnoszarego sukna, z tyłu fałdowaną, przepasaną wełnianym pasem. Na głowę wkładano kapelusz. Kobiety nosiły wełniane, pasiaste spódnice, na nogach trzewiki, białe lniane koszule i wyszywane staniki. Dziewczęta spletały włosy w warkocz z mnóstwem wstążeczek. W centrum Puszczy Zielonej noszony jest przeważnie kolorowy pasiak (kiecka-spódnica, zwana kitlem oraz zapaska), złożony z wąskich pasek czerwonych, zielonych i żółtych, z przewagą koloru czerwonego. Obok pasiastej zapaski używany jest także biały haftowany fartuch z piękną koronką u dołu. Na białą koszulę zakłada się satynowy lub aksamitny stanik koloru zielonego lub szafirowego. Na głowę wkłada młoda Kurpianka wysokie, sztywne „czołko” z czarnego aksamitu, przybrane cekinami, koralikami, zakończone pękiem wstążek. Starsze kobiety wiążą na głowie chustkę. Uzupełnieniem stroju Kurpianek są jeszcze piękne bursztyny.

Nieodłącznym elementem imprez kulturalnych oraz świąt na analizowanym obszarze jest strój kurpiowski.

Potrawy regionalne

Na obszarze *PISA-NAREW* pomimo różnorodności kulturowej niestety nie zauważa się obecności potraw lokalnych charakterystycznych dla danej kultury w istniejących obiektach gastronomicznych. Jedynie w wybranych miejscach, takich jak: karczma kurpiowska przy skansenie w Nowogrodzie czy karczma kurpiowska „Ostoja” w Ostrołęce można znaleźć w menu również potrawy regionalne.

Także niektóre z obiektów gastronomicznych oraz kwater agroturystycznych dbają o zachowanie oryginalnych receptur potraw regionalnych, które oferują swoim gościom.

Do najbardziej tradycyjnych potraw należą m.in.:

- kasa z komoso (kasza z komosą),
- rejbak (babka ziemniaczana),
- fafernuchy (ciastka marchwiane),
- łagodniak (ciasto drożdżowe),
- kasa ze skrzeckami (kasza jaglana ze skwarkami),
- gulon z jełowcem (indyk z jałowcem),
- kwas chlebowy,
- psiwo kozicowe (piwo jałowcowe),
- chleb na liściu chrzanu,
- lin w śmietanie,
- kwaśnica mazurska,
- potrawy z grzybów.

3 ANALIZA ZAGOSPODAROWANIA TURYSTYCZNEGO OBSZARU *PISA–NAREW*

3.1. Infrastruktura turystyczna – charakterystyka zaplecza turystycznego obszaru

Rozwój turystyki, niezależnie od obszaru, jest w dużym stopniu uwarunkowany poziomem zagospodarowania turystycznego. Żaden produkt turystyczny, wykorzystujący walory i atrakcje danego terenu, nie może funkcjonować w oderwaniu od infrastruktury turystycznej. Dobrze rozwinięta infrastruktura turystyczna i okółoturystyczna stymuluje ruch odwiedzających oraz wpływa na popularność danego miejsca. Słabe zaplecze noclegowe czy gastronomiczne będzie w znacznym stopniu obniżało atrakcyjność turystyczną miejsca. Z drugiej strony niedostosowanie tej oferty do potrzeb rynku może ograniczyć wykorzystanie takiej infrastruktury.

Infrastruktura turystyczna i jej ocena to istotny element tworzenia profesjonalnych produktów turystycznych, zarówno w skali dużego regionu, jak i poszczególnych miast i miejscowości. W kontekście rozwoju turystyki należy ocenić elementy podstawowej bazy turystycznej (baza noclegowa i gastronomiczna) oraz szeroko rozumianą infrastrukturę uzupełniającą. Ich stan obecny, jakość usług, oryginalność oraz możliwości rozwoju w znacznym stopniu determinują rozwój turystyki w regionie, wyznaczają kierunki kolejnych działań i pozwalają dotrzeć do wyznaczonych segmentów docelowych odbiorców produktów turystycznych. Nawet najbardziej atrakcyjny obszar nie zatrzyma turysty, jeśli ten nie znajdzie godnych warunków na nocleg, smacznego posiłku czy odpowiedniej infrastruktury pozwalającej wykorzystać atrybuty regionu.

3.1.1. Baza wodna

W analizie obszaru pod kątem szlaków turystyki wodnej istotną rolę dla infrastruktury turystycznej odgrywa baza wodna, jej stan i dostępność. Do obszaru objętego projektem zalicza się infrastrukturę wodną na jeziorze Roś w pobliżu miejsca, gdzie rozpoczyna swój bieg rzeka Pisa. Na samej rzece Psie brak jest obiektów o kompletnej infrastrukturze umożliwiającej obsługę turystów. Na rzece Narwi obiekt taki istnieje tylko w Ostrołęce.

Do najważniejszych elementów infrastruktury wodno-turystycznej obszaru *PISA-NAREW* należą:

- Porty
- Przystanie
- Stacje wodne
- Miejsca przystosowane do cumowania
- Czarter jachtów i łodzi motorowych

Lp.	Nazwa	Zagospodarowanie turystyczne, infrastruktura	Lokalizacja
PRZYSTANIE I PORTY			
1.	Międzyszkolny Ośrodek Sportów Wodnych	15 jachtów, 50 miejsc cumowniczych przy keji	al. Turystów 22, 12-200 Pisz tel. (087) 423 45 72
2.	Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ	port jachtowy, wypożyczalnia sprzętu wodnego i turystycznego, 30 jachtów kapielisko strzeżone, tawerna żeglarska, domki i pole kempingowe, sanitariaty	al. Turystów 11, 12-200 Pisz tel. (087) 423 44 63 tel./faks (087) 423 04 59 e-mail: camp@post.pl www.camp.com.pl
3.	OW Relax	przystań jachtowa, wypożyczalnia sprzętu wodnego i turystycznego, zaplecze noclegowo-gastronomiczne	Rybitwy, 12-201 Pisz
4.	Hotel Roś	wypożyczalnia sprzętu wodnego (10 jachtów), moło, wyciąg łodzi, 70 miejsc noclegowych (standard turystyczny), 3 domki kempingowe, pole namiotowe zaplecze gastronomiczne	al. Turystów 3, 12-200 Pisz tel. (087) 423 49 60 www.mazury.com.pl/turystyka/hotele/pisa
5.	OW SUS Rybitwy	przystań przy zakładowym ośrodku wypoczynkowym – do dyspozycji 32 drewniane domki sezonowe, 15 pokoi w budynku całorocznym (wszystkie z łazienkami), zaplecze gastronomiczne, świetlica, boiska, parking, pole namiotowe, kapielisko, wypożyczalnia sprzętu wodnego i turystycznego, sauna, siłownia, solarium	Rybitwy k/Pisza tel. (087) 423 47 88. e-mail: sus@sus.pl
6.	Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny w Ptakach	10 miejsc do cumowania przy pomostach pływających, basen otwarty, przystań kajakowa, wypożyczalnia (7 kajaków), pole namiotowe, korty tenisowe, boiska, mała gastronomia	ul. Akacyjowa 2, 18-525 Turośl tel. (086) 278 61 32
7.	przystań w Ostrołęce	miejsca do cumowania przy tzw. kei miejskiej; niedaleko – stacja benzynowa i restauracja	na 147 km (za mostem drogowym)
8.	port w Ostrołęce	basen RZGW	
STANICE			
1.	Stanica wodna PTTK	camping, 200 miejsc noclegowych, pole biwakowe, jadłodajnia, kawiarnia, wypożyczalnia sprzętu turystycznego	Jabłoń k./Pisza tel. (087) 423 28 80
2.	Stanica Wodna w Koźle	miejsce biwakowe	
CZARTERY			
1.	Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ	7 jachtów różnej klasy	al. Turystów 11, 12-200 Pisz tel. (087) 423 44 63 tel./faks (087) 423 04 59 e-mail: camp@post.pl www.camp.com.pl
2.	Yacht Sport Charter – Jan Rogiński	5 jachtów Twister 800	ul. Staszica 3, 12-200 Pisz tel. (087) 423 32 93 http://roginski.mazury.info.pl
3.	ROŚ Sailing Charter Rafał Rudziński	13 jachtów różnej klasy i 2 łodzie motorowe	al. Turystów 3, 12-200 Pisz tel./faks (087) 424 08 30 http://ros-sailing.mazury.info.pl
4.	Ireneusz Szumowski	dwa prywatne jachty: Janmor 28 Mayflower	ul. Ratuszowa 13 12-200 Pisz tel. kom. 0508 085 558

Lp.	Nazwa	Zagospodarowanie turystyczne, infrastruktura	Lokalizacja
		Mort RT podwyższony Santa Maria port macierzysty – Pisz	
5.	Grzegorz Kania	dwa prywatne jachty: Nash A-20, Janmor 20 port macierzysty – Pisz	ul. Okulickiego 1 m. 124, 19-300 Elk tel. kom. 0 601 743 220 e-mail: buranjacht@poczta.fm
6.	Marcin i Ola Dembek	cztery jachty: MAK 626, TANGO 730, TANGO 780FS, TRIM 26 (nowy) port macierzysty – PISZ	ul. Gałczyńskiego 2/11, 12-200 Pisz tel. 0 604 089 358 tel. 0 606 669 976 email: jachty@op.pl
7.	Justyna Witkowska	dwa jachty prywatne: TANGO 780 Family TANGO 780 Family-Sport port macierzysty – Pisz, jez. Roś	ul. Rzymowskiego 16/20, 15-349 Białystok tel. 0 502 714 198 e-mail: tango780@op.pl
8.	Artur Górny	TANGO 780 Sport Port macierzysty – Hotel Roś, al. Turystów 3, Pisz	ul. Małachowskiego 9/23 18-404 Łomża tel. kom. 0 697 07 07 17 e-mail: bugs_bunny@op.pl
9.	Robert Rogiński Cezary Weigel	TWISTER 26 Alicja TWISTER 950 Boca Grande port macierzysty – Pisz, jez. Roś	tel. kom. 0 501 639 051 e-mail: twister36@neostrada.pl tel. kom. 0 603 687 474 e-mail: cezary@weigel.com.pl
10.	Jerzy Jackowski	dwa jachty TWISTER 800 post macierzysty – Pisz	tel. kom. 0 501 560 485 e-mail: jjackowski@poczta.onet.pl

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

W związku z rosnącą od kilku lat popularnością turystycznej żeglugi śródlądowej w Polsce wiele osób prywatnych inwestuje w dobrej klasy sprzęt i prowadzi jego wynajem w okresie letnim (od maja do września).

Z powyższego zestawienia wynika, że najbardziej rozbudowana i zróżnicowana baza wodna oraz oferta wypoczynku na wodzie znajduje się w gminie Pisz, jednak tylko na jeziorze Roś. Tak jak już wspomniano, brak jest infrastruktury praktycznie na całym szlaku *PISA-NAREW*.

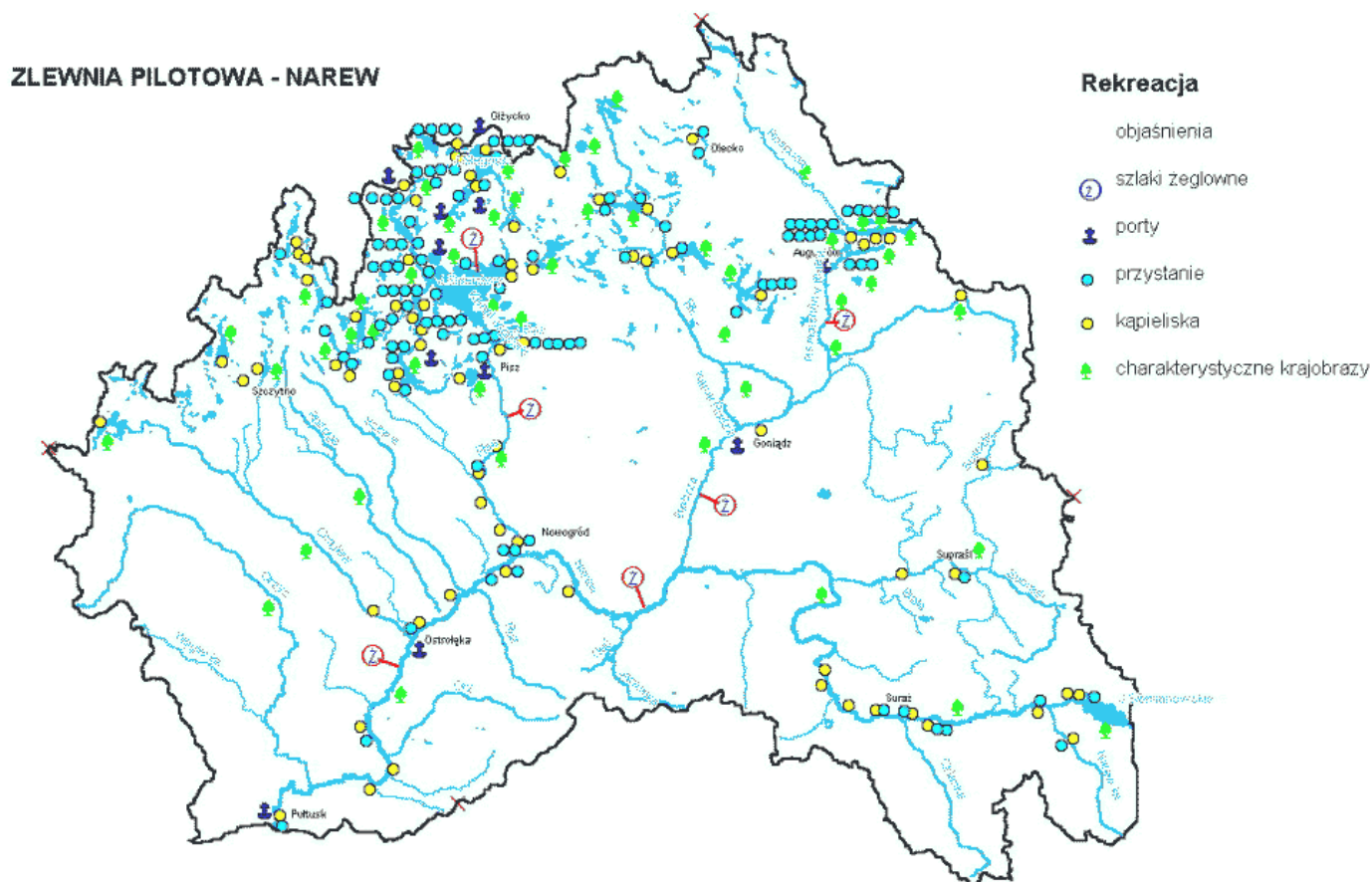
Z danych zawartych w opracowaniu Ministerstwa Ochrony Środowiska z r. 2001 pt. „Plan gospodarowania wodą w zlewni rzeki Narew (od granicy państwa do Pułtuska) – Etap I” wynika, że w dorzeczu Narwi znajduje się łącznie 115 przystani, klubów, ośrodków i stanic wodnych:

- na Wielkich Jeziorach Mazurskich – 58,
- nad Kanałem Augustowskim – 17,
- **nad rzeką Narew – 12** (na całej długości rzeki),
- nad rzeką Krutynią – 9,
- **nad rzeką Pisą – 5.**

Poniższa mapa prezentuje rozmieszczenie portów żeglugi, przystani, kąpielisk i szlaków żeglownych na omawianym obszarze *PISA-NAREW* – stan na rok 2001 (fragment mapy „Zlewnia pilotowa – Narew”, rozdział IX „Rekreacja” opracowania Ministerstwa Ochrony Środowiska z r. 2001 pt. „Plan gospodarowania wodą w zlewni rzeki Narew (od granicy państwa do Pułtuska) – Etap I”).

Mapa 1 Mapa rozmieszczenia portów żeglugi, przystani, kąpielisk i szlaków żeglownych na obszarze PISA-NAREW

Źródło: opracowanie Ministerstwa Ochrony Środowiska z r. 2001 pt. „Plan gospodarowania wodą w zlewni rzeki Narew (od granicy państwa do Pułtusa) – Etap I” / www.mos.gov.pl

W regionach o wzmożonym ruchu turystycznym na wodzie niezbędna jest sprawnie funkcjonująca służba ratownictwa wodnego. Na obszarze gminy Pisz działa Stacja Ratownicza Łupki Mazurskiego WOPR (jez. Roś).

Wypożyczalnie sprzętu pływającego

Większość wymienionych w powyższej tabeli obiektów prowadzi wypożyczalnie sprzętu (m.in. Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej „CAMP-PISZ”, OW Relax, Hotel Roś, Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny w Ptakach). Sprzęt pływający udostępniają także właściciele prywatnych obiektów noclegowych – pensjonatów (np. Czerwona Róża, 4 Asy), domków letniskowych, gospodarstw agroturystycznych. Kajaki, rowery wodne i łodzie dostępne są również w ośrodkach wypoczynkowych.

Ponadto wypożyczaniem kajaków zajmują się firmy prywatne oraz organizatorzy spływów kajakowych, np. Sklep Spożywczo-Przemysłowy w Ptakach 39A, Jerzy Lewandowski (10 kajaków), Klub Wodny Kurpik w Nowogrodzie, a także osoby prywatne m.in.: Pan Ireneusz Szumowski – wypożyczalnia przy Hotelu Roś (Pisz, ul. Ratuszowa, tel. 508 085 558).

Kąpieliska i plaże miejskie

Zgodnie z obowiązującymi przepisami kąpieliska i plaże miejskie powinny mieć wydzielone i trwale oznakowane strefy z głębokościami dostosowanymi dla umiających i nieumiejących pływać, odpowiedni sprzęt ratowniczo-medyczny, infrastrukturę sanitarną i stały dozór ratowników. Tego rodzaju kąpieliska zlokalizowane są na akwenach w obrębie głównych punktów turystycznych omawianego obszaru – kąpielisko miejskie w Piszcu oraz przy ośrodkach wypoczynkowych i pensjonatach. Według raportu z 2001 r. (Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej w Warszawie, „Plan gospodarowania wodą w zlewni rzeki Narew – od granicy państwa do Pułtusa – Etap I”) nad Piszczą zlokalizowanych jest 5 kąpielisk, nad Narwią – 17 (na całej długości rzeki).

Kąpieliska na obszarze projektowym PISA-Narew:

Rzeka Pisz:

- kąpielisko miejskie w Piszcu – gmina Pisz
- kąpielisko przy Ośrodku Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ – gmina Pisz
- kąpielisko przy Hotelu Roś – gmina Pisz
- kąpielisko przy Ośrodku Kozioł – gmina Kolno
- kąpielisko w Ptakach – gmina Turośl

Rzeka Narew:

- kąpielisko przy schronie – gmina Nowogród
- kąpielisko w Jankowie – gmina Nowogród
- kąpielisko nad rzeką Narew (ul. Łęczysk) – miasto Ostrołęka
- kąpielisko nad rzeką Narew (ul. Nadnarwiańska) – miasto Ostrołęka

Ponadto na analizowanym obszarze istnieje wiele innych miejsc o statusie dzikiego kąpieliska. Nie posiadają one jednak wymaganej infrastruktury oraz stałego dozoru ratowników.

Przykładem zagospodarowania wód i zapewnienia bezpieczeństwa kąpiącym się jest wybudowany w latach 90. kompleks sportowo-rekreacyjny w miejscowości Ptaki nad rzeką Piszczą. W ramach kompleksu przygotowano kąpielisko poza korytem rzeki, zasilane jej wodami, przystań dla jachtów płynących Piszczą oraz urządzenia rekreacyjno-sportowe, camping i parking w strefie brzegowej dla turystów zmotoryzowanych. Ośrodek w Ptakach służy nie tylko turystom i wczasowiczom odwiedzającym region, ale przede wszystkim okolicznym mieszkańcom jako bezpieczny teren wypoczynku sobotnio-niedzielnego.

3.1.2. Baza noclegowa

Istniejąca w regionie baza noclegowa stanowi niezbędny element zagospodarowania turystycznego i ma kluczowe znaczenie dla rozwoju turystyki na danym obszarze. Oferta noclegowa rozmieszczona wzdłuż szlaku *PISA-NAREW* odzwierciedla atrakcyjność i dostępność tego obszaru, nie tylko dla turystów aktywnych, ale także dla innych segmentów rynku (wczasy, pobyty

rodzinne, obozy młodzieżowe itd.). (symbolem oznakowano ośrodki położone bezpośrednio nad rzekami Pisz i Narew). Oddzielnie zestawiono bazę

noclegową miasta i gminy Pisz, dysponującą zdecydowanie najbogatszą ofertą na analizowanym obszarze *PISA-NAREW*. Część z obiektów nie leży bezpośrednio przy szlaku wodnym *PISA-NAREW* – ale uznano, że cała infrastruktura noclegowa leżąca na obszarze gmin objętych strategią ma istotne znaczenie dla obsługi ruchu turystycznego, szczególnie przy planach wykorzystania innych atrakcji poza szlakiem wodnym.

Tabela 14

Zestawienie obiektów bazy noclegowej w gminie i mieście Pisz (obszar PISA –NAREW)

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
HOTELE		
Hotel Nad Pisą Pisz, ul. Ratuszowa 13	hotel 	102 pokoje 1, 2 i 3 osobowe z łazienkami, restauracja, sale wielofunkcyjne (konferencyjne, bankietowe), wypożyczalnia sprzętu wodnego i turystycznego, solarium, sauna, fryzjer. Dodatkowa oferta: organizacja przejazdów bryczką i kuligów
Hotel Jabłoń Jabłoń, 12-200 Pisz	hotel jez. Roś	5 pokoi 10-osobowych i 12 pokoi 2-osobowych z łazienkami, bar, restauracja, sala konferencyjna, domki kempingowe, kemping, wypożyczalnia sprzętu wodnego, kąpielisko, boisko do gry w siatkówkę i kometkę, parking strzeżony.
Hotel Joseph Conrad Pisz, al. Turystów 11	hotel jez. Roś	23 pokoje (53 miejsca noclegowe) z łazienkami, dwa tarasy, restauracja, sala konferencyjna, sala kominkowa, plac zabaw dla dzieci, plaża, miejsce na ognisko, wypożyczalnia kajaków, kanu, rowerów. Dodatkowa oferta: rejs statkiem pasażerskim, windsurfing, nauka jazdy na bojerach, spływ Pisą (kajakiem lub kanu), spływ Krutynią
Hotel Roś Pisz, al. Turystów 3	ośrodek wypoczynkowy, hotel 	26 pokoi, w tym 17 z umywalkami bez łazienek, 3 domki letniskowe – łącznie 70 miejsc noclegowych, bar, sala konferencyjna, sala żeglarska, bankietowa z kominkiem; przy obiekcie wypożyczalnia sprzętu wodnego, moło, pomost, port jachtowy, pole namiotowe, kąpielisko, boiska, parking strzeżony – całość tworzy kompleks turystyczny Roś.
OŚRODKI		
Ośrodek Wczasowy w Imionku Imionek, 12-200 Pisz	ośrodek wczasowy jez. Roś	Baza sezonowa, 44 miejsca noclegowe w budynku stacjonarnym w pokojach 2, 3, 4 osobowych ze wspólną łazienką. Ponadto ośrodek jest w posiadaniu 5 domków Campingowych 2, 3, i 4 osobowych wyposażonych m.in. w łodówki. Pole namiotowe ok. 40 miejsc. Stółówka, kuchnia gazowa do przygotowania posiłków indywidualnie, bar, miejsce na ognisko, kąpielisko, pomost, boisko do siatkówki, plac zabaw dla dzieci, stół do tenisa, parking, wypożyczalnia łodzi wędkarskich, możliwość przyjazdu z psem.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
OW Żagiel Rybitwy k/Pisza	ośrodek wypoczynkowy jez. Roś	Domki: 2 os. 4 os. - domki są bez wody, w każdym łódówka i czajnik. Sanitariaty, prysznice i umywalki w oddzielnym murowanym pomieszczeniu. Możliwość wypożyczenia sprzętu wodnego, kąpielisko, pomost, boisko do koszykówki i siatkówki.
Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ Pisz, al. Turystów 11 www.camp.pisz.pl	ośrodek sportowo- rekreacyjny jez. Roś	28 miejsc noclegowych w domkach campingowych (7) z czego 4 domki to domki 4-osobowe z jednym pomieszczeniem i werandą, trzy pozostałe to domki 4-5 osobowe z trzema pomieszczeniami i werandą; WC i prysznic w kontenerach sanitarnych, pole namiotowe z węzłem sanitarnym, dostępem do wody. Ośrodek organizuje kolonie szkoleniowe, obozy żeglarskie, rejsy turystyczne, turystyczno-szkoleniowe, obóz windsurfingowy, spływy kajakowe, obozy młodzieżowe z kursem na prawo jazdy, warsztaty dziennikarskie, aktorskie, kursy na stopień młodszego i wodnego ratownika WOPR, miejsce na ognisko, kąpielisko, pomost, port jachtowy, boisko do siatkówki, do koszykówki i do piłki nożnej, wypożyczalnia sprzętu wodnego, możliwość przyjazdu z psem, parking, parking strzeżony, bar, kawiarnia.
OW PPUH Poligrafia Kociołek Szlachecki, 12-203 Szczeczy Wielkie	ośrodek wypoczynkowy jez. Seksty	Baza sezonowa, 31 miejsc noclegowych w pokojach 1-, 2-, 3- i 4-osobowych; w każdym pokoju umywalka, wspólne wc i prysznic. Domki campingowe – 6 domków, w każdym 2 pokoje, kuchnia, taras, wc, umywalka. Na terenie ośrodka znajduje się stołówka, bar, kawiarnia, sala konferencyjna (max. 50 os.), plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki i koszykówki, parking, wypożyczalnia sprzętu wodnego. Organizowanie wycieczek autobusowych i kajakowych.
Ośrodek Wypoczynkowo-Rekreacyjny „Energetyk” Rybitwy k/Piszu www.energetyk.mazury.info.pl	ośrodek wypoczynkowy jez. Roś	40 domków campingowych 3-osobowych (2 pokoje + aneks kuchenny) z czego 17 domków posiada węzeł sanitarny. Kąpielisko, pomost, plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki i koszykówki, stół do tenisa, bilard, miejsce na ognisko, parking, możliwość zamawiania obiadów, bar i sklep, wypożyczalnia sprzętu wodnego.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
OW MPT, Wiartel Mały 12-214 Wiartel k/Pisza	ośrodek wypoczynkowy jez. Wiartel	200 miejsc noclegowych. Cztery pawilony rodzinne (6 osobowe) piętrowe. W każdym 3 sypialnie 2 osobowe, dwie łazienki, kuchnia z wyposażeniem, salon z TV. Pokoje hotelowe (2 i 4 osobowe) z łazienką (WC, prysznic i umywalka) i TV. Sezonowe domki campingowe. Możliwość podłączenia przyczep campingowych, wyżywienie całodzienne (stołówka), możliwość wykupienia pojedynczych posiłków. Na terenie ośrodka bar, kawiarnia, sala konferencyjna, bilard, sauna, plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki, pomost, parking. Możliwość wypożyczenia sprzętu wodnego (łódzie wiosłowe, kajaki, rowery wodne), rowerów turystycznych. Organizowanie kolonii, kuligów; możliwość przyjazdu z psem.
OW Spółdzielni Usług Socjalnych „Rybitwy” Rybitwy, 12-201 Pisz	ośrodek wypoczynkowy jez. Roś	23 miejsca w pokojach 1-, 2- i 3-osobowych przy każdym pokoju łazienka. Wyżywienie całodzienne (stołówka na 120 miejsc), kawiarnia, świetlica, boisko do siatkówki, plac zabaw dla dzieci, parking, kąpielisko, przystań dla jachtów, siłownia, sauna, solarium, stoły do ping-ponga, wypożyczalnia rowerów górskich i sprzętu wodnego.
Związkowy Ośrodek Wypoczynkowy Służby Zdrowia Rybitwy, 12-201 Pisz	ośrodek wypoczynkowy jez. Roś	7 domków campingowych, pole namiotowe na 50 miejsc. Miejsce na ognisko, kąpielisko, grill, pomost, boisko do siatkówki, koszykówki, stół do tenisa, bilard, parking (niestrzeżony), możliwość przyjazdu z psem.
OW Walter Jabłoń k/Pisza	ośrodek wypoczynkowy jez. Brzozolasek	8 domków 4-osobowych WC, dobrze wyposażona kuchnia, telewizor, brak stołówki, grill, miejsce na ognisko, możliwość przyjazdu ze zwierzętami, wypożyczanie sprzętu wodnego, własny pomost, możliwość łowienia ryb, strefa ciszy, kąpielisko dla dzieci i dorosłych.
OW Relax Rybitwy k/Pisza	ośrodek wypoczynkowy jez. Roś	Domki campingowe 2-, 3-, 4- i 6-osobowe. Możliwość całodziennego wyżywienia (stołówka na 80 osób) lub wykupienie pojedynczych posiłków, możliwość wypożyczenia odpłatnie butli gazowej, naczyń, TV, lodówki, miejsce na ognisko, grill, wypożyczalnia sprzętu wodnego oraz rowerów, możliwość jazdy konnej, org. przejazdów bryczką, kuligów, możliwość przyjazdu z psem, kąpielisko, pomost, port jachtowy, plac zabaw dla dzieci, parking, boisko do siatkówki i koszykówki, stół do tenisa, sklep, bar.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
„Babie Lato” Rybitwy, 12-201 Pisz 3	ośrodek wypoczynkowy jez. Roś	30 domków campingowych (17 domków składa się z salonu, 2 sypialni, aneksu kuchennego i WC, natrysk, pozostałe 3 pokoje hotelowe 2- i 3-osobowe z WC. Stółówka, miejsce na ognisko, wypożyczalnia sprzętu wodnego, wypożyczalnia rowerów turystycznych, kąpielisko, pomost, plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki i koszykówki, kort tenisowy, stół do tenisa.
PENSJONATY / pokoje gościnne		
Pensjonat „Czerwona Róża” Pisz, ul. Warszawska 12	pensjonat 	1 pokój 1 os., 4 pokoje 2 os.; wspólna łazienka (WC, umywalka, prysznic; 1 węzeł sanitarny na dwa pokoje). Posiłki na życzenie, grill, wypożyczalnia kajaków, rowerów turystycznych, organizowanie przejazdów bryczką, możliwość przyjazdu z psem, parking.
Pensjonacik Monika Pisz, ul. Jeziorna 14	pensjonat	8 pokoi 2 i 3 os. 5 łazienek, 3 kuchnie; pokoje są duże i jasne; 2 duże tarasy, duży ogród, grill, bezpłatny parking, rowery, pokój z TV cyfrową; możliwość rozbicia namiotów.
Pensjonat „4 Asy” Pisz, ul. Kalinowa 2	pensjonat	31 miejsc noclegowych w pokojach dwu- i trzyosobowych z łazienkami, wyżywienie, wypożyczalnia sprzętu wodnego, miejsce na ognisko, grill.
Pensjonacik „U Marysi” Pisz, ul. Warszawska 47C	pensjonat	20 miejsc noclegowych; 5 pokoi 2-osobowych oraz 2 pokoje 3-osobowe (każdy z łazienką, radiem, TV) oraz 4-osobowy apartament na poddaszu z aneksem kuchennym; wspólny salonik kominkowy, kuchnia z jadalnią, parking, 2 garaże.
Dom Noclegowy Anna Pisz, ul. Rybacka 3B	pensjonat	7 pokoi (22 miejsca noclegowe); 3 pokoje z własnym węzłem sanitarnym, dla pozostałych wspólna łazienka; stół bilardowy, sala konferencyjna, parking.
Dom wypoczynkowy Pisz, ul. Trzcinowa 15	pokoje gościnne	całoroczny dom jednorodzinny – na każdym piętrze 3 pokoje, łazienka, kuchnia i jadalnia (łącznie 16 miejsc noclegowych).
Krystyna Jabłońska Pisz, ul. Kalinowa 9	pokoje gościnne	3 pokoje z pełnym wyposażeniem (łazienka, kuchnia, taras, osobne wejście).
Jadwiga Pykało pokoje gościnne Pisz, ul. Warszawska 8	pokoje gościnne	Baza całoroczna. Dom na ul. Warszawskiej i ul. Świerczewskiego: 7 miejsc noclegowych w pokojach 2- i 3-osobowych, wspólna łazienka i WC. Dotyczy obu domów: miejsce na ognisko, grill, kuchnia do dyspozycji gości.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
Małgorzata Knyżewska pokoje gościnne Pisz, ul. Warszawska 12	pokoje gościnne	12 miejsc noclegowych; pokoje 1- i 2-osobowe, doskonałe warunki sanitarne-1 łazienka na 2 pokoje. Sala klubowa ze sprzętem RTV, jadalnia i kuchnia, ogród z grillem, wędzarnia, sprzęt turystyczny, parking, możliwość przyjazdu z psem, posiłki na życzenie, przejazdy bryczką.
Maria Pieńkowska pokoje gościnne Pisz, ul. Warszawska 16	pokoje gościnne	Baza całoroczna. 11 miejsc noclegowych; pokoje, 1-, 2- i 3-osobowe, łazienka i WC-1 na 2 pokoje. Kuchnia z wyposażeniem, miejsce na ognisko, grill, parking, niedaleko posesji znajduje się piekarnia i wypożyczalnia rowerów.
Andrzej Kazimierski, Dariusz Borkowski pokoje gościnne Pisz, ul. Warszawska 23/5	pokoje gościnne	Baza sezonowa. 14 miejsc noclegowych; pokoje: 2- i 3-osobowe, wspólna łazienka (WC, umywalka, prysznic). Miejsce na ognisko.
Barbara Szymborska pokoje gościnne Pisz, ul. Kalinowa 2	pokoje gościnne	Baza całoroczna. 31 miejsc noclegowych; pokoje: 2- i 3-osobowe, ze wspólną łazienką na 2 pokoje. Miejsce na ognisko, grill, sprzęt wodny, w pokojach TV i TV-SAT, ogród, bezpłatny parking, posiłki na życzenie, spływy kajakowe, wycieczki rowerowe, przejazdy bryczką.
Ewa Sadowska pokoje gościnne Pisz, ul. Jeziorna 14	pokoje gościnne	8 pokoi 2 i 3os., dużych i jasnych; 5 łazienek. 3 kuchnie, 2 duże tarasy, duży ogród, grill, pokój z TV cyfrową, bezpłatny parking, możliwość wypożyczenia rowerów i rozbicia namiotów.
Barbara Pezara pokoje gościnne Pisz, ul. Mickiewicza 11	pokoje gościnne	Baza sezonowa. 4 pokoje 2os., 2 pokoje 1os., wspólna łazienka. Kuchnia z pełnym wyposażeniem, parking, ogród, grill, możliwość wykupienia śniadania.
Sławomir Dziubiński pokoje gościnne Pisz, ul. Rybacka 3b	pokoje gościnne	Baza całoroczna. Pokoje 2, 3, i 4os., wspólna łazienka (3 pokoje posiadają, umywalki i prysznice). Sala konferencyjna na 30 osób, parking, organizacja kolonii.
Elżbieta Zalewska pokoje gościnne Pisz, ul. Polna 20	pokoje gościnne	5 miejsc noclegowych; pokoje: 2-3os., wspólna łazienka i WC. Kuchnia do dyspozycji gości.
Krystyna Klama pokoje gościnne Pisz, ul. Batorego 8	pokoje gościnne	6 miejsc noclegowych, wspólna łazienka. Kuchnia do dyspozycji gości.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
Zofia Obyc pokoje gościnne Pisz, ul. Długa 7	pokoje gościnne	5 miejsc noclegowych; pokoje: 1-2os., wspólna łazienka (WC, umywalka, prysznic). Parking, miejsce na ognisko, grill, możliwość przyjazdu z psem.
Krystyna Jabłońska pokoje gościnne Pisz, ul. Kalinowa 8	pokoje gościnne	3 mieszkania w domu jednorodzinnym, oddzielne wejście.
Irena Jankiewicz pokoje gościnne Pisz, ul. Szeroki Bór 9	pokoje gościnne	6 miejsc noclegowych z możliwością dostawki; 2 pokoje z oddzielnym wejściem, łazienka, aneks kuchenny. Możliwość skorzystania z rowerów i łódki, wieczorami możliwość zorganizowania ogniska i grilla, raj dla wędkarzy i grzybiarzy.
Jarosław Karaś pokoje gościnne Kwik, Szczeczy Wielkie	pokoje gościnne	Baza całoroczna. 9 miejsc noclegowych; pokoje: 1-, 2- i 3-osobowe, przy każdym pokoju łazienka (WC, umywalka, prysznic). Jadalnia i kuchnia letnia z wyposażeniem do dyspozycji gości, boisko do siatkówki i koszykówki, własny pomost, możliwość wypożyczenia 2 łódek wiosłowych i żagliówki.
Sławomir Kowalewski pokoje gościnne Wiertel 20B	pokoje gościnne	Baza całoroczna. 7 miejsc noclegowych; pokoje: 1- i 2-osobowe, wspólna łazienka, umywalka, prysznic, WC. Kuchnia z wyposażeniem, możliwość wypożyczenia kajaków, łodzi wędkarskiej i rowerów górskich.
Ryszard i Mirosława Zuzga pokoje gościnne Szczeczy Wielkie, Pilchy 35	pokoje gościnne	Baza całoroczna. 8 miejsc noclegowych; pokoje: 4-osobowe, wspólna łazienka (umywalka, prysznic, WC). Stół do tenisa, plac zabaw dla dzieci, kąpielisko, pomost, boisko do siatkówki, koszykówki i piłki nożnej, możliwość wypożyczenia łódki.
AGROTURYSTYKA		
gospodarstwo agroturystyczne Rostki, Szczeczy Wielkie	agroturystyka	baza sezonowa; 4 pokoje dwuosobowe, wspólna łazienka; 500 m do jeziora.
gospodarstwo agroturystyczne Zdory, Szczeczy Wielkie	agroturystyka	baza całoroczna; 4 pokoje, dwie wspólne łazienki, kuchnia i jadalnia; kąpielisko, pomost, plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki, parking.
gospodarstwo agroturystyczne Zdory 11, Szczeczy Wielkie	agroturystyka	baza sezonowa; 2 pokoje czteroosobowe, wspólna łazienka; kąpielisko, pomost, boisko do siatkówki, łódź wiosłowa.
gospodarstwo agroturystyczne Kwik, Szczeczy Wielkie	agroturystyka	baza sezonowa; 3 pokoje dwuosobowe, wspólna łazienka, kąpielisko, miejsce na ognisko, możliwość wyżywienia.
gospodarstwo agroturystyczne Kwik, Szczeczy Wielkie	agroturystyka	16 miejsc noclegowych w 4 pokojach; do dyspozycji sprzęt wodny.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
gospodarstwo agroturystyczne Jaśkowo, Wiartel	agroturystyka	baza całoroczna; 5 miejsc noclegowych, wspólna łazienka; obiekt położony w lesie, ok. 500 m od jeziora.
gospodarstwo agroturystyczne Jaśkowo 5, Wiartel	agroturystyka	baza całoroczna; 11 miejsc noclegowych (5 pokoi z osobnymi wejściami, każdy z łazienką), pokój telewizyjny, kuchnia; bar, kawiarnia, plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki, parking, staw rybny; 800 m do jeziora.
gospodarstwo agroturystyczne „U Irenki” Wiartel 10a	agroturystyka	5 pokoi dwuosobowych, aneks kuchenny z pełnym wyposażeniem; parking, rowery, stawy rybne; obiekt położony nad jeziorem.
gospodarstwo agroturystyczne Uściany Nowe 14, Wiartel	agroturystyka	baza całoroczna; domek letniskowy, 5 pokoi 2-os., każdy z łazienką; basen, plac zabaw dla dzieci, kort tenisowy, boiska do siatkówki i koszykówki, sprzęt wodny, rowery.
gospodarstwo agroturystyczne Turośl, Wiartel	agroturystyka	baza całoroczna, 8 miejsc noclegowych w pokojach dwuosobowych.
gospodarstwo agroturystyczne Maldanin, Pisz	agroturystyka	baza całoroczna; 9 miejsc noclegowych, pokój wypoczynkowy, wspólne dwie łazienki, kuchnia z pełnym wyposażeniem, ognisko, grill, rowery, parking.
gospodarstwo agroturystyczne Kocioł Duży, Pisz	agroturystyka	baza całoroczna; pokoje z łazienkami, całodzienne wyżywienie, pole biwakowe (ok. 50 miejsc) z węzłem sanitarnym, boisko do siatkówki, piłki nożnej, plac zabaw dla dzieci, kąpielisko, ognisko, grill; możliwość wypożyczenia kajaków i rowerów.
gospodarstwo agroturystyczne Kocioł Duży, Pisz	agroturystyka	5 miejsc noclegowych, wspólna łazienka, całodzienne wyżywienie; miejsce na ognisko, grill, plac zabaw dla dzieci, parking.
gospodarstwo agroturystyczne „Azuria” Łupki k/Pisza	agroturystyka	obiekt całoroczny; 10 miejsc (3 pokoje z łazienkami, czteroosobowe studio z salonem, aneksem kuchennym, kominkiem); na piętrze salon rekreacyjny, bilard; staw, pomost wędkarski, łódź wiosłowa, plac zabaw, boisko, grill murowany, miejsce na ognisko, taras, rowery turystyczne, leżaki.
DOMKI LETNISKOWE		
gospodarstwo agroturystyczne Łupki k/Pisza	prywatna baza	domek letniskowy (5 miejsc noclegowych); do dyspozycji sprzęt wodny.
dom do wynajęcia Łupki k/Pisza	prywatna baza	całoroczny dom (do wynajęcia pokoje lub cała posesja); łącznie dla 18 osób; salon z kominkiem, pokój wypoczynkowy (na piętrze); aneks kuchenny, łazienki; taras, miejsce na ognisko, grill, rowery, leżaki.
domki letniskowe Łupki k/Pisza http://lupki.mazury.pl	prywatna baza	duży – dla 7 do 10 osób (3 sypialnie) mały – dla 5 do 7 osób (2 sypialnie)

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
gospodarstwo pszczelarskie Wielki Las, Wiartel	prywatna baza	domek letniskowy dla 2 osób.
dom letniskowy Wiartel Mały k/Pisza	prywatna baza	luksusowy, murowany dom letniskowy, całoroczny, dla 10 osób (możliwość dostawki); do dyspozycji: salon kominkowy, TV, kuchnia z jadalnią (pełne wyposażenie), dwie łazienki, 4 sypialnie; taras, grill.
domek letniskowy Wiartel	prywatna baza	4 pokoje z umywalkami, kuchnia z pełnym wyposażeniem, kajaki, dwie łodzie wędkarskie, rowery.
domek letniskowy Wiartel Mały k/Pisza	prywatna baza	domek całoroczny dla 9 osób; do dyspozycji salon z kominkiem i TV, aneks kuchenny z pełnym wyposażeniem, łazienka; na piętrze i poddaszu – łącznie 4 pokoje sypialne; teren ogrodzony, grill, ognisko. domek dla 5 osób, typu „Brda” – salon, kuchnia, łazienka, na piętrze 2 pokoje dwuosobowe.
domek letniskowy Wiartel Mały k/Pisza	prywatna baza	domek dla 9 osób – łącznie 3 pokoje sypialniane, kuchnia z pełnym wyposażeniem, łazienka; zadaszony taras, grill, leżaki, miejsce na ognisko.
posesja prywatna Pisz, ul. Orzeszkowej 9	prywatna baza	domek letniskowy na zagospodarowanej działce; dom piętrowy – salon z kominkiem, łazienka, kuchnia, dwie sypialnie; taras, miejsce do parkowania, ognisko, grill.
domki letniskowe Pisz, ul. Bociania 11	prywatna baza	dom piętrowy – 600 m od jez. Roś, 4-, 5-osobowy, kuchnia, łazienka, telefon, pełne wyposażenie domek nad jez. Wiartel, 3-, 4-osobowy, kuchnia, bez wody.
drewniane domy Snopki, Pisz	prywatna baza	baza sezonowa; dom mazurski – dwa niezależne domy wakacyjne z oddzielnymi wejściami; w każdym: salon z aneksem kuchennym, jadalnią, łazienką, dwiema sypialniami (5 miejsc noclegowych); miejsca parkingowe, łódź wiosłowa, rowery drewniany dom wiejski – salon z kominkiem i TV, kuchnia, łazienka, WC, taras, 4 pokoje (6 miejsc noclegowych).
domki letniskowe Uściany Nowe, Pisz	prywatna baza	domek letniskowy, 5 pokoi dwuosobowych domek kempingowy czteroosobowy.
domek letniskowy, Karwik	prywatna baza	6-, 7-osobowy domek z łazienką.
domki letniskowe Karwik Rostki	prywatna baza	dom nad jez. Seksty – łazienka, kuchnia z wyposażeniem 2 domy wypoczynkowe 500 m od jez. Roś; każdy dom ma 2 sypialnie, łazienkę, kuchnię.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
domki letniskowe Szeroki Bór k/Pisza	prywatna baza	obiekt całoroczny; duży drewniany dom mazurski podzielony na dwa niezależne domy wakacyjne dla 5 osób każdy; do dyspozycji (w każdej części) – salon, aneks kuchenny, jadalnia, łazienka, 2 sypialnie, grill, miejsce na ognisko, rowery łódka wiosłowa całoroczny dwupiętrowy dom drewniany dla 6 osób; salon, jadalnia z kominkiem, kuchnia, łazienka, łącznie 4 sypialnie; grill, ognisko, miejsce parkingowe, rowery.
domek letniskowy Szczeczy Małe, jez. Roś	prywatna baza	obiekt 6-osobowy (3 sypialnie dwuosobowe); do dyspozycji – salon z kominkiem, aneks kuchenny-jadalniany, 2 łazienki; pomost wędkarski, miejsce na ognisko.
domek letniskowy „Lira” Szczeczy Małe, jez. Roś	prywatna baza	sześcioosobowy – 3 sypialnie; do dyspozycji: pokój dzienny z kominkiem, w pełni wyposażona kuchnia, 2 łazienki, zadaszony taras, miejsce na ognisko, teren do gry w piłkę nożną, siatkówkę, koszykówkę, badminton, pomost.
dom letniskowy Szczeczy Małe, jez. Roś	prywatna baza	całoroczny obiekt dla 8-10 osób; salon z TV-SAT i kominkiem, aneks kuchenny-jadalniany z pełnym wyposażeniem, łazienka, WC oddzielone ścianką; cztery sypialnie dwuosobowe, toaleta z WC i umywalką, balkon; miejsce na ognisko, pomost wędkarski, plaża.
SCHRONISKA MŁODZIEŻOWE		
Schronisko Młodzieżowe w Internacie Zespołu Szkół Zawodowych w Pisz ul. Piaskowa 2	internat szkolny	obiekt całoroczny; w okresie wakacji i ferii zimowych dysponuje 168 miejscami noclegowymi (poza sezonem – 25 miejsc w pokojach 4- i 5-osobowych); stołówka.
Szkoła Podstawowa nr 4 w Pisz ul. Wołodyjowskiego 2a	szkoła	40 miejsc noclegowych-pokoje 2-, 3- i 4-osobowe, większość z łazienkami; do dyspozycji – stołówka, świetlica, sala sportowa z zapleczem, siłownia.
POLA CAMPINGOWE I NAMIOTOWE		
Hotel Roś Al. Turystów 3 12-200 Pisz	domki campingowe	3 domki 4 os.; 2 sypialnie, łazienka, WC. Kuchenka, lodówka, TV, wypożyczalnia sprzętu wodnego, boisko do siatkówki, sauna, miejsce na ognisko, jazda konno, organizowanie przejazdów bryczką, kuligi, port jachtowy, możliwość przyjazdu ze zwierzętami, parking strzeżony, teren ogrodzony.
Ośrodek Wypoczynkowy „WALTER” Jabłoń, 12-200 Pisz	domki campingowe pole namiotowe	8 domków 4 os. (Mikołajki); 2 pokoje, łazienka, kuchnia z pełnym wyposażeniem, RTV, lodówka. wspólne łazienki, prysznice i WC Wypożyczalnia sprzętu wodnego, rowery, w ośrodku można wykupić zezwolenia na połów ryb na dowolny okres czasu i każdy sposób łowienia, własny pomost i kąpielisko, miejsce na ognisko, teren ogrodzony.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
Ośrodek Wczasowy „Energetyk” Rybitwy, 12-201 Pisz 3	domki campingowe pole namiotowe	40 domków 3 os.; 2 pokoje + aneks kuchenny; 17 domków posiada węzeł sanitarny; ciepła woda, gaz, lodówki. węzeł sanitarny, dostęp do wody i prądu, możliwość podłączenia przyczepy. Stołówka, wypożyczalnia sprzętu wodnego, sala TV, boisko do koszykówki i siatkówki, własny pomost i kąpielisko strzeżone, miejsce na ognisko, teren ogrodzony.
Ośrodek Wypoczynkowy „Jabłoń” Jabłoń, 12-200 Pisz	pole campingowe (Członek Polskiej Federacji Campingu zarejestrowany pod nr 9) Pole namiotowe	Domki 2, 3 i 4 os. o średnim standardzie, wspólne sanitariaty z ciepłą wodą i natryski, stanowiska do podłączenia instalacji elektrycznej. Wypożyczalnia sprzętu wodnego, boisko do siatkówki i gry w kometkę, bilard, własny pomost i kąpielisko, teren ogrodzony i oświetlony, miejsce na ognisko.
Ośrodek Wczasowy Imionek, 12-200 Pisz	domki campingowe pole namiotowe	5 domków 2, 3 i 4 os.; lodówka, 1 domek posiada kuchnię gazową i bieżącą wodę. na ok. 40 miejsc; dostęp do wody i prądu, węzeł sanitarny, możliwość podłączenia przyczepy Możliwość korzystania ze stołówki i z kuchni gazowych do indywidualnego przygotowania posiłków, boisko do siatkówki, stół do tenisa, plac zabaw dla dzieci, wypożyczalnia sprzętu wodnego, możliwość przyjazdu z psem, własny pomost i kąpielisko, miejsce na ognisko
Ośrodek Wypoczynkowy Spółdzielni Usług Socjalnych Rybitwy, 12-201 Pisz 3	domki campingowe pole namiotowe	32 drewniane domki 3 i 4 os.; salon, 2 sypialnie, łazienka; w każdym domku: TV, lodówka, czajnik elektryczny, zastawa stołowa. na ok. 20 miejsc; dostęp do wody i prądu, węzeł sanitarny, możliwość podłączenia przyczepy. Baza całoroczna. Teren ogrodzony i oświetlony, własny pomost i kąpielisko, miejsce na ognisko, sauna, siłownia, solarium, całodzienne wyżywienie, kawiarnia, wędzarnia ryb, świetlica, boisko do siatkówki, plac zabaw dla dzieci, stoły do ping-ponga, wypożyczalnia rowerów górskich i sprzętu wodnego (rowery wodne, kajaki, łódki), parking, możliwość przyjazdu z psem.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
Ośrodek Wypoczynkowy „Relaks” Rybitwy, 12-201 Pisz 3	<p>domki campingowe</p> <p>pole namiotowe</p>	<p>Domki 2os. (domki bliźniacze z węzłem sanitarnym; umywalka, ciepła i zimna woda, WC)</p> <p>Domki 3os. i 4 domki 4os. (węzeł sanitarnym; umywalka, ciepła i zimna woda, WC)</p> <p>2 domki 4os. (wanna z baterią prysznicową, WC)</p> <p>Domki 6os. (2 łazienki z umywalką i WC oraz prysznicem lub wanną), lodówka.</p> <p>Na ok. 100 miejsc; węzeł sanitarny, dostęp do wody i prądu, możliwość podłączenia przyczepy.</p> <p>Teren ogrodzony z własnym kąpieliskiem i pomostem, miejsce na ognisko, możliwość codziennego wyżywienia lub wykupienia pojedynczych posiłków, możliwość wypożyczenia odpłatnie butli gazowej, naczyń, TV, lodówki, wypożyczalnia sprzętu wodnego, organizowanie przejazdów bryczką i kuligów, możliwość przyjazdu z psem, port jachtowy, plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki i koszykówki, stół do tenisa, bar i sklep</p>
Ośrodek Wypoczynkowy MPT Wiartel, 12-200 Pisz	domki campingowe	<p>50 domków 2, 3, 4, 5os.; kuchnia, sypialnia, taras; domki z WC, umywalką i prysznicem; domki z umywalką i WC; domki bez kanalizacji; domki z kanalizacją, lodówką i czajnikiem.</p> <p>Możliwość pełnego wyżywienia, sauna, plac zabaw dla dzieci, boisko sportowe, stół bilardowy, TV i video, sala konferencyjno-bankietowa, wypożyczalnia sprzętu wodnego, rowery turyst., możliwość przyjazdu z psem, możliwość jazdy konnej, teren ogrodzony i oświetlony, własny pomost, kąpielisko i port jachtowy, miejsce na ognisko</p>
Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ Al. Turystów 1, 12-200 Pisz	domki campingowe	<p>3 domki 5 os.; wspólne łazienki, WC, prysznice.</p> <p>Wypożyczalnia sprzętu wodnego, organizacja spływów kajakowych, organizacja wycieczek rowerowych, charter jachtów (port jachtowy), obozy językowe.</p>
Ośrodek Wypoczynkowy „Poligrafia” Kociołek Szlachecki 12-203 Szczeczy Wielkie	domki campingowe	<p>6 domków, w każdym 2 pokoje, kuchnia, taras, WC, umywalka.</p> <p>Stółówka, bar, kawiarnia, sala konferencyjna (50 os.), plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki i koszykówki, parking, wypożyczalnia sprzętu wodnego, organizowanie wycieczek autobusowych i kajakowych.</p>

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
Związkowy Ośrodek Wypoczynkowy Służby Zdrowia Rybitwy, 12-201 Pisz 3	domki campingowe pole namiotowe	7 domków; w każdym domku kuchnia, salon, sypialnia, taras, węzeł sanitarny w osobnym budynku. 50 miejsc, z dostępem do wody, prądu i możliwością podłączenia przyczepy. Baza sezonowa. Miejsce na ognisko, grill, kąpielisko, pomost, boisko do siatkówki i koszykówki, stół do tenisa, bilard, parking (niestrzeżony), możliwość przyjazdu z psem.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Uwaga: Dane GUS za 2004 rok dla gminy i miasta Pisz są niekompletne i wykazują tylko dwa obiekty noclegowe (łącznie 155 miejsc noclegowych, w tym 23 całoroczne). Natomiast z danych zawartych w Planie Rozwoju Lokalnego Gminy Pisz na lata 2005-2006, wynika, że łączna liczba miejsc noclegowych wynosi 2005, wliczając pola namiotowe i biwakowe.

Tabela 15

Zestawienie obiektów bazy noclegowej w gminach Kolno, Zbójna, Turośl oraz w mieście Ostrołęka (obszar PISA –NAREW)

	Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
Gmina Kolno	Zajazd Koziół 18-500 Kolno, Koziół 2	hotel 	24 pokoje typu standard, 4 pokoje „lux”, wszystkie z pełnym węzłem sanitarnym; jadalnia, bar z bilardem, sala kominkowa, sala konferencyjna, sala sportowa, sauna, korty tenisowe, wypożyczalnia rowerów i kajaków, kąpielisko, plac zabaw dla dzieci, boisko do siatkówki plażowej.
	gospodarstwo agroturystyczne Koziół, Kolno	agroturystyka	4 pokoje (8 miejsc noclegowych), dwie łazienki, kuchnia; obiekt całoroczny.
	Baza harcerska Komendy Hufca ZHP w Kolnie	baza ZHP	kuchnia z pełnym wyposażeniem; organizacja obozów i biwaków.
Gmina Turośl	Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny w Ptakach Turośl, ul. Akacyjowa 2		10 miejsc do cumowania przy pomostach pływających, basen otwarty, przystań kajakowa, pole namiotowe, korty tenisowe, boiska, mała gastronomia.
	Dom na Kurpiach Turośl, Zimna 16A	gospodarstwo agroturystyczne	kuchnia, 5 pokoi, łazienki, altana z miejscem do grillowania, zarybiony staw, wypożyczalnia sprzętu wodnego i rowerów.
	18-525 Turośl, Popiołki 6 18-525 Turośl, Cieciory 52 18-525 Turośl, Samule-Ptaki	agroturystyka	sezonowe gospodarstwa; pokoje gościnne z łazienkami.
	Schronisko młodzieżowe w Szkole Podstawowej w Ptakach	szkoła	około 100 miejsc noclegowych – dostępne w okresie wakacji i ferii zimowych.

Nazwa obiektu		Rodzaj	Oferta
Gmina Zbójna	gospodarstwo agroturystyczne Dobrylas 75A, 18-416 Zbójna	agroturystyka	pokoje z łazienkami; do dyspozycji kuchnia; kajaki, rowery; możliwość skosztowania potraw regionalnych.
	Schronisko młodzieżowe w Szkole Podstawowej w Dobrymlesie	szkoła	100 miejsc noclegowych – dostępne w okresie wakacji i ferii zimowych.
	poła namiotowe nad Pisą		miejsca biwakowe, przygotowane dla żeglarzy i kajakarzy spływających Pisą.
Miasto i Gmina Ostrołęka	InterHotel ul. Partyzantów 1	hotel	50 miejsc noclegowych w 30 pokojach z łazienkami, restauracja, sala bankietowa, sala konferencyjna, sauna, siłownia, bilard.
	Hotel MOSiR ul. Witosa 1	hotel	26 pokoi z łazienkami, restauracja; parking.
	Hotel „Nad Narwią” ul. Szpitalna 15		18 miejsc noclegowych w pokojach 1- i 2-osobowych; wszystkie pokoje z łazienkami; restauracja, barek, parking.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Wg danych GUS za rok 2004, w Ostrołęce funkcjonowały cztery obiekty noclegowe, zarejestrowane jako hotele. Są to obiekty o średnim i niskim standardzie. Łączna liczba całorocznych miejsc noclegowych wynosiła 195; skorzystało z nich 14184 osoby (w tym 1353 cudzoziemców). Ponadto w statystykach ujęto jeden obiekt niesklasyfikowany, oferujący 168 miejsc noclegowych (sezonowych).

Tabela 16

Zestawienie obiektów bazy noclegowej na obszarze Miasta i Gminy Nowogród (obszar PISA – NAREW)

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
Hotel Zbyszko	ośrodek szkoleniowo-wypoczynkowy (prywatny) 	120 miejsc noclegowych w pokojach 1-, 2- i 3-osobowych oraz apartamentach, sala konferencyjna na 250 miejsc, restauracja, sala bankietowa, taras, klub nocny z bilardem; latem czynny jest basen.
Ośrodek Charytatywno-Opiekuńczy Caritas Diecezji Łomżyńskiej w Ptakach k/Nowogrodu (Baliki)	ośrodek rehabilitacyjno-wypoczynkowo-szkoleniowy 	21 miejsc noclegowych w pokojach 2-osobowych (łazienka na dwa pokoje); pełne wyżywienie; do dyspozycji: basen z masażem wodnym, sala kominkowa z bilardem, solarium, sauna, sala fitness, gabinety masażu klasycznego, pełna fizykoterapia prowadzona przez wykwalifikowany personel medyczny, kiosk z podstawowymi artykułami spożywczymi i przemysłowymi, sprzęt sportowo-rekreacyjny, leżaki.
Ośrodek Wypoczynku Świątecznego Energetyk Jankowo-Młodzianowo	ośrodek wypoczynkowy	domki kempingowe 4-osobowe z łazienkami, domki 3-osobowe bez łazienek; plac zabaw dla dzieci, basen z podgrzewaną wodą, parking; obiekt sezonowy.

Nazwa obiektu	Rodzaj	Oferta
kwatery agroturystyczna Morgowniki 2, Nowogród	prywatna baza	murowany dom z pełnym wyposażeniem
domki letniskowe w sąsiedztwie Pisy - Baliki, Ptaki, Serwatki, Morgowniki domki letniskowe nad Narwią	prywatna baza 	prywatne obiekty sezonowe
Schronisko Młodzieżowe przy Zespole Szkół Samorządowych	szkoła	schronisko czynne w sezonie letnim; sale wieloosobowe, do dyspozycji: kuchnia z wyposażeniem, grill, miejsce na ognisko, parking.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

W mieście Nowogród funkcjonują dwa obiekty noclegowe – łącznie 131 miejsc noclegowych, w tym 80 całorocznych w obiekcie hotelowym. Z oferty hotelu skorzystało w roku 2004 ponad 5600 osób. 8,8% stanowili goście zagraniczni. Bazę sezonową w mieście stanowi schronisko młodzieżowe oferujące 51 miejsc. W 2004 r. udzielono tu 486 noclegów.

W danych statystycznych GUS za 2004 rok z terenu gminy Nowogród znalazły się dodatkowo dwa obiekty sezonowe: ośrodek kolonijny z 90 miejscami noclegowymi (w 2004 r. udzielono tu łącznie 4800 noclegów 510 osobom – daje to średnio pobyt dziewięciodniowy) oraz Ośrodek Wypoczynku Sobotnio-Niedzielnego i Świątecznego – 138 miejsc noclegowych (w 2004 r. zarejestrowano 1122 gości).

Analiza dostępnej bazy noclegowej wykazuje, że najsilniej rozbudowaną bazę noclegową, o zróżnicowanym standardzie, posiada gmina Pisz. Wśród obiektów noclegowych przeważają ośrodki wypoczynkowe oraz prywatne obiekty udostępniane turystom odwiedzającym region – pokoje gościnne, kwatery, domki letniskowe, gospodarstwa agroturystyczne. Większość ośrodków przystosowana jest dla miłośników rekreacji na wodzie – żeglarzy i kajakarzy. Jednakże spora część oferty dla wodniaków zbudowana jest wokół jezior, nie zaś na szlaku wodnym Pisa–Narew. Wśród obiektów noclegowych położonych bezpośrednio nad obiema rzekami przeważają pola namiotowe i biwakowe; niestety większość bez odpowiedniej infrastruktury. Brakuje profesjonalnej bazy żeglarskiej i kajakarskiej – odpowiednio przygotowanych marin, przystani czy stanic, z rozbudowaną infrastrukturą i zapleczem turystycznym.

Obiekty hotelowe znajdują się w Ostrołęce, Pisz i Nowogrodzie. Poza ofertą noclegową i gastronomiczną posiadają także zaplecze konferencyjne, rozrywkowe i rekreacyjne. W pozostałych gminach objętych projektem, baza noclegowa jest słabo rozwinięta, przez co nie ma znaczącego wpływu na istniejący ruch turystyczny w regionie. Obecnie największą dynamikę rozwoju wykazują gospodarstwa agroturystyczne i prywatne domki letniskowe.

Wśród obiektów noclegowych analizowanego obszaru 54% to obiekty sezonowe; obiekty całoroczne stanowią 46% całej bazy noclegowej. W obiektach całorocznych cennik podzielony jest na ceny w sezonie (przeważnie od maja do września) i poza sezonem. Średnia różnica wynosi 20-25%.

Tabela 17

Obiekt	Rodzaj pokoju	Ceny sezonowe	Ceny po sezonie
Hotel nas Pisz, Pisz	1-osobowy	120 – 140 PLN	110 – 120 PLN
	2-osobowy	180 – 200 PLN	160 – 180 PLN
Hotel Joseph Conrad, Pisz	1-osobowy	155 PLN	140 PLN
	2-osobowy	200 PLN	180 PLN
Hotel Zbyszko, Nowogród	1-osobowy	110 PLN	-
	2-osobowy	150 PLN	-
Intern-Hotel, Ostrołęka podział na ceny w tygodniu i w weekend	1-osobowy	116 PLN	145 PLN
	2-osobowy	200 PLN (ceny weekendowe)	250 PLN (dni powszednie)
OW Energetyk	domek 3-os. z łazienką	100 PLN	-
	domek 3-os. bez łazienki	80 PLN	-
OW SUS Rybitwy	domek 4-os. z pełnym węzłem sanitarnym	120 PLN	-
	domek 3-os. z pełnym węzłem sanitarnym	88 PLN	-
	nocleg dla 1 osoby w budynku całorocznym	30 PLN	-
			-

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie informacji z serwisów internetowych.

Uwaga: Ceny za nocleg w pensjonatach, pokojach gościnnych czy domkach letniskowych wahają się między 60 a 25 PLN.

3.1.3. Baza gastronomiczna

Baza gastronomiczna jest drugim, obok bazy noclegowej, podstawowym elementem zagospodarowania turystycznego. Istotne znaczenie mają tu usługi świadczone przez restauratorów oraz gestorów bazy hotelowej – usługi kompleksowe łączące zakwaterowanie z wyżywieniem. Dotyczy to przede wszystkim obszarów o znacznych walorach turystycznych, predestynowanych do intensywnego rozwoju turystyki wypoczynkowej, rekreacyjnej i aktywnej. Nie mniej istotne, szczególnie w aspekcie działań promocyjnych, są obiekty gastronomiczne oferujące kuchnię regionalną lub miejscowe specjały.

Mimo iż obszar objęty audytem ma silne związki z kulturą i tradycjami kurpiowskimi, kuchnia regionalna nie jest wykorzystywana w odpowiednim stopniu do podkreślania tożsamości i charakteru regionu czy też jako narzędzie promocyjne.

Gmina Pisz

Spory wybór lokali gastronomicznych mają turyści odwiedzający Pisz i miejscowości wypoczynkowe w gminie Pisz. Najszersza oferta pojawia się na rynku w okresie wzmożonego ruchu turystycznego, czyli w sezonie letnim.

Restauracje

Serwis o wysokim standardzie oferują restauracje hotelowe:

- „Hotel nad Pisz”,
- Smuga Cienia w Hotelu Joseph Conrad

Inne restauracje to:

- Restauracja, Jabłoń k/ Pisz
- Restauracja „Nad Pisą”, Pisz, ul. Ratuszowa 13
- Restauracja „Remiza”, Zdory
- Restauracja „Tabasco”, Pisz, PL. Daszyńskiego 2
- Restauracja „Podzamcze”, Wiartel 13
- Tawerna „CARPE DIEM”, Pilchy 19 D
- Zajazd Myśliwski, Maldanin 12 B

Kawiarnie i kluby

- Kawiarnia, Pisz, ul. Młodzieżowa 8
- Kawiarnia, Pisz ul. Okopowa
- Kawiarnia „U NIKITY”, Pisz, ul. Okopowa 3A
- Klub „Iguana”, Pisz, Al. Turystów 17
- Klub „Stodoła”, Pisz, ul. Staszica 1
- Klub Bilardowy, Pisz ul. Pionierów 2
- Klub - Kawiarnia P.H.U. „Arni”, Pisz, ul. Lipowa 4

Bary, smażalnie i sezonowe punkty gastronomiczne

- Bar „Piski”, Pisz, Plac Ignacego Daszyńskiego 12 A
- Bar „Miro”, Pisz, ul. Orzyska
- Bar „Na ringu”, Pisz, ul. Młodzieżowa 2
- Bar „U Mariana”, Pisz, ul. Długa 31
- Bar „Warmiak”, Pisz, ul. Warszawska 49
- Bar Gastronomiczny, Pisz, ul. Dworcowa 8D
- Bar Gastronomiczny, Pisz, ul. Woj. Polskiego 17 A
- Cafe Bar „Baszta”, Pisz, ul. Ratuszowa 14
- Bar Gastronomiczny „Joanna”, Pisz, ul. Młodzieżowa 7
- Bar Junior, Pisz
- „Bar pod lasem” - Pogobie Średnie 55
- Bar „Leśny”, Trasa Pisz-Kolno, ul. Warszawska
- Bar „Szejka”, Wiartel 12
- Bar „Pod sosnami”, Wiartel 3
- Smażalnia ryb „U Szymona”, Wiartel 17
- Coctail Bar, Wiartel Mały
- Bar Gastronomiczny, Jeże 13
- Bar Gastronomiczny, Karwik 17 B
- Bar Gastronomiczny „Kantyna”, Szeroki Bór Piski

- Bar Gastronomiczny „Pod sosnami”, Rybitwy
- Bufet Ośrodka Wypoczynkowego – „POLIGRAFIA”, Kociołek Szlachecki

Lokale gastronomiczne

- Lokal Gastronomiczny, Pisz, ul. Lipowa 4
- Lokal Gastronomiczny, Pisz, ul. Młodzieżowa 1
- Lokal Gastronomiczny, Pisz, A. Turystów 3
- Lokal Gastronomiczny, Pisz, ul. Wojska Polskiego 98
- Lokal Gastronomiczny, Uściany 12
- Lokal Gastronomiczny, Pisz, ul. Dworcowa 6A
- Punkt Gastronomiczny, Pisz, ul. Grunwaldzka 1
- Punkt Gastronomiczny, Pisz, ul. Kościuszki 1 (pizzeria)
- Punkt Gastronomiczny „Tawerna”, Pisz, Al. Turystów 1
- Punkt Gastronomiczny, Łupki 5
- Punkt Gastronomiczny, Szczechy Wielkie 15
- Punkt Gastronomiczny, Rybitwy
- Punkt Małej Gastronomii „Caro”, Kwik

Gmina Kolno

Turyści odwiedzający gminę mogą skorzystać z oferty restauracji i baru w Zajeździe Koziół i baru „Babilon” w Koźle.

Gmina Turośl, Gmina Zbójna

W Turośli działają dwa punkty gastronomiczne: bar przy ul. Jana Pawła II 17 i punkt gastronomiczny Cieciorzy 38A. Oba lokale są własnością prywatną. Poza tym w gminach nie funkcjonuje żaden lokal gastronomiczny. Specjałów kuchni kurpiowskiej można skosztować jedynie w gospodarstwach agroturystycznych.

Silny związek gminy Zbójna z kulturą i tradycyjną kuchnią kurpiowską to duża szansa na rozwój turystyki.

Miasto i Gmina Nowogród

Na terenie gminy i miasta Nowogród dostępnych jest ponad 400 miejsc konsumenckich, z czego część to lokale sezonowe. Całoroczną ofertą dysponuje Hotel Zbyszko – restauracja mieszcząca 130 osób, kuchnia międzynarodowa; restauracja obsługuje imprezy okolicznościowe. W hotelu znajduje się także klub nocny.

150 miejsc posiada Restauracja Panorama – lokal czynny od 9.00 do 24.00; kuchnia międzynarodowa; ponad to działalność rozrywkowa, obsługa grup zorganizowanych, organizacja imprez towarzyskich.

Uzupełnieniem oferty gastronomicznej są trzy bary:

- Bar Bartek (60 miejsc)
- bar / karczma kurpiowska przy Skansenie Kurpiowskim (40 miejsc)
- Bar Klub pod znakiem zapytania (dostęp do Internetu, bilard)

Ciekawą ofertę opartą na tradycyjnej kuchni kurpiowskiej ma karczma przy Skansenie. Tradycyjna karczma regionalna to doskonale uzupełnienie wizyty w muzeum.

Miasto Ostrołęka

Oferta gastronomiczna Ostrołęki skierowana jest przede wszystkim do mieszkańców miasta. W większości oferta jest całoroczna. Ogólny poziom jej atrakcyjności dla turystów jest średni – brak wyróżników. Wyjątkiem jest oferta Karczmy Kurpiowskiej Ostoja – specjalnością restauracji są tradycyjne potrawy kurpiowskie: rejbak (babka ziemniaczana), fafernuchy (ciastka marchwiane), łagodniak (ciasto drożdżowe), piwo jałowcowe.

Tabela 18

Zestawienie obiektów gastronomicznych na obszarze PISA-NAREW

Lp.	Nazwa	Adres
RESTAURACJE		
1.	Karczma Kurpiowska Ostoja	ul. Stacha Konwy 3 tel. (029) 760 26 25 http://www.ostoja.info.pl
2.	Restauracja Elba	ul. Kilińskiego 17 tel. (029) 764 49 02
3.	Restauracja Kiss	ul. Hallera 13 tel. (029) 766 66 55
5.	Restauracja Marco Polo	ul. Prądyńskiego 4/2 lok. 4 i 5 tel. (029) 764 56 33 http://www.marcopolo.ostroleka.pl
6.	Restauracja Titanic	ul. Wioślarska 2 tel. (029) 760 48 73
7.	Restauracja Zabytkowa	ul. Głowackiego 42 tel. (029) 764 49 28
8.	Bar Restauracja Orange	ul. Prądyńskiego 4 tel. (029) 764 40 98 http://www.orange.up.pl
9.	Restauracja Kugiel	ul. Bursztynowa 1 tel. (029) 760 36 98
11.	Restauracja Kasyno	ul. Bogusławskiego 3 tel. (029) 764 29 27
12.	Karczma Pod Klonami	ul. Obozowa 4 tel. (029) 760 80 60
13.	Restauracja Leśna	ul. Stacha Konwy 30
BARY / PIZZERIE		
1.	Beer Bar Avalon	ul. Głowackiego 44 tel. (029) 764 26 31
2.	Bar Retro Cafe	ul. Kilińskiego 34 tel. (029) 801 95 22
3.	Bar Staromiejski	ul. Głowackiego 18 tel. (029) 764 66 76
4.	Cafe Bar Trzy Gwiazdki	ul. Kościuszki 8 tel. (029) 764 33 99
5.	InterBar Gyros	ul. Kopernika 15 tel. (029) 764 57 75
6.	Bar Pizza	ul. Kilińskiego 2

Strategia rozwoju produktu turystycznego PISA-NAREW

		tel. (029) 764 20 24
6.	Pizzeria Diavolo	ul. Kopernika 7/25 tel. (029) 761 20 25
7.	Pizza Mr. Jones	ul. Hallera 15 tel. (029) 760 02 34
8.	Drink bar Pod Kasztanem	ul. Goździkowa 32 tel. (029) 760 36 86
9.	Cafe Bravo	ul. Gorbatowa 5c/1 tel. (029) 764 64 39 ul. Bogusławskiego 11 tel. (029) 764 60 50
10.	Speed Bar	ul. Prądyńskiego 4, piętro I tel. (029) 764 30 61

Źródło: „Miasto Ostrołęka i okolice; walory i zasoby turystyczne – inwentaryzacja”, 2004 rok

Wnioski dotyczące analizy infrastruktury

Plusy	Minusy
<p>☺ duży potencjał obszaru <i>PISA-NAREW</i></p> <p>☺ Pisz (miasto i gmina) – dość dobre zagospodarowanie turystyczne; zróżnicowana oferta z przewagą obiektów prywatnych (pensjonaty, pokoje do wynajęcia, gospodarstwa agroturystyczne; ogromna większość obiektów skupiona wokół jezior</p> <p>☺ Pisz – dobrze rozwinięta infrastruktura dla miłośników wypoczynku na wodzie (przystanie, stacje, miejsca biwakowe, wypożyczalnie, czartery)</p> <p>☺ duża sezonowość w wykorzystaniu bazy noclegowej (ponad 50% obiektów dostępna od maja do września)</p> <p>☺ na szlaku <i>PISA-NAREW</i> kilka ciekawych miejsc biwakowych i przystani; niestety nie posiadają odpowiedniej infrastruktury lub jej standard jest bardzo niski</p> <p>☺ Karczma Kurpiowska Ostoja – bardzo ciekawa oferta gastronomiczna z ukierunkowaniem na tradycyjne potrawy regionalne; możliwość organizacji imprez</p> <p>☺ równie ciekawa oferta kuchni regionalnej w Karczmie przy Skansenie Kurpiowskim w Nowogrodzie – doskonałe połączenie atrakcji turystycznej z ofertą gastronomiczną</p>	<p>☹ słabo rozwinięta infrastruktura turystyczna w stosunku do potencjału obszaru objętego audytem; bardzo słabe zagospodarowanie w bezpośredniej bliskości szlaku <i>PISA-NAREW</i></p> <p>☹ Ostrołęka – baza noclegowa i gastronomiczna odpowiadająca potrzebom mieszkańców, ale zbyt słaba, aby stymulować rozwój turystyki w mieście</p> <p>☹ słaba baza gastronomiczna w gminach Kolno, Nowogród, Turośl i Zbójna</p> <p>☹ niewielkie wykorzystanie tradycyjnej kuchni kurpiowskiej, jako jednej z wiodących atrakcji turystycznych oraz elementu promocji.</p>

3.1.4. Baza uzupełniająca

Turystyczna baza uzupełniająca obejmuje szlaki i trasy turystyczne, ośrodki turystyki aktywnej, obiekty sportowo-rekreacyjne. Stanowią one o atrakcyjności obszaru w szczególności dla amatorów turystyki aktywnej i sportu. Dobre zaplecze rekreacyjno-sportowe daje możliwości organizowania ciekawych imprez, nawet o zasięgu ogólnopolskim.

Szlaki turystyczne

Szlaki turystyczne to jeden z elementów kształtujących turystykę aktywną na danym terenie. Podstawą ich dobrego funkcjonowania jest spełnienie określonych standardów:

- szlaki powinny być wytyczone w terenie,
- odpowiednio oznakowane,
- wyposażone w infrastrukturę turystyczną.

Ze względu na specyfikę terenu szlaki turystyczne stanowią ważny element zagospodarowania turystycznego regionu. Turysta ma duży wybór szlaków wodnych o różnym poziomie trudności, szlaków pieszych i rowerowych, które biegną najciekawszymi turystycznie obszarami. Ich liczba umożliwia dokładne poznanie regionu, jego walorów i atrakcji turystycznych zarówno z wody, jak i z lądu.

W większości są one wyznaczone w terenie, ale brakuje wokół nich infrastruktury uzupełniającej: bazy gastronomicznej, noclegowej oraz wypożyczalni sprzętu. Słabo dostępna jest też informacja o szlakach, która powinna być dostępna dla turysty przebywającego w różnych miejscach w regionie.

Szlaki wodne

Szczególnymi względami wśród miłośników turystyki wodnej – żeglarzy i kajakarzy, cieszy się obszar gminy Pisz. Tu znajdują się dwa popularne szlaki wodne o wyjątkowych walorach przyrodniczych. Wiodą one dalej na szlaki Wielkich Jezior Mazurskich. Dlatego miasto Pisz jest często nazywana Bramą Mazur. Niestety na wielu odcinkach brakuje infrastruktury turystycznej, co znacznie zaniża standard szlaków.

Zainteresowaniem wodniaków jest rzeka Pisa, wypływająca z jez. Roś i wpadająca do Narwi w okolicach Nowogrodu. **Szlak kajakowy rzeki Pisy** zaliczany jest do łatwych; na jego przepłynięcie potrzeba 4-5 dni. Spływ rozpoczyna się na jeziorze Roś. Po 80 km kończy się w Nowogrodzie, na miejscu biwakowym poniżej skansenu. Dalej szlak biegnie rzeką Narew, aż do Ostrołki i przez Zalew Zegrzyński do Warszawy.

Jeziora położone na terenie gminy Pisz są także częścią większych, regionalnych szlaków wodnych, np. Ruciane-Nida – jez. Nidzkie (24,5 km), Mikołajki – jez. Śniardwy – Pisz (27 km), Pisz – Ruciane-Nida (37 km), Pisz – Warszawa (225 km). Część z nich pełni także funkcję szlaków żeglarskich.

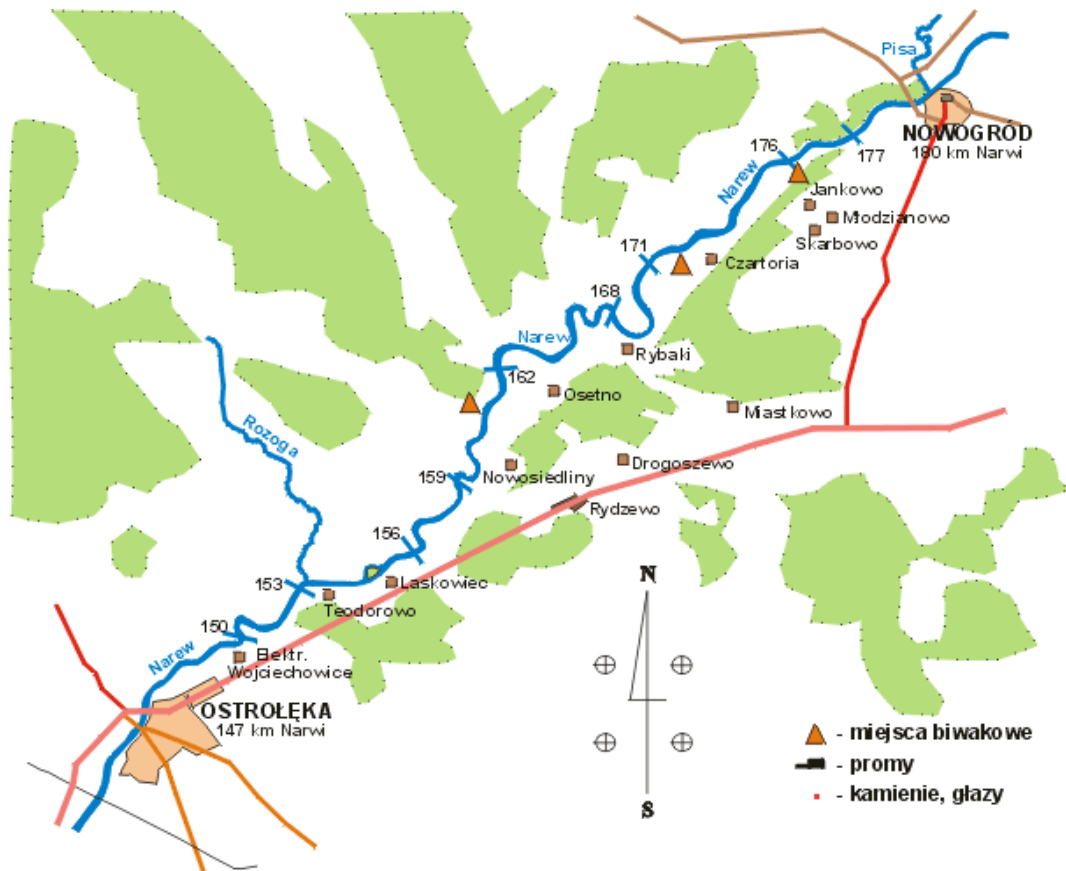
Szlak żeglarski Mikołajki-Pisz (25 km) prowadzi w kierunku południowo-wschodnim przez jezioro Śniardwy i najdłuższą odcinek kanałowy w systemie żegludowym Wielkich Jezior Mazurskich – Kanał Jegliński (5,25 km). Na Kanale w pobliżu wsi **Karwik** znajduje się zabytkowa śluza komorowa Karwik. Kajakarze mogą kontynuować spływ rzeką Pisą do Narwi i dalej do Wisły.

Rzeka Narew należy do szlaków wodnych cenionych przez żeglarzy. Odcinek Narwi między Ostrołką a Nowogrodem charakteryzuje się dobrymi miejscami biwakowymi i czystą wodą. Niestety ze względu na mniejsze walory krajobrazowe odcinek ten rzadko wykorzystywany jest przez kajakarzy. Zdecydowanie większą popularnością cieszy się Górna Narew, szczególnie w obszarze Narwiańskiego Parku Narodowego, a także trasy łączone Biebrza–Narew i Narewka–Narew.

Od Nowogrodu szlak wodny *PISA-NAREW* biegnie przez Dobrylas, Koziół, Wincentę do Pisz, łącząc się w Pisz na jeziorze Roś ze szlakiem Wielkich Jezior Mazurskich, najpopularniejszym polskim szlakiem żeglarskim.

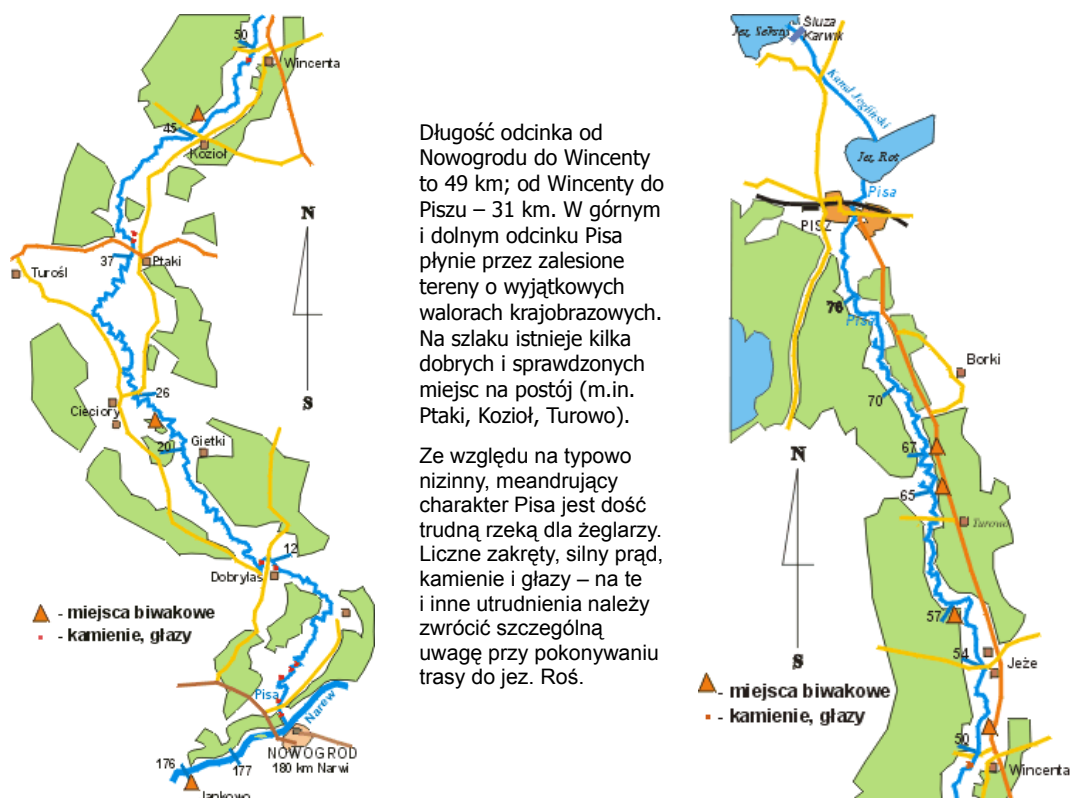
Mapa 2

Mapa przebiegu szlaku wodnego PISA-NAREW na odcinku Ostrołęka – Nowogród

Źródło: www.zeglarstwo.sail-ho.pl

Mapa 3 Mapy przebiegu szlaku wodnego PISA–NAREW na odcinkach Nowogród – Wincenta oraz Wincenta – Pisz

Źródło: : www.zeglarstwo.sail-ho.pl

Szlaki wodne na analizowanym terenie należą do jednych z bardziej atrakcyjnych w Polsce, przede wszystkim pod względem przyrodniczym i krajobrazowym. Niestety obecnie szlak Pisy przegrywa z bardziej popularną Krutynią, Czarną Hańczą czy Biebrzą. Natomiast szlak łączony Pisa–Narew praktycznie nie funkcjonuje na rynku jako osobna oferta.

Szlaki piesze

Przez obszar objęty audytem przebiega kilka istotnych turystycznie szlaków, tras i ścieżek pieszych. Przebieg wytyczonych szlaków oparto przede wszystkim na wyjątkowych walorach przyrodniczych i krajobrazowych (m.in. Puszcza Piska, Łomżyński Park Krajobrazowy Doliny Narwi, Biebrzański Park Narodowy). Dodatkową atrakcją szlaków jest możliwość obcowania z tradycyjną kulturą kurpiowską i podziwiania bogactwa sztuki ludowej.

Tabela 19

Zestawienie najważniejszych szlaków i tras pieszych na analizowanym terenie

Szlaki i trasy piesze	
Szlak Puszcza Piską żółty, dł. 43,3 km Szlak jest monitorowany i okresowo odnawiany przez PTTK Suwałki	Ruciane-Nida PKP - Kan. Nidzki - Kowalik Piski - Skonał - pole biwakowe nad Jez. Nidzkim - Dębowo - Zamordeje - Czaple - Sowiróg - Jaśkowo - Wiartel Mł. - jez. Wiartel, przesmyk, jez. Brzozolasek - Wąglik - Pisz PKP. Następnie na terenie gminy Pisz szlak wiedzie przez Imionek, Jeglin, Karwik, wzdłuż brzegu jez. Śniardwy do Niedźwiedziego Rogu i przez Końcewo do Wejsun
szlak pieszy czerwony, dł. 67 km	Morgowniki - Jurki - Dobrylas - rezerwat Łokieć - rezerwat Tabory (woj. mazowieckie) - Charubin - Krusza - Turośl - most na Pisie - Wincenta (gm. Kolno)
szlak pieszo-rowerowy	Łomża - Nowogród - Dębniaki - Dobrylas - Poredu - Cieciorzy - Turośl - Ptaki - Kozioł - Wincenty
trasa piesza	Morkowniki - Dolistowo; trasa wiedzie prawym brzegiem doliny

Szlaki i trasy piesze	
	Narwi przez Strękową Górą, na dłuższym odcinku przez Biebrzański Park Narodowy
trasa piesza	Gać - Łomża - Nowogród (Skansen Kurpiowski) - Rybaki - Miastkowo
trasa piesza, dł. 18 km	Gać - Pniewo - Łomża - Nowogród (Skansen Kurpiowski)
trasa piesza do Rybak, dł. 11,5 km	trasa spacerowa prowadzi brzegiem Narwi od mostu przy schronie Obrońców Nowogrodu do wsi Rybaki
Szlakiem Samodzielnej Grupy Operacyjnej „Narew”	początek trasy spacerowej przy schronie Obrońców Nowogrodu; dalej trasa wiedzie przez Szablak, Jednacze i las jednaczeński drogą do Łomży

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Turyści odwiedzający gminę Turośl mogą skorzystać z trzech nieoficjalnych tras wycieczkowych:

Trzczańskie – Popiołki – Leman – Łacha – Koziół

Od wsi Popiołki droga wiedzie przez północno-wschodni skraj Puszczy Kurpiowskiej; trasa o wysokich walorach przyrodniczych i krajobrazowych; w miejscowości Leman - drewniany kościółek z XVIII wieku i kapliczka z ludową rzeźbą Świętego Rocha; za wsią dawna strażnica Korpusu Ochrony Pogranicza na dawnej granicy polsko-niemieckiej /obecnie Ośrodek Zdrowia/. Trasa kończy się w letniskowej wsi Koziół.

Koziół – Ptaki – Turośl – Krusza – Charubin – Nowogród

Wyróżnia się mnogością przydrożnych kapliczek z figurami świętych, wyrzeźbionymi przez tutejszych twórców ludowych, oraz drewnianych i żelaznych krzyży – także dzieł miejscowych artystów. Ciekawostką przyrodniczą na trasie jest zanikające jezioro Serafin, dawniej miejsce lęgowe dzikiego ptactwa.

Leman – Nowa Ruda – Turośl

Trasa bardzo ciekawa pod względem krajobrazowym – w jej pobliżu ciekawe uroczyska leśne i rezerwat przyrody. W miejscowości Turośl warto obejrzeć następujące obiekty:

- spichlerz (obecnie siedziba Gminnego Ośrodka Kultury)
- wiatrak z Izbą Regionalną
- kościół z 1871 r. zbudowany na planie krzyża łacińskiego z trzema ołtarzami.

Na terenie Ostrołęki, w celu zwiedzania miasta, wyróżniono 2 trasy spacerowe:

I trasa spacerowa – od mostu im. Madalińskiego, przez pl. gen. J. Bema do Muzeum Kultury Kurpiowskiej; najciekawsze miejsca na trasie to dziewiętnastowieczny rynek ostrołęckiego Starego Miasta, kościół i zabudowania poklasztorne o.o. bernardynów, Muzeum Kultury Kurpiowskiej; spacer zajmuje ok. 1 godziny)

II trasa spacerowa Śladami Bitwy pod Ostrołęką 1831 r. (długość 7,5 km, ok. 3-4 godziny) – szlak prowadzi przez miejsca związane z jedną z najkrwawszych bitew powstania listopadowego (26 maja 1831 r.), m.in. kościół pobernardyński św. Antoniego, pomnik Mogiła Czwartaków, plac i pomnik gen. Bema, grób generała Henryka Kamińskiego, pomnik szarzy

artylerii konnej pod wodzą J. Bema, mauzoleum bitwy pod Ostrołęką na tzw. fortach Bema.

W projektach jest utworzenie jeszcze jednej trasy, tym razem pieszo-rowerowej. Wiąże się to z planem rekonstrukcji grodziska – „Starego Miasta” oraz zagospodarowania parku po przeciwnej stronie rzeki.

Szlaki rowerowe

Tabela 20

Zestawienie szlaków rowerowych w gminie Pisz

Gmina Pisz	
Trasa A - Szeroki Bór zielony, dł. 27 km	początek trasy przy punkcie IT w Pisz; dalej: jez. Brzozolasek - Wiartel Mały - Wiartel - Szeroki Bór - Snopki - Pisz
Trasa B - Łąki Pisowodskie niebieski, dł. 53,6 km	początek trasy przy punkcie IT w Pisz; dalej: jez. Roś (miejskie kąpielisko) - Łupki - Rybitwy - Kocioł - Rakowo Piskie - Liski - Zawady - Bogumiły - drewniany most na Pisie - Pogubie Średnie - Pisz
Trasa C - Puszczańska czerwony, dł. 48,3 km	początek trasy przy punkcie IT w Pisz; dalej - Jabłoń - Leśniczówka Kulik - Pogobie Tyłne - Piskorzewo - Wądołek (dawna huta żelaza) - Pogobie Średnie - Pisz
Trasa D - Szlak Niedźwiedzi żółty, dł. 40,3 km	początek trasy przy punkcie IT w Pisz; dalej: Snopki - Niedźwiedzi Róg - Końcewo - jez. Warnotty - Wejsuny - Snopki - Pisz
Trasa E - Szlak Pojezierze pomarańczowy, dł. 50,4 km	początek trasy przy punkcie IT w Pisz; dalej: Snopki - Karwik - Kanał Jegliński - Zdory - Szeroki Ostrów (jez. Śniardwy) - jez. Kocioł - Rostki - Szczechy Małe - Jeglin (wzdłuż Kanału Jeglińskiego) - Imionek - Pisz
trasa rowerowa nieoznakowana, dł. 41 km	Ruciane-Nida - Szeroki Bór - Wiartel - Pisz - Ruciane-Nida;
ścieżka rowerowa w gm. Turośl, dł. 47 km (oznakowanie - czarny symbol roweru na białym tle)	Turośl - ośrodek w Ptakach - dolina rzeki Rybnicy (planowany rezerwat) - jez. Łacha (planowany rezerwat) - Jasny Krzyż - rezerwat Ciemny Kąt - Ksebki - Krusza - Turośl

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Na szlakach rowerowych znajduje się kilka ciekawie położonych miejsc biwakowych (np. nad jez. Wiartel – trasa „A”, ruiny nad Rybnicą – trasa „C”); miejsce biwakowe przy Leśniczówce Kulik (trasa „C”) posiada podstawową infrastrukturę: parking, wiatą i miejsce na ognisko. Ponadto turyści mogą skorzystać z oferty gastronomicznej kilku barów lub uzupełnić zapasy w sklepach spożywczych. Niestety, poza wymienionymi miejscami, wokół szlaków nie ma żadnej infrastruktury turystycznej.

Turyści nie posiadający własnego sprzętu mogą skorzystać z wypożyczalni rowerów w Ośrodku Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ oraz w Centrum Rowerowym FART (Pisz, ul. Warszawska 17A).

Trasy samochodowe

Przez obszar objęty audytem przebiegają także trasy samochodowe:

- **Trasa nr 7**, dł. 45 km – z Łomży, przez Kupiski Stare, Nowogród (skansen), Morgowniki, Zbójną, rezerwat leśny Kaniston, Gawrych, rezerwat leśny Mingos do miejscowości Łyse

- **Trasa nr 7a**, dł. 47 km – z Dębnik, przez Dobrylas, Poredy, Ciecior, Turośl, Ptaki, Zabiele do Kolna.

Turystyka aktywna i specjalistyczna

Zmieniające się na całym świecie upodobania osób uprawiających szeroko pojętą turystykę, sprawiły, że turystyka aktywna i kwalifikowana zajmują obecnie jedną z wiodących pozycji wśród różnorodnych jej form. Już kilka lat temu zaczęto odchodzić od typowego wypoczynku na plaży, a coraz więcej zwolenników zyskały oferty aktywnego spędzania wolnego czasu. Dotyczy to zarówno urlopów np. wakacyjnych (co najmniej dwa tygodnie), jak i turystyki weekendowej. Wzrost popularności turystyki aktywnej i kwalifikowanej ma kilka podstawowych przyczyn:

- znaczny wzrost tempa życia i związanego z tym stresu,
- ucieczka od zgiełku miast,
- wzrost dbałości o ogólną kondycję psychofizyczną,
- dążenie do spędzenia wolnego czasu w gronie rodzinnym lub przyjaciół,
- realizacja indywidualnych pasji, rozwój zainteresowania otaczającym nas światem, sprawdzenie swoich możliwości, wykazanie się przed innymi.

Na wszelkie zmiany trendów w turystyce najszybciej reaguje rynek usług turystycznych. Nowe kierunki i tendencje najlepiej widać w ofertach katalogowych biur podróży i agencji turystycznych; świadczy o tym także coraz większa liczba wyspecjalizowanych touroperatorów, np. organizacja spływów kajakowych, nurkowania, rajdów rowerowych czy nietypowych wycieczek tematycznych.

Dzięki walorom przyrodniczym i krajobrazowym oraz istniejącym szlakom obszar *PISA-NAREW* ma predyspozycje do rozwoju różnych form turystyki aktywnej.

Jeździectwo

Malownicze tereny wokół szlaku *PISA-NAREW* zachęcają do uprawiania hippiki. Miłośnicy koni mają do dyspozycji kilka ofert:

- Hotel Zbyszko w Nowogrodzie proponuje w sezonie przejażdżki konne,
- K. Ferensztejn, Gałkowo,
- Hotel Roś,
- Ośrodek Szkolno – Wychowawczy w Łupkach oraz prywatna stadnina koni w Łupkach (p. Zdzisław Kijora)

Z przejażdżek wierzchem i bryczką można skorzystać we wsi Karwik nad Kanałem Jeglińskim (gmina Pisz). Dzięki staraniom Nadleśnictwa Pisz wyznaczono dwa szlaki do uprawiania turystyki konnej: w Leśnictwie Browarnik i Leszczyna.

Nurkowanie

Ani Pisa, ani Narew nie należą do miejsc popularnych wśród płetwonurków. Niemniej jednak nurkowania odbywają się np. w Morgownikach (ujście Pisy do Narwi na wysokości Nowogrodu – informacja z Olsztyńskiego Centrum Nurkowego). Kursy i usługi nurkowe prowadzone są w bazie Mazurskiego WOPR w Łupkach k/Piszu.

Wędkarstwo

Nad Pisą i Narwią miłośnicy wędkarstwa cenią ciszę i spokój oraz bogactwo ichtiofauny. Szczególnie w gminie Pisz, na terenie której wody obfitują w różnorodne gatunki ryb. W miejscowości Imionek k/Pisza funkcjonuje Ośrodek Rekreacyjno-Wędkarski, oferujący domki i pokoje do wynajęcia, pole namiotowe, wynajem łodzi wędkarskich i innego sprzętu wodnego. Ośmiohektarowe prywatne gospodarstwo agroturystyczne w miejscowości Jańskowo (Wiartel k/Pisza) położone jest nad jez. Wiartel (tzw. łowisko specjalne), nad rzeką oraz zarybionym stawem (karp, szczupak, karaś, płóc, ukleja, lin). Dobre warunki socjalne (14 miejsc noclegowych, zaplecze kuchenne, pełny węzeł sanitarny), sprzęt pływający, pomost oraz spokojna okolica to istny raj dla miłośników wędkowania. W kilku większych ośrodkach wypoczynkowych do dyspozycji gości są pomosty i łodzie wędkarskie. Karty wędkarskie można kupić w dwóch sklepach wędkarskich – Ara i Wabik, na stacji paliw Bentra (ul. Grunwaldzka) oraz w Piskim Domu Kultury na pl. Daszyńskiego. Korzystanie przez wędkarzy z rzeki Pisy i Narwi jest utrudnione z powodu braku bazy noclegowej i infrastruktury.

W miejscowości Kozioł (gm. Kolno) co r. odbywają się zawody wędkarskie organizowane przez Koło Wędkarskie „Energetyk” z Kolna.

Na rzece Pisie gospodaruje Zarząd Okręgu PZW Olsztyn, natomiast wody jezior: Śniardwy, Seksty i Kanału Jeglińskiego zarządzane są przez Gospodarstwo Rybackie Śniardwy.

Myślistwo

Dziewięć obwodów łowieckich na terenie **Nadleśnictwa Pisz** zajmuje łączną powierzchnię około 36 tys. ha, z czego 34 tys. to powierzchnia leśna. Na dwóch wyłączonych obwodach łowieckich nadleśnictwo prowadzi gospodarkę łowiecką i świadczy usługi w organizacji polowań. W Piszku znajduje się sklep myśliwski „Knieja Piska”.

Nadleśnictwo Nowogród nie prowadzi własnej gospodarki łowieckiej. W zasięgu terytorialnym nadleśnictwa jest 10 obwodów dzierzawionych przez 7 kół łowieckich.

Nadleśnictwo Maskulińskie prowadzi gospodarkę łowiecką w podziale na sześć obwodów łowieckich, dzierzawionych przez koła łowieckie: Cyraneczka, Darz Bór, Wojskowe Koło Łowieckie, Śniardwy. Na terenie Nadleśnictwa Maskulińskie organizowane są indywidualne polowania dla myśliwych krajowych oraz tzw. polowania dewizowe. Nadleśnictwo oferuje pełną obsługę myśliwych, łącznie z zakwaterowaniem i podprowadzaniem, a w przypadku myśliwych zagranicznych także pomoc tłumacza.

Obiekty sportowo-rekreacyjne

Oferta sportowo-rekreacyjna obejmuje sale sportowe, baseny, kluby fitness, siłownie, korty tenisowe itp. itd. Dobre zaplecze sportowo-rekreacyjne służy przede wszystkim popularyzacji sportu i aktywnego spędzania wolnego czasu wśród dzieci i młodzieży. Nieco mniejszą rolę odgrywa w rozwoju turystyki, niemniej stanowi jej uzupełnienie, a także jest podstawą wielu imprez masowych (rodzinnych, sportowych, kulturalnych).

Aktywną działalnością wyróżnia się **Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji w Ostrołęce**, który zarządza łącznie 14 obiektami sportowymi, rekreacyjnymi i turystycznymi.

Tabela 21

Nazwa obiektu	Opis
Hala sportowo-widowiskowa ul. Traugutta	nowoczesny obiekt oddany do użytku w 2002 r.; w kompleksie: pełnowymiarowe boisko główne (24x46), wysokiej klasy sprzęt sportowy (m.in. kosze najazdowe używane w ekstraklasie włoskiej), sala sportów walki (z profesjonalną matą), nowoczesny ring bokerski, sala ze sprzętem rehabilitacyjnym; hala posiada scenę z garderobami i zapleczem, trybuny na ok. 1000 miejsc siedzących, obszerny parking.
Zespół obiektów sportowo-rekreacyjnych	<ul style="list-style-type: none"> stadion piłkarski o nawierzchni trawiastej, urządzenia do lekkiej atletyki, widownia na 2200 miejsc siedzących cztery pełno wymiarowe treningowe boiska piłkarskie zespół 4 kortów do tenisa ziemnego i boisko do piłki koszykowej o nawierzchni asfaltowej, SKATE-PARK usytuowany na płycie asfaltowej, zaplecze techniczne z dwudziestoma garażami samochodowymi
Obiekty sportowe Wojciechowice	<ul style="list-style-type: none"> pełno-wymiarowy stadion piłkarski z widownią na 1.500 osób, hala sportowa o wymiarach 30 x 15 m z widownią na 400 miejsc siedzących klub kulturowy „TYTAN”.
Kryta pływalnia	<p>Kompleks basenów tworzą:</p> <ul style="list-style-type: none"> ośmiotorowy basen o wymiarach 25 x 12 m niecka do nauki pływania o wymiarach 10 x 8 m sauna sala do ćwiczeń (calanetixu) <p>Na obiekcie odbywają się międzynarodowe i ogólnopolskie zawody w pływaniu.</p>
Stacja wodna	Stacja wodna jest częścią zespołu miejskiego ośrodka rekreacyjno-wypoczynkowego; położona bezpośrednio przy głównym drogowym szlaku do Warszawy, Olsztyna i Białegostoku, 15 m od brzegu rzeki Narew; na miejscu – restauracja na 120 osób; w bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się warsztat szutniczy i stacja CPN.
Zespół kortów tenisowych	<p>Na zespół kortów składa się:</p> <ul style="list-style-type: none"> trzy korty do tenisa ziemnego o nawierzchni z mączki ceglanej, ściana do tenisa ziemnego, budynek zaplecza, w którym znajdują się szatnie, sanitariat, natryski, widownia na 120 miejsc siedzących.
Hotel MOSiR ul. Witosa 1	26 pokoi z łazienkami, restauracja; parking.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

W gestii Miejsko-Gminnego Ośrodka Sportu i Rekreacji w Piszle leży zarząd nad czterema obiektami sportowo-rekreacyjnymi:

- krytą pływalnią (ul. Kwiatowa);
- kortem tenisowym (ul. Kwiatowa);
- stadionem miejskim przy ul. Mickiewicza;
- plażą miejską (al. Turystów) z wypożyczalnią sprzętu wodnego.

W 2005 r. MGOSiR był organizatorem lub współorganizatorem 23 imprez sportowych i rekreacyjno-sportowych.

Międzyszkolny Ośrodek Sportu zarządza bazą żeglarską przy al. Turystów 22 w Pisz. Baza udostępniana jest dla organizacji szkoleń i obozów.

W gminie Kolno doskonałym miejscem do relaksu, także dla turystów, jest kryta pływalnia. W skład kompleksu wchodzi: basen, jacuzzi, sauna, solarium. Na miejscu jest także kawiarnia. Organizatorem imprez o charakterze sportowo-rekreacyjnym jest m.in. Ognisko TKKF w Kolnie.

W miejscowości Ptaki **w gminie Turośl** nad rzeką Pisą powstał Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny z zalewem, przystanią kajakową, polem namiotowym, boiskiem sportowym, kortami tenisowymi i małą gastronomią.

Zaplecze sportowo-rekreacyjne **w mieście i gminie Nowogród** stanowią przyszkolne boiska, jedna sala gimnastyczna i jeden kort tenisowy o nawierzchni asfaltowej. Niestety taka baza jest niewystarczająca nawet na potrzeby mieszkańców, a jej standard jest bardzo niski.

Tabela 22 Wykaz ważniejszych obiektów sportowo-rekreacyjnych wg gmin

Miejsce	Obiekty sportowo-rekreacyjne	Ośrodek, klub
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> stadion miejski kryta pływalnia + kort tenisowy plaża miejska, wypożyczalnia sprzętu pływającego 	Miejsko-Gminny Ośrodek Sportu i Rekreacji w Pisz
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> kryta pływalnia stadion miejski (obiekty na terenie gminy miejskiej) sala gimnastyczna wraz z boiskiem do piłki nożnej przy SP Lachowo sala gimnastyczna wraz z boiskiem do piłki nożnej przy SP Borkowo 	
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> Ośrodek Sportowo-Rekreacyjny w Ptakach: przystań kajakowa, boisko sportowe, korty tenisowe, pole namiotowe i mała gastronomia 	
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> kompleks boisk sportowych w Zbójnej, ul. Zagórze 	
Miasto i Gmina Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> stadion miejski 	
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> obiekty sportowo-rekreacyjne 	MOSiR
	<ul style="list-style-type: none"> hala sportowa 	Zespół Szkół nr 5, ul. Berlinga
	<ul style="list-style-type: none"> kompleks boisk, strzelnica, sala gimnastyczna, siłownia w sąsiedztwie - duża hala sportowa 	Zespół Szkół Zawodowych nr 2, im. 5 Pułku Ułanów Zaslawskich

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie ankiet i materiałów informacyjnych.

Wnioski

Plusy	Minusy
<ul style="list-style-type: none"> ☺ szlak Narew-Pisa jest jedynym szlakiem wodnym łączącym Mazowsze z Wielkimi Jeziorami Mazurskimi ☺ na omawianym obszarze funkcjonuje kilka ciekawych szlaków wodnych, pieszych i rowerowych ☺ szlaki turystyczne bazują na walorach przyrodniczych, krajobrazowych (Puszcza Piska, rezerwat przyrody); ogromnym atutem obszaru jest silna pozycja kultury kurpiowskiej 	<ul style="list-style-type: none"> ☺ mimo dużych walorów przyrodniczych i krajobrazowych Pisa jest słabo wykorzystywana przez kajakarzy ☺ brak podstawowej infrastruktury około-szlakowej ☺ słabo rozbudowana oferta turystyki aktywnej; przeważają propozycje dla wędkarzy ☺ część szlaków wodnych, pieszych i rowerowych jest nieoznakowana

3.1.5. Podsumowanie – zagospodarowanie turystyczne analizowanego obszaru (ocena wg podanej skali)

SKALA ocen:

□ – „biała plama” □ – słaba □ – średnia □ – dobra □ – wysoka □ – wybitna

Oceniane kryterium	Ocena I (potencjał, atrakcyjność)		Uwagi
	obszar gmin biorących udział w projekcie	wzdłuż szlaku PISA-NAREW	
baza hotelowa	□+ - ilość □ - standard	□	baza hotelowa została oceniona jako słabo rozwinięta pod względem ilościowym; standard oferty średni
ekonomiczna baza noclegowa (pokoje gościnne, schroniska, pola biwakowe)	□	□	na całym terenie objętym audytem przeważa oferta pokoi gościnnych; nieliczne zlokalizowane są bezpośrednio nad rzekami; przy szlaku kilka pól biwakowych o niskim standardzie
pensjonaty, gospodarstwa agroturystyczne, domki letniskowe	□	□	przewaga tej oferty na całym obszarze; część obiektów położona przy szlaku wodnym
ośrodki i obiekty wypoczynkowe	□	□	najwięcej ośrodków nad jeziorami w gm. Pisz (standard turystyczny)
baza specjalistyczna wodna (żeglarska / kajakowa)	□	□	na szlaku PISA-NAREW brak profesjonalnej bazy wodnej - dostępne jedynie pola biwakowe i miejsca cumownicze; lepsza sytuacja na jeziorach gm. Pisz
pozostała baza specjalistyczna (ośrodki konne, wędkarskie, myśliwskie, nurkowe, sportowe)	□	□	słaba baza dla pozostałych rodzajów turystyki aktywnej
turystyka zdrowotna i rehabilitacyjna	□	□	poza jednym ośrodkiem z zapleczem rehabilitacyjnym brak oferty dla turystyki zdrowotnej
baza konferencyjna, szkoleniowa	□+	□	biorąc pod uwagę potencjał obszaru - oferta konferencyjna jest adekwatna do oferty hotelowej
oferta gastronomiczna	□	□	dominuje oferta z Pisz, Ostrołęki i Nowogrodu; wiele lokali

Oceniane kryterium	Ocena I (potencjał, atrakcyjność)		Uwagi
	obszar gmin biorących udział w projekcie	wzdłuż szlaku PISA-NAREW	
			sezonowych
szlaki i trasy turystyczne	□	□	słabe zagospodarowanie walorów turystycznych; brak oferty dla miłośników przyrody (tropiele fauny, awifauny, flory), grup szkolnych; brak szlaków tematycznych, słaba infrastruktura około szlakowa
udogodnienia dla turystów	□	□	mała liczba wypożyczalni sprzętu turystycznego
baza uzupełniająca	□ +	□	niewielkie znaczenie bazy uzupełniającej
Obszar oceniany	Ocena II		Ocena marketingu atrakcji turystycznych
jakość obsługi (baza hotelowa, gastronomiczna)	□	□	większość obiektów w standardzie turystycznym
zróżnicowanie bazy noclegowej	□	□	średnie zróżnicowanie bazy noclegowej, zbyt mała liczba obiektów kategoryzowanych
dostępność informacji o ofercie hotelowej, gastronomicznej	□	□	mało szczegółowych informacji na temat bazy noclegowej i gastronomicznej; w serwisach lokalnych jedynie dane teleadresowe
konkurencyjność cenowa	□	□	stosunkowo przystępny poziom cen, szczególnie w bazie agroturystycznej, polach namiotowych.

3.2. Stan ochrony środowiska na obszarze objętym Projektem

Zasięg projektowanego szlaku turystycznego *PISA-NAREW* przebiega przez gminy: Kolno, Pisz, Turośl, Zbójna a także miasto Ostrołęka oraz miasto i gminę Nowogród. Przedmiotowy szlak przebiega przez obszar trzech województw: podlaskiego, warmińsko-mazurskiego i mazowieckiego.

Województwa położone są w północno-wschodniej części Polski, w geograficznym środku Europy.

Teren województwa podlaskiego należy do prowincji Nizin Wschodniobałtycko-Białoruskich, podprowincji Pojezierzy Wschodniobałtyckich i podprowincji Nizin Podlasko-Białoruskich. Głównymi makroregionami województwa podlaskiego są: Nizina Północnopodlaska i Pojezierze Litewskie.

Województwo warmińsko-mazurskie to młodoglacjalny krajobraz, w którym dominują pojezierza (Iławskie, Olsztyńskie, Mrągowskie, Elckie, Kraina Wielkich Jezior Mazurskich) z równoleżnikowo biegnącymi ciągami wzgórz moren czołowych (wys. do 219 m), jeziorami polodowcowymi, głęboko wciętymi dolinami rzek oraz zabagnionymi zagłębieniami bezodpływowymi.

Stan jakościowy środowiska na obszarze objętym projektem jest ważnym elementem w budowaniu turystycznego wizerunku regionu. Obecnie jednym z głównych elementów, które decydują o postrzeganiu regionu jako obszaru turystycznie atrakcyjnego, są warunki ekologiczne.

Stan środowiska naturalnego jest postrzegany przez turystów w dwóch płaszczyznach:

- Przez pryzmat krajobrazu i otaczającej przyrody – nade wszystko oczekiwanymi przez turystę są krajobrazy pierwotne i naturalne, pozbawione niekorzystnych oddziaływań antropogenicznych, niepożądane są natomiast krajobrazy zdewastowane.
- Przez stan sanitarny miejsc, z którymi ma bezpośredni kontakt, turysta jest zainteresowany odpowiednim stanem środowiska naturalnego, z którego zasobów może korzystać: czysta woda, czyste powietrze, nieskażona gleba, niezdegradowane obszary leśne, brak śmieci itd.

3.2.1. Stan środowiska poszczególnych jednostek terytorialnych objętych projektem *PISA-NAREW*.

Na analizowanym obszarze znajdują się następujące jednostki terytorialne:

Gmina Pisz

Obszar miasta i gminy Pisz leży w obrębie kredowej niecki pochylonej w kierunku północnym. Powierzchniowe utwory obszaru planistycznego związane są ze zlodowaceniem bałtyckim oraz holocenem. Miasto położone jest na skraju Puszczy Piskiej w południowo-wschodniej części Krainy Wielkich Jezior Mazurskich, nad jeziorem Roś i rzeką Pisą, wypływającą z tego jeziora.

Okolo 40% powierzchni gminy zajmują lasy i grunty leśne oraz ok. 34% obszary Gminy Pisz zajmują jeziora i rzeki.

Charakterystyka systemu ochrony wód

Gmina Pisz jest dobrze wyposażona w sieć wodociagową opartą na klikunastu ujęciach wody na terenie gminy. Na tym obszarze występują również ujęcia wody w postaci studni głębinowych:

- OSM Pisz – studnie głębinowe we wsiach: Ciesina, Bogumiły, Jeże, Łupki, Stare Guty, Szczechy Wielkie, Rostki, Turośl, Uściany;
- ZOZ Pisz – studnia głębinowa we wsi Ciesina;
- Szkoły – studnie głębinowe we wsiach: Rostki, Hejdyk, Stare Guty, Trzonki, Zdory, Kocioł Duży, Borki, Snopki, Pogobie Średnie, Jeże, Kwik, Łupki, Uściany;
- Ośrodki wczasowe – studnie głębinowe w miejscowościach: Rybitwy (6 studni), Kociołek Szlachecki, Wiartel Mały (3 studnie), Jabłoń, Maldanin, Imionek, Karwik.

Ogólna długość sieci wodociagowej na terenie gminy Pisz wynosi 99,1 km. Obecnie oddanych do użytku jest 1661 przyłączy, dzięki którym do sieci wodociagowej ma dostęp 5806 gospodarstw domowych.

Na terenie miasta i gminy funkcjonuje jedna komunalna oczyszczalnia ścieków. Jest to obiekt, oddany do użytku w 1993 r., o biologiczno-chemicznej technologii oczyszczania. Na terenie gminy Pisz występują liczne szamba, w których gromadzone są ścieki komunalne.

Warunki glebowe

Warunki glebowe gminy wypadają niekorzystnie zarówno na tle Polski, jak i regionu Wielkich Jezior Mazurskich. W gminie dominują gleby piaszczyste, położone na terenach sandrowych, obecnie zalesione. Znaczne obszary stanowią gleby pochodzenia organicznego, w większości torfowe, a także murszowe i mułowo-glejowe, zajmujące tereny obniżen i podmokłe równiny.

Stosunkowo najżyźniejsze są gleby gliniaste i piaszczyste na terenach morenowych. Przewagę stanowią tu gleby brunatne. Miejscami występują też gleby bielcowe i pseudobielcowe oraz czarne ziemie właściwe i zdegradowane. W dolinie Pisy znaczne obszary zajmują mady. Przydatność rolnicza gleby gminy Pisz jest niska.

Gmina Kolno

Gmina Kolno znajduje się na granicy dwóch prowincji: Równin Podlasko-Białoruskich i Nizin Środkowo-Polskich. Część wschodnia gminy wchodzi w skład Wysoczyzny Kolneńskiej, natomiast część zachodnia, wchodzi w skład Równiny Kurpiowskiej.

Warunki glebowe

Na obszarze gminy przeważają piaski i gliny zwałowe pokrywające wysoczyznę, piaski i żwiry budujące część sandrową a także torfy, namuły i piski wypełniające dna dolin. W dolinach i zagłębieniach występują gleby torfowe, torfowo – mułowe, mady oraz mursze. W rejonie Wincenta-Kumelsk istnieją udokumentowane złoża piasku ze żwirem i piasku jako kopaliny towarzyszące. Złoże to, nie jest aktualnie eksploatowane. W rejonie Zabiela istnieje udokumentowane złożo piasku. Szacuje się, że większe nagromadzenia pospółki, istnieją we wsi Filipki Małe a materiałów ilastych-w rejonie Tyszk Wądołowo. Szacunkowe zasoby torfów na terenie gminy Kolno wynoszą około 15,5 tys. m³. Jest to przede wszystkim torf rolniczy, miejscami ogrodniczy.

Wody powierzchniowe, gruntowe i podziemne

Teren gminy Kolno znajduje się na obszarze zlewni rzeki Pisy, która stanowi prawobrzeżny dopływ Narwi. Cały teren gminy odwadniany jest przez rzekę Pisę oraz jej dopływy: Skrodę, Dzierzbę, Wincentę oraz inne mniejsze ciek. Rzeką rozcina sandr kurpiowski, silnie meandrując po rozległym tarasie zalewowym. Lewy dopływ Pisy-Skroda jest znaczącą rzeką Wysoczyzny Kolneńskiej. Na obszarze gminy Kolno znajduje się jej środkowy około 30 kilometrowy odcinek. Roczne wahania stanów wód w Pisie i Skrodzie są niewielkie.

Jakość wód rzecznych jest zróżnicowana. Zanieczyszczenia wód powierzchniowych pochodzą głównie z:

- zanieczyszczeń komunalnych wytworzonych przez mieszkańców,
- trudnym do zmierzenia źródłem zanieczyszczenia wód powierzchniowych są niekontrolowane spływy powierzchniowe z obszarów rolnych, w tym chemizowanych i nawożonych.

Pomimo że ilość wywożonej na użytki rolne gnojowicy w ostatnich latach znacznie zmalała, stanowi ona nadal lokalną uciążliwość dla środowiska. Zmalała również, głównie ze względów ekonomicznych, ilość zużywanych nawozów sztucznych i środków ochrony roślin. Czynniki te wpływają na zmniejszenie niekorzystnego wpływu rolnictwa na stan czystości wód.

Stan jakościowy wody rzeki Łabny uległ znacznie poprawie od momentu uruchomienia oczyszczalni ścieków w mieście Kolno.

Na terenie gminy Kolno występują dwie grupy obszarów o różnych warunkach wodno-gruntowych:

- obszar pierwszy, gdzie wody gruntowe tworzą ciągle swobodny poziom utrzymujący się w utworach łatwo przepuszczalnych (piaskach,

żwirach, torfach). Występują one na głębokościach od poniżej 1,0 m. w dolinach rzek i w zagłębieniach do ponad 3,0 m., w obrębie tarasu,

- obszar drugi, gdzie swobodny przepływ wód gruntowych może być zakłócony na skutek występowania w podłożu gruntów trudno przepuszczalnych - głównie glin zwałowych, co powoduje utworzenie zwierciadła o charakterze napiętym. Znajduje się on głębiej niż 3,0 m. ppt.

Gmina Kolno ma korzystne warunki wodne. Obszary, na których płytko występujące wody gruntowe stanowią około 25% ogólnej powierzchni gminy. Na pozostałych obszarach warstwa wodonośna zalega głębiej.

Zgodnie z Programem Ochrony Środowiska dla Powiatu Kolneńskiego jakość wód podziemnych na obszarze całego powiatu jest zadowalająca. Przewagę stanowią wody klasy jakości Ib – wynika to z ich naturalnego stanu, a w bardzo rzadkich przypadkach z zanieczyszczeń pochodzenia antropogenicznego.

Na terenie gminy znajdują się cztery ujęcia wód tj. w miejscowości Lachowo, Kumelsk, Zabiele i Janowo, które zaopatrują wiejskie wodociągi grupowe. Dla ujęcia wody w Zabieli i ujęcia w Janowie ustanowiono strefę ochrony pośredniej. Pozostałe dwa ujęcia nie posiadają strefy ochrony pośredniej. Miejscowości Gromadzyn i Gromadzyn Wykno znajdujące się w Gminie Kolno zaopatrywane są w wodę z ujęcia wody dla miasta Kolno. Do niniejszego ujęcia podłącza się obecnie Czernice, Pachuczn, Wścieklice, Zaskrodzie, Obiedzino. W przyszłości planowane jest podłączenie do ujęcia wody w Kolnie również miejscowości Koziki – Olszyny. Ujęcie wody w Korzenistym (gmina Mały Płock) zaopatruje w wodę miejscowość Borkowo. Ujęcie wody w Janowie zaopatruje miejscowość Janowo, Łosewo, Niksowiznę. Ujęcie wody w miejscowości Kumelsk dostarcza wodę dla wsi: Kumelsk, Lachowo, Górskie, Truszki, Truszki-Zalesie, Truszki-Kucze, Truszki-Patory, Glinki, Kielcze-Kopki, Stare-Kielcze, Danowo. Aktualnie podłącza się do ujęcia w Kumelsku miejscowości Wykowo, Bialiki, Rupin.

Zgodnie z badaniami prowadzonymi przez Państwowy Instytut Geologiczny na w 2004 r., jakość wód podziemnych dla ujęcia wody w miejscowości Kozioł określono jako dobry i zaklasyfikowano te wody do II klasy czystości.

Lasy i zadrzewienia

Lasy zajmują ok. 5 793 ha w Gminie Kolno, co stanowi 20,5% ogólnej powierzchni gminy, z czego 2 873 ha lasów należy do Nadleśnictwa Nowogród-Obręb Kolno, a pozostałą część - 2 920 ha należy do prywatnych właścicieli. Zadrzewienia występują na około 91 ha powierzchni. Przeważają lasy na siedliskach boru świeżego, boru mieszanego świeżego oraz lasu mieszanego, z dominacją sosny w różnych klasach wieku. W gminie Kolno występuje jeden duży kompleks leśny zlokalizowany w północno-zachodniej części obszaru gminy: Uroczysko Kozioł-Łacha, pozostałe tereny leśne występują w dużym rozdrobnieniu.

Gmina Kolno, to przede wszystkim obszar produkcji rolnej. Grunty orne oraz użytki zielone stanowią 73% powierzchni gminy. Zachodnia część obszaru gminy z doliną Pisy i dolnym odcinkiem Skrody, stanowi fragment Obszaru Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Dolnej Doliny Narwi.

Gmina Kolno posiada miejsko-gminne składowisko odpadów, znajdujące się na terenie miasta Kolno. Niniejsze składowisko użytkowane jest zgodnie z instrukcją eksploatacji.

Klimat akustyczny

Do najważniejszych czynników mających wpływ na klimat akustyczny zarówno na terenie gminy Kolno jak i powiatu kolneńskiego zaliczyć należy komunikację drogową. Brak jest badań dotyczących emisji hałasu na terenie Gminy Kolno.

Ograniczenie hałasu komunikacyjnego można uzyskać przez:

- wprowadzenie ograniczeń prędkości ruchu pojazdów,
- poprawę jakości i ewentualną wymianę nawierzchni dróg,
- stosowanie ekranów akustycznych, tj. naturalnych lub sztucznych przeszkód zakłócających rozchodzenie się fal akustycznych w kierunku budynków mieszkalnych,
- właściwe kształtowanie linii zabudowy i brył nowo powstających budynków w celu zminimalizowania wpływu hałasu drogowego.

Gmina Turośl

Obszar gminy Turośl położony jest w granicach mezoregionu Wysoczyzna Kolneńska. Dominujący na terenie gminy jest równinny, monotony krajobraz, urozmaicony nielicznymi wyniesieniami w postaci wydm parabolicznych i wałowych. Bogactwo zasobów przyrody stanowią: łąki, lasy, rzadkie okazy flory i fauny oraz czyste rzeki są podstawą rozwoju gminy, która od 1990 r. stanowi centrum specjalistycznego rozwoju rolnictwa.

Gmina Turośl posiada Program Ochrony Środowiska, którego celem jest poprawa standardu życia mieszkańców przez zrównoważony rozwój gminy przy racjonalnym wykorzystaniu walorów przyrodniczych i gospodarczych środowiska. Cel realizowany ma być przez ochronę przyrody i krajobrazu, ochronę środowiska naturalnego (a w tym ochrona wód podziemnych, gleb i powierzchni ziemi), gospodarkę odpadami, ochronę powietrza, ochronę przez hałasem i promieniowaniem.

Charakterystyka gleb

W większości teren gminy charakteryzuje się glebami słabymi, należącymi do 6-go słabego kompleksu rolniczej przydatności gleb. Są to gleby wykształcone z piasków, zwykle luźnych, mało żyzne, okresowo za suche lub za mokre.

Zasoby wodne

Zasoby wód powierzchniowych stanowią:

- rzeka Pisa wraz z jej dopływem Turoślanką,
- jezioro Łacha,
- graniczące z gruntami gminy jezioro Serafin.

Zasoby wodne nie są w pełni wykorzystane. Rzeka Pisa i Turoślanka, które są elementem hydrograficznym gminy, wykorzystywane są głównie do celów rolniczych, gospodarczych i żeglugi śródlądowej.

Wody powierzchniowe

- płynące:

Rzeka Pisa jest prawobrzeżnym dopływem rzeki Narew i przebiegając przez gminę Turośl odwadnia cały jej teren. Jest to rzeka o charakterze nizinnym z licznymi meandrami i starorzeczami. Pisa stanowi odbiornik ścieków komunalnych i przemysłowych z Pisha oraz spływów zanieczyszczeń z terenów wykorzystywanych rolniczo i turystycznie.

- stojące:

Jeziro Łacha, o powierzchni 19 ha, zanikające, otoczone torfowiskami, które leżą wśród rozległych zmeliorowanych łąk i pastwisk.

Wody podziemne

Poziom wodonośny swym zasięgiem obejmuje prawie cały obszar gminy Turośl. Poziom ten stanowią dwie warstwy wodonośne: pierwsza w postaci piasków drobno- i średnioziarnistych występuje od powierzchni terenu do głębokości nawet 20 m i jest oddzielona od drugiej głębiej występującej warstwy piasków, serią ilasto-pylastą lub gliniastą o miąższości do 15 mm.

Rozpatrywany poziom wodonośny jest ujmowany na terenie gminy przez studnie wiercone i kopane, których wydajność jest zróżnicowana. Na terenie gminy Turośl przeważa kierunek spływu wód podziemnych z północnego zachodu ku południowemu wschodowi.

Gmina Zbójna

Gmina położona jest w zachodniej części województwa podlaskiego, pomiędzy rzekami: Pisą, Narwią i Szkwą. Rozciąga się na obszarze Równiny Kurpiowskiej, która wchodzi w skład Niziny Północnomazowieckiej. Pod względem fizyczno – geograficznym obszar gminy nie jest jednorodny i leży na poziomie 100 – 110 m n.p.m., gdzieś 95 – 100 m n.p.m.

Teren gminy pokryty jest piaskami z urozmaicheniem w postaci wydym o zróżnicowanym kształcie i wielkości. Centralną część gminy zajmuje równina torfowa, płaska, o dnie podmokłym i zabagnionym.

Zasoby wodne

Gmina położona jest na obszarze zlewni rzeki Narew. Rzeka ta na terenie gminy Zbójna nie jest uregulowana. Prawobrzeżnym dopływem Narwi jest Pisa, która na terenie gminy charakteryzuje się licznymi meandrami.

Badania czystości wód Pisy wykazały, iż jakość fizykochemiczna i bakteriologiczna wody odpowiada II klasie czystości.

Badania rzeki Narew wykazały jakość wód w I i II klasie czystości.

Wody gruntowe

Na obszarze gminy występuje ciągły poziom wód gruntowych, na gruntach łatwo przepuszczalnych piaskach i żwirach. Na terenie omawianej gminy znajduje się jedno ujęcie wód, zlokalizowane we wsi Zbójna.

Gleby

Cały teren gminy charakteryzuje się glebami słabymi. Są to gleby wykształcone z piasków, przeważnie luźnych, mało żyzne, okresowo za suche lub za mokre.

Najwyższą wartość rolniczą mają gleby w rejonie wsi Dobrylas. Są to gleby brunatne lub bielcowe o właściwych stosunkach wodno-powietrznych i są wskazane do prowadzenia produkcji rolnej.

Gmina i Miasto Nowogród

Gmina Nowogród położona jest w zachodniej części województwa podlaskiego, w powiecie łomżyńskim. Sąsiaduje z gminami: od północy z gminą Mały Płock (powiat kolneński), od strony północno-zachodniej z gminą Zbójna, od południa z gminą Miastkowo, zaś od wschodu z gminą Łomża.

Na obszarze gminy wyróżnia się następujące jednostki morfologiczne:

- obszar akumulacji sandrowej położony w zachodniej i północnej części gminy (za linią Narwi) i wyniesiony 130 – 90 m n.p.m.; sandr ma płaską powierzchnię lekko nachyloną w kierunku południowym ku dolinie rzek Narew i Pisa,
- formy dolinne obejmujące dolinę rzeki Narew i Pisa i innych bezimiennych cieków oraz rozległe obniżenia terenowe; dolina rzeki Narew położona jest na wysokości 75 – 100 m n.p.m.
- wysoczyzna morenowa pagórkowata na wysokości 115 – 140 m n.p.m. obejmująca południową część gminy; wysoczyzna reprezentuje typ rzeźby polodowcowej pochodzącej ze zlodowacenia środkowopolskiego.

Wody powierzchniowe

Pod względem hydrologicznym gmina leży w obrębie zlewni rzeki Narew. Narew wraz z dopływami odwadnia w zasadzie cały obszar gminy. Największym dopływem Narwi jest Pisa, łącząca się z Narwią w pobliżu Nowogrodu, na granicy gminy.

Pozostałe to rzeka Struga Lepacka (III-rzędowy, lewostronny dopływ Narwi o długości 18,5 km) oraz rzeka Krzywa Noga (III-rzędowy, lewostronny dopływ Narwi o długości 13,4 km). Inne bezimienne cieki, jak również rowy melioracyjne, wypełniają dna mniejszych dolinek i obniżeń terenowych.

Długość rzeki Narew w granicach gminy wynosi 16,45 km (III klasa czystości), a rzeki Pisa – 6,5 km (II klasa czystości).

Jako naturalne zbiorniki wodne występują tu starorzecza „Lecień” (6,50 ha, I klasa czystości wód) i starorzecze „Pianki” (20,0 ha, I klasa czystości wód). Występują tutaj ponadto małe sztuczne obiekty o charakterze stawów (Sławiec – 3800 m², Grądy – 700 m²), oczek wodnych, i zbiorników przeciwpożarowych.

Wody gruntowe

Pod względem warunków hydrogeologicznych obszar gminy Nowogród zróżnicowany jest na dwie strefy o odmiennych reżimach wodnych:

- strefa, gdzie wody gruntowe tworzą swobodny poziom, utrzymujący się w łatwo przepuszczalnych piaskach i żwirach; wody tego poziomu powiązane są z wodami rzecznyymi, a głębokość zalegania warstw wodonośnych uzależniona jest od wysokości rzędnych terenu,
- strefa, w obrębie której ciągłość zwierciadła wód gruntowych ulega zakłóceniu na skutek występowania w podłożu gliniastych utworów trudno przepuszczalnych; wody gruntowe występują tutaj w piaszczystych przewarstwieniach wśród glin na różnych głębokościach.

Wody podziemne

Wodonośne warstwy użytkowe występują na różnej głębokości w piaszczystych przewarstwieniach czwartorzędowych utworów gliniastych.

Gleby

Podstawowym czynnikiem degradującym powierzchnię ziemi była dotychczas niekontrolowana eksploatacja kopalin, w przeważającej części bez zezwolenia właściwych organów administracji. Eksploatacja prowadzona była dorywczo bez rozpoznania geologicznego złóż i planów rekultywacji powstałych

wyrobisk. Prowadziło to do nieuzasadnionej dewastacji terenów i obniżenia walorów środowiska przyrodniczego.

Inne źródło zanieczyszczenia powierzchni ziemi stanowią odpady powstające na terenie gminy. System gromadzenia odpadów stałych polega na zbiórce śmieci do kontenerów rozstawionych w poszczególnych gospodarstwach domowych oraz ich wywozie przez specjalistyczną firmę na składowisko. Gospodarka odpadami nie jest do końca rozwiązana, brak zbiórki selektywnej odpadów prowadzi do dość szybkiego zapełniania składowiska odpadów.

Powietrze

Głównym źródłem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego na terenie gminy jest gospodarka ciepła, w tym kotłownie lokalne i paleniska domowe wprowadzające do powietrza związki lotne powstałe w wyniku spalania węgla i drewna, zwłaszcza w sezonie grzewczym. W punkcie pomiarowym zlokalizowanym w Nowogrodzie średnioroczne wartości NO₂ i benzenu nie przekraczały dopuszczalnych norm. Kolejne miejsce zajmuje ruch samochodowy, emitujący do atmosfery spaliny oraz pył z nieutwardzonych jezdni. Punktowymi źródłami uciążliwości dla powietrza są również zakłady produkcyjno-usługowe, oczyszczalnia ścieków i gminne składowisko odpadów komunalnych oraz obiekty inwentarskie, oddziałujące na otoczenie przez emisje organicznych związków zapachowych.

Miasto Ostrołęka

Ostrołęka położona jest na piaszczysto-bagiennej polanie na lewym, wyższym brzegu środkowego biegu Narwi, w północno-wschodniej części województwa mazowieckiego.

Pod względem budowy geologicznej obszar powiatu położony jest w granicach Wyniesienia Mazursko-Suwalskiego z prekambryjskim podłożem krystalicznym występującym pod stosunkowo niewielką pokrywą młodszych skał osadowych.

Miasto Ostrołęka ma swój Program Ochrony Środowiska zatwierdzony uchwałą nr 343/XXXIV/2005 Rady Miejskiej w Ostrołęce z dnia 1 kwietnia 2005 r. Na podstawie treści tej uchwały dokonano krótkiej charakterystyki zasobów środowiska.

Wody powierzchniowe

Przez miasto Ostrołęka przepływa rzeka Narew, dla której zagrożenie stanowią bezpośrednio do niej odprowadzane ścieki z zakładów przemysłowych w Ostrołęce.

Ogólna ilość ścieków odprowadzanych do Narwi zmniejszyła się od 1994 r., w głównej mierze w wyniku działań inwestycyjnych prowadzonych przez INTERCELL oraz w wyniku rozbudowy i modernizacji oczyszczalni ścieków.

Zasoby glebowe

Obszar Ostrołęki charakteryzuje się słabymi glebami. W przewadze występują bardzo słabe gleby klas V i VI, wytworzone głównie z piasków wodno-lodowcowych, w mniejszym procencie także z piasków wydmych. Tylko w nielicznych miejscach występują gleby nieco lepsze, tj. klasy IV. Skałą macierzystą są tu gliny zwałowe. Występują przeważnie w lewobrzeżnej części okolic miasta. Znacznie ich mniejsze powierzchnie występują na prawym brzegu Narwi.

W dolinach rzek oraz w wgłębieniach terenu występują gleby organiczne wytworzone z torfów niskich lub mineralne, wytworzone z piasków rzecznych,

mad i namulów, namulów o znacznym stopniu uwilgotnienia. Są to grunty zaliczane do kompleksów pastewnych lub użytki zielone.

Wody gruntowe

Na terenie Ostrołęki mamy do czynienia z mocno urozmaiconym układem wód gruntowych. W obszarze równiny sandrowej, obniżeniach i dolinach występuje ciągły poziom wód o swobodnym zwierciadle, natomiast w rejonach o trudnej przepustowości znajdują się wody o zwierciadle nieciągłym. Głównym zagrożeniem dla tych wód jest intensywne nawożenie rolnicze, składowanie w ziemi zanieczyszczeń. Dużą rolę odgrywają także źle zabezpieczone wysypiska odpadów komunalnych, które mogą spowodować skażenie wód gruntowych.

Zanieczyszczenia powierzchni ziemi i gospodarka odpadami

Biorąc pod uwagę występujące zagrożenia gleb notowane na obszarze miasta i jego okolic można wskazać na zagrożenie powodowane przez samą przyrodę, jak również przez działalność człowieka. Obecność w mieście dużych zakładów przemysłowych, takich jak np. Zespół Elektrowni Ostrołęka, którego działalność powoduje powstawanie hałd popiołów popaleniskowych, stwarza ogromne zagrożenie dla czystości gleb w tym rejonie.

Miasto Ostrołęka charakteryzuje się dość dużą koncentracją ludności na małym terenie, co za sobą niesie zwiększoną emisję zanieczyszczeń. Wynikiem czego jest wyodrębnienie 3 typów gleb miejskich: gleby przekształcone mechanicznie, gleby nasypowe, gleby przekształcone chemicznie.

Ostrołęka posiada jedno składowisko odpadów, które znajduje się na terenie gminy Rzekuń. Zarządza nim Ostrołęckie Towarzystwo Budownictwa Społecznego Sp. z o.o.

Zagrożenie dla powierzchni ziemi stanowią również ścieki. W mieście znajdują się dwie oczyszczalnie ścieków, w tym jedna komunalna.

3.2.2. Podstawowe parametry środowiska na szlaku PISA-NAREW

Na podstawie badań przeprowadzonych w 2005 r. przez WIOŚ w Białymstoku określono parametry wód podziemnych:

Tabela 23 Jakość wód podziemnych – sieć krajowa.

Nr otworu w sieci	Rodzaje sieci	Miejscowość/gmina [sw] – studnia wiercona [p] – piezometr [sk] – studnia kopana	Rodzaj wody	Użyt. terenu	Klasy wód	Wskaż. w zakresie stężeń odpowiadających wodzie o niskiej jakości		Wskaż. przekroczeń w 2005 r. normy dla wód przezn. do spożycia dla ludzi
						Klasa IV	Klasa V	
132	K	Kozioł/Kolno [sw]	W	7	II			Brak przekroczeń
133	K	Turośl/Turośń [sk]	G	7	IV	NO ₃ , PO ₄	K	NO ₃

źródło: Publikacja WIOŚ w Białymstoku „Wyniki badań wód podziemnych na terenie woj. podlaskiego w 2005 r. (sieć krajowa i regionalna)»

Tabela 24 Jakość wód podziemnych – sieć regionalna

Nr otworu w sieci	Rodzaje sieci	Miejscowość/gmina [sw] – studnia wiercona [p] – piezometr [sk] – studnia kopana	Rodzaj wody	Użyt. terenu	Klasy wód	Wskaźniki w zakresie stężeń odpowiadających wodzie o niskiej jakości		Wskaż. przekroc. w 2005 r. normy dla wód przezn. do spożycia dla ludzi
						Klasa IV	Klasa V	
70	R	Nowogród/Nowogród [sk]	G	7	III	FET	-	Brak przekroczeń

źródło: Publikacja WIOŚ w Białymstoku „Wyniki badań wód podziemnych na terenie woj. podlaskiego w 2005 r. (sieć krajowa i regionalna)”

Klasyfikacja rzek województwa podlaskiego badanych w systemie monitoringu (stan na dzień 31.12.2005r.)

Tabela 25 Zlewnia rzeki Pisy do Narwi

Lp	Nazwa punktu	Km biegu rzeki	Rodzaj sieci	Klasyf. ogólna wody	Wskażn. kwalifikujące	Wartości wskaźnika kwalifikującego			Przydat. do byt. ryb	Uwagi
						Min.	Maks.	Śred.		
1	Morgowniki	1,1	D	III	OWO	2	13,2	10,5	Nieprzydatna ze względu na: azotyny, fosfor og.	KlasaIV Barwa, ChZT-Mn, ChZT-Cr
					Azot Kjeldahla	0,91	1,1	1,1		
					Mangan	0,05	0,12	0,12		
					Id.sap.fit.	1,63	1,86	1,86		
					Id.sap.per.	1,57	1,98	1,98		
					Lb.b. coli fek.	40	430	430		
					Og.lb. b coli	40	2300	1560		
					Barwa	20	40	38		
					ChZT-Mn	5,9	18,7	17,03		
					ChZT-Cr	27,8	50,5	49,42		

źródło: Załącznik 2 część 2 - Klasyfikacja rzek województwa podlaskiego

Tabela 26 Zlewnia rzeki Narew do Wisły

Lp.	Nazwa punktu	Km biegu rzeki	Rodzaj sieci	Klasyf. ogólna wody	Wskażn. kwalifikujące	Wartości wskaźnika kwalifikującego			Przydat. do byt. ryb	Uwagi
						Min.	Maks.	Śred.		
2	Most w m. Nowogród	180,1	D	III	OWO	2	10,3	10,19	Nieprzydatna ze względu na: azotyny, fosfor og.	KlasaIV, ChZT-Mn, ChZT-Cr,kadm KI V barwa indeks Bioróżnorodności KI II, Indeks biotyczny kl I
					Azot Kjeldahla	1,1	1,7	1,48		
					Mangan	0,1	0,13	0,13		
					Żelazo	0,18	0,33	0,001		
					BZT ₅	1,4	5,6	4,84		
					Id. Sap.filt.	1,67	2,06	2,06		
					Id. Sap. Per.	1,66	1,9	1,9		
					Chlorofil „a”	1,13	71	44,27		
					Lb.b.coli fek.	40	930	660		
					Og. Lb.b.coli	70	4300	3220		
					ChZT-Mn	8,2	20	18,81		
					ChZT-Cr	30,5	48,5	45,8		
					Kadm	0	0,0026	0,0026		
					Barwa	30	70	59		

źródło: Załącznik 2 część 1 - Klasyfikacja rzek województwa podlaskiego

Na podstawie badań stanu rzek województwa mazowieckiego przeprowadzonych przez WIOŚ w Warszawie w 2004 r. stwierdzono, iż rzeka Narew w punkcie pomiarowym Ostrołęka należy do IV klasy czystości wód.

Tabela 27 Zlewnia rzeki Narew w punkcie pomiarowym Ostrołęka

Lp.	Nazwa rzeki	Pkt. pomiarowo-kontrolny	Km biegu rzeki	Klasa wody w pkt.	Wskaźniki w V klasie
1	Narew	Ostrołęka	147,4	IV	seleni

źródło: Załącznik 2 część 1 - Klasyfikacja rzek województwa podlaskiego

Z raportu WIOŚ w Olsztynie z 2004 r. wynika, iż rzeka Pisa nie została uwzględniona w ocenie badania jakości rzek w roku 2004. Natomiast według oceny jakości wód z 2003 r. WIOŚ w Olsztynie wynikają następujące dane:

Tabela 28 Ocena jakości wód z 2003 r.

Rzeka	Nr stan.	Lokalizacja przekroju	Km biegu rzeki	Ocena fizykochem.	Wskaż. decyd. o ocenie fizykochem.	Ocena sanitarna	Ocena ogólna
Pisa	1	pon. Jeziora Roś	79,5	II	BZT5,ChZT-Cr	II	II
	2	pon. miasta Pisz	74,4	II	BZT5,ChZT-Cr	III	III
	3	Jeże	54,3	II	BZT5,ChZT-Cr	III	III

źródło: Raport WIOŚ w Olsztynie o stanie środowiska województwa warmińsko-mazurskiego z 2003 r.

Tabela 29 Klasyfikacja wód Pisy w latach 1992, 2000 i 2003.

Nr pkt.	Rok badań	Lokal. przekroju	Km biegu rzeki	Ocena fizykochem.	Wskaż. decyd. o ocenie fizykochem	Ocena sanitarna	Saprobowość sestonu	Ocena ogólna
1	1992	pon. Jeziora Roś	79,5	III	PO4,	I	-	III
	2000			II	BZT5,ChZT-Cr	II	II	II
	2003			II	BZT5,ChZT-Cr	II	II	II
2	1992	pon. miasta Pisz	74,4	III	PO4,Pog,	NON	-	NON
	2000			II	ChZT-Mn,ChZT-Cr, Pog	III	II	III
	2003			II	BZT5,ChZT-Cr	III	II	III
3	1992	Jeże	54,3	III	PO4,Pog,	NON	-	NON
	2000			II	BZT5, ChZT-Cr, ChZT-Mn, Pog	III	II	III
	2003			II	BZT5,ChZT-Cr	III	II	III

źródło: Tab. Nr 8 Klasyfikacja wód Pisy w latach 1992, 2000, 2003 r.

Zgodnie z oceną poziomów substancji i klasyfikacji stref województwa podlaskiego z 2004 r. WIOŚ w Białymstoku, wielkość emisji zanieczyszczeń dla powiatu kolneńskiego wynosi:

Tabela 30 Wielkość emisji zanieczyszczeń dla powiatu kolneńskiego

Powiat	Wielkość emisji [Mg/ rok]				
	Dwutlenek azotu	Dwutlenek siarki	Tlenek węgla	Dwutlenek węgla	Pył ogółem
kolneński	61,2	116,1	130,7	36241	33,2

źródło: Tab. nr 7 wielkość emisji zanieczyszczeń w strefach woj. podlaskiego

Tabela 31 Wskaźniki emisji zanieczyszczeń powietrza w powiecie kolneńskim

Powiat	Powierz. Strefy [km ²]	Wielkość emisji zan. Powietrza [Mg/ km ²]				
		Dwutlenek azotu	Dwutlenek siarki	Tlenek węgla	Dwutlenek węgla	Pył ogółem
Kolneński	940	0,07	0,12	0,14	38,55	0,04

źródło: Tab. nr 8 wielkość emisji zanieczyszczeń w strefach woj. podlaskiego

3.2.3. Wykaz terenów prawnie chronionych

Zestawienie form ochrony przyrody w poszczególnych gminach	
Nazwa gminy(miasta)	Forma ochrony
Gmina Pisz	<ul style="list-style-type: none"> • Dolina rzeki Rybnica" (projektowany) • obszary chronionego krajobrazu: Puszcza i Jeziora Piskie, otuliny Mazurskiego Parku Krajobrazowego • rezerваты przyrody: Jezioro Pogubie Wielkie, Jezioro Nidzkie • Mazurski Park Krajobrazowy • Pomniki przyrody: (9 stanowisk, w tym 5 grupowych) : 11 dębów, 2 lipy, 1 sosna, 1 cis • Las Ochronny „Szast” • 8 użytków ekologicznych o pow. 53 ha.
Gmina Kolno	<ul style="list-style-type: none"> • pomniki przyrody: jabłoń dzika, głaz narzutowy • obszar chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi • użytki ekologiczne (12) • „Natura 2000” (dolina Pisy na odc. Wincenta-Waszki)
Gmina Turośl	<ul style="list-style-type: none"> • rezerwat „Ciemny Kąt” • rezerwat „Jezioro Łacha” (projektowany), „Dolina rzeki Rybnica” (projektowany) • obszar chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi • pomniki przyrody: sosna zwyczajna w wieku ok. 100 lat
Gmina Zbójna	<ul style="list-style-type: none"> • rezerwat „Łokieć” • rezerwat „Kaniston” • rezerwat Czarny Kąt • rezerwat „Uroczysko Łokieć” (projektowany) • obszar chronionego krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi • użytki ekologiczne: (10) • Kurpiowski Park Krajobrazowy (projektowany)
Gmina i Miasto Nowogród	<ul style="list-style-type: none"> • obszar chronionego krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi • pomniki przyrody: jałowiec pospolity (80), jałowiec pospolity (16), źródło wodne • użytki ekologiczne (6) • park krajobrazowy (projektowany)
Miasto Ostrołęka	<ul style="list-style-type: none"> • pomniki przyrody: grupa dębów szypułkowych

Rezerваты

Zgodnie z art. 13 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody:

„Rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystem, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.”

- 1) budowy lub rozbudowy obiektów budowlanych i urządzeń technicznych, z wyjątkiem obiektów i urządzeń służących celom rezerwatu przyrody;
- 2) rybactwa, z wyjątkiem obszarów ustalonych w zadaniach ochronnych;
- 3) chwytania lub zabijania dziko występujących zwierząt, zbierania lub niszczenia jaj, postaci młodocianych i form rozwojowych zwierząt, umyślnego płoszenia zwierząt kręgowych, zbierania poroży, niszczenia nor, gniazd, legowisk i innych schronień zwierząt oraz ich miejsc rozrodu;
- 4) polowania, z wyjątkiem obszarów wyznaczonych w zadaniach ochronnych ustanowionych dla rezerwatu przyrody;
- 5) pozyskiwania, niszczenia lub umyślnego uszkodzania roślin oraz grzybów;
- 6) użytkowania, niszczenia, umyślnego uszkodzania, zanieczyszczania i dokonywania zmian obiektów przyrodniczych, obszarów oraz zasobów, tworów i składników przyrody;
- 7) zmiany stosunków wodnych, regulacji rzek i potoków, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody;
- 8) pozyskiwania skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, minerałów i bursztynu;
- 9) niszczenia gleby lub zmiany przeznaczenia i użytkowania gruntów;
- 10) palenia ognisk i wyrobów tytoniowych oraz używania źródeł światła o otwartym płomieniu, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
- 11) prowadzenia działalności wytwórczej, handlowej i rolniczej, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony;
- 12) stosowania chemicznych i biologicznych środków ochrony roślin i nawozów;
- 13) zbioru dziko występujących roślin i grzybów oraz ich części, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
- 14) amatorskiego połowu ryb, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w zadaniach ochronnych;
- 15) ruchu pieszego, rowerowego, narciarskiego i jazdy konnej wierzchem, z wyjątkiem szlaków i tras narciarskich wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;
- 16) wprowadzania psów na obszary objęte ochroną ścisłą i czynną, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych w planie ochrony oraz psów pasterskich wprowadzanych na obszary objęte ochroną czynną, na których plan ochrony albo zadania ochronne dopuszczają wypas;
- 17) wspinaczki, eksploracji jaskiń lub zbiorników wodnych,

z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;

18) ruchu pojazdów poza drogami publicznymi oraz poza drogami położonymi na nieruchomościach będących w trwałym zarządzie przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;

19) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków nie związanych z ochroną przyrody, udostępnianiem rezerwatu przyrody, edukacją ekologiczną, z wyjątkiem znaków drogowych i innych znaków związanych z ochroną bezpieczeństwa i porządku powszechnego;

20) zakłócania ciszy;

21) używania łodzi motorowych i innego sprzętu motorowego, uprawiania sportów wodnych i motorowych, pływania i żeglowania, z wyjątkiem akwenów lub szlaków wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;

22) wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu;

23) biwakowania, z wyjątkiem miejsc wyznaczonych przez organ uznający obszar za rezerwat przyrody;

24) prowadzenia badań naukowych bez zgody organu uznającego obszar za rezerwat przyrody;

25) wprowadzania gatunków roślin, zwierząt lub grzybów, bez zgody ministra właściwego do spraw środowiska;

26) wprowadzania organizmów genetycznie zmodyfikowanych;

27) organizacji imprez rekreacyjno-sportowych bez zgody organu uznającego obszar za rezerwat przyrody.

Zakazy, o których mowa powyżej, nie dotyczą:

1) wykonywania zadań wynikających z zadań ochronnych;

2) likwidacji nagłych zagrożeń oraz wykonywania czynności nieuwjętych w zadaniach ochronnych, za zgodą organu ustanawiającego zadania ochronne;

3) prowadzenia akcji ratowniczej oraz działań związanych z bezpieczeństwem powszechnym;

4) wykonywania zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa;

5) obszarów objętych ochroną krajobrazową w trakcie ich gospodarczego wykorzystywania przez jednostki organizacyjne, osoby prawne lub fizyczne oraz wykonywania prawa własności, zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego.

Na podstawie Planu Rozwoju Lokalnego **gminy Zbójna** do 2013 r., wykazano, że na terenie gminy Zbójna znajdują się 4 rezerwaty przyrody z wieloma gatunkami roślin i zwierząt podlegających ochronie. Cały obszar gminy położony jest w granicach Parku Krajobrazowego „Puszcza Zielona” i zaliczany jest do strefy krajobrazu chronionego.

Rezerwat Kaniston – obejmuje kompleks leśny położony w odległości 5 km na północny zachód od Zbójnej. Zajmuje powierzchnię 135,59 ha. Stanowi on największy i najlepiej zachowany na terenie Puszczy Kurpiowskiej bagienny las olszowy. Na jego obszarze znajdują się zespoły olsu o charakterystycznej kępiastej strukturze rzadkim przypadkiem występowania na jednym terenie olsu o szerokiej skali zróżnicowania.

Rezerwat Czarny Kąt – obejmuje niewielki fragment uroczyska Wyk o powierzchni 32,97 ha z naturalnym drzewostanem sosnowym 90-, 100-letnim. Część rezerwatu zajmują wyniesienia wydmowe o znacznych wysokościach i stromych stokach. W skład rezerwatu wchodzi dwa typy zbiorowisk leśnych charakterystyczne dla Puszczy Kurpiowskiej: bory brusznicowe i bory czernicowe.

Rezerwat Łokieć – zlokalizowany jest w odległości 3 km na północny wschód od wsi Popiołki i 7 km na północ od miejscowości Zbójna. Zajmuje obszar 139,50 ha. Najcenniejszym elementem rezerwatu są torfowiska wysokie, zarazem największe torfowiska na terenie Puszczy Kurpiowskiej, odznaczające się wysokim stopniem naturalności.

Rezerwat Uroczysko Łokieć – zajmuje powierzchnię ok. 145 ha. Leży w odległości 600 m na południe od rezerwatu Łokieć.

Położony jest w centralnej części rozległego obszaru torfowiskowego o powierzchni ok. 1200 ha w sąsiedztwie rezerwatu Łokieć i Kanistan. W uroczysku występuje bogata roślinność, szczególnie flora mchów i wątrobowców. Ponadto jest to jedyne jeszcze zbiorowisko tego typu na obszarze Równiny Kurpiowskiej.

Zgodnie z Programem Ochrony Środowiska dla **gminy Turośl** na lata 2005–2015 w obrębie gminy znajdują się następujące rezerваты przyrody:

Rezerwat Ciemny Kąt – powstał zarządzeniem MLiPD z 18.05.1984 r. (M.P. nr 15, poz. 108). Jego powstanie miało na celu zachowanie zbiorowisk leśnych i drzewostanów naturalnego pochodzenia, charakterystycznych dla Puszczy Kurpiowskiej. Rezerwat obejmuje zmeliorowane torfowiska wokół kanału Turośl na południu, zaś na północ dawne bagna Leman i Rybnica. Drzewostan tworzy sosna z jednostkową domieszką świerku. W runie panuje borówka brusznica, czernica i pszeniec łąkowy. Występuje również bujnie wykształcona warstwa mchów, którą tworzą rokit widłozęby i gajnik. Jednym z bardziej interesujących zbiorowisk rezerwatu jest *Miceli-Piceetum caricetosum glaucae* – bór iglasty podmokły. Ważnym przedmiotem ochrony omawianego rezerwatu jest zabezpieczenie fitocenoz przed degradacją szkodników owadzych i pożarami. Rezerwat Ciemny Kąt nie jest specjalnie atrakcyjny turystycznie, powinien być chroniony przed masową turystyką. Obiekt ten, dzięki naturalnym drzewostanom i dynamicznym ekosystemom, ma ogromne znaczenie szkoleniowe.

Projektowany Rezerwat Jezioro Łacha – obejmuje Jezioro Łacha z otaczającymi torfowiskami o łącznej powierzchni 51 ha. Głównym założeniem ochrony tego obiektu jest utrzymanie wysokiego poziomu wody i zahamowanie procesu zarastania jeziora przez podniesienie poziomu lustra wody w jeziorze.

Projektowany Rezerwat Dolina Rzeki Rybnica – wykracza swym zasięgiem poza obszar gminy Turośl (gmin Pisz i gmina Kolno). Powierzchnia wynosi ok. 150 ha. Priorytetowym celem utworzenia rezerwatu jest ochrona naturalnych siedlisk zanikających zespołów roślinnych.

W **gminie Pisz** występują dwa rezerваты przyrody: jezioro Pogubie Wielkie i Jezioro Nidzkie. Na tych terenach obowiązują zakazy wynikające z aktów ich powołania.

Obszar chronionego krajobrazu

Zgodnie z art. 23 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody:

„Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokajania potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełnioną funkcją korytarzy ekologicznych.”

Zgodnie z art. 24 ustawy o ochronie przyrody na obszarze chronionego krajobrazu mogą być wprowadzone następujące zakazy:

- zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia ich nor, legowisk, innych schronień i miejsc rozrodu oraz tarlisk, złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności związanych z racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką i łowiecką;
- realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu art. 51 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska;
- likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nad wodnych, jeżeli nie wynikają one z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej i zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych;
- wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów i bursztynu;
- wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym, przeciw powodziowym lub przeciwoświsiskowym lub utrzymaniem, budową, odbudową, naprawą lub remontem urządzeń wodnych;
- dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli służą innym celom niż ochrona przyrody lub zrównoważone wykorzystanie użytków rolnych i leśnych oraz racjonalna gospodarka wodna lub rybacka;
- likwidowania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy i obszarów wodno-błotnych;
- lokalizowania obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od linii brzegów rzek, jezior i innych zbiorników wodnych, z wyjątkiem urządzeń wodnych oraz obiektów służących prowadzeniu racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej;
- lokalizowania obiektów budowlanych w pasie szerokości 200 m od linii brzegów klifowych oraz w pasie technicznym brzegu morskiego.

Zakazy, o których mowa powyżej, nie dotyczą:

- wykonywania zadań na rzecz obronności kraju i bezpieczeństwa państwa;
- prowadzenia akcji ratowniczej oraz działań związanych z bezpieczeństwem powszechnym;
- realizacji inwestycji celu publicznego.

Północna część obszaru **gminy Nowogród** położona jest w obszarze chronionego krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi, który został ustanowiony uchwałą nr X/46/82 Wojewódzkiej Rady Narodowej

w Łomży z dnia 27 kwietnia 1982 r. pod nazwą Obszar Krajobrazu Chronionego Pradoliny Pisy i części Obszaru Krajobrazu Chronionego Pradoliny Narwi (rozporządzenie Wojewody Łomżyńskiej z dnia 19 maja 1998 r.). Obejmuje on dolinę Narwi, znaczną część Puszczy Kurpiowskiej, malowniczą dolinę Pisy, płynącą naturalnym korytem tworzącym liczne meandry i pozostawiającym starorzecza z bogatą roślinnością wodną i bagienną oraz zachodnie obrzeże Wysoczyzny Kolneńskiej, którą charakteryzuje wysoka lesistość, o dość wysokim stopniu naturalności.

Zasady gospodarowania na rzecz ochrony środowiska przyrodniczego na tym obszarze zawiera wymienione wyżej rozporządzenie wojewody łomżyńskiego i są to między innymi:

- zakaz zabudowy pasa terenu od linii brzegowej rzeki;
- zakaz niszczenia gleby i naturalnego ukształtowania terenu;
- zakaz zmiany stosunków wodnych z wyjątkiem zabiegów renaturalizacyjnych;
- zakaz niszczenia nor, żeremi, legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i niszczenia jaj.

W obrębie **gminy Kolno** występuje obszar chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi. Obejmuje 2087 ha powierzchni i stanowi fragmenty dawnej Puszczy Kurpiowskiej „Zielonej”. Utworzony został z połączenia Obszaru Chronionego Krajobrazu Pradoliny Pisy i części Pradoliny Narwi obejmując dolinę Narwi, część Puszczy Kurpiowskiej, dolinę Pisy oraz zachodnie obrzeże Wysoczyzny Kolneńskiej. Obszar ten należy do części projektowanego Kurpiowskiego Parku Krajobrazowego. Oprócz Puszczy Kurpiowskiej o walorach krajobrazowych stanowią tereny ekstensywnych łąk, torfowisk niskich i przejściowych, agrocenoz tradycyjnych wzbogaconych dobrze zachowanym środowiskiem kulturowym regionu Kurpiowszczyzny.

Zgodnie z Planem Rozwoju Lokalnego **gminy Pisz** na lata 2005–2006, 50% powierzchni gminy zajmują obszary chronionego krajobrazu „Puszcza i Jeziora Piskie” utworzonego na mocy rozporządzenia Wojewody Suwalskiego z dnia 2 maja 1991 r. oraz obszary chronionego krajobrazu otuliny Mazurskiego Parku Krajobrazowego utworzone rozporządzeniem Wojewody Warmińsko-Mazurskiego z dnia 14 kwietnia 2003 r.

Na obszarze tym zakazuje się:

- lokalizowania nowych obiektów zaliczanych do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu przepisów o ochronie środowiska;
- lokalizacji budownictwa lotniskowego poza miejscami wyznaczonymi;
- dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli służą innym celom niż ochrona przyrody i zrównoważone wykorzystanie użytków rolnych i leśnych oraz gospodarki rybackiej;
- likwidacja małych zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodnoblotnych;
- wylewania gnojowicy z wyjątkiem nawożenia własnych gruntów;
- utrzymywania otwartych rowów i zbiorników ściekowych;
- organizowania rajdów motorowych i samochodowych;
- umyślnego zabijania dziko żyjących zwierząt, niszczenia nor, legowisk zwierzęcych, tarlisk i złożonej ikry, ptasich gniazd oraz wybierania jaj;

- wypalania roślinności;
- wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem obiektów związanych z zabezpieczeniem przeciwpowodziowym.

Na obszarze **gminy Turośl** występuje obszar chronionego krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi, powstały na podstawie aktu uchwały nr X/46/82 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Łomży z dnia 27 kwietnia 1982 r. zmiana: rozporządzenie Wojewody Łomżyńskiego nr 14/98 z 19.05.1998 r. (Dz.Urz. Woj. Łomża nr 6, poz.56). Celem ochrony omawianego obszaru jest zachowanie doliny Narwi i Pisy z licznymi meandrami i starorzeczami oraz znacznej części Puszczy Kurpiowskiej, wyróżniających się wysokimi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi, kulturowymi i wypoczynkowymi.

Cały teren **gminy Zbójna** leży w obszarze chronionego krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi. Obejmuje on dolinę Narwi, część Puszczy Kurpiowskiej, dolinę Pisy i zachodnie obrzeże Wysoczyzny Kolneńskiej.

Użytki ekologiczne

Zgodnie z art. 42 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody:

„Użytkami ekologicznymi są zasługujące na ochronę pozostałości ekosystemów, mających znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej – naturalne zbiorniki wodne, śródpolne i śródleśne oczka wodne”, kępy drzew i krzewów, bagna, torfowiska, wydmy, płaty nieużytkowanej roślinności, starorzecza, wychodnie skalne, skarpy, kamienie, siedliska przyrodnicze oraz stanowiska rzadkich lub chronionych gatunków roślin, zwierząt i grzybów, ich ostoje oraz miejsca rozmnażania lub miejsca sezonowego przebywania.”

Zgodnie z art. 45 ustawy o ochronie przyrody w stosunku do pomnika przyrody, stanowiska dokumentacyjnego, użytku ekologicznego lub zespołu przyrodniczo-krajobrazowego mogą być wprowadzone na stępujące zakazy:

- niszczenia, uszkodzania lub przekształcania obiektu lub obszaru;
- wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym lub przeciwpowodziowym albo budową, odbudową, utrzymywaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
- uszkodzania i zanieczyszczania gleby;
- dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej;
- likwidowania, zasypywania i przekształcania naturalnych zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;
- wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia użytkowanych gruntów rolnych;
- zmiany sposobu użytkowania ziemi;
- wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów i bursztynu;
- umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia nor, legowisk zwierzęcych oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego

połowu ryb oraz wykonywania czynności związanych z racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką i łowiecką;

- zbioru, niszczenia, uszkodzenia roślin i grzybów na obszarach użytków ekologicznych, utworzonych w celu ochrony stanowisk, siedlisk lub ostoi roślin i grzybów chronionych;
- umieszczania tablic reklamowych.

Zakazy, o których mowa powyżej, nie dotyczą:

- prac wykonywanych na potrzeby ochrony przyrody po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody;
- realizacji inwestycji celu publicznego po uzgodnieniu z organem ustanawiającym daną formę ochrony przyrody;
- zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa;
- likwidowania nagłych zagrożeń bezpieczeństwa powszechnego i prowadzenia akcji ratowniczych.

Użytki ekologiczne zaliczane do drobno przestrzennych elementów przyrodniczych, stanowiące istotny element przyrodniczej struktury **gminy Nowogród**.

Ochrona ich stanowi ważny element całego systemu ochrony rodzimej przyrody. Rozporządzeniem Wojewody Łomżyńskiego nr 11 z dnia 4 grudnia 1996 r. na obszarze gminy Nowogród utworzone zostały następujące użytki ekologiczne:

Tabela 32 Użytki ekologiczne na terenie Gminy Nowogród

Lp.	Nr Rejest. Wojew.	Położenie		Pow. (ha)	Opis obiektu
		Oddział	Leśnictwo		
1.	4	225 i	Nowogród	2,12	Bagno
2.	5	226 i j m	Nowogród	2.21	Bagno
3.	6	Wieś Serwatki	Nowogród	0,46	Bagno
4.	7	Wieś Serwatki	Nowogród	0,30	Bagno
5.	20	150 b	Morgowniki	0,25	Bagno
6.	21	148 f	Morgowniki	0,49	Bagno

źródło: Rozporządzenie Wojewody Łomżyńskiego nr 11 z dnia 4 grudnia 1996 roku

Na terenie **gminy Kolno** istnieje łącznie 12 użytków ekologicznych, na których według rozporządzenia Wojewody Podlaskiego nr 19/01 z dnia 16 lipca 2001 r. (Dz. Urzędowy woj. Podlaskiego nr 24 poz. 391) zabrania się:

- pozyskiwania, niszczenia lub uszkodzenia drzew i innych roślin;
- zbioru wszystkich dziko rosnących roślin;
- niszczenia nor i legowisk zwierzęcych, gniazd ptasich i wybierania jaj;
- wysypywania, zakopywania i wylewania odpadów lub innych, nieczystości, innego zanieczyszczenia wód i gleby oraz powietrza;
- wydobywania torfu i innych kopalin;
- niszczenia gleby oraz zmiany sposobu jej użytkowania;
- palenia ognisk;

- zmiany stosunków wodnych.

Na obszarze **gminy Zbójna** znajduje się dziesięć użytków ekologicznych. Zaliczane są do drobno przestrzennych elementów przyrodniczych, stanowią istotny element przyrodniczej struktury gminy. Są to: 6 bagien o łącznej powierzchni 26,5 ha, położonych na obszarze leśnictwa Gawrychy oraz 4 bagna o powierzchni 2,56 ha, na obszarze leśnictwa Wyk.

Park krajobrazowy

Zgodnie z art. 16 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004r. o ochronie przyrody:

„Park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.”

Na mocy art. 17 ustawy o ochronie przyrody w parku krajobrazowym mogą być wprowadzone następujące zakazy:

- realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu art. 51 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz. U. nr 62, poz. 627, ze zm.);
- umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia ich nor, legowisk, innych schronień i miejsc rozrodu oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności w ramach racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej, rybackiej i łowieckiej;
- likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nad wodnych, jeżeli nie wynikają z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej lub zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych;
- pozyskiwania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów i bursztynu;
- wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztormowym, przeciwpowodziowym lub przeciwoświsiskowym lub budową, odbudową, utrzymaniem, remontem lub naprawą urządzeń wodnych;
- dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody lub racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej;
- budowania nowych obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od linii brzegów rzek, jezior i innych zbiorników wodnych, z wyjątkiem obiektów służących turystyce wodnej, gospodarce wodnej lub rybackiej;
- lokalizowania obiektów budowlanych w pasie szerokości 200 m od krawędzi brzegów klifowych oraz w pasie technicznym brzegu morskiego;
- likwidowania, zasypywania i przekształcania zbiorników wodnych, starorzeczy oraz obszarów wodno-błotnych;
- wylewania gnojowicy, z wyjątkiem nawożenia własnych gruntów rolnych;

- prowadzenia chowu i hodowli zwierząt metodą bezściółkową;
- utrzymywania otwartych rowów ściekowych i zbiorników ściekowych;
- organizowania rajdów motorowych i samochodowych;
- używania łodzi motorowych i innego sprzętu motorowego na otwartych zbiornikach wodnych.

Zakazy, o których mowa w powyżej, nie dotyczą:

- wykonywania zadań wynikających z planu ochrony;
- wykonywania zadań na rzecz obronności kraju i bezpieczeństwa państwa;
- prowadzenia akcji ratowniczej oraz działań związanych z bezpieczeństwem powszechnym;
- realizacji inwestycji celu publicznego w rozumieniu art. 2 pkt. 5 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. nr 80, poz. 717 oraz z 2004 r. nr 6, poz. 41).

Północna część obszaru **gminy Nowogród** jest częścią obszaru, który już w latach siedemdziesiątych, w tworzonej krajowym ekologicznym systemie obszarów chronionych (ESOCH), uznany został za bardzo znaczący, z uwagi na jego wyróżniające się walory przyrodnicze oraz położenie w stosunku do innych cennych przyrodniczo obszarów kraju i wskazany do szczególnej ochrony. Obszar ten stanowi fragmenty dawnej Puszczy Kurpiowskiej (Zielonej) oraz tereny ekstensywnych łąk, torfowisk niskich i agrocenoz o tradycyjnym systemie upraw. Mimo melioracji zachowały się tu niektóre stanowiska torfowisk niskich i przejściowych. W lasach dominują zbiorowiska borów i borów mieszanych, reprezentowane przez zespoły lub odmiany subboralne, uzupełniane przez zabagnione łąki i olsy. Podstawowym walorem tego obszaru, oprócz mozaikowego krajobrazu ekstensywnych terenów rolnych, łąk i lasów jest niski stopień synantropizacji roślinności. Poza niewątpliwymi walorami przyrodniczymi, obszar ten wzbogaca dobrze zachowane środowisko kulturowe regionu etnograficznego Kurpiowszczyzny, głównie architektura, jak również kultywowane tradycje społeczności kurpiowskiej (folklor).

Utworzenie **parku krajobrazowego (projektowany)** wzmocni ten obszar w systemie powiązań przyrodniczych i przyczyni się do dostosowania reżimów ochrony do uwarunkowań ekologicznych.

W 1977 r. utworzono **Mazurski Park Krajobrazowy**, którego znaczny obszar bo 101 km² leży na terenie **gminy Pisz**. Większość tego obszaru zajmują wody jeziora Śniardwy. Rozpatrywany park obejmuje część gruntów w obrębach Snopki, Karwik, Szczechy Wielkie, Zdory i Kwik.

Obszar **gminy Zbójna** stanowi fragment Puszczy Kurpiowskiej oraz tereny ekstensywnych łąk, torfowisk niskich i agrocenoz o tradycyjnym systemie upraw. Zachowały się na tym terenie stanowiska torfowisk niskich i przejściowych. W lasach dominują zbiorowiska borów i borów mieszanych.

Stwierdzono występowanie na tym terenie ważnych gatunków roślin ginących. W obrębie projektowanego Kurpiowskiego Parku Krajobrazowego występują rezerваты przyrody:

- Kaniston
- Łokieć
- Czarny Kąt
- Uroczysko Łokieć (projektowany)

- Jezioro Łacha (projektowany)
- Dolina Rybnicy (projektowany).

Obszary Natura 2000

Sieć obszarów Natura 2000 obejmuje:

- 1) obszary specjalnej ochrony ptaków,
- 2) specjalne obszary ochrony siedlisk.

Obszar Natura 2000 to specjalna forma ochrony przyrody wdrożona do polskiego prawa dotyczącego ochrony przyrody w 2004 r. Za obszary Natura 2000 uznawane są najistotniejsze tereny dla zachowania zagrożonych lub bardzo rzadkich gatunków roślin, zwierząt oraz cennych siedlisk przyrodniczych. Zgodnie z art. 33 ustawy o ochronie przyrody, na obszarze Natura 2000 zabronione jest podejmowanie działań mogących w istotny sposób pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk gatunków roślin i zwierząt, a także w istotny sposób wpłynąć negatywnie na gatunki chronione na tym obszarze.

Przedsięwzięcie o potencjalnym bezpośrednim lub pośrednim wpływie na stan obszaru Natura 2000 podlega ocenie na podstawie ustawy – Prawo ochrony środowiska pod względem jego wpływu na siedliska przyrodnicze oraz gatunki roślin i zwierząt chronione na tym obszarze. Ocenie takiej nie podlega przedsięwzięcie bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000. Zgodnie z art. 36 na obszarach Natura 2000 nie podlega ograniczeniu działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza, rolna, leśna, łowiecka i rybacka oraz amatorski połów ryb, jeżeli nie zagrażają one zachowaniu siedlisk przyrodniczych oraz siedlisk roślin lub zwierząt ani nie wpływają w sposób istotny negatywnie na gatunki roślin i zwierząt chronionych na obszarze Natura 2000.

Tabela 33 Natura 2000

Nazwa obszaru	Województwo	Gmina	Powierzchnia [ha]
PLB 14005 Dolina Omulwi i Płodownicy 36568,6 ha	mazowieckie	m. Ostrołęka	123,2
PLB 28008 Puszcza Piska 171854,0 ha	warmińsko-mazurskie	Pisz Pisz	265,2 47 070,2
	podlaskie	Kolno Turośl	2 269,0 1 245,1

źródło „Program Ochrony Środowiska Powiatu Ostrołęckiego” 2004

3.2.4. Jednostki uprawnione do ochrony środowiska naturalnego na szlaku wodnym

Do ochrony środowiska naturalnego na szlaku wodnym *PISA-NAREW* uprawnione są następujące jednostki:

- Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Białymstoku;
- Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Białymstoku Delegatura w Łomży;
- Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Olsztynie Delegatura w Giżycku;
- Wojewódzka Rada Ochrony Przyrody w Białymstoku;
- Wojewódzka Komisja do Spraw Oddziaływania na Środowisko;
- Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Warszawie;
- Krajowa Rada Gospodarki Wodnej;
- Wojewoda Podlaski;
- Wojewoda Mazowiecki;
- Wojewoda Warmińsko-Mazurski;
- Starostwa powiatowe;
- Dyrektor Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej;
- Marszałek Województwa Podlaskiego w Białymstoku;
- Marszałek Województwa Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie;
- Marszałek Województwa Mazowieckiego w Warszawie.

3.2.5. Wykaz wraz z opisem zrealizowanych oraz planowanych inwestycji komunalnych, przyjaznych dla środowiska

Tabela 34 Wykaz wraz z opisem zrealizowanych oraz planowanych inwestycji komunalnych, przyjaznych dla środowiska, takich jak oczyszczalnie ścieków, przepompownie ścieków, ekologiczne ciepłownie itp.

Inwestycje w danej gminie					
Gmina	Planowana i zrealizowana inwestycja	Okres realizacji	Charakterystyka i zakres inwestycji	Koszt inwestycji	Źródło finansowania
Kolno	Modernizacja i doposażenie składowisk odpadów w Kolnie	2007 – 2015		Szacunkowe nakłady 100 000 zł	środki własne, WFOŚiGW NFOŚiGW
	Utworzenie i doposażenie Kolneńskiego Centrum Odzysku Surowców Wtórnych	2007 – 2015		80 000 zł	Środki własne inwestorów WFOŚiGW NFOŚiGW
Turośl	Oczyszczalnia ścieków w Turośli	2001 – 2003		3 200 000 zł	WFOŚiGW pożyczka
	Kontynuacja budowy oczyszczalni ścieków wraz z kanalizacją	2003 – 2004	Realizacja projektu rozpoczęła się w r. 2003	Kosztorysowa wartość zadania zamyka się w kwocie 2 476 765 zł	Środki własne budżetowe: 23 000 zł Wpłaty ludności: 43 883 zł Dotacje bezzwrotne z funduszy celowych: 921 335 zł Kredyty i pożyczki: 1 176 782 zł Inne środki: 35 000 zł
	Rozbudowa oczyszczalni ścieków w Turośli (inwestycja zakończona)	2005 – 2006		Łączne nakłady inwestycyjne 300 000 zł	środki własne budżetowe: 90 000 zł Dotacje bezzwrotne z funduszy celowych: 210 000 zł
	Budowa ujęcia wody i sieci wodociągowej w 6 wsiach gminy	2006-2010		4 000 000 zł	
	Budowa zbiorników na gnojowicę i płyt do składowania obornika.	Do 2008		4 000 000 zł	

Inwestycje w danej gminie					
Gmina	Planowana i zrealizowana inwestycja	Okres realizacji	Charakterystyka i zakres inwestycji	Koszt inwestycji	Źródło finansowania
Zbójna	Modernizacja istniejącego składowiska odpadów w gminie Zbójna zgodnie z standardami i wymogami prawnymi	2004 – 2007			jednostki odpowiedzialne: powiat, gmina
	Rozbudowa kanalizacji sanitarnych	2005 – 2012	Ochrona jakości wód podziemnych	35 300,00 zł	budżet gminy środki firm komunalnych fundusze ochrony środowiska fundusze strukturalne
	Rozbudowa sieci wodociągowej i ujęć wody w 16 wsiach gminy	2000 – 2010		3 000 000 zł	
	Budowa oczyszczalni ścieków i kanalizacja /Zbójna, Dębniaki, Dobrylas/	2001 – 2010		3 500 000 zł	
	Budowa 100 przydomowych oczyszczalni ścieków	2001 – 2010		1 000 000 zł	
	Budowa zbiorników na gnojowicę	2001 – 2010		10 000 000 zł	
	Realizacja gminnego programu zagospodarowania odpadów	2001 – 2013		2 000 000 zł	
	Budowa jazu na kanale Kuzie	2010 – 2013		2.000.000 zł	fundusze ochrony środowiska, fundusze strukturalne , budżet gminy
	Budowa zbiornika małej retencji w Taborach	2010 – 2013		10.000.000 zł	fundusze ochrony środowiska, fundusze strukturalne , budżet gminy
	Trasy rowerowe, szlaki piesze, wodne , punkty widokowe, pola namiotowe, budowa przystani wodnej w Dobrym Lesie, udrożnienie szlaku wodnego do starorzecza Narwi i budowa przystani wodnej w Piankach	2008 – 2013		10.000.000 zł	fundusze ochrony środowiska, fundusze strukturalne , budżet gminy
	Budowa dróg dojazdowych do pól namiotowych, punktów widokowych i do przystani wodnych	2010 – 2013		4.000.000 zł	fundusze ochrony środowiska, fundusze strukturalne , budżet gminy

Inwestycje w danej gminie					
Gmina	Planowana i zrealizowana inwestycja	Okres realizacji	Charakterystyka i zakres inwestycji	Koszt inwestycji	Źródło finansowania
Nowogród	Budowa kanalizacji sanitarnej w Nowogrodzie	2003	W gminie Nowogród odprowadzanie ścieków sanitarnych odbywa się głównie do przydomowych, lokalnych zbiorników bezodpływowych z przeznaczeniem do wywożenia	202 700 zł	pożyczka – 725 000 zł
	Rozbudowa kanalizacji sanitarnej II etap – masto Nowogród	2004 – 2017		3 000 000 zł	środki własne gminy środki zewnętrzne (fundusze ekologiczne)
	Budowa zbiorników na gnojowicę, gnojówkę oraz płyty do składowania obornika	2004 – 2008		6 000 000 zł	NFOŚiGW rolnicy fundacje ekologiczne
	Budowa kanalizacji sanitarnej oraz lokalnych oczyszczalni na obszarach wiejskich gminy Nowogród: Mątwa, Jankowo – Młodzianowi, Jankowo – Skarbowo, Grądy, Sławiec	2005 – 2015		6 000 000 zł	środki własne gminy środki zewnętrzne (fundusze ekologiczne)
	Budowa zagrodowych oczyszczalni ścieków w których nie jest przewidziana budowa kanalizacji sanitarnej – gmina Nowogród	2007 – 2013 2005 – 2015		2 970 000 zł 3 000 000 zł	środki własne gminy środki zewnętrzne (fundusze ekologiczne)
	Budowa wysypiska miejskiego – miasto Nowogród (ok. 2ha)	2007 – 2013	Gmina Nowogród posiada obecnie składowisko odpadów, zlokalizowane na obszarze administracyjnym miasta Nowogród. Jednak obiekt nie spełnia wymogów sanitarno-ekologicznych określonych dla składowisk stałych.	1 950 000 zł	
	Rozbudowa wodociągu w miejscowościach: Nowogród Kolonie, Ptaki, Morgowniki, Baliki, Serwatki, Kupnina	2006		ok. 600 000 zł	środki własne gminy + kredyt
	Budowa kąpieliska na terenie przy Schronie	2006-2007		ok. 150 000 zł	
	Budowa pomostu pływającego przy Skansenie, naprzeciw wylotu Pisy do Narwi	2007		ok. 100 000 zł	
	Utwardzenie i oświetlenie terenu pomiędzy starym mostem na Narwi a nowym mostem przy	2007		ok. 250 000 zł	

Inwestycje w danej gminie					
Gmina	Planowana i zrealizowana inwestycja	Okres realizacji	Charakterystyka i zakres inwestycji	Koszt inwestycji	Źródło finansowania
	Budowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej Maldanin - Zdory	2005 – 2006	Zadanie to jest zgodne z założeniami zagospodarowania przestrzennego gminy Pisz. Planowana realizacja w latach 2006 – 2008 przy uzyskaniu dofinansowania z EFRR, przy braku dofinansowania z EFRR, zadanie zostanie wykonane w późniejszym okresie.	13 200 000 zł	budżet gminy – 2 228 000zł środki z programów UE – 9 108 000,00 zł kredyty i pożyczki – 1 864 000,00 zł
	Budowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej do m. Turowo	2005 – 2006	Zadanie to jest zgodne z założeniami zagospodarowania przestrzennego gminy Pisz. Planowana realizacja w latach 2005 – 2007 przy uzyskaniu dofinansowania z EFRR, przy braku dofinansowania z EFRR, zadanie zostanie wykonane w późniejszym okresie	3 135 420 zł	budżet gminy – 467 420,00 zł budżet państwa – 800 000,00 zł środki z programów UE – 968 000,00 zł kredyty i pożyczki – 900 000,00 zł
	Budowa sieci kanalizacyjnej i wodociągowej do portu jachtowego „Wrota Mazur” w m. Imionek	2005 – 2006	Zadanie to jest zgodne z założeniami zagospodarowania przestrzennego gminy Pisz. Planowana realizacja w latach 2006 – 2008 przy uzyskaniu dofinansowania z EFRR, przy braku dofinansowania z EFRR, zadanie zostanie wykonane w późniejszym okresie.	1 000 000 zł	budżet państwa – 90 000,00 zł środki z programów UE – 650 000,00 zł kredyty i pożyczki – 260 000,00 zł
	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej – ulica Prusa w Pisz	2005 – 2006	Zadanie to jest zgodne z założeniami zagospodarowania przestrzennego gminy Pisz. Planowana realizacja w r. 2005 przy uzyskaniu dofinansowania z EFRR, przy braku dofinansowania z EFRR, zadanie zostanie wykonane w późniejszym okresie	65 000 zł	środki jednostek organizacyjnych gminy – 20 150,00 zł środki z programów UE – 44 850,00 zł
	Budowa sieci kanalizacji sanitarnej – ulice: Usługowa, Żeromskiego, Jagiełły, Wojska Polskiego, Spacerowa, Świerczewskiego w Pisz	2005 - 2006	Zadanie to jest zgodne z założeniami zagospodarowania przestrzennego gminy Pisz. Planowana realizacja w latach 2005 – 2006 przy uzyskaniu dofinansowania z EFRR, przy braku dofinansowania z EFRR, zadanie zostanie wykonane w późniejszym okresie	1 202 000 zł	środki jednostek organizacyjnych gminy – 373 500,00 zł środki z programów UE – 828 500,00 zł

Inwestycje w danej gminie					
Gmina	Planowana i zrealizowana inwestycja	Okres realizacji	Charakterystyka i zakres inwestycji	Koszt inwestycji	Źródło finansowania
Miasto Ostrołęka	Modernizacja i rozbudowa systemu odbioru ścieków w Ostrołęce i gminach sąsiednich	2004 – 2007	Przedsięwzięcie dotyczy oczyszczania ścieków komunalnych z zagospodarowaniem osadu i odpadów, powstających w wyniku procesów oczyszczania ścieków komunalnych w Ostrołęce i gminach Olszewo-Borki, Lelis i Rzekuń	131 519 000 zł	Środki pomocowe UE – 130 842 000 zł wkład własny – 677 000 zł
	Budowa sortowni odpadów	2004 – 2006	Projekt polega na wybudowaniu sortowni	21 699 000zł	Wkład własny – 9 314 810 zł Inne źródła – 12 384 190 zł
	Wymiana pokryć dachowych	2004 – 2008	Likwidacja pokrycia z eternitu	1 500 000 zł	Wkład własny – 1 000 000 zł Inne źródła – 500 000 zł
	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Ostrołęce ul. Ławska 1 Wymiana pokryć dachowych	2006	Likwidacja pokrycia z eternitu	180 000 zł	Wkład własny – 90 000 zł Inne źródła – 90 000 zł
	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Ostrołęce ul. Ławska 1 Wymiana pokryć dachowych	2009 – 2015	Wymiana pokryć dachowych z płyt azbestowo-cementowych na pokrycie blachą wraz z wymianą więźby dachowej	150 000 zł	Wkład własny – 50 000 zł Inne źródła – 100 000 zł
	Intercell SA w Ostrołęce Rozbudowa oczyszczalni ścieków	2004 – 2005	Rozbudowa oczyszczalni ścieków	3 045 410 zł	Wkład własny – 3 045 410 zł
	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Ostrołęce ul. Ławska 1 Zewnętrzna sieć sanitarna i deszczowa ul. 11 Listopada	2008 – 2009	Dotychczasowy układ sieci kanalizacyjnej zakładu stanowi jeden syst. odprowadzający ścieki socjalne, technologiczne i deszczowe do miejskiej sieci kan. sanitarnej. Wody opadowe są kierowane bezpośrednio na place i drogi. Planuje się odrębne systemy kanalizacyjne: kanalizację sanitarną, technologiczną i deszczową. Kanalizacja technologiczną i sanitarną łączyć będą wspólnym ciągiem w projektowanym separatorze tłuszczu.	560 000 zł	Wkład własny – 160 000 zł Inne źródła – 400 000 zł
	Okręgowa Spółdzielnia Mleczarska w Ostrołęce ul. Ławska 1	2004	Ścieki z myjni i stacji paliw przed wpuszczeniem ich		Wkład własny – 60 000 zł Inne źródła – 240 000 zł

3.2.6. Zagrożenia środowiska naturalnego wynikające z codziennej działalności mieszkańców terenów przyległych do szlaku wodnego

Gmina Pisz

Rzeka Pisz: W zlewni nie wykształciły się większe ośrodki miejskie, stąd też mimo słabych gleb jest to region typowo rolniczy. Rzeka wykorzystywana jest również do celów rekreacyjnych, nad jej brzegami powstały liczne osiedla domków letniskowych. Pisz jest odbiornikiem ścieków komunalnych i przemysłowych z Pisz oraz spływów zanieczyszczeń z terenów wykorzystywanych rolniczo i turystycznie.

Wykaz zakładów przemysłowych w Pisz:

- Fabryka „Sklejka – Pisz” S.A.
- Przedsiębiorstwo Energetyki Ciepłej
- ZPU „Kłobud” – silikaty

Gmina Kolno

Stan wód rzecznych gminy jest zróżnicowany. Zanieczyszczenia wód powierzchniowych wywodzą się głównie z zanieczyszczeń komunalnych i bytowych pochodzących z zanieczyszczeń wywołanych przez mieszkańców. Ciężkim do zmierzenia źródłem zanieczyszczenia wód powierzchniowych są niekontrolowane spływy powierzchniowe z obszarów rolnych, w tym chemizowanych i nawożonych. Pomimo że ilość wywożonej na użytki rolne gnojowicy i obornika w ostatnich latach wyraźnie zmalała (ze względu na spadek pogłowia zwierząt), stanowi ona nadal lokalną uciążliwość dla środowiska. Na terenie gminy nie jest jasno określona gospodarka ściekowa.

Ścieki sanitarne odprowadzane są przede wszystkim do zbiorników z przeznaczeniem do wywożenia. Najbliższej zlokalizowana oczyszczalnia ścieków z punktem zlewnym znajduje się w mieście Kolno. Na terenie miasta Kolno funkcjonuje jedna oczyszczalnia ścieków komunalnych mechaniczno - biologiczna z nowoczesną technologią oczyszczania ścieków (obiekt nowy, oddany do użytku w 2003 r.) i jedna oczyszczalnia przemysłowa (ZPM „KURPIANKA”). Najliczniejszą grupą odpadów wytwarzanych na terenie powiatu kolneńskiego stanowią odpady komunalne, związane z codzienną egzystencją mieszkańców. Poza odpadami z gospodarstw domowych w skład odpadów komunalnych wchodzi również odpady z obiektów użyteczności publicznej oraz z obsługi ludności, a także odpady z pielęgnacji terenów zieleni.

Zanieczyszczenie wód gruntowych obserwuje się przede wszystkim w pobliżu zakładów przemysłowych, składów przemysłowych i składowisk komunalnych lub przemysłowych, stacji paliw etc.

Transport drogowy jest najważniejszym czynnikiem mającym wpływ na klimat akustyczny. Jest to główne źródło uciążliwości hałasu dla ludzi i środowiska przyrodniczego. Najbardziej uciążliwe są pojazdy ciężkie, z których 80% emituje hałas o poziomie dźwięku większym od 90 dB, z czego 40% o poziomie większym od 95 dB.

Zagrożenia degradacji środowiska naturalnego

- Ścieki z gospodarstw rolnych w większości gromadzone są w zbiornikach, najczęściej nieuszczelnionych, z których nieczystości przedostają się do wód powierzchniowych lub do ziemi. Brak danych dotyczących ilości, a także stanu technicznego przydomowych zbiorników na ścieki nie pozwala przewidzieć wielkości wpływu tego źródła zanieczyszczeń na środowisko.
- W czasie sporządzania Raportu POŚ dla powiatu kolneńskiego do 30 grudnia 2003 r., wody podziemne z ok. 95 % ujęć w stanie naturalnym nie odpowiadały wymaganiom rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 4 września 2000 r. (już nieobowiązującego) w sprawie warunków, jakim powinna odpowiadać woda do picia i na potrzeby gospodarcze, woda w kąpieliskach, oraz zasad sprawowania kontroli jakości wody przez organy Inspekcji Sanitarnej (Dz. U. nr 82 poz.937); w przeważającej większości w stanie naturalnym zawierają ponadnormatywną zawartość związków żelaza, manganu oraz wykazują przekroczenie barwy i mętności
- Prowadzona gospodarka wodno-ściekowa w gminie wpływa negatywnie na stan czystości rzek. Alarmującym zjawiskiem jest wzrost stopnia zwodociągowania, bez budowy sieci kanalizacyjnej. Powoduje to wzrost zużycia wody, a co się z tym wiąże wzrost ilości ścieków, których nie ma możliwości oczyścić nawet w stopniu dostatecznym. Zła sytuacja zaznacza się głównie na obszarach wiejskich. Ścieki gromadzone są w zbiornikach bezodpływowych, z których większa część jest nieuszczelna.
- W czasie sporządzania Raportu POŚ dla powiatu kolneńskiego do 30 grudnia 2003 r., oprócz miejsko-gminnego składowiska odpadów w Kolnie, żadne składowisko z funkcjonujących na terenie powiatu składowisk odpadów nie spełniało podstawowych wymogów obecnych przepisów budowy składowisk,
- Dotychczasowy system gospodarki odpadami na terenie powiatu kolneńskiego był oparty na składowaniu odpadów w sposób mniej lub bardziej zorganizowany na wyznaczonych gminnych składowiskach odpadów. Oprócz miejsko-gminnego składowiska odpadów w Kolnie, żadne ze składowisk działających na terenie powiatu nie spełniało obowiązujących standardów i przepisów budowy składowiska. Funkcjonujące i „zamknięte” składowiska odpadów stwarzają zagrożenie dla zdrowia i życia mieszkańców powiatu kolneńskiego.
- Zagrożenia awarią mogą powstać w wyniku wypadków drogowych z udziałem np: autocystern przewożących materiały niebezpieczne. Wśród podmiotów stanowiących potencjalne zagrożenie środowiska znajdują się również stacje paliw. Znaczne zagrożenie stanowi transport materiałów niebezpiecznych, głównie paliw.

Przeciwdziałanie degradacji środowiska naturalnego

- Zmniejszyła się, w głównej mierze ze względów ekonomicznych, ilość zużywanych nawozów sztucznych i środków ochrony roślin. Czynniki te wpływają na zmniejszenie niekorzystnego wpływu rolnictwa na stan czystości wód.

Przemysł (miasto Kolno)

- przemysł rolno-spożywczy (Agrocentrum, ZPM Kurpianka)
- przemysł metalowy (FPiU „Bison-Biał”).

Gmina Turośl

Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Białymstoku prowadzi „Rejestr potencjalnych sprawców poważnych awarii”. W rejestrze tym nie znajduje się żaden z podmiotów położonych na terenie gminy Turośl. Potencjalnymi sprawcami awarii, mogących zagrozić środowisku gminy, mogą być cysterny i autocysterny, przewożące materiały niebezpieczne w ewentualnych wypadkach drogowych. Hałas komunikacyjny jest głównym czynnikiem mającym wpływ na klimat akustyczny gminy, jednak ma on znaczenie lokalne. Ruch drogowy jest w gminie jedynym źródłem hałasu. Przemysł w tym regionie nie jest na tyle rozwinięty, aby wpływać istotnie na stan środowiska naturalnego gminy. Główne zagrożenie stanowi codzienna aktywność człowieka: wytwarzanie odpadów stałych oraz osadów ściekowych – największe zagrożenie dla środowiska. Na jakość powietrza atmosferycznego bardzo duży wpływ ma tzw. emisja niska, czyli emisja z lokalnych kotłowni oraz gospodarstw indywidualnych, brak jest zorganizowanego systemu grzewczego, jedynie indywidualne kotłownie (niekontrolowane spalanie odpadów to źródło silnie toksycznych związków chemicznych). Potencjalne zagrożenie zarówno dla wód powierzchniowych, jak i gruntowych może stanowić brak rozwiniętego systemu kanalizacji w rejonie grupowego zwodociągowania wsi. Docelowym odbiornikiem zanieczyszczeń wód powierzchniowych na terenie gminy Turośl jest rzeka Pisa. Zagrożeniem dla wód podziemnych może być niewłaściwa utylizacja odpadów niebezpiecznych. Zagrożeniem dla wód gruntowych może być niewłaściwe zagospodarowana gnojówka i gnojowica z gospodarstw rolnych. Na terenie gminy Turośl zapotrzebowanie na wodę realizowane jest za pomocą dwóch wodociągów wiejskich nie modernizowanych od momentu oddania do użytku w roku 1984. Najbardziej eksploatowanym składowiskiem odpadów jest składowisko zlokalizowane na terenie wsi Turośl, działające od 1985 r. Składowisko nie ma żadnych zabezpieczeń przed negatywnym wpływem na środowisko. Zgodnie z decyzją Starosty Koleńskiego z dnia 20.10.2003 r. składowisko w Turośli musi być zamknięte i poddane rekultywacji do dnia 31.12.2009 r. Ponadto na terenie gminy zlokalizowane są nielegalne miejsca składowania odpadów w miejscowościach: Ksebki, Łacha, Szablaki, Cieciorzy.

Zagrożenia degradacji środowiska naturalnego

- Niewielki procent zbiorowego systemu oczyszczania ścieków na terenie całej gminy.
- Brak składowiska odpadów urządzonych zgodnie z normami ochrony środowiska.
- Brak składowisk przystosowanych do składowania odpadów niebezpiecznych.
- Urbanizacja miejsc cennych przyrodniczo.
- Kolizyjność tras komunikacyjnych z obszarami cennymi przyrodniczo.
- Postępująca dewastacja krajobrazu przez brak harmonizacji z otoczeniem, zabudowę oraz infrastrukturę techniczną.
- Rosnąca presja turystyczna na obszarach o najcenniejszych walorach przyrodniczych.

Przeciwdziałanie degradacji środowiska naturalnego

- W r. 2004 w miejscowości Turośl powstała komunalna oczyszczalnia ścieków, dotychczas do oczyszczalni podłączonych jest 150 gospodarstw

domowych z terenu wsi Turośl – planowana jest dalsza rozbudowa w najbliższych latach.

- Nieingerująca w środowisko tradycyjna gospodarka rolna, rozwój przyjaznych środowisku naturalnemu form gospodarowania.
- Wdrażanie zasad gospodarki leśnej sprzyjających zachowaniu różnorodności biologicznej, stopniowa „ekologizacja” gospodarki leśnej.
- Nieagresywna w stosunku do środowiska tradycyjna gospodarka rolna.

Gmina Zbójna

Na terenie gminy brak jest sieci ciepłej. Głównymi dostawcami energii ciepłej są niewielkie lokalne kotłownie. Na obszarze gminy brak jest większych źródeł zagrażających czystości wód powierzchniowych i podziemnych.

Znaczna część domów jednorodzinnych nie jest i nigdy nie będzie podłączona do zbiorczych systemów kanalizacyjnych, ze względu na nierównomierne rozmieszczenie osadnictwa. Rozproszona zabudowa niezwykle utrudnia budowę zbiorczych systemów kanalizacji sanitarnej. Problem unieszkodliwiania ścieków dla tych nieruchomości pozostaje do chwili obecnej nie rozwiązany.

Zbójna jest gminą typowo rolniczą. Na jej terenie nie ma obiektów przemysłowych, które w poważnym stopniu miałyby wpływ na pogorszenie warunków aerosanitarnych. Działalność gospodarcza, poza rolniczą, prowadzona jest w niewielkim stopniu na bazie małych zakładów usługowo – rzemieślniczych. Wielkość tych zakładów oraz charakter usług praktycznie nie mają wpływu na stan sanitarny powietrza atmosferycznego.

Ze względu na typowo rolniczy charakter gminy Zbójna i brak występowania przemysłu nie występują tu zorganizowane źródła hałasu. Również hałas komunikacyjny nie stwarza praktycznie żadnej uciążliwości, z uwagi na niewielki ruch pojazdów samochodowych, co jest konsekwencją występowania na tym terenie lokalnego układu drogowego – brak jest dróg obciążonych większym ruchem tranzytowym.

W gminie Zbójna nie występują potencjalne zagrożenia związane z produkcją przemysłową, w związku z brakiem rozwiniętego przemysłu.

Problematyka wystąpienia awarii wiąże się z przewozem materiałów niebezpiecznych (w opakowaniach i zbiornikach o różnej pojemności), jako jednym z elementów szeroko przyjętego bezpieczeństwa w działalności gospodarczej. W momencie wystąpienia katastrofy i uszkodzenia pojemników może dojść do masowego porażenia ludzi i zwierząt, a także do degradacji środowiska naturalnego.

Zagrożenia degradacji środowiska naturalnego

- Poważnym problemem jest nieuregulowana gospodarka ściekami w gminie.
- Zagrożenie ze strony gminnego wysypiska śmieci jest nieznaczne, ponieważ zbudowane zostało ono zgodnie z wymogami sanitarno-ekologicznymi dla tego rodzaju obiektów. Wyposażone zostało w membranę izolującą podłoże oraz urządzenie do kontroli wód gruntowych w jego sąsiedztwie.
- Jakość wód gruntowych ulega ciągłemu pogorszeniu.
- Brak systemowych rozwiązań problemu oczyszczania ścieków prowadzi do dramatycznych skutków. Nieoczyszczone lub oczyszczone w niedostatecznym stopniu ścieki zagrażają zarówno glebie, wodom powierzchniowym i podziemnym, jak i całemu środowisku naturalnemu.

- Zagrożeniem dla wód gruntowych może stać się nieracjonalne nawożenie mineralne, które negatywnie wpływa na wody powierzchniowe, zwłaszcza nawożenie łąk w bezpośrednim sąsiedztwie cieków wodnych.
- Nierozpoznana w pełni sytuacja w gospodarce ściekami gromadzonymi w zbiornikach bezodpływowych pozwala sądzić, iż prawdopodobnie duża część tych zbiorników nie spełnia wymagań w zakresie właściwego stanu technicznego, a także wywóz zgromadzonych w nich ścieków dokonywany jest przez firmy bez stosownych uprawnień, często dokonywany przez samych użytkowników (szczególnie w przypadku gospodarstw rolnych) na własne pola w celu rolniczego ich wykorzystania. Są to działania niezgodne z obowiązującym w tym zakresie prawem, stanowią poważne zagrożenie dla środowiska gruntowo-wodnego

Przeciwdziałanie degradacji środowiska naturalnego

- W ostatnim okresie w gminie coraz więcej oddawanych jest do użytku kotłowni ekologicznych na olej opałowy i gaz, a także trwają badania nad wykorzystaniem energii odnawialnej.
- Z powodu gospodarczego znaczenia oraz powszechnego zagrożenia wody gruntowe zostały objęte programem monitorowania, którego celem jest wspomaganie działań zmierzających do likwidacji źródeł skażenia.

Przemysł

- Zakład Usługowo-Wytwórczy „Wista” w Zbójnej.

Gmina i miasto Nowogród

Odprowadzanie ścieków sanitarnych w gminie Nowogród odbywa się przede wszystkim do przydomowych, lokalnych zbiorników bezodpływowych, które są przeznaczone do wywożenia. Prawidłowo rozwiązana gospodarkę ściekową przez zbiorczy system odprowadzania ścieków ma jedynie ośrodek miejski Nowogród. Miasto Nowogród wyposażone jest w rozbudowany system kanalizacji sanitarnej z wykorzystaniem układu grawitacyjno-pompowego. Długość systemu wynosi 6,1 km, 142 przyłącza obsługują 315 gospodarstwa domowe (w tym 195 w budownictwie wielorodzinnym).

Miasto ma mechaniczno-biologiczną oczyszczalnię ścieków oddaną do użytku w 1992 r. o wydajności 300 m³ na dobę. W chwili obecnej do oczyszczalni dopływają ścieki w ilości około 60 m³ na dobę ze względu na to, że tylko część miasta objęta jest siecią kanalizacji sanitarnej. Do oczyszczalni przyjmowane są także ścieki z terenu gminy. Jest to oczyszczalnia sekwencyjna typu Biovac, ze strącaniem chemiczne fosforu i odwadnianiem osadów w workownicy. Rzeka Narew jest odbiornikiem oczyszczonych ścieków. Na terenie gminy znajduje się ponadto oczyszczalnia zakładowa dla Ośrodka Wypoczynkowego Zespołu Elektrowni Ostrołęka S.A. zlokalizowana w Jankowie

Największą grupę odpadów stanowią odpady komunalne, związane z codzienną egzystencją człowieka. Głównym źródłem zanieczyszczeń powietrza atmosferycznego na terenie gminy jest gospodarka cieplna, w tym kotłownie lokalne i paleniska domowe, ruch samochodowy, wprowadzający do atmosfery spaliny, hałas, zakłady produkcyjno-usługowe i oczyszczalnia ścieków.

W ostatnich latach masowo wzrosło zagrożenie dla wód i gruntu ze względu na systematyczne wodociągowanie obszarów wiejskich, przy równoczesnym braku kanalizacji sanitarnej i oczyszczalni ścieków. Oddanie do użytku komunalnej oczyszczalni ścieków w Nowogrodzie poprawiło sytuację w zakresie gospodarki wodno-ściekowej wyłącznie w miejscowości gminnej.

Zagrożenia degradacji środowiska naturalnego

- Niewystarczające wyposażenie w sieć kanalizacyjną i wodociągową.
- Przeterminowane środki ochrony roślin i opakowania po nich – nieprawidłowe składowanie.
- Wzrost zanieczyszczeń komunikacyjnych, hałasu i wibracji.
- Na obszarze administracyjnym miasta Nowogród znajduje się składowisko odpadów nie spełniające wymogów sanitarno-ekologicznych określonych dla składowisk odpadów stałych.
- Brak rozwiązanej gospodarki ściekowej na terenie gminy.
- Rosnąca presja turystyczna na obszarach o najcenniejszych walorach przyrodniczych.
- Brak sprawnie działającego systemu gromadzenia i gospodarowania odpadami i niski poziom świadomości ekologicznej mieszkańców powoduje, że w szczególności na terenach wiejskich powstają nielegalne składowiska odpadów.
- Zanieczyszczenie wód Narwi i Pisy pochodzenia zewnętrznego, ograniczające rozwój funkcji turystyczno-wypoczynkowej.
- Duża ilość wyrobów zawierających azbest zainstalowanych w obiektach budowlanych.

Przeciwdziałanie degradacji środowiska naturalnego

- Konieczne jest jak najszybsze wybudowanie składowiska, które posiadałoby odpowiednie zabezpieczenia eliminujące zagrożenie dla wód gruntowych oraz nie stwarzałoby uciążliwości dla najbliższego sąsiedztwa.
- Przeciwdziałanie wzrostowi zanieczyszczeń powietrza, głównie substancjami pochodzącymi z procesów energetycznych, przemysłowych oraz komunikacji samochodowej (zwłaszcza pyłów zawieszonych, dwutlenku siarki i azotu oraz ołowiu).
- Stosowanie w procesach produkcyjnych technologii przyjaznych środowisku lub instalowania urządzeń do redukcji zanieczyszczeń w obiektach mogących stanowić źródła emisji zanieczyszczeń.
- Stosowanie proekologicznych nośników energii cieplnej (gaz, olej opałowy, energia elektryczna) – kotłownie szkolne i inne obiekty użyteczności publicznej (szczególnie w mieście), jak również gospodarstwa domowe.
- Utrzymanie obowiązku ponadnormatywnej uciążliwości zakładu w granicach własnej działki.
- Przestrzeganie wartości dopuszczalnych stężeń zanieczyszczeń.
- Przestrzeganie obowiązku stałego monitoringu atmosfery, jako podstawy ustalenia lokalnych, jednostkowych norm emisji zanieczyszczeń lub ich likwidacji w formie stosownych decyzji administracyjnych.
- Eliminacja z obszarów zamieszkania źródeł hałasu o ponadnormatywnym natężeniu przez zabezpieczenia techniczne lub zmianę technologii i urządzeń, ograniczania ponadnormatywnego hałasu i wibracji do granic własności działek, na których zlokalizowane są ich źródła powstawania.

- Uwzględnianie w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowaniu terenu wartości progowych poziomów hałasu.
- Likwidacja „dzikich” (nieurządzonych) składowisk odpadów.
- Stworzenie systemu gromadzenia i wywozu odpadów stałych (na nowo wybudowane miejsko-gminne składowisko odpadów), gwarantującego ochronę środowiska przyrodniczego przed zanieczyszczeniem oraz umożliwiającego odzysk (recykling) surowców wtórnych w drodze selekcji odpadów u ich wytwórców lub składowisku gminnym, jak również systemu zbytu odzyskanych surowców.
- Zachowanie dotychczasowej struktury przestrzennej gruntów rolnych i leśnych z możliwością ekologicznego jej wzbogacania (zadrzewienia śródpolne, remizy, użytki ekologiczne itp.).

Tabela 35 Wykaz większych źródeł zanieczyszczeń rzeki Narew

Wykaz większych źródeł zanieczyszczeń rzeki Narew				
Miejscowość , nazwa zakładu	Typ oczyszczalni	Ilość ścieków [m ³ /d]	Ładunek dobowy [kg/d]	Uwagi
Nowogród Oczyszczalnia Komunalnego Zakładu Budżetowego	Mechaniczno – biologiczna, 2x BIOBLOK – 100 oraz hydrobotaniczna	84,0	BZT ₅ – 6,1 Zawiesina –1,1 Azot amon. – 3,0 Azot og –4,2 Fosfor og. – 0,1	Notowane są przekroczenia w zakresie stężeń BZT ₅ , azotu amonowego i azotu ogólnego. Na zakład nałożono dobową karę pieniężną.

Miasto Ostrołęka

Z terenu gmin: Goworowo, Czerwin, Rzekuń, Olszewo Borki oraz częściowo Lelis zbierane odpady gromadzone są na składowisku w Ostrołęce. Składowisko te nie jest wyposażone w sztuczne uszczelnienie dna. Składowisko nie spełnia warunków określonych rozporządzeniem Ministra Środowiska z dnia 24 marca 2003 r. w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących lokalizacji, budowy, eksploatacji i zamknięcia, jakim powinny odpowiadać poszczególne typy składowisk odpadów (Dz. U. 2003 r. nr 61, poz. 549) i wymagało wydania decyzji naprawczych, jak też decyzji o zamknięciu składowiska.

Największą masę w grupie odpadów tworzą odpady komunalne. Są one zagrożeniem sanitarno-epidemiologicznym dla życia i zdrowia człowieka, gdyż ich powstawanie ma rozproszony charakter na obszarze siedzib ludzkich i posiadają wysoki udział substancji organicznych sprzyjających rozwojowi mikroorganizmów chorobotwórczych, owadów przenoszących zarazki czy też gryzoni.

Miasto Ostrołęka jest jednym z większych producentów w kraju odpadów przemysłowych.

Największy wpływ na taki stan mają odpady popiołu i żużla wytworzone przez Zespół Elektrowni „Ostrołęka”, co stanowi ponad 90% ogólnej ilości nagromadzonych odpadów w rejonie miasta.

Ponadto do największych producentów odpadów przemysłowych należą:

- Zakłady Papiernicze INTERCELL S.A. (najbardziej wodochłonny zakład).
- Zakłady Budowlane YTONG Sp. z o.o.
- Zakłady Mięsne „Ostrołęka”.

Duży wpływ na stan akustyczny Ostrołęki wywiera hałas wywołany przez komunikację drogową i, w niewielkim stopniu, przez hałas przemysłowy o niewielkim natężeniu, którego uciążliwość ma charakter lokalny.

Obecnie Ostrołęka wdraża system selektywnej zbiórki odpadów komunalnych. Od r. 2002 zaczęto również prace projektowe, mające na celu rozwiązanie gospodarki odpadami komunalnymi. Przewiduje się wybudowanie sortowni odpadów selekcjonowanych i mieszanych o wydajności ok. 20.000 Mg/rok przy pracy jednozmianowej. Wraz z sortownią planuje się także budowę kompostowni, wykorzystującej rozwiązania szwajcarskie.

Wykaz zakładów przemysłowych zlokalizowanych w Ostrołęce

- Zespół Elektrowni „Ostrołęka” Elektrownia „B” w Ostrołęce.
- Zespół Elektrowni „Ostrołęka” Elektrownia „A” w Ostrołęce.
- Ostrołęckie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Ostrołęce.
- Ostrołęckie Przedsiębiorstwo Wodociągów i Kanalizacji Sp. z o.o. w Ostrołęce oczyszczalnia dla osiedla „Leśna”.
- Intercell S.A. – członek grupy Stora Enso (przemysł celulozowo-papierniczy i opakowań).
- PKP Sekcja Budynków w Ostrołęce.

Główne źródła emisji do powietrza na terenie miasta:

- „ATYS POLSKA” Sp. z o.o., Ostrołęka ul. Ławska 2.
- Zakłady Mięsne „Ostrołęka” S.A., Ostrołęka ul. Przemysłowa 1.

Emisja z tych zakładów do powietrza jest stosunkowo niska i nie przekracza norm ustalonych przepisami prawnymi

Zagrożenia degradacji środowiska naturalnego

- Niedostatecznie rozwiązana gospodarka ściekowa, głównie na terenach wiejskich oraz dopływ zanieczyszczeń z obszarów rolnych i zurbanizowanych nie podłączonych do systemów kanalizacyjnych.
- Głównymi zagrożeniami jakości wód podziemnych są zanieczyszczenia powodowane przez ścieki sanitarne, chemizację rolnictwa i gnojownicę, składowiska odpadów oraz ścieki deszczowe z terenów zurbanizowanych
- Stałe pogarszanie się klimatu akustycznego, głównie na terenach zurbanizowanych spowodowane przez wzrost natężenia ruchu, w tym tranzytowego, zły stan nawierzchni dróg, wzrost udziału samochodów ciężarowych w ruchu.
- Brak sprawnego i bezpiecznego systemu zbierania, gromadzenia i transportu niebezpiecznych odpadów weterynaryjnych z prywatnych gabinetów.
- Brak zorganizowanego systemu unieszkodliwiania odpadów weterynaryjnych.
- Opór lokalnych społeczności przeciw lokalizacjom nowych miejsc składowania i unieszkodliwiania odpadów.
- Konieczność modernizacji niektórych istniejących oczyszczalni ścieków z uwagi na potrzebę dostosowania parametrów oczyszczanych ścieków do obowiązujących norm.

- Nieuporządkowany system kanalizacji deszczowej.
- Na terenie miasta znajdują się zakłady o dużym i zwiększonym ryzyku wystąpienia awarii.

3.2.7. Podsumowanie istniejących zagrożeń dla wszystkich gmin na szlaku *PISA–NAREW*

We wszystkich omawianym powyżej gminach i miastach leżących na szlaku *PISA-NAREW* pojawia się podobna problematyka związana z ochroną środowiska naturalnego. Najważniejsze aspekty zostały zestawione poniżej:

- Wykorzystywanie w gospodarce rolnej nawozów sztucznych do nawożenia upraw może zanieczyszczać glebę, wodę gruntową oraz doprowadzić do pogorszenia stanu wód rzecznych.
- Istotnym problemem we wszystkich gminach jest alarmujący stosunek zwodociągowania gmin w porównaniu do obszaru objętego systemem kanalizacji. Wiele miejscowości nie ma systemu odprowadzania ścieków, co może prowadzić do sytuacji, gdzie nieczystości są wylwane na pola bądź do wód – prowadząc do powstania zagrożenia środowiska przyrodniczego.
- Poważnym problemem są również ścieki z gospodarstw rolnych, które w większości gromadzone są w zbiornikach, najczęściej nieuszczelnionych, z których nieczystości mogą przedostać się do wód powierzchniowych lub do ziemi.
- Nieuporządkowany system gospodarki odpadami w gminach. Obecność wysypisk (w tym „dzikich”) nie spełniających wymagań dotyczących składowisk odpadów,
- Wzmożony ruch komunikacyjny powoduje zwiększenie poziomu hałasu na obszarach cennych przyrodniczo, ponadto spaliny powodują wzrost stężenia substancji toksycznych w powietrzu atmosferycznym.

Należy zastosować następujące sposoby przeciwdziałania degradacji środowiska:

- Prowadzić kontrolę stosowania nawozów na gruntach rolnych,
- Wybudować kanalizację sanitarną na terenach gdzie jest to uzasadnione a w miejscach gdzie jest to nieuzasadnione należy wybudować szczelne szamba lub zastosować przydomowe oczyszczalnie ścieków,
- Zlikwidować nieuszczelne zbiorniki na ścieki w gospodarstwach rolnych a na ich miejsce wybudować nowe, szczelne, lub zmodernizować istniejące budowle,
- Wdrożyć zintegrowany system gospodarki odpadami uwzględniający selektywną zbiórkę odpadów oraz zrehabilitować stare składowiska odpadów,
- Racjonalnie planować i projektować system komunikacji, drogi o lepszej nawierzchni zmniejszając uciążliwość akustyczne oraz zmniejszając zanieczyszczenie powietrza.

3.3. Dostępność komunikacyjna obszaru

Rola dostępności komunikacyjnej jest istotnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność danego miejsca w kontekście turystyki. Rozbudowana sieć dróg, połączenia kolejowe oraz autobusowe zapewniają łatwiejszy dostęp do danego miejsca szerokiemu gronu potencjalnych odbiorców oferty turystycznej i kulturalnej.

Duże znaczenie dla rozwoju turystyki ma sieć połączeń drogowych dla ruchu kołowego. Jak podaje Instytut Turystyki, w krajowym ruchu turystycznym najczęściej wykorzystywanym środkiem transportu jest samochód osobowy. Dotyczy to zarówno wyjazdów krótko (np. weekendy), jak i długookresowych (np. wczasy). Podobnie rzecz ma się z ruchem zagranicznym z państw sąsiadujących (np. Niemcy, Czechy, Ukraina). Szczególnie, że wzrasta liczba przyjazdów turystów zagranicznych organizowanych całkowicie samodzielnie, a więc także z wykorzystaniem własnego środka transportu. Jeszcze większego znaczenia nabiera sieć połączeń drogowych w regionach *stricte* turystycznych, o słabo rozwiniętym transporcie publicznym drogowym i kolejowym. A do takich regionów należy analizowany obszar.

Komunikacja drogowa

Wiodącą rolę w komunikacji drogowej – w kontekście rozwoju turystyki – odgrywają drogi krajowe i wojewódzkie, przebiegające przez dany obszar i stanowiące dogodnie połączenie z innymi, ważnymi regionami kraju.

Gmina Pisz – podstawowy układ drogowy gminy tworzą przebiegające przez jej teren drogi gminne – 133,4 km, drogi powiatowe – 171, 7 km i drogi krajowe – 52,4 km. Główną oś drogową północ-południe stanowi trasa krajowa nr 63: Łomża–Kolno–Pisz–Orzysz–Giżycko–Węgorzewo–granica państwa. Kierunek wschód – zachód to droga krajowa nr 58: Ruciane-Nida–Pisz–Biała Piska–Szczuczyn.

Duże znaczenie dla komunikacji wewnątrz regionalnej mają drogi powiatowe:

- Pisz–Wiartel–Turośl–Karwica,
- Wiartel–Ruciane-Nida.

W mieście Pisz sieć komunikacyjną tworzą drogi o ruchu ponadlokalnym i lokalnym. Z punktu widzenia ruchu lokalnego istotne znaczenie ma fakt, że Pisz podzielony jest przez rzekę Pisę i linię kolejową Elk–Ruciane na 4 sektory. Stanowi to znaczne utrudnienie dla ruchu kołowego przez miasto.

Niestety także stan dróg gminnych i ulic oceniany jest jako słaby – jedynie 34,2 km ze 133,4 km pokrywa nawierzchnia twarda i ulepszona; pozostałe drogi wymagają modernizacji. Około 47% wszystkich dróg w gminie ma nawierzchnię gruntową. Asfaltem pokrytych jest 14%.

W przewozach osobowych publicznymi środkami transportu kołowego przeważa oferta PKS. Sieć połączeń PKS-u obejmuje 35 miejscowości, co pozwala obsłużyć ok. 75% mieszkańców gminy. W rozkładzie jazdy PKS (powiat piski) jest ponad 30 miast i miejscowości, m.in. Białystok, Warszawa, Lublin, Szczytno, Ruciane-Nida, Suwałki, Giżycko, Augustów, Olsztyn i Mrągowo.

Uzupełnieniem i alternatywą dla przewozów PKS są prywatne firmy przewozowe, oferujące swoje usługi.

Gmina Kolno – przez gminę i miasto Kolno przebiega droga krajowa nr 63 Łomża (Kisielnica)– Kolno–Pisz–Giżycko (w granicach gminy ok. 14 km), która jest szlakiem turystyki samochodowej. Wiedzie z centrum Polski na

Pojezierze Mazurskie oraz do granicy polsko-rosyjskiej (Obwód Kaliningradzki). Łączna długość dróg na obszarze gminy to 256,6 km, z czego 14 km to drogi krajowe, 18 km – wojewódzkie (nr 647 Stawiski–Kolno–Dęby), 109 km – powiatowe (17 odcinków) i 121 km – gminne (w tym 79% o nawierzchni bitumicznej).

Dojazd do głównych miejscowości leżących na szlaku wodnym *PISA-NAREW* odbywa się:

- drogą krajową nr 63 do Wincenty,
- do miejscowości Kozioł, Górszczyzna i Waszki – drogą powiatową o nawierzchni bitumicznej (stan techniczny dobry)
- do Gietek – drogą powiatową Kolno–Janowo–Dobrylas (nawierzchnia wymaga remontu).

W ramach transportu zbiorowego linie autobusowe z Kolna obsługuje PKS Łomża; są to połączenia do Warszawy, Białegostoku, Olsztyna, Giżycka, Suwałk oraz połączenia lokalne.

Gmina Turośl – przez obszar gminy przebiega jedenastokilometrowy odcinek drogi wojewódzkiej nr 647 Stawiska–Dęby. Wraz z ok. 55 km dróg powiatowych (9 odcinków) tworzy główny układ komunikacji drogowej w gminie. W 85% drogi mają nawierzchnię bitumiczną; ich szerokość waha się od 4 do 5,5 m.

Łączna długość dróg gminnych wynosi prawie 100 km, z czego jedynie 23 km to drogi o nawierzchni asfaltowej (pozostałe to drogi żwirowe – 38,25 km, i gruntowe – nieco ponad 39 km).

Gmina Zbójna – główna oś komunikacji drogowej gminy to droga wojewódzka nr 645 Łomża–Myszeniec–Szczytno–Olsztyn oraz 8 dróg powiatowych. Łącznie na terenie gminy jest 161,80 km dróg – 16,7 km wojewódzkich, 51,4 km powiatowych, pozostałe to drogi gminne – 19 dróg gminnych o łącznej długości 93,65 km, o znaczeniu lokalnym. Niestety stan techniczny wszystkich odcinków na terenie gminy Zbójna wciąż pozostawia wiele do życzenia.

Transport zbiorowy zewnętrzny obsługiwany jest przez pojazdy PKS i odbywa się na 8 kierunkach: Dobrylas, Kolno, Kuzie, Laski, Łyse, Myszyniec, Olsztyn, Ostrołęka.

Miasto i Gmina Nowogród – główny szlak komunikacyjny gminy to droga wojewódzka nr 645 Łomża–Nowogród–Zbójna–Dęby–Myszyniec. Druga pod względem znaczenia jest droga nr 649 (również wojewódzka) Miastkowo–Nowogród–Stawiski. Łączna długość dróg wojewódzkich na terenie gminy wynosi 22 km. Sieć drogową uzupełniają 7 odcinków dróg powiatowych o łącznej długości 37 km. Istotną rolę w przepustowości gminy pełni most na Narwi, dostosowany do obciążeń klasy I. Poza drogą nr 645, której stan techniczny jest zadowalający, pozostałe drogi oceniane są jako kwalifikujące się do modernizacji.

Drogi gminne pełnią funkcję pomocniczą jako trasy dojazdowe do wsi, miejscowości lotniskowych i pojedynczych zabudowań.

Miasto Ostrołęka – dużym atutem Ostrołęki jest jej położenie na szlaku komunikacyjnym łączącym wschód z zachodem Europy oraz na trasie turystycznej Warszawa – Mazury. Ważniejsze połączenia drogowe to drogi krajowe: nr 61 (Warszawa–Ostrołęka–Suwałki–Augustów–przejście graniczne w Ogrodnikach) oraz nr 53 (Ostrołęka–Olsztyn). W pobliżu miasta przebiega inna ważna trasa nr 8 z Berlina przez Warszawę i Białystok do Mińska i Moskwy, oraz drogi wojewódzkie: 627, 625.

Dogodne połączenia drogowe łączą Ostrołękę z przejściami granicznymi z:

- Białorusią (Terespol - 170 km, Kuźnica Białostocka - 180 km)
- Litwą (Ogrodniki - 202 km)
- Rosją (Bezledy - 190 km).

Drogi powiatowe stanowiące jednocześnie główne ciągi komunikacyjne miasta to następujące ulice:

Bogusławskiego, Kopernika, Sienkiewicza, Hallera, Goworowska, Steyera, Żebrowskiego, Pomian, 11 Listopada, Ostrowska i Słowackiego.

Do linii brzegowej Narwi można dojechać czterema ulicami:

- ul. Obozowa – dojazd do mostu gen. Madalińskiego
- ul. Spacerowa – równoległa do nurtu rzeki
- ul. Wioślarska – równoległa do rzeki (dojazd do stacji wodnej i kąpieliska miejskiego)
- ul. Szwedzka – prostopadła do Spacerowej.

Obsługę zewnętrznego transportu autobusowego prowadzi PKS Ostrołęka oraz przedsiębiorcy prywatni. Rozkład obejmuje 70 miejscowości i miast, m.in. Warszawę, Olsztyn, Giżycko, Gdańsk, Białystok. Przy obsłudze linii dalekich PKS Ostrołęka współpracuje także z przedsiębiorstwami z innych miast.

Komunikacja kolejowa

Tabela 36

Dostępność kolejowa analizowanego obszaru

Gmina	Posiadane infrastruktura kolejowa
Gmina Pisz	przez teren gminy przebiega linia kolejowa Elk–Pisz–Szczytno, ale ruch pasażerski odbywa się tylko na trasie Pisz–Szczytno–Olsztyn – codziennie dwa połączenia bezpośrednie z Olsztynem (13:48 i 17:49), pociąg osobowy i autobus szynowy (tylko druga klasa).
Gmina Kołno	brak połączeń i linii kolejowych.
Gmina Zbójna	brak połączeń i linii kolejowych.
Gmina Turośl	brak połączeń i linii kolejowych.
Miasto i Gmina Nowogród	brak połączeń i linii kolejowych.
Miasto Ostrołęka	obszar miasta przecinają dwie linie kolejowe: Tłuszcz–Ostrołęka–Łapy oraz Ostrołęka–Olsztyn; połączenia kolejowe Ostrołęka–Warszawa obsługują Koleje Mazowieckie oraz PKP Koleje Regionalne; codziennie

Gmina	Posiadane infrastruktura kolejowa
	7 połączeń (4 poranne, 3 popołudniowe), niestety z przesiadką w Tłuszczu.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie rozkładu jazdy PKP

Komunikacja lotnicza

Dla obszaru objętego projektem najbliższe lotnisko to Międzynarodowy Port Lotniczy „Szczytno-Szymany” – 60 km do Pizy, 74 km od Ostrołęki. Port w Szczytnie jest jedynym lotniskiem przystosowanym do obsługi krajowego i międzynarodowego ruchu lotniczego na Warmii i Mazurach. Obecnie jednak port nie przyjmuje ruchu czarterowego pasażerskiego, a obsługuje jedynie ruch general aviation.

Drugim portem lotniczym mogącym wpływać na ruch turystyczny na omawianym obszarze jest Międzynarodowy Port Lotniczy im. Fryderyka Chopina w Warszawie (120 km od Ostrołęki, 183 km od Pizy).

4 ANALIZA ORGANIZATORÓW TURYSTYKI NA OMAWIANYM OBSZARZE

Na omawianym obszarze organizacją turystyki wodnej i kajakowej z wykorzystaniem rzeki Pisy i Narwi zajmuje się stosunkowo niewiele podmiotów. Przedsiębiorstwa turystyczne mające w swojej ofercie organizację spływów kajakowych, czartery jachtów czy wypożyczalnie i transport sprzętu wodnego działają przede wszystkim w Gminie Pisz oraz Mieście i Gminie Nowogród. Organizatorzy działający na analizowanym obszarze wykorzystują właściwie jedynie walory rzeki Pisy, całkowicie pomijając szlak Narwi z Ostrołęki do Nowogrodu.

W Piszcu ma swoją siedzibę firma **CAMP-PISZ**, która organizuje spływy kajakowe po różnych rzekach Mazur, w tym także na szlaku Pisy. Organizowane są dwa typy spływów:

- 5 dni na trasie: Pisz – Koziół – Nowogród (81 km)
- 2 dni na trasie: Pisz – Koziół (36 km).

Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ położony jest w Piszcu nad jeziorem Roś. Firma zajmuje się organizacją imprez turystycznych, a w szczególności turystyką aktywną. Podstawową działalnością firmy jest organizacja szkoleń żeglarskich, obozów windsurfingowych, rejsów żeglarskich, spływów kajakowych, wędrowek rowerowych oraz zielonych szkół. Ponadto w swojej ofercie posiada wypożyczalnię sprzętu (100 kajaków i 20 canoe) oraz transport kajaków. CAMP dzierżawi plażę miejską od miasta Pisz. Plaża wraz z zabudowaniami wykorzystywanymi przez CAMP-PISZ są własnością Miasta Pisz.

W pobliżu ośrodka znajduje się hotel Joseph Conrad, który jest należy do właścicieli CAMP PISZ. Hotel prowadzi odrębną działalność na rynku obsługując także klientów firmy CAMP PISZ.

W Piszcu działa również **Biuro Kormoran**, które oferuje organizację i obsługę spływów kajakowych rzeką Pisą. W ramach imprez odbywają się ogniska, biwaki oraz inne atrakcje w zależności od potrzeb grupy.

W Piszcu działalność turystyczno-rekreacyjną wykorzystującą o walory naturalne rzek i jezior prowadzi **Pensjonat „Czerwona Róża”**. Obok usług noclegowo-gastronomicznych, pensjonat posiada ofertę turystyczną w postaci: rowerowych wycieczek po Puszczy Piskiej (w tym miejsca zniszczone przez huragan w 2002 r.), spływów kajakowych rzeką Pisą z możliwością obserwacji żeremi bobrów, kajakowych wędrowek po jeziorach: Roś, Nidzkie, Wiartel, Brzozolasek oraz rejsów żeglarskich.

W Nowogrodzie spływy kajakowe organizuje **Klub Wodny „Kurpik”**. Klub oferuje: spływy i obozy kajakowe, m.in. spływy szlakiem rzeki Pisy:

- Pisz – Nowogród (3 dni)
- Koziół – Nowogród (2 dni)
- Ptaki lub Dobrylas – Nowogród (1 dzień)

Klub organizuje ponadto spływy na życzenie klienta (grupa minimum 6 osób, termin i trasa do uzgodnienia), zabawy sportowe (slalom kajakowy, gry zespołowe, sztafety zręcznościowe itp.), wypożycza i przewozi kajaki.

Rejsy żeglarskie

Dużą popularnością na Mazurach cieszą się rejsy żeglarskie. Część rejsów, które są organizowane przez środowiska studenckie (m.in. warszawskie, krakowskie), rozpoczyna się nad Zalewem Zegrzyńskim, aby płynąć dalej rzekami: Wisłą, Narwią oraz Pisą na Wielkie Jeziora Mazurskie. Jest to jeden z popularniejszych szlaków wśród polskich żeglarzy. Długość tego szlaku to 265 km.

Tabela 37

Wykaz organizatorów turystyki obsługujących turystów na trasie szlaku wodnego PISA-NAREW

Nazwa organizatora	Siedziba	Szlak wodny PISA-NAREW	Charakterystyka
Firma CAMP-PISZ	Pisz	spływy kajakowe rzeką Pisą: - trasa: Pisz – Koziół – Nowogród - trasa: Pisz – Koziół	organizacja spływów kajakowych, rejsów żeglarskich oraz imprez turystyki aktywnej, wynajem i transport kajaków
Klub Wodny „Kurpik”	Nowogród	spływy kajakowe rzeką Pisą: - trasa: Pisz – Nowogród - trasa: Koziół – Nowogród - trasa: Ptaki lub Dobrylas – Nowogród	organizacja spływów kajakowych na Mazurach wynajem i transport kajaków
Biuro Kormoran	Pisz	spływy kajakowe rzeką Pisą	organizacja spływów kajakowych na Mazurach wynajem i transport kajaków
Pensjonat „Czerwona Róża”	Pisz	spływy kajakowe rzeką Pisą	działalność noclegowo-gastronomiczna oraz rekreacyjna wypożyczalnia sprzętu wodnego
Przedsiębiorstwo Turystyczne „diuna”	Ruciane-Nida	spływy kajakowe rzeką Pisą - trasa: Pisz - Nowogród	organizacja spływów kajakowych, rejsów żeglarskich i wczasów na Mazurach wynajem i transport kajaków
Klub Wodny „Canoe”	Łomża	spływy kajakowe: - trasa: Krutynia - Pisz - trasa: Jędrznia - Biebrza – Narew (szlak kończy się w Nowogrodzie)	organizacja spływów kajakowych na Mazurach wynajem i transport kajaków
Biuro Turystyki Kajakowej „AS-TOUR”	Piecki	spływy kajakowe rzeką Pisą: - trasa: Pisz - Nowogród	organizacja spływów kajakowych na Mazurach wynajem i transport kajaków

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Pośrednicy turystyki sprzedający usługi turystyczne na szlaku wodnym PISA-NAREW

Należy zauważyć, że walory rzeki Pisy i Narwi są również wykorzystywane przez organizatorów turystyki wodnej, prowadzących działalność gospodarczą poza obszarem objętym projektem. Firmy te oferują spływy kajakowe, rejsy żeglarskie.

Ofertę turystyki wodnej na terenie szlaku wodnego PISA-NAREW mają następujące biura i organizacje spoza obszaru objętego projektem:

- **Biuro Turystyki Kajakowej „AS-TOUR”** (Krutynia 4, 11-710 Piecki, www.splywy.pl). Biuro organizuje tylko indywidualne spływy kajakowe

szlakiem Pisy. Trasa rozpoczyna się na jeziorze Roś w Piszku i kończy w miejscowości Nowogród. W ofercie biura są także inne rzeki mazurskie.

- **Przedsiębiorstwo Turystyczne „Diuna”** (ul. Guzianka 10, 12-220 Ruciane-Nida, www.diuna.com.pl). Biuro organizuje spływy kajakowe na terenie szlaku wodnego Pisy. Spływ trwa 5 dni i rozpoczyna się w Piszku, a kończy w miejscowości Nowogród. W przeszłości biuro organizowało na życzenie klientów spływy z Ostrołki do Piszka. „Diuna” prowadzi również wypożyczalnię oraz transport kajaków i kanu. Biuro organizuje także spływy kajakowe po innych mazurskich rzekach, jak również rejsy żeglarskie i wczasy.
- **Klub Wodny „Canoe”** przy Zarządzie Oddziału PTTK im. Adama Chętnika w Łomży (ul. Wojska Polskiego 1, 18-400 Łomża). Co r. w lipcu Klub organizuje Ogólnopolski Spływ Kajakowy „Krutynia–Pisa”. Trasa o długości 203 km przebiega następująco: rzeka Krutynia: Sorkwity - J. Białe - J. Żyzdrój - J. Mokre - Beldany - Śniardwy - Pisz, rzeka Pisa do Nowogrodu. Klub Wodny „Canoe” organizuje również na przełomie lipca i sierpnia Ogólnopolski Spływ Kajakowy Jędrznia–Biebrza–Narew. Trasa spływu rozpoczyna się w miejscowości Woźnawieś i dalej rzekami Biebrzą i Narwią kończy się w Nowogrodzie. Łączna długość trasy wynosi 165 km.

Bardzo często rzeki i jeziora mazurskie, w tym rzeka Pisa i Narew, są wykorzystywane turystycznie przez związki i organizacje zrzeszające studentów, uczniów oraz miłośników turystyki aktywnej. Dla przykładu Studencki Klub Żeglarski Politechniki Warszawskiej odbył w 2004 r. spływ jachtowy Narwią i Pisą na Mazury. W lipcu 2006 r. planowany jest kolejny spływ. Uczestnicy takich imprez organizują sprzęt i wyżywienie we własnym zakresie.

Często spływy omawianym szlakiem odbywają się na specjalne zamówienie. Najczęściej amatorzy kajakarstwa po Narwi i Pisie zgłaszają się wtedy bezpośrednio do organizatora turystyki wodnej z prośbą o wypożyczenie i transfer kajaków na wskazane miejsce rozpoczęcia spływu i odbiór po zakończeniu spływu.

Wśród organizatorów turystyki wodnej na Podlasiu i Mazurach, którzy wypożyczają sprzęt wodny oraz przewożą go pod wskazane miejsce i potencjalnie najbardziej mogliby być zainteresowani włączeniem szlaku wodnego *PISA-NAREW* do swojej ofert, można wymienić:

- Usługi turystyczne „Wodnik” Roman Prusiński (Krutyn 18, 11-710 Piecki)
- Biuro Kaylon (Uhowo, ul. Kolejowa 8, 18-100 Łapy)
- Przedsiębiorstwo Turystyczne „Campa” (ul. Obrońców Westerpalte 9/36, 16-300 Augustów)
- Przedsiębiorstwo Turystyczne „Rospuda” (ul. Wita Stwosza 1, 16-420 Raczki).

Obecnie szlak wodny Pisy jest zdecydowanie bardziej wykorzystywany przez turystów niż szlak wodny Narwi z Ostrołki do Nowogrodu. Obie rzeki to jednak wciąż rzeki niszowe, słabo wypromowane, dlatego oba szlaki przegrywają konkurencję o turystów z takimi szlakami, jak: Krutynia, Czarna Hańcza, Biebrza czy Rospuda. Powodem tego stanu rzeczy jest przede wszystkim brak infrastruktury wodnej, a także noclegowej oraz usługowej na szlaku. *PISA-NAREW* wymaga podjęcia zintegrowanych działań w kierunku rozwoju produktu, rozwoju bazy i usług towarzyszących wtedy na pewno liczba firm, organizatorów turystyki zainteresowanych sprzedażą produktu wzrośnie.

Biura podróży organizujące wycieczki na analizowanym obszarze

Na terenie objętym projektem *PISA-NAREW* tylko Ostrołęckie Biuro Podróży Atest (07-400 Ostrołęka, gen. Bogusławskiego 18) umieściło w ofercie dwie wycieczki po regionie kurpiowskim:

- **„Duży Pierścień Kurpiowski”** (Pułtusk – Przasnysz – Ostrołęka – Kadzidło – Myszyniec – Łyse – Nowogród)
- **„Mały Pierścień Kurpiowski”** (Kadzidło– Myszyniec – Łyse – Nowogród).

Natomiast działające w Ostrołęce i Pisz biura podróży i agencje turystyczne skupiają się na turystyce wyjazdowej (sprzedaż agencyjna, katalogowa).

Biura podróży i agencje turystyczne:

- Biuro Podróży Euro-Tur (07-410 Ostrołęka, gen. Bogusławskiego 23)
- BP Gambit (07-410 Ostrołęka, Kopernika 7)
- Biuro Podróży i Turystyki „Juventus” (07-400 Ostrołęka, Kościuszki 3)
- Biuro Podróży Orbita (07-410 Ostrołęka, gen. Gorbátowa 7a lok.8b)
- Biuro Podróży Sośniny (07-410 Ostrołęka, gen. Bogusławskiego 32)
- Biuro Podróży Świat, Lic. Orbis (12-200 Pisz, ul. Okopowa 3A).

5 OCENA AKTYWNOŚCI MARKETINGOWEJ W ZAKRESIE TURYSTYKI NA ANALIZOWANYM OBSZARZE

Dla rozwoju turystyki na danym obszarze, dbałość o posiadane walory przyrodnicze i kulturowe, rozbudowa infrastruktury oraz kreowanie produktów turystycznych już nie wystarcza. Aby czerpać dochody z turystyki, niezwykle ważna jest odpowiednia polityka promocji i dystrybucji oferty.

Analiza głównych form aktywności marketingowej oraz wybranych narzędzi marketingowych, najczęściej stosowanych w promocji turystycznej regionu, pozwoli zdefiniować i opracować kierunki działania w zakresie turystyki na obszarze objętym projektem *PISA-NAREW*.

5.1. Organizacja promocji

W ocenie sfery marketingowej wsparcia rozwoju turystyki na obszarze objętym audytem poddano analizie podstawowe wybrane narzędzia marketingowe – materiały drukowane (ulotki, mapy, foldery) oraz oficjalne strony internetowe dotyczące analizowanego obszaru. Przeanalizowano także dotychczasowe rezultaty związane z budową wizerunku regionu.

Lista analizowanych materiałów

Ocenie poddano materiały udostępnione przez podmioty biorące udział w projekcie *PISA-NAREW* : Gmina Kolno, Miasto i Gmina Nowogród, Miasto Ostrołęka, Gmina Pisz, Gmina Turośl i Gmina Zbójna, oraz materiały pozyskane przez PART S.A. podczas wyjazdów studyjnych:

- Folder „Ostrołęka – miasto przyjazne turystom”
- Folder „Ostrołęka – miasto przyjazne inwestorom”
- Płyta CD z prezentacją multimedialną Ostrołęki
- Szczegółowy plan miasta Ostrołęka
- Folder „Kurpiowska Gmina Zbójna”
- Ulotka „Kurpiowska Gmina Zbójna zaprasza”
- Folder „Kurpiowska Puszcza Zielona”
- „Przewodnik Łomżyński”
- Folder „Powiat Łomżyński”
- Przewodnik „Informator turystyczny” (Gmina Pisz)
- Ulotka „Las Ochronny Szast” Nadleśnictwa Pisz
- Folder „Leśny Kompleks Promocyjny Lasy Mazurskie”
- Folder „Powiat Piski – szlaki turystyczne”
- Folder „Potrawy regionalne Kurpiowszczyzny”

- Przewodnik „Pierścień Kurpiowski”
- Folder „Nowogród zaprasza”
- Folder informacyjny „Mazury niepowtarzalne”.

5.2. Elementy promocji

Właściwe działania mające na celu promocję turystyczną regionu i sprzedaż przygotowanej oferty turystycznej są jednym z najważniejszych elementów sukcesu rynkowego. Na rynku turystycznym, podobnie jak na innych rynkach usługowych, duże znaczenie dla potencjalnych odbiorców ma informacja o dostępnym produkcie. Ale najistotniejszą rzeczą w marketingu miejsc i regionów jest wysłanie tej informacji na rynek w odpowiedniej formie i czasie.

W zakresie promocji analizie zostały poddane działania marketingowe podmiotów bezpośrednio zaangażowanych w rozwój produktu turystycznego *PISA-NAREW*, tj. przede wszystkim gmin biorących udział w projekcie, a także działania organizacji i stowarzyszeń turystycznych funkcjonujących na terenie objętym audytem turystycznym, tj.: Stowarzyszenie Rozwoju Turystyki i Rekreacji w Ostrołęce oraz Kurpiowska Organizacja Turystyczna.

Elementy promocji, które zostały poddane analizie, to:

- materiały informacyjno-promocyjne (foldery, ulotki, broszury, przewodniki, mapy, płyty CD)
- oficjalne strony internetowe gmin i miast
- logo, herb, hasło promocyjne
- informacja turystyczna
- promocja bezpośrednia
- instytucje wspierające rozwój turystyki
- imprezy turystyczne o zasięgu regionalnym i ogólnopolskim
- prasa i media lokalne.

Obecnie większość władz lokalnych samodzielnie prowadzi działania promocyjno-marketingowe, mające na celu zachęcenie potencjalnych turystów do pobytu na terenie danej gminy. Jednakże forma i treść zarówno stron internetowych, jak i folderów i ulotek podmiotów biorących udział w projekcie zdecydowanie różni się od siebie, co utrudnia zapamiętanie przekazu promocyjnego. Brak współpracy samorządów w wypracowywaniu i stosowaniu standardów promocyjnych stanowi dużą przeszkodę w skutecznym dotarciu do świadomości turysty. Jest to spowodowane także tym, że gminy wzdłuż szlaku wodnego *PISA-NAREW* należą administracyjnie aż do trzech województw: podlaskiego, mazowieckiego oraz warmińsko-mazurskiego. Wykreowany w przyszłości produkt turystyczny *PISA-NAREW* powinien być początkiem owocnej współpracy zainteresowanych podmiotów w celu jego wypromowania.

Gminie samodzielnie znacznie trudniej wypromować atrakcje turystyczne. Wspólna polityka promocyjna i marketingowa prowadzona przez większą grupę podmiotów przynosi zdecydowanie lepsze rezultaty w turystyce. Dlatego tak ważna jest integracja wszystkich najważniejszych podmiotów i organizacji działających w obszarze turystyki w regionie i przygotowanie takiego produktu turystycznego, który uwzględnił będzie całość oferty obszaru.

Podstawowe materiały informacyjno-promocyjne

Wszelkie materiały drukowane są bardzo ważnym elementem promocji, tak towarów, jak i usług. Dla turystów to właśnie materiały promocyjne są często pierwszym źródłem informacji o regionie i atrakcyjnych turystycznie miejscach, o wydarzeniach i imprezach oraz ciekawych obiektach.

Obecnie wszystkie gminy objęte projektem posługują się przy promocji głównie drukowanymi materiałami informacyjno-promocyjnymi: ulotkami informacyjnymi, kolorowymi folderami, broszurami informacyjnymi, mapami miast i gmin oraz okolic – jest tych materiałów jednak bardzo niewiele i nie są to materiały dedykowane produktowi, a kompleksowe opracowania dotyczące walorów turystycznych gmin. Brakuje wydawnictw oraz map, które opisywałyby dokładnie szlaki rowerowe i trasy kajakowe (w sposób zintegrowany dla obszaru) oraz inne atrakcje na analizowanym obszarze. Nie ma przewodników turystycznych po obszarze wzdłuż rzek Narwi i Pisy (Ostrołęka – Nowogród – Pisz), które zawierałyby istotne dla turysty informacje planującego przyjazd do regionu.

Zawartość merytoryczna materiałów promocyjnych poszczególnych gmin jest zróżnicowana. Materiały Ostrołęki, Gminy Pisz czy Gminy Zbójna są przygotowane w dość atrakcyjny dla odbiorcy sposób, zawierają obszerne informacje o walorach i atrakcjach turystycznych, bazie noclegowej i gastronomicznej, szlakach wodnych i rowerowych oraz dane teleadresowe.

Gmina Kolno, Miasto i Gmina Nowogród oraz Gmina Turośl nie publikują własnych materiałów promocyjnych. Informacje o walorach i atrakcjach turystycznych tych gmin można znaleźć jedynie w folderach turystycznych, wydawanych przez powiat łomżyński oraz powiat kolneński.

W promocji turystycznej obszarów, oprócz zawartości merytorycznej materiałów istotne, jeśli nie wiodące, znaczenie ma szata graficzna. Można pokusić się o stwierdzenie, że świadczy ona o stosunku gminy czy miasta do turystów. Wygląd zewnętrzny niektórych materiałów promocyjnych nie zachęca do ich przejrzania ze względu na stosowanie niskiej jakości zdjęć czy mało atrakcyjnej grafiki. Tylko wysoki poziom i jakość materiałów może przekonać turystę do zapoznania się z ich zawartością.

Dobrym pomysłem na skuteczne dotarcie do potencjalnych turystów jest płyta CD z prezentacją multimedialną walorów turystycznych. Wśród partnerów projektu tylko miasto Ostrołęka stosuje ten instrument promocji.

Duży problem w działaniach promocyjnych stanowi dostępność materiałów. Na omawianym obszarze brakuje miejsc, w których turysta otrzymałby folder z atrakcjami turystycznymi terenu czy inne materiały informacyjne. Punkty informacji turystycznej znajdują się jedynie w Pisz, Ostrołęce, Zbójnej oraz Nowogrodzie. Większość dostępnych materiałów promocyjnych jest bezpłatna, mapy oraz przewodniki dostępne są za niewielką opłatą.

Strony internetowe

Promocja turystyczna w Internecie należy obecnie do najbardziej popularnych działań promocyjnych podejmowanych przez samorządy. Jest to również narzędzie, którego koszt dotarcia do grupy docelowej jest stosunkowo niewielki a skuteczność duża. Znaczenie i rola Internetu stale i dynamicznie wzrasta. W Polsce jest już ok. 10 mln internautów. Obserwuje się ponadto dynamiczny rozwój stron www.

Przy ocenie aktywności marketingowej w zakresie wykorzystania sieci internetowej wzięto pod uwagę przede wszystkim oficjalne strony urzędów poszczególnych gmin, objętych projektem „PISA-NAREW”.

» **www.pisz.pl**

Strona internetowa gminy Pisz jest dobrze przygotowana zarówno pod względem graficznym, jak i merytorycznym. Po wejściu na stronę od razu wiadomo, że tematyka strony jest skierowana do turystów oraz odwiedzających. Świadczy o tym bogata i żywa kolorystyka oraz logo turystyczne gminy. Witryna ma 8 bloków tematycznych: *Aktualności – Urząd – O Mieście – Region – Turystyka – Inwestycje – Firmy – Kontakt*. W bloku turystycznym znajdują się użyteczne dla turystów informacje na temat atrakcji turystycznych, bazy noclegowej, organizatorów turystyki wodnej, kajakowej, rowerowej i jeździeckiej oraz wypożyczalni sprzętu wodnego. W dziale *region* znajdują się informacje o miejscowościach atrakcyjnych turystycznie oraz walorach naturalnych, jeziorach i rzekach, w tym na temat Pisy. Na stronie znajduje się także pożyteczny dla internautów album zdjęciowy przedstawiający fotografie oraz opis najważniejszych atrakcji regionu piskiego. Witryna jest dostępna w trzech wersjach językowych: polskiej, angielskiej i niemieckiej.

» **www.ugkolno.internetdsl.pl**

Dla potencjalnego turysty strona jest uboga zarówno pod względem graficznym, jak i merytorycznym. Brakuje informacji o walorach, atrakcjach turystycznych. W dziale *Warto zobaczyć* znajdują się tylko suche informacje na temat miejsc prawnie chronionych. Brakuje opisu szlaku wodnego Pisy oraz informacji o bazie noclegowo-gastronomicznej. Strona jest dostępna wyłącznie w wersji polskiej.

» **www.turosl.pl**

Strona gminy Turośl jest atrakcyjna pod względem graficznym. Brakuje jednak informacji użytecznych dla turystów. Na stronie zamieszczona jest bowiem krótka historia, informacja o ofercie Gminnego Ośrodka Kultury oraz opisane zostały dwie trasy wycieczek (Trzcińskie - Popiołki - Leman - Łacha - Kozioł, Leman - Nowa Ruda - Turośl). Brakuje natomiast informacji na temat bazy noclegowo-żywieniowej oraz kalendarza imprez sportowo-turystycznych. Strona jest dostępna wyłącznie w języku polskim.

» **www.zbojna.powiatlomzyski.pl**

Witryna internetowa gminy Zbójna jest przygotowana z myślą o turystach odwiedzających region kurpiowski. Strona ma cztery bloki tematyczne: *Gmina Zbójna – Turystyka – Kurpie – Ogłoszenia przetargów*. W bloku *Gmina Zbójna* zamieszczone zostały informacje na temat położenia geograficznego oraz walorów naturalnych i kulturalnych. W dziale *Turystyka* są tylko informacje o dwóch rezerwach przyrody. Blok *Kurpie* jest najbardziej rozbudowany – turysta znajdzie tutaj informacje na temat obszaru Kurpi, zwyczajów, tradycji, stroju kurpiowskiego twórczości ludowej oraz chat kurpiowskich. Dużym minusem strony jest brak informacji na temat zagospodarowania turystycznego gminy. Brak wyszukiwarki rekompensuje mapa serwisu, dzięki której turysta szybko odnajdzie interesujące go informacje. Strona dostępna jest tylko w polskiej wersji językowej.

» **www.nowogrod.com**

Strona Miasta i Gminy Nowogród jest przygotowana estetycznie. Dział *Turystyka* został wyodrębniony z pozostałych działów. Witryna prezentuje wiele

ciekawych informacji dla turystów. Opisane zostały szlaki piesze, jak również główne atrakcje turystyczne oraz baza noclegowa i gastronomiczna. W dziale *Kultura* znaleźć można informacje o sztuce ludowej i kalendarzu imprez w gminie. Na stronie znajduje się również galeria zdjęć. Strona jest tylko w polskiej wersji językowej.

» ***www.ostroleka.pl***

Opracowanie graficzne witryny internetowej Ostrołęki jest atrakcyjne dla odwiedzających ze względu na żywą kolorystykę oraz stosowanie systemu identyfikacji w postaci logo Ostrołęki. Informacje są podzielone w dobrze oznakowane bloki tematyczne – dział *Turystyka* został wyodrębniony. Znajdują się tutaj informacje o walorach turystycznych i krajobrazowych miasta oraz trzy trasy spacerowe. Brakuje w dziale danych teleadresowych i podstawowych informacji odnośnie bazy noclegowej i gastronomicznej miasta. W dziale *Warto wiedzieć* opisana została historia Ostrołęki. Z myślą o turystach odwiedzających Ostrołękę przygotowana została możliwość wirtualnego spaceru po mieście oraz galeria zdjęć. Strona dostępna jest w czterech wersjach językowych: polskiej, angielskiej, niemieckiej i rosyjskiej.

» ***www.moja-ostroleka.pl***

Strona – Informator Miejski Ostrołęki nie ma charakteru strony turystycznej. Jest to strona skierowana przede wszystkim do mieszkańców Ostrołęki. Informacje zawarte na stronie nie mają bowiem charakteru promocyjnego, prezentującego walory miasta, miejsc które warto zobaczyć, tras którymi warto pospacerować – strona nie zachęca do odwiedzenia miasta. Zawartość serwisu koncentruje się głównie na podaniu przydatnych danych teleadresowych do poszczególnych instytucji, obiektów, punktów usługowych. Większość informacji nie jest interesująca dla przeciętnego turysty.

» ***www.ostroleka.info.pl***

Jest to strona poświęcona powiatowi ostrołęckiemu. Prezentuje walory i informacje dotyczące wszystkich gmin powiatu. Strona jest bardzo dobrze przygotowana pod kątem zawartych w niej informacji. Jest informacja o mieście, dostęp do herbu miasta oraz logo Ostrołęki. Wydzielone są działy interesujące dla turysty, podkreślające walory kulturowe i historyczne Ostrołęki: historia, kultura, imprezy folklorystyczne, artyści ludowi, turystyka. Strona zawiera szereg interesujących informacji, jest estetyczna i łatwa w nawigacji.

Na terenie gmin objętych Projektem działa wiele więcej stron internetowych – są to jednak strony obsługiwane przez prywatne podmioty oraz osoby lub stowarzyszenia. Najwięcej stron prywatnych ma Ostrołęka. Są to m.in. www.ostroleka.com.pl, www.eostroleka.pl, www.kurpiowskiecentrum.info.

Tabela 38

Charakterystyka stron internetowych pod względem ich przydatności dla turystów

Adres strony	Informacje dla turystów
www.pisz.pl	<ul style="list-style-type: none"> ogólne informacje na temat powiatu, atrakcje turystyczne gminy, w tym rzeka Pisa, opis walorów naturalnych oraz miejscowości turystycznych, baza noclegowa, informacja nt. organizatorów turystyki wodnej, kajakowej, rowerowej i jeździeckiej oraz wypożyczalniach sprzętu wodnego, spis ważniejszych adresów i telefonów, galeria zdjęć regionu piskiego.
www.ugkolno.internetdsl.pl	<ul style="list-style-type: none"> informacje podstawowe o gminie, historia gminy, informacje o terenach chronionych.
www.turosl.pl	<ul style="list-style-type: none"> informacje podstawowe o gminie, historia gminy, opisy tras wycieczkowych, informacja o ofercie Gminnego Ośrodka Kultury.
www.zbojna.powiatlomzynski.pl	<ul style="list-style-type: none"> ogólne informacje o gminie, obszerne informacje nt. regionu kurpiowskiego, opis walorów naturalnych i kulturalnych, informacje o dwóch rezerwach przyrody.
www.nowogrod.com	<ul style="list-style-type: none"> informacje ogólne, historia gminy, opis walorów oraz imprez cyklicznych, opisy szlaków pieszych, baza noclegowa i gastronomiczna, galeria zdjęć.
www.ostroleka.pl	<ul style="list-style-type: none"> podstawowe informacje o mieście, historia Ostrołęki opisane walory krajobrazowe i turystyczne, opisy tras spacerowych, wirtualny spacer po mieście, galeria zdjęć.
www.moja-ostroleka.pl	<ul style="list-style-type: none"> użyteczne informacje teleadresowe dla mieszkańców Ostrołęki: usługi, medycyna, handel, edukacja, komunikacja, rozrywka, itp., brak informacji promujących miasto, jego atrakcje, brak wskazania miejsc które warto zobaczyć, tras spacerowych po mieście, itd.
www.ostroleka.info.pl	<ul style="list-style-type: none"> widoczne z menu głównego działły przydatne i interesujące turystę: turystyka, imprezy, kultura, historia miejsca, dział: warto zobaczyć, zawierający propozycje szczególnie ciekawych i wartych zobaczenia miejsc, informacja o bazie noclegowej, w tym agroturystyce, informacje dotyczące bazy gastronomicznej oraz rozrywki.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Analiza zawartości merytorycznej pod kątem przydatności dla potencjalnych turystów pozwala dostrzec duże różnice w sposobie oraz ilości prezentowanych informacji przez poszczególne gminy objęte projektem. Nie na wszystkich stronach są wyszukiwarki lub mapy strony, które ułatwiałyby znalezienie wybranego zagadnienia bez konieczności zaznajamiania się z całym serwisem.

Warto zwrócić uwagę na domeny, stosowane przez podmioty objęte projektem *PISA-NAREW*. Domena Gminy Kolno jest trudna do zapamiętania. Adres strony internetowej powinien być jak najkrótszy albo charakterystyczny dla danego obszaru (nazwa gminy.pl, nazwa miasta.pl lub nazwa produktu.pl).

Obok oficjalnych stron wszystkich podmiotów objętych projektem, istnieje wiele innych serwisów internetowych zawierających podstawowe informacje o walorach obszaru Narwi i Pisy. Są to zazwyczaj strony prywatne, prowadzone i aktualizowane przez miłośników żeglarstwa i kajakarstwa. Strony te nie zostały poddane analizie, ale na pewno stanowią również dodatkowe źródło informacji o atrakcjach turystycznych obszaru dla turystów i odwiedzających.

Herb, logo turystyczne

Obecnie region dorzecza Pisy i Narwi nie ma jednolitego logo – znaku turystycznego, który świadczyłby o turystycznej tożsamości obszaru. Ze wszystkich gmin objętych projektem, jedynie Ostrołęka i gmina Pisz posługują się znakami turystycznymi, podkreślającymi turystyczne aspiracje tych obszarów. Pozostałe gminy przy promocji (materiały drukowane oraz strony internetowe) często wykorzystują własne herby, które nie budzą jednak zainteresowania potencjalnych turystów. Herb nie jest bowiem znakiem promocyjnym.

Opracowanie i wprowadzenie konkretnego znaku/logo oraz zasad jego używania pomoże stworzyć spójną politykę działań marketingowych dla całego obszaru i wykreuje jednolity wizerunek produktu turystycznego *PISA-NAREW*.

Tabela 39

Herby oraz logo promocyjne gmin i miast używane w działaniach promocyjnych.

Herb	Logo	Opis
Gmina Pisz		
		Herb nie jest znakiem firmowym gminy i nie określa jej atrakcyjności turystycznej, dlatego stworzone zostało charakterystyczne dla obszaru rzeki Pisy logo turystyczne <i>PISZ</i> . Logo występuje na większości materiałów informacyjno-promocyjnych, w tym na stronie internetowej.
Gmina Kolno		
brak	brak	Gmina nie posiada herbu. Nie używa także znaku promocyjnego (logo turystycznego).
Gmina Turośl		
brak		Gmina Turośl używa logo, które jednak trudno uznać za logo promocyjne. Logo to bowiem nie stanowi znaku identyfikującego gminę oraz jej turystycznego oblicza. Jest również mało czytelne. Logo występuje wyłącznie na stronie internetowej gminy.
Gmina Zbójna		

Herb	Logo	Opis
brak		Gmina nie używa herbu ani logo promocyjnego. Na stronie promocyjnej wykorzystywane są charakterystyczne dla regionu kurpiowskiego wycinanki i plecionki. * przedstawione logo nie jest logiem promocyjnym.
Miasto i Gmina Nowogród		
	brak	Herb wykorzystywany jest na niektórych materiałach informacyjnych: ulotkach informacyjnych gminy i miasta oraz na stronie internetowej. Nie stanowi znaku identyfikującego gminę ani jej atrakcyjnego turystycznie położenia w rozwidleniu rzek: Narwi i Pisy.
Miasto Ostrołęka		
		Herb nie jest znakiem firmowym gminy i nie jest jej znakiem identyfikacyjnym. Forma prezentacji herbu jest mało atrakcyjna wizualnie i dlatego używane jest logo promocyjne o zdecydowanie lepszym oddziaływaniu marketingowym na odbiorcę. Logo kojarzy się z walorami naturalnymi miasta. Wszystkie materiały promocyjne miasta (strona, foldery, mapy, płyty CD i pocztówki) opatrzone zostały logiem promocyjnym.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Hasło promocyjne

W promocji turystycznej znakowi turystycznemu danego obszaru często towarzyszy hasło promocyjne – pewien slogan, który ma na celu zachęcenie turystów do przyjazdu. Takie hasła mają jedynie Ostrołęka, gmina Pisz oraz gmina Zbójna.

Wykorzystywane hasła promocyjne:

„Poznaj Piskie Mazury” (Gmina Pisz),

„Zbójna – to Kurpie w pigulce” (Gmina Zbójna).

„Droga na Ostrołękę...” (Miasto Ostrołęka),

Informacja turystyczna

Informacja turystyczna to wiedza, jakiej życzą sobie turyści, niezbędna do podjęcia przez nich podróży lub do satysfakcjonującego pobytu w danym miejscu. Potrzeba informacji turystycznej odczuwana jest w czasie wyjazdu, przed nim albo nawet po nim. Sposób zorganizowania i świadczenia usług informacji turystycznej jest czynnikiem istotnie wpływającym na poziom obsługi ruchu turystycznego w danym miejscu. Służy nie tylko indywidualnym turystom, ale również organizatorom wypoczynku grupowego.

Informacja turystyczna nie jest jedynie zbiorem niezbędnych danych, ale powinna tworzyć system, w którym przyjętym normom podlegają podstawowe zakresy informacji, tryb poszukiwania, gromadzenia, aktualizacji i udostępniania. Znacząca rola informacji turystycznej jest w ostatnim czasie powszechnie zauważana. Panuje opinia, że w dużej mierze jest ona czynnikiem popytotwórczym na dobra i usługi turystyczne oferowane w danym miejscu. Zasadniczą kwestią jest taki sposób jej zorganizowania, aby była:

- kompleksowa,

- jasna, prosta, zrozumiała, czytelna,
- jak najtańsza (bezpłatna),
- dostępna wszędzie tam, gdzie przebywają turyści (sama „wychodziła” do turysty, w hotelu, na dworcu, w biurze podróży, na stacji benzynowej, w sklepie itp.).

Usługi informacji turystycznej powinny być świadczone przez:

- wyspecjalizowane punkty informacji turystycznej,
- pracowników lokalnej branży turystycznej (pracowników bazy noclegowej, biur podróży, instytucji związanych z obsługą ruchu turystycznego).

Informacja turystyczna to niezbędny element skutecznego działania gminy. Zadaniem punktów informacji turystycznej jest m.in. gromadzenie i udzielanie informacji w zakresie szeroko pojętej turystyki w regionie, m.in. bazy noclegowej, gastronomicznej, atrakcji turystycznych, aktualizacja danych z tym związanych (adresy, telefony, nowe obiekty), rozdawanie i sprzedaż materiałów informacyjnych i promocyjnych, pośrednictwo w zamawianiu usług przewodnickich oraz doradztwo turystyczne.

Turysta udający się do miejsca recepcji turystycznej liczy nie tylko na zaspokojenie jego podstawowych potrzeb turystycznych, tj. noclegowych i gastronomicznych. Spodziewa się ponadto, że zostaną mu udzielone szczegółowe informacje m.in. dotyczące miejsc wartych zwiedzenia, czy możliwości uprawiania różnorodnych form turystyki aktywnej.

Na omawianym obszarze informacje związane z turystyką i wypoczynkiem dostępne są w niewielu placówkach.

W Gminnej Bibliotece Publicznej w Zbójnej funkcjonuje **Kurpiowskie Centrum Agroturystyczne** prowadzące m.in. informację agroturystyczną. Informacji turystycznej udziela również Urząd Gminy.

Ponadto informacje z zakresu turystyki można uzyskać w działającym w sezonie (od 15 czerwca do 15 września) **Centrum Informacji Turystycznej w Pisu**, pl. Daszyńskiego 16. W Pisu rolę punktów informacji turystycznej pełnią także:

- Polskie Biuro Podróży ORBIS, ul. Okopowa 3a, tel. 423-29-61,
- Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ, al. Turystów 1, tel. 423 44 63,
- Ośrodek Doradztwa Rolniczego (informacja agroturystyczna), ul. Czerniewskiego 2, tel. 423-20-33.

Przy siedzibie Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Nowogrodzie (ul. Łomżyńska 13), usytuowany jest kiosk informacyjny będący częścią komputerowego systemu informacji turystycznej. Informacją dla turystów służy także Urząd Miasta i Gminy.

W Turośli informacji turystycznej odwiedzającym udziela **Urząd Gminy** oraz **Gminny Ośrodek Kultury**.

W Ostrołęce informacja turystyczna jest zlokalizowana w **Kurpiowskim Centrum Informacji Turystycznej** (przy ul. Bogusławskiego 17) prowadzonym przez **Stowarzyszenie Rozwoju Turystyki i Rekreacji**. Stowarzyszenie jest jednocześnie pomysłodawcą i założycielem **Kurpiowskich Centrów Informacji Turystycznej** w gminach powiatu ostrołęckiego oraz twórcą i założycielem **Kurpiowskiej Organizacji Turystycznej KOT** działającej w Ostrołęce.

Promocja bezpośrednia

Gminy objęte projektem *PISA-NAREW* wykazują zróżnicowany stopień zaangażowania we współpracę międzygminną oraz międzynarodową, w tym rozwijanie kontaktów z miastami partnerskimi.

Współpraca międzygminna

Gmina Zbójna oraz Miasto i Gmina Nowogród należą do **Związku Gmin Kurpiowskich „Puszcza Zielona”** – związku komunalnego, utworzonego na podstawie uchwał zainteresowanych rad gmin położonych w historycznych granicach Kurpiowszczyzny. Związek zrzesza także gminy: Baranowo, Czarnia, Kadzidło, Lelis, Łyse oraz Miasto i Gminę Myszyniec. Do zadań Związku Gmin należy m.in. promowanie walorów turystycznych, przyrodniczych, kulturowych regionu kurpiowskiego oraz wspieranie inicjatyw lokalnych w tym zakresie.

Współpraca zagraniczna

Istotnym z punktu widzenia promocji turystycznej jest fakt, że Kurpiowska Gmina Zbójna jako jedyna z podmiotów objętych projektem *PISA-NAREW* (a także w Polsce) uczestniczy w międzynarodowym projekcie o nazwie **Europejska Sieć Wiosek Turystycznych** (*European Network of Village Tourism*). Obejmuje on miejscowości w Finlandii, Polsce, Portugalii, Rumunii oraz Włoszech. Projekt, dzięki funduszom z Programu INTERREG III C, promuje wszystkie wioski poprzez oficjalną stronę internetową projektu (www.euronet-village.com). Zamieszczone tam zostały informacje o walorach naturalnych i atrakcjach turystycznych. Gmina Zbójna na swoich materiałach promocyjnych wykorzystuje logo promocyjne tego projektu.

Miasta partnerskie

Współpraca zagraniczna ma istotne znaczenie przy promocji turystycznej danego obszaru. Dobre stosunki z miastami partnerskimi wpływają bowiem na wymianę informacji, promocję kultury, poznawanie nie tylko walorów naturalnych ale także społecznych. Najczęściej umowy partnerskie podpisywane są między miastami, ale coraz powszechniejsza staje się obecnie współpraca samorządów lokalnych i regionalnych. Warto dodać, że zadaniem własnym gminy jest współpraca ze społecznościami lokalnymi i regionalnymi innych państw.

Miasto Ostrolęka utrzymuje kontakty z miastami w Europie i Ameryce Południowej. Z trzema z nich podpisane zostały umowy partnerskie, a z dwoma listy intencyjne o współpracy. Są to:

Meppen (Niemcy)

Alytus (Litwa)

Balassagyarmat (Węgry)

Cafelandia (Brazylia)

Mosty (Białoruś)

Urząd Miejski w Piszcu również ma podpisane umowy partnerskie z:

Powiatem Schleswig-Flensburg (Niemcy)

Miastem Alytus (Litwa)

Miastem Mustvee (Estonia)

Targi turystyczne

Partnerzy projektu, za wyjątkiem gminy Zbójna, nie prowadzą samodzielnie promocji przez uczestnictwo w targach turystycznych. Natomiast Gmina Zbójna promuje się na targach międzynarodowych we Francji oraz na targach w Warszawie i Poznaniu.

Na terenie objętym projektem nie są organizowane żadne imprezy targowe o charakterze turystycznym lub agroturystycznym.

Instytucje wspierające rozwój turystyki

Dużą rolę w promocji odgrywają wszelkie organizacje i stowarzyszenia turystyczne. Instytucje takie jako cel statutowy określają promocję walorów turystycznych obszaru, na którym się znajdują.

Działania promocyjne podejmuje **Kurpiowska Organizacja Turystyczna**. KOT utworzona została w 2004 r. przez Stowarzyszenie Rozwoju Turystyki i Rekreacji działające w Ostrołęce. Celem KOT jest promocja regionu Kurpiowszczyzny jako miejsca atrakcyjnego turystycznie.

Ponadto organizacja stara się również integrować gminy, powiaty i podmioty gospodarcze działające na terenie Kurpiowszczyzny w zakresie turystyki. KOT promuje atrakcje, obiekty i produkty turystyczne zlokalizowane na obszarze działania Stowarzyszenia oraz inicjuje tworzenie i rozwój markowych produktów turystycznych. Kurpiowska Organizacja Turystyczna wspiera rozwój punktów informacji turystycznej o Kurpiowszczyźnie, a także inicjuje, opiniuje i wspomaga plany rozwoju i modernizacji infrastruktury turystycznej. Zadaniem KOT jest również doskonalenie kadr oraz prowadzenie badań marketingowych w zakresie turystyki.

Na terenie objętym projektem od 1998 r. działa **Stowarzyszenie Rozwoju Turystyki i Rekreacji** w Ostrołęce. Jednym z celów statutowych jest promocja i rozwój turystyki w regionie Kurpiowszczyzny. Do działań promocyjnych

należą: publikacja i rozprowadzanie folderów: „Humoreski Kurpiowskie”, „Pierścień Kurpiowski”, „Potrawy regionalne Kurpiowszczyzny” czy „Wędrowiec Nadnarwiański”. Stowarzyszenie jest twórcą i założycielem Kurpiowskiej Organizacji Turystycznej oraz prowadzi Kurpiowskie Centrum Informacji Turystycznej w Ostrołęce. Jest także głównym założycielem Kurpiowskiego Centrum Informacji w Zbójnej.

Imprezy turystyczne o zasięgu regionalnym i ogólnopolskim

Imprezy kulturalno-turystyczno-sportowe wpływają w istotny sposób na atrakcyjność turystyczną danego obszaru. Imprezy rangi regionalnej i ogólnopolskiej często są znacznie szerzej nagłaśniane przez media (radio, prasa, telewizja), dzięki czemu informacja o ofercie kulturalnej danego obszaru skuteczniej dociera do potencjalnych turystów. Imprezy turystyczne organizowane w regionie stanowią również silny motyw nowych przyjazdów turystycznych.

Na terenie objętym projektem *PISA-NAREW* najczęściej organizowane są wydarzenia o charakterze sportowo-turystycznym oraz kulturalnym. Najbardziej zróżnicowaną ofertę imprez o dużej renomie w kraju posiada miasto Ostrołęka.

Przegląd najważniejszych imprez cyklicznych o znaczeniu regionalnym oraz ponadregionalnym podkreślających specyfikę miasta, regionu, jego odrębność kulturową oraz ciekawych w swojej formule programowej, odbywających się na analizowanym obszarze:

Tabela 40

Wykaz wybranych imprez organizowanych w Ostrołęce

Nazwa imprezy	Data imprezy	Charakter	Uwagi
Kurpiowskie Prezentacje Artystyczne	kwiecień	regionalna, cykliczna	prezentacje kultury ludowej regionu Puszczy Zielonej
Ogólnopolski Konkurs Tańców Polskich „O Kurpiowskie Dwojaki”	maj	ogólnopolska, cykliczna	w turnieju rywalizują tancerze z całej polski tańcząc mazury, kujawiaki, polki, oberki i krakowiaki
Turniej Zespołów Kurpiowskich „O Nagrodę Prezydenta Ostrołęki”	maj	regionalna, cykliczna	prezentacje zespołów ludowych i artystycznych z terenu Kurpi
Dni Ostrołęki „Droga na Ostrołękę”	maj	regionalna, cykliczna	impreza plenerowa
Półmaraton Kurpiowski	maj	międzynarodowa, cykliczna	międzynarodowa impreza sportowa
Ogólnopolskie Spotkania ze Sztuką Ludową „Łornaria”	czerwiec	ogólnopolska, cykliczna	celem spotkań jest prezentacja folkloru kurpiowskiego i folkloru innych regionów; spotkaniom towarzyszy kiermasz wyrobów rękodzieła ludowego
Ostrołęcka Jesień Teatralna	wrzesień/październik	regionalna, cykliczna	na imprezę składa się cykl imprez teatralnych, tzn. spektakle teatrów amatorskich i zawodowych, warsztaty teatralne i spotkania z aktorami
Ostrołęcki Konkurs Literacki im. Dionizego Maliszewskiego	październik	ogólnopolska, cykliczna	konkurs ogólnopolski dla młodych poetów

Nazwa imprezy	Data imprezy	Charakter	Uwagi
Ogólnopolskie Spotkania z Piosenką Kabaretową OSPA	listopad	ogólnopolska, cykliczna	impreza o charakterze konkursowym, występy gwiazd kabaretowych i wystawy
Ogólnopolski Festiwal Filmów Amatorskich „Filmowe Zwierciadła”	grudzień	ogólnopolska, cykliczna	prezentacje filmów amatorskich klubów filmowych z całej Polski

Źródło: przygotowane na podstawie informacji Urzędu Miasta w Ostrołęce

Do niedawna w Ostrołęce odbywała się bardzo ciekawa impreza historyczna. Była to rekonstrukcja pamiętnej bitwy pod Ostrołęką z 26 maja 1831 r., organizowana przez Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce ku pamięci dowodzonej przez *generała Józefa Bema szarży artylerii konnej*, dzięki której nie doszło do ostatecznej porażki wojsk polskich. W widowiskowej inscenizacji bitwy uczestniczyły grupy historyczno-mundurowe z kraju i zagranicy, dostarczając niezapomnianych wrażeń wszystkim widzom. Kwestia zawieszenia organizacji imprezy była podyktowana brakiem środków finansowych, niemniej warto byłoby imprezę tę reaktywować ze względu na widowiskowość imprezy i jej szczególny charakter promocyjny.

Tabela 41

Zestawienie najciekawszych imprez na terenie gminy Kolno

Nazwa imprezy	Data imprezy	Charakter	Organizator
Coroczne zawody wędkarskie (Kozioł)	maj	lokalna	Koło Wędkarskie „Energetyk” w Kolnie
Otwarte Mistrzostwa Powiatu Kolneńskiego w Duathlonie (Kolno)	sierpień	ogólnopolska	Powiatowe Zrzeszenie LZS w Kolnie
Coroczne Kolneńskie Biegi Jesieni (Kozioł)	wrzesień/ październik	regionalna	Ognisko TKKF „Rekord” w Kolnie i Komenda Hufca ZHP w Kolnie

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie informacji pozyskanych z Urzędu Gminy.

Tabela 42

Wykaz imprez organizowanych w mieście i gminie Nowogród

Nazwa imprezy	Data imprezy	Charakter	Uwagi
Rozmaitości Skansenowskie	czerwiec	lokalna, cykliczna	prezentacja rzemiosła ludowego i artystycznego (garncarstwo, rzeźbiarstwo, plecionkarstwo, obróbka bursztynu, tkactwo)
Noc Świętojańska „A na Jana, a na Jana”	czerwiec	regionalna, cykliczna	widowisko słowno-muzyczne według zwyczaju słowiańskiego; w programie: konkurs plecenia wianków, taniec przy ognisku, przemarsz wzdłuż rzeki Narew, puszczenie wianków na wodę
Ogólnopolskie Dni Kultury Kurpiowskiej w Nowogrodzie	czerwiec	ogólnopolska, cykliczna	przebieg kapel, śpiewaków i gawędziarzy ludowych, występy zespołów zagranicznych, w tym „Konkurs łodzi puchówek na rzece Narew”

Nazwa imprezy	Data imprezy	Charakter	Uwagi
Niedziela na Świętego Rocha	sierpień	regionalna, cykliczna	występy zespołów ludowych, targi sztuki ludowej, pokaz umiejętności garncarzy, bursztyniarzy, kowali oraz pokaz tkactwa

Źródło: Informacje przygotowane na podstawie informacji Urzędu Miasta

Koordinacją działań kulturalnych w gminie Pisz zajmuje się Piski Dom Kultury.

W zestawieniu przedstawiono również ciekawe imprezy lokalne odbywające się w Pieszku, które wpływają na podwyższenie atrakcyjności turystycznej miasta.

Tabela 43

Wykaz imprez organizowanych w mieście i gminie Pisz

Nazwa imprezy	Data imprezy	Charakter	Uwagi
Imprezy wodne			
Regaty klasy optymist i Finn – Międzyszkolny Ośrodek Sportów Wodnych		regionalna, cykliczna	ok. 80 osób
Maraton pływacki		regionalna, cykliczna	ok. 100 osób
Spływy kajakowe		regionalna, cykliczna	
Imprezy kulturalne			
Dni Pisz z widowiskiem Nocy Świętojańskiej oraz Jarmarkiem Świętojańskim	czerwiec	lokalna, cykliczna	Ok. 5000 osób, impreza kilkudniowa, plenerowa, której elementami są: koncerty, happeningi, widowiska muzyczne, pokazy, wystawy, spektakle teatralne. Organizator: PDK, UM Pisz
Festiwal Poezji „Pisz poezję i wygrywaj”	marzec	ogólnopolska, cykliczna	ok. 500 osób, spotkanie laureatów ogólnopolskich konkursów poetyckich i poezji śpiewanej
Ogólnopolski Turniej Tańca Towarzyskiego	maj	ogólnopolska, cykliczna	ok. 160 osób, turniej o puchar Burmistrza Pisz Organizator: PDK, UM Pisz
Festiwal Piosenki Religijnej	maj	ogólnopolska, cykliczna	koncerty zespołów muzyki religijnej; charakter konkursowy.
Kabareton – PKD		lokalna, cykliczna	noce kabaretowe w Pieszku, impreza plenerowa Organizator: PDK
Klimatyczne Kino Letnie		lokalna, cykliczna	ok. 100 osób, w letnie środy i piątki w amfiteatrze wyświetlane są filmy
Festiwal Piosenki Turystycznej „Tratwa”	lipiec	ogólnopolska, cykliczna	ok. 1000 osób, impreza trzydniowa, przesłuchania konkursowe, koncerty oraz warsztaty muzyczne. Organizator: PDK, UM Pisz, Ośrodek Żeglarstwa i Turystyki Wodnej CAMP-PISZ

Nazwa imprezy	Data imprezy	Charakter	Uwagi
Spotkania tematyczne w Muzeum Ziemi Piskiej		regionalna, cykliczna	ok. 100 osób na każdym spotkaniu, spotkania z historykami, ludźmi kultury i sztuki
Spotkania z poezją K. I. Gałczyńskiego	październik/listopad	ogólnopolska, cykliczna	impreza poświęcona pamięci K.I. Gałczyńskiego
Imprezy sportowo-rekreacyjne			
Dni Pisz – turniej rodzinny	czerwiec	lokalna, cykliczna	jeden z elementów Dni Pisz
Cross Family Cup – kolarstwo		regionalna, cykliczna	ok. 800 osób Organizator: MOSiR
Kort dla wszystkich – Turniej Letników		regionalna, cykliczna	ok. 300 osób Organizator: MOSiR
Otwarte Mistrzostwa Pisz w tenisie ziemnym		regionalna, cykliczna	ok. 300 osób Organizator: MOSiR

Źródło: Informacje przygotowane na podstawie informacji zawartych w ankiecie z Urzędu Miejskiego w Pisz

Gmina Turośl

Na terenie gminy nie ma dużej liczby imprez. Gminny Ośrodek Kultury w Turośli organizuje dwie imprezy kulturalno-turystyczne:

- „Turoślańskie Prezentacje Kulturalne” – coroczna impreza, odbywająca się w drugą niedzielę lipca w Turośli.
- „Kartoflisko” – impreza odbywająca się co r. w pierwszą niedzielę września w miejscowości Ptaki na terenie kompleksu sportowo-rekreacyjnego nad Pisz.

Gmina Zbójna

Oferta kulturalna gminy ogranicza się do dwóch imprez folklorystycznych:

- Regionalnego Przeglądu Kapel, Śpiewaków i Gawędziarzy Ludowych – dorocznej imprezy folklorystycznej odbywającej się w Zbojnej w połowie maja.
- Jesiennych Prezentacji Kulturalnych – corocznej imprezy, która odbywa się w pierwszą niedzielę września w Zbojnej.

Podczas tych imprez turyści mogą podziwiać występy śpiewaków, gawędziarzy, tancerzy, a wokół sceny prezentowane są wyroby twórców ludowych takie jak: wycinanki, plecionki, rzeźby oraz potrawy regionalne.

Media lokalne

Źródłem ciekawych i praktycznych informacji dla turystów i odwiedzających obszar objęty projektem *PISA-NAREW* są tytuły prasy lokalnej, lokalne telewizje oraz rozgłośnie radiowe.

Prasa lokalna

Tabela 44

Tytuł	Rodzaj prasy	Opis
<p>„Gazeta Współczesna”</p> 	dziennik	„Gazeta Współczesna” ukazuje się na terenie całego województwa podlaskiego oraz w powiatach: Ostrołęka i Ostrów Mazowiecka w województwie mazowieckim, powiatach: Gołdap, Olecko, Pisz, Ełk, Giżycko w województwie warmińsko-mazurskim. GW wydaje siedem wydań lokalnych, w tym w Ostrołęce.
<p>„Gazeta Piska”</p> 	tygodnik	„Gazeta Piska” ukazuje się w każdy piątek razem z „Gazetą Olsztyńską” i tygodniowym programem telewizyjnym. Jest pierwszym tygodnikiem, który swoim zasięgiem obejmuje cały powiat piski. W „Gazecie” znajdują się informacje, reportaże oraz wywiady.
<p>„Tygodnik Ostrołęcki”</p> 	tygodnik	Tygodnik jest dostępny w całym powiecie ostrołęckim, a także w Ostrowie Mazowieckim, Makowie Mazowieckim, Przasnyszu i Wyszowie. Informacje na temat m.in. wydarzeń kulturalnych i sportowych.
<p>„Wiadomości Ostrołęckie”</p> 	tygodnik	Tygodnik poruszający lokalną tematykę, informacje z Ostrołęki i okolic.
<p>„Rozmaitości Ostrołęckie”</p>	tygodnik	Trzeci tygodnik dostępny w całym powiecie ostrołęckim. Tematyka lokalna.
<p>„Głos Nowogrodzki”</p> 	miesięcznik	Gazeta mieszkańców Miasta i Gminy Nowogród.
<p>„Miesięcznik Kolneński”</p>	miesięcznik	Tytuł dostępny w całym powiecie kolneńskim. Porusza lokalną tematykę.
<p>„Nowy Głos Puszczański”</p>	kwartalnik	Gazeta Gminy Zbójna prezentująca lokalne aktualności.

Źródło: opracowanie PART S.A.

Lokalna telewizja

Na terenie objętym projektem *PISA-NAREW* od 1991 r. działa telewizja kablowa – TV ESPRIT, która dociera do ponad 24.000 mieszkańców Ostrołęki oraz Piska Telewizja Kablowa DEXTEL.

W Ostrołęce działa ponadto telewizja internetowa (wirtualna) www.tvostroleka.pl, która nadaje reportaże oraz informacje z wydarzeń kulturalnych i sportowych Ostrołęki i okolic.

Radio

Tabela 45

Nazwa radia	Opis
<p>„Radio OKO”</p> 	Regionalna rozgłośnia radiowa na terenie miast Ostrołęki i okolic, która rozpoczęła nadawanie w 1993 r.
<p>„Radio Nadzieja”</p> 	Regionalna rozgłośnia radiowa, która nadaje z Łomży. Zasięgiem obejmuje m.in. Ostrołkę, gminy: Zbójna, Kolno, Turośl, Nowogród.
<p>„Radio Dla Ciebie”</p> 	Regionalna stacja radiowa, sygnał RDC jest odbierany m.in. na terenie Ostrołęki i okolicznych gmin.

Źródło: Opracowanie PART S.A.

Wnioski z aktywności marketingowej w zakresie turystyki na analizowanym obszarze

☛ Mocne strony	☛ Słabe strony
<p>☺ Bogaty kalendarz imprez kulturalnych ogólnopolskich i lokalnych na analizowanym obszarze.</p> <p>☺ Przykłady dobrych imprez wizerunkowych odbywających się na analizowanym obszarze – rekonstrukcje bitew historycznych, zwyczaje i obyczaje kultury kurpiowskiej.</p>	<p>☺ Brak spójnej promocji szlaku wodnego <i>PISA-NAREW</i> oraz kłopoty z dostępnością materiałów promocyjnych.</p> <p>☺ Brak wiodącej imprezy wizerunkowej dla produktu <i>PISA-NAREW</i>.</p> <p>☺ Strony internetowe mało przyciągające, mała liczba przydatnych dla turystów informacji na temat przebiegu i zagospodarowania szlaku wodnego.</p> <p>☺ Niewystarczająca liczba punktów informacji turystycznej na analizowanym obszarze.</p> <p>☺ Zaniechanie przez Ostrołkę organizacji imprezy historycznej Bitwy pod Ostrołką, jednej z najciekawszych imprez na analizowanym obszarze.</p>

Podsumowanie – ocena: aktywność marketingowa

SKALA: □ – „biała plama” □ – słaba □ – średnia □ – dobra □ – wysoka □ – wybitna

Oceniane kryterium	Ocena I (potencjał, atrakcyjność)		Uwagi
	obszar gmin biorących udział w projekcie	wzdłuż szlaku PISA-NAREW	
Materiały promocyjne	□	□	W folderach i ulotkach brakuje szczegółowych informacji na temat szlaku PISA-NAREW
Promocja bezpośrednia	□+	□	Dobra współpraca ze Związkiem Gmin Kurpiowskich oraz ENVT.
Targi turystyczne	□	□+	Słaba aktywność na targach turystycznych, na rynku właściwie nie istnieje oferta szlaku
Strony internetowe	□	□+	Strony internetowe na średnim poziomie, brakuje informacji nt. szlaku PISA-NAREW, brakuje informacji użytecznych turystom
Logo i hasło promocyjne	□+	□	Szlak nie ma obecnie logo i hasła promocyjnego. Brak konsekwencji w stosunku do obecnie stosowanych znaków
Informacja turystyczna	□	□	Mała liczba punktów IT na analizowanym obszarze
Kalendarz imprez kulturalnych	□	□+	Oferta imprez kulturalnych dość ciekawa, brak jednak hitów

6 ANALIZA SWOT

Analiza SWOT¹ stanowi punkt wyjścia do stworzenia produktów turystycznych dla analizowanego obszaru. Pozwala ona na oszacowanie siły i słabości produktu i regionu na tle możliwości i zagrożeń ze strony otoczenia.

Celem analizy SWOT jest wyodrębnienie istotnych dla regionu danych uzyskanych w wyniku analizy potencjału i otoczenia obszaru, na podstawie których podejmowana jest decyzja dotycząca sposobu zaspokojenia potrzeb turystów w każdym wybranym segmencie rynku.

6.1. Analiza silnych i słabych stron omawianego obszaru w zakresie rozwoju turystyki

Silne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> Połączenie bezpośrednie szlaku wodnego z Wielkimi Jeziorami Mazurskimi, dostęp do potencjału bazy wodnej WJM. Czystość ekologiczna obszaru <i>PISA-NAREW</i> (powietrze, wody powierzchniowe). Dobre zagospodarowanie turystyczne miasta Pisz oraz obszaru gminy Pisz (szlaki turystyczne, baza). Stosunkowo dobre zagospodarowanie turystyczne gminy Nowogród (skansen, obszar przy hotelu Zbyszko), gminy Zbójna (inwestycja w Ptakach), gminy Kolno (inwestycja prywatna w Koźle). Możliwość zagospodarowania turystycznego zabytków pomilitarnych, wytyczenia szlaku turystycznego. Ruch żeglarski na szlaku <i>PISA-NAREW</i> jest jedyną śródlądową drogą wodną łączącą obszar Mazowsza, Kurpiów z Mazurami, (w tym dorzeczy Wisły i Bugu z Mazurami). Różnorodność kulturowa (mazurska, kurpiowska, mazowiecka, podlaska). Atrakcyjna mozaika oferty kulinarnej na szlaku, którą tworzą wpływy kilku regionów, w tym Kurpi, Podlasia, Mazowsza, kuchni kresowej. Wysokie zainteresowanie i zaangażowanie samorządów lokalnych w proces rozwoju i promocji produktu, kreacji ofert turystycznych szlaku <i>PISA-NAREW</i>. Sieciowy charakter Projektu – potencjał ekonomiczny, długość szlaku, różnicowanie). 	<ul style="list-style-type: none"> Słabo rozwinięta baza wodniacka wzdłuż szlaku Pisy oraz Narwi (na analizowanym odcinku). Skromna oferta usług turystycznych na szlaku wodnym. Niski stan wód na Pisie i Narwi – brak budowli hydrotechnicznych regulujących stan wód. Stosunkowo niska atrakcyjność szlaku Pisy na niektórych odcinkach np. dużych obszarów agrarnych w gminie Turośl czy Kolno. Słabo wykorzystywany i rozpropagowany szlak kajakowy Pisy (w tym w stosunku do innych szlaków kajakowych Mazur i Podlasia). Brak znaczących imprez generujących ruch turystyczny oraz oddziałujących istotnie na wizerunek obszaru. Niewielka liczba atrakcji wzdłuż szlaku oraz okolicy, wpływa na słabe zainteresowanie spływami kajakowymi. Skromna, bezpośrednia oferta firm turystycznych w zakresie analizowanego odcinka szlaku <i>PISA-NAREW</i>. Słabo rozwinięta oferta turystyki aktywnej oraz specjalistycznej poza Piszem, niewielka liczba szlaków rowerowych, brak szlaków konnych, profesjonalnych miejsc do uprawiania np. wędkarstwa, surwiwalu, obserwacji ptasich, fotołowów. Brak potencjału przedsiębiorstw turystycznych na większości szlaku <i>PISA-NAREW</i>. Niezbędne duże środki finansowe na rozwój

¹ SWOT pochodzi od angielskich słów: STRENGTHS (mocne strony), WEAKNESSES (słabe strony), OPPORTUNITIES (szanse) i THREATS (zagrożenia).

6.2. Analiza szans i zagrożeń omawianego obszaru w zakresie rozwoju turystyki

Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> Istniejące, atrakcyjne tereny ze względu na możliwe zagospodarowanie turystyczne na szlaku PISA-NAREW, w tym na cele rozwoju infrastruktury wodnej i noclegowej. Zaprogramowanie (rozwój) nowych atrakcji wzdłuż szlaku, w tym jako działania PPP, mogących istotnie wpłynąć na zwiększone zainteresowanie ofertą turystyczną, w tym turystyki wodnej – kajakowej. Rozwój turystyki rowerowej wzdłuż szlaku lub jego okolicy, potrzeba koncepcji i wytyczenia profesjonalnych tras rowerowych oraz konnych. Zainteresowanie władz wojewódzkich rozwojem produktu – możliwość skorzystania ze środków unijnych. 	<ul style="list-style-type: none"> Rozwój konkurencyjnych produktów turystycznych – rozwój innych szlaków wodnych. Nieskomercjalizowanie produktu – nie-włączenie przedsiębiorców w proces rozwoju produktu. Niezsieciovanie produktów – dbanie o równoległy rozwój całego obszaru. Brak dostępności – brak rozwoju sieci transportowej ogólnopolskiej. Ekologia – brak nadzoru zewnętrznego i wewnętrznego ochrony środowiska. Zachwianie zrównoważonego rozwoju produktu. Możliwe pogłębianie restrykcji i ograniczeń w zakresie ochrony środowiska (rozwój infrastruktury). Braki kadrowe na analizowanych terenach – odpływ zdolnej młodej kadry do większych ośrodków miejskich lub do pracy za granicą. Kompetencje co do strategicznych rozwiązań i inwestycji w ramach Projektu leżące częściowo poza strukturami inicjatorów Projektu – gminy (RZGW, Lasy Państwowe).

Część strategiczna

7 Koncepcja rozwoju zintegrowanego produktu turystycznego PISA-NAREW

W myśl koncepcji marketingowej produktem jest wszystko, co oferowane jest na rynku w celu zaspokojenia potrzeb konsumentów. Produktem jest więc każda oferta stanowiąca przedmiot wymiany rynkowej. Może nim być towar, usługa, miejsce, organizacja czy idea pod warunkiem, że odpowiada społecznemu zapotrzebowaniu.

Produktowi turystycznemu przypisuje się w literaturze dwojakie znaczenie. W węższym ujęciu oznacza on wszystko, co turysta kupuje w trakcie swojej podróży. W ujęciu szerokim, mianem produktu turystycznego obejmuje się dodatkowo wszystko to, co turysta czyni w czasie podróży i w miejscu pobytu. Przez pojęcie produktu turystycznego rozumie się zatem pakiet materialnych i niematerialnych składników umożliwiających realizację wyjazdu turystycznego.

Produkt turystyczny stanowi najczęściej kompozycję składników zaspokajających różne komplementarne potrzeby turystów, których realizacja ma zaspokoić potrzebę główną – cel wyjazdu. Patrząc na to zagadnienie przez pryzmat terminologii marketingowej można wyróżnić następujące poziomy produktu turystycznego:

- Rdzeń produktu (idea produktu – podstawowa potrzeba)
- Produkt rzeczywisty (korzyści podstawowe, produkt podstawowy)
- Produkt poszerzony (korzyści dodatkowe i psychologiczne)
- Produkt markowy (korzyści unikalne).

Rdzeń produktu związany jest z głównym motywem podróży, zaspokojeniem podstawowych potrzeb człowieka w zakresie wypoczynku, poznania, oderwania się od życia codziennego.

Produkt rzeczywisty obejmuje natomiast wszystkie standardowe składniki oferty turystycznej, niezbędne do zrealizowania jakiegokolwiek podróży. Mowa tu przede wszystkim o noclegu, wyżywieniu, środkach transportu. Jego skład jest zależny od poziomu rozwoju usług, rodzaju wyjazdu, wymagań turystów, ich zamożności. Stosunkowo wąski kiedyś produkt podstawowy, staje się dziś – w miarę wzrostu wymagań turystów – produktem coraz bogatszym, obejmującym wiele usług i atrakcji.

Produkt poszerzony stanowią elementy decydujące o jego wartości na rynku, o jego konkurencyjności i atrakcyjności. Są to elementy wzbogacające składowe produktu, takie jak: dodatkowe wycieczki, atrakcje, spektakularne wydarzenia kulturalne itp.

Należy w tym miejscu zauważyć, że wraz z rozwojem rynku turystycznego, to co kiedyś było postrzegane jako element produktu poszerzonego, wchodzi dziś niejednokrotnie w obszar produktu podstawowego. Rosnące oczekiwania turystów względem oferty sprawiają, że niektóre usługi i atrakcje nie stanowią już wartości dodanej, oczekuje się ich obecności w pakiecie podstawowym.

Zmienność potrzeb, rosnące wymagania turystów przy równoczesnym silnym rozwoju konkurencji powodują zatem konieczność stałej weryfikacji struktury produktu – i takiego jej modelowania aby skutecznie konkurowała na rynku w długim okresie czasu.

Rdzeń produktu PISA-NAREW

Z przeprowadzonych analiz wynika, że szlak wodny *PISA-NAREW* wraz z otoczeniem przyrodniczym i kulturowym to miejsce o dużym potencjale do rozwoju turystyki wodnej, aktywnej i specjalistycznej wspartej przez ofertę kulturową. Obszar objęty projektem to przede wszystkim trakt wodny umożliwiający dostanie się na Wielkie Jeziora Mazurskie. Ta funkcja będzie dla większości turystów stanowić korzyść podstawową – będzie głównym motywem podejmowania podróży szlakiem *PISA-NAREW*.

Zasoby kulturowe i przyrodnicze omawianego obszaru dają równocześnie podstawę do wykreowania atrakcyjnej oferty turystycznej dla tych, którzy chętnie łączą formy turystyki aktywnej z turystyką poznawczą. W takim ujęciu można podstawową korzyść dla turysty określić jako możliwość aktywnego wypoczynku połączonego z poznawaniem najciekawszych walorów przyrodniczych i kulturowych regionu, udostępnianych w atrakcyjnej formie i atrakcyjny sposób.

Produkt rzeczywisty

W skład produktu rzeczywistego *PISA-NAREW*, obok podstawowych elementów, umożliwiających podjęcie podróży, wchodzi niezbędne dla turysty elementy oferty i infrastruktury turystycznej związanych z uprawianiem turystyki wodnej, aktywnej, specjalistycznej i kulturowej.

Turystyka wodna, jako najważniejsza forma rozwijana na omawianym obszarze, wymaga przede wszystkim odpowiednio przygotowanej infrastruktury do obsługi kajaków, łodzi motorowych czy jachtów.

Spójna polityka gmin, obecnych i przyszłych partnerów projektu, oraz branży turystycznej (partnerów prywatnych) w zakresie rozbudowy infrastruktury – na trasie szlaku wodnego jak i wokół niego, rewitalizacja kluczowych dla rozwoju turystyki obszarów przyrodniczych i obiektów kulturowych regionu, przyczynią się do wytworzenia wizerunku miejsca o walorach atrakcyjnych dla turystów chętnie łączących różne formy spędzania czasu: aktywne, poznawcze, edukacyjne.

Produkt poszerzony

Elementem wzbogacającym podstawową ofertę szlaku *PISA-NAREW* będą wszelkiego rodzaju imprezy, wydarzenia, projekty infrastrukturalne i promocyjne, które podniosą konkurencyjność rynkową produktu.

W skład produktu poszerzonego wchodzić będą wszystkie te elementy, które dodatkowo motywują turystów do wyboru tego obszaru jako miejsca podróży. Mogą to być wszelkiego rodzaju atrakcje czasu wolnego, atrakcje o markowej renomie itp.

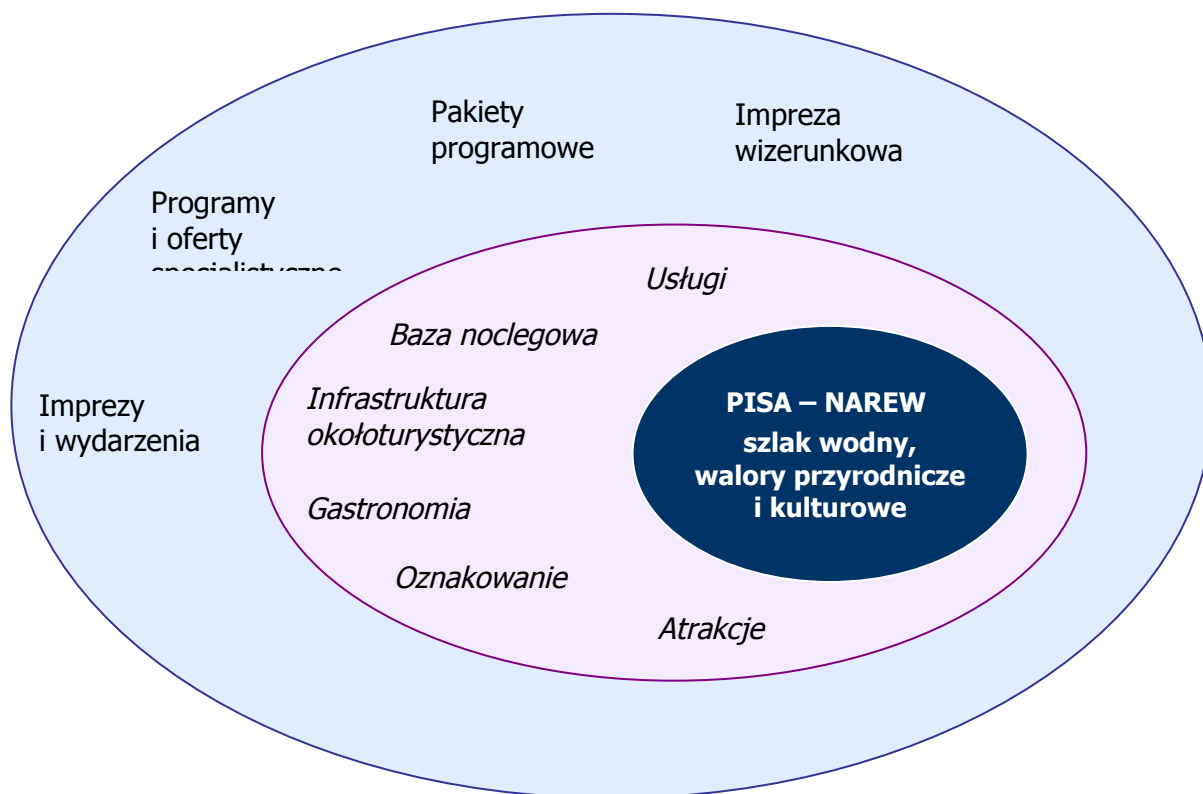
Produkt markowy

Produkt markowy *PISA-NAREW* oparty jest na atrakcjach zlokalizowanych wzdłuż szlaku wodnego oraz powiązanych z nim elementów (usług, atrakcji, infrastruktury, narzędzi). Benefitem marki jest elastyczność i otwartość, możliwość łączenia różnorodnych form spędzania czasu – swoboda podróżowania i poznawania regionu o barwnej mozaice walorów turystycznych i tożsamości kulturowej. Wyróżnikiem produktu jest:

- atrakcyjność szlaku wodnego – brama Wielkich Jezior Mazurskich;

- unikalność miejsca – styk czterech odmiennych kulturowo obszarów: Kurpie, Podlasie, Mazowsze, Mazury;
- innowacyjne rozwiązania infrastrukturalne, zarówno dla turystyki wodnej, jak i innych rozwijanych form turystyki;
- niekonwencjonalne metody poznawania kultury i przyrody regionu – „widziane z rzeki”.

Schemat 1 Składniki produktu turystycznego w ujęciu marketingowym

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

7.1. Wizja rozwoju produktu

Wizja rozwoju produktu to wyobrażenie, „projekcja” przyszłości, widziane oczami wyobraźni efekty zrealizowanych planów i zamierzeń.

W przypadku rozwoju produktu turystycznego wizja jest obrazem tego, jak chcielibyśmy, aby region wyglądał w przyszłości, jakich atrakcji dostarczał, jak był postrzegany przez turystów itp. Określenie wizji jest również ważnym elementem przy planowaniu nowych działań, podejmowaniu nowych zadań i realizowaniu nowych projektów. Mając określoną wizję, staramy się tak dopasować nasze działania, aby w efekcie osiągnąć zaplanowany obraz.

Dobra wizja daje zatem:

- Kierunek – wizja to model przyszłej rzeczywistości;
- Uruchamia motywację – model ten pojawia się najpierw w umyśle;

- Podpowiada rozwiązania – wizja, to myśl, która domaga się urzeczywistnienia.

Określenie wizji dla rozwijanego produktu turystycznego staje się zatem jednym z kluczowych elementów strategii. Dzięki temu „malujemy obraz przyszłości” a dobierając odpowiednie środki i narzędzia, przez cały czas wdrażania Strategii będziemy ten obraz „malować”.

Wizja zamyka w sobie nie tylko postulowane życzenia ale również ukierunkowuje rozwój regionu, pozycjonując go w określony sposób na mapie turystycznej.

Turystyka stanowi koło zamachowe rozwoju gospodarczego gmin skupionych wzdłuż szlaku wodnego PISA-NAREW. Poza wzrostem ekonomicznym przyczynia się do podniesienia poziomu tożsamości kulturowej regionu, a tym samym do bardziej świadomych postaw społecznych jej mieszkańców.

Szlak wodny PISA-NAREW jest szeroko kojarzony jako atrakcyjne miejsce wypoczynku aktywnego zarówno dla dzieci i młodzieży, jak i dla osób dorosłych, rodzin z dziećmi. Dobrze zagospodarowane i wyposażone zaplecze dla turystyki wodnej oraz innych form turystyki aktywnej służy zarówno amatorom, jak i specjalistom oraz spełnia wymagania turystów krajowych i zagranicznych.

Szlak wodny PISA-NAREW jest aktywnie wspierany przez coraz lepiej funkcjonującą i coraz bogatszą ofertę kulturową regionu, a przedsięwzięcia z zakresu edukacji przyrodniczej i historycznej stawiają region wśród najważniejszych ośrodków szkoleniowych dla dzieci i młodzieży w tej części kraju.

Dzięki atrakcyjnej ofercie na szlaku wodnym oraz powiązania szlaku – poprzez system tras turystycznych – z pozostałymi atrakcjami regionu, gminy położone wzdłuż szlaku skutecznie absorbują ruch turystyczny dotychczas skierowany jedynie w kierunku Wielkich Jezior Mazurskich.

7.2. Koncepcja zintegrowanego produktu turystycznego

Koncepcja zintegrowanego produktu turystycznego dla projektu *PISA-NAREW* zakłada zbudowanie atrakcyjnej oferty dla zdefiniowanych grup odbiorców opartej głównie na szlaku wodnym oraz znajdujących się w jego otoczeniu atrakcjach przyrodniczych i kulturowych.

Główną oś szlaku stanowić będzie linia rzek Pisy i Narwi i związane z nimi możliwości uprawiania wodnej turystyki aktywnej. Walory przyrodnicze otoczenia dające możliwość rozwoju innych aktywnych form turystyki (piesza, rowerowa) oraz produktów specjalistycznych (np. ornitologicznych) to kolejny obszar produktowy, który powinien być realizowany w ramach wdrażania projektu.

Rozwój produktu turystycznego oparty będzie również na walorach kulturowych regionu objętego projektem (styk trzech kultur) oraz na zabytkowych obiektach wchodzących w skład linii umocnień znanych jako Pozycja Pisa-Narew lub też Pozycja Nadgraniczna oraz miasta Nowogród, dających podstawy do rozwoju oferty z zakresu tzw. turystyki w obiektach pomilitarnych.

Koncepcja produktu zakłada wydobycie i uatrakcyjnienie **produktu głównego, którym jest szlak wodny PISA-NAREW** poprzez zaprojektowanie

odpowiedniej infrastruktury wodnej i turystycznej wzdłuż szlaku, atrakcji i usług w jego otoczeniu oraz zagospodarowanie turystyczne obszarów znajdujących się w strefach bezpośredniego oddziaływania – wskazanie na możliwość uprawiania różnorodnych form turystyki na obszarze objętym projektem. Dzięki rozwojowi zintegrowanej oferty turystycznej, szlak *PISA-NAREW* powinien stać się bardziej atrakcyjny jako docelowy kierunek turystyczny a nie funkcjonować jedynie jako trasa „którą trzeba pokonać” by dotrzeć do innego, atrakcyjnego miejsca (Wielkie Jeziora Mazurskie).

Koncepcja produktu turystycznego może być budowana przy wykorzystaniu dających się wyodrębnić stref (opartych na specyficznych wartościach, wyróżniających się w sposób szczególny od otaczających je obszarów) lub mieć charakter liniowy (rozciągające się pasmowo atrakcje pozwalają na budowanie tras turystycznych itp.). Rodzaj walorów turystycznych, dzięki którym budowany jest produkt dla niniejszego projektu, predestynuje badany obszar do rozwoju produktu liniowego opartego w głównej mierze na:

- Szlaku wodnym *PISA-NAREW* oraz uzupełniających go szlakach rowerowych, pieszych, konnych, samochodowych.
- Szlaku fortyfikacji.
- Szlaku przyrodniczym poprowadzonym wzdłuż najciekawszych obiektów i atrakcji przyrodniczych regionu.
- Szlaku kulturowym – pogranicza czterech kultur.

Główny nacisk i koncentracja działań kładziona będzie na rozwój oferty turystyki aktywnej wzdłuż szlaku wodnego Pisy i Narwi. Odpowiednia infrastruktura, oznakowane szlaki/trasy turystyczne, atrakcje dostępne dla podróżujących rzeką osób – to podstawowy obszar rozwoju.

7.3. Segmentacja

Jednym z przejawów dynamiki rynku turystycznego jest rozproszenie i coraz mocniejsza dywersyfikacja popytu turystycznego, wymagająca zróżnicowanych reakcji ze strony organizatorów i dostawców produktów turystycznych. Produkt turystyczny nie może być nastawiony na przeciętnego, anonimowego turystę, tylko na określoną grupę klientów, zgłaszających te same potrzeby, mających te same oczekiwania. Wyodrębnienie takich grup klientów docelowych możliwe jest w procesie segmentacji rynku, czyli jego podziału na względnie jednorodne grupy konsumentów, które ze względu na podobieństwo cech ujawniają podobny popyt.

Proces segmentacji jest niezbędny w sytuacji zwiększającej się liczby konsumentów, wzrostu ich dochodów, rozwoju indywidualnych preferencji oraz możliwości dokonywania wyboru. Określenie docelowych segmentów rynku pozwala na odpowiednie skonstruowanie produktu, a także wybór najbardziej efektywnych środków przekazu informacji, czyli kanałów dystrybucji oraz promocji. Dotyczy to zarówno Klientów, którzy w chwili obecnej są odbiorcami oferty, jak i tych, których warto pozyskać na etapie kształtowania i rozwoju produktu.

Drugim celem segmentacji jest pozycjonowanie produktu, czyli nadanie mu, w odbiorze klientów, pewnych specyficznych atutów, wyróżniających produkt względem konkurentów i innych segmentów. Pozycjonowanie produktu to proces polegający na zidentyfikowaniu najbardziej efektywnej pozycji produktu na rynku oraz podjęcia decyzji, jaki obraz produktu należy kształtować w świadomości klientów. Jest więc projektowaniem roli, którą produkt ma

do spełnienia na „mapie preferencji konsumenta” oraz w procesie zaspokajania jego popytu.

Należy w tym miejscu wyraźnie podkreślić związek pozycjonowania z segmentacją – jedna atrakcja turystyczna może być ciekawa dla turysty aktywnego, ale nie będzie wzbudzać zainteresowania turystów kulturowych; jeden hotel może mieć opinię dobrego dla rodzin, inny natomiast dobrego dla podróżujących służbowo.

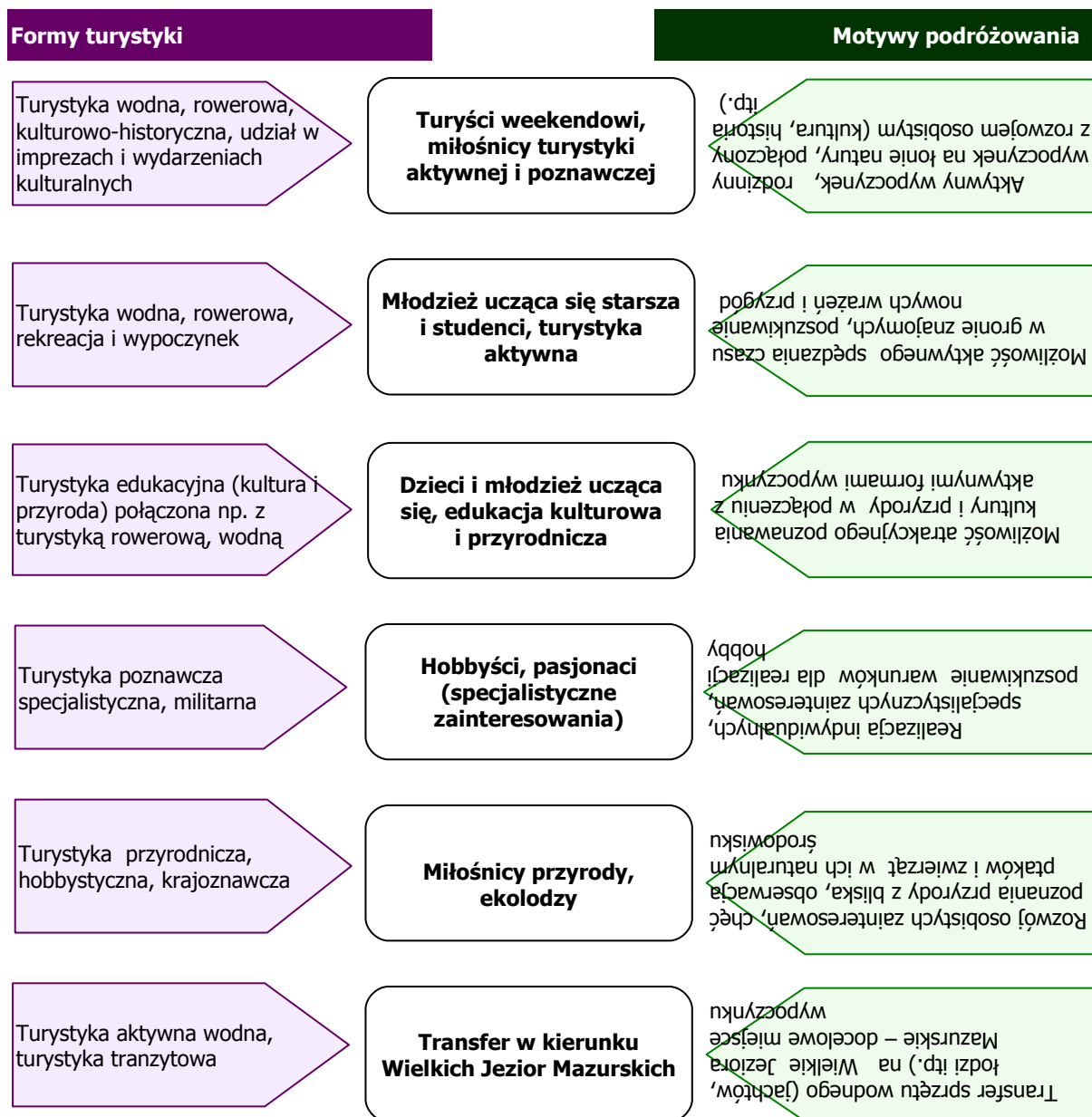
Precyzyjne określenie pozycji oferty obszaru *PISA-NAREW* możliwe będzie dopiero po przeprowadzeniu odpowiednich badań, sprawdzających postrzeganie tej oferty zarówno przez pryzmat stopnia zaspokajania potrzeb turystów, jak i na tle konkurentów.

Na obecnym etapie najważniejsze jest przeprowadzenie segmentacji rynku odbiorców oraz identyfikacja docelowych grup odbiorców. Dzięki temu możliwe będzie projektowanie takich rozwiązań produktowych i infrastrukturalnych, które najpełniej będą zaspokajać potrzeby i oczekiwania turystów.

7.3.1. Profile segmentów

W procesie identyfikacji potencjalnych odbiorców oferty turystycznej projektowanej dla szlaku *PISA-NAREW* wyodrębniono 6 jednorodnych grup. Dla każdej z nich określono najchętniej uprawiane formy turystyki oraz główne motywy podróżowania.

Schemat 2 Profile segmentów dla projektu PISA-NAREW

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Przy ustalaniu segmentów docelowych i ich hierarchii należy pamiętać, że nie jest to odzwierciedlenie aktualnego rodzaju oraz wielkości ruchu turystycznego na szlaku *PISA-NAREW*. Jest to opis pożądanego stanu, pozwalający na określenie:

- obszarów koncentracji środków finansowych (np. inwestycje w infrastrukturę spełniającą oczekiwania danej grupy klientów),
- zakresu oferty turystycznej (produkty dostosowane do zainteresowań wyodrębnionych grup odbiorców),
- najbardziej optymalnych kanałów i form komunikacji marketingowej (skuteczne dotarcie z przekazem do wybranych klientów).

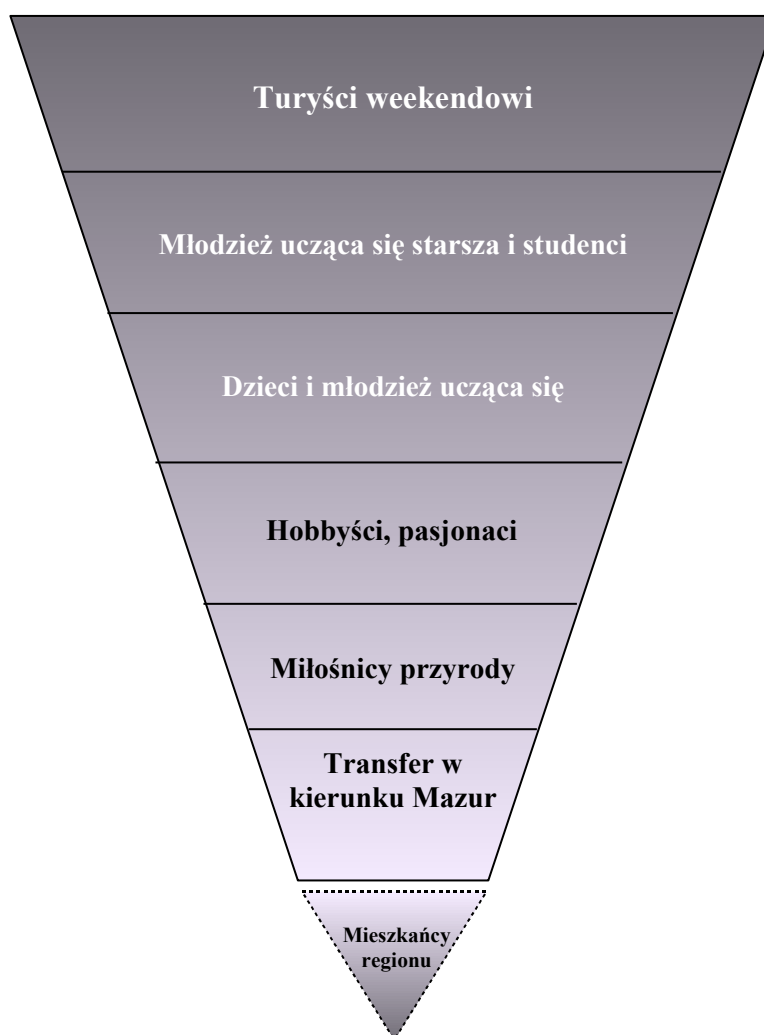
Takie podejście pokazuje, że choć dziś główny ruch turystyczny na szlaku to transfer na Wielkie Jeziora Mazurskie (turystyka wodna – tranzytowa), to działania w zakresie rozwoju oferty turystycznej będą koncentrować się na produktach atrakcyjnych dla innych grup odbiorców, o większym ekonomicznym znaczeniu dla rozwoju regionu.

7.3.2. Docelowe segmenty rynku

Odnosząc się do poczynionych powyżej spostrzeżeń i założeń, na rysunku poniżej przedstawiono te segmenty, które zdaniem autorów niniejszego opracowania, są najbardziej atrakcyjne i pożądane z racji potencjalnego zainteresowania budowanym produktem turystycznym.

Schemat 3

Docelowe segmenty rynku dla projektu PISA-NAREW

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Jako najważniejszą w rozwoju szlaku *PISA-NAREW* grupę klientów wskazano **turystów weekendowych**. W tej grupie znajdują się zarówno rodziny z dziećmi poszukujące atrakcyjnej formy aktywnego wypoczynku połączonego z poznaniem najciekawszych miejsc w regionie, jak i grupy znajomych chcących spędzić aktywnie wolny czas, w oderwaniu od codziennych obowiązków, poszukujący nowych wyzwań, ekstremalnych doświadczeń itp.

Najważniejszą cechą tej grupy jest zainteresowanie aktywnym wypoczynkiem, spędzaniem czasu wolnego na świeżym powietrzu, jeżdżąc na rowerze, nartach czy konno, uprawiając sporty wodne, a turystyka aktywna jest dziś jedną z najprężniej rozwijających się form turystyki.

Zmieniające się preferencje turystów, odchodzenie od biernych form wypoczynku a coraz większe zainteresowanie wszelkimi ofertami, dającymi możliwość aktywnego w nich uczestnictwa (zarówno oferty kulturowe, jak i rekreacja czy sport) to najważniejsze dziś wskazania dla organizatorów turystyki. Jest to równocześnie szansa dla regionów, które dotychczas pełniły marginalną rolę w zakresie budowania atrakcyjnych ofert turystycznych. Nadmorska plaża czy dobrze przygotowane szlaki górskie nie są już dziś elementem decydującym o wyborze danego miejsca jako celu podróży.

Coraz większym zainteresowaniem cieszą się miejsca dotychczas „nie odkryte”, na swój sposób „dzikie”, nie zdominowane przez turystów. Jest to doskonały moment dla turystycznego zagospodarowania szlaku *PISA-NAREW* i wykreowania go jako szlaku dla ludzi młodych, aktywnych, poszukujących nowych wyzwań i doświadczeń – nie tylko podczas wakacji, ale również w trakcie całego roku (głównie weekendów).

Kolejna, ważna grupa turystów **to studenci, młodzież szkolna i dzieci**. To z jednej strony aktywni odbiorcy nowych, ciekawych ofert turystycznych z drugiej strony osoby podróżujące przez cały rok. Podróże te mają charakter samodzielnie organizowanych wypraw w ciekawe miejsca, z ofertą dostosowaną – zarówno finansowo jak i pod względem zaplecza – do oczekiwań młodych ludzi (studenci, starsza młodzież), lub też wycieczek szkolnych (w tym zielone i białe szkoły), gdzie główny nacisk kładziony jest na walory edukacyjne i poznawcze. Decyzje zapadają najczęściej w gronie nauczycieli i rodziców, którzy poszukują atrakcyjnych miejsc na zorganizowanie lekcji w terenie, czy to z zakresu historii i kultury, czy to z zakresu przyrody, ekologii.

Szlak *PISA-NAREW*, z walorami zarówno przyrodniczymi jak i kulturowymi jest dobrym miejscem do organizowania pobytów dla tych właśnie grup odbiorców.

Mniejszą, choć nie bez znaczenia dla rozwoju oferty turystycznej, rolę odgrywać będą osoby zaliczane do **grupy pasjonatów, hobbystów**. Są to najczęściej osoby, które podróżują w grupie o takich samych zainteresowaniach, funkcjonujące według pewnej kultury tej grupy. Dla nich elementem najważniejszym jest to, co bezpośrednio pozwala na realizację pasji i zainteresowań a inne elementy z oferty turystycznej pełnią jedynie rolę wspierającą. Jak wynika z analizy walorów przyrodniczych i kulturowych omawianego obszaru, istnieje możliwość stworzenia atrakcyjnej oferty dla turystów szczególnie zainteresowanych przyrodą oraz zabytkami o charakterze militarnym. Przykładem na to, że produkty turystyczne oparte na bardzo specyficznych zasobach mogących skutecznie rozwiązać się i znajdować nabywców, może być dynamiczny rozwój turystyki wykorzystującej dziedzictwo przemysłowe. Patrząc na rozwój oferty kolei wąskotorowych łatwo zauważyć, że to, co kiedyś mogło przyciągać jedynie pasjonatów, miłośników „wąskich torów”, dziś skutecznie wpisuje się w krajobraz atrakcji kulturowych. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że rozwój ofert turystycznych o wysokim stopniu „specjalizacji” niejednokrotnie przyciąga turystów spoza granic kraju – realizując swoje zainteresowania hobbysci i pasjonaci gotowi są podróżować nawet w odległe miejsca, wydając na ten cel więcej niż przeciętni turyści.

Ostatnia grupa wskazana wśród potencjalnych odbiorców oferty budowanej na szlaku *PISA-NAREW* to turyści, których najłatwiej określić jako **tranzytowych**. Szlak Pisy i Narwi nie jest dla nich docelowym miejscem pobytu, a jedynie

znajduje się na „trasie”, nie można go ominąć, jeśli chce się dostać na Wielkie Jeziora Mazurskie. Należy założyć, że ta grupa będzie się pojawiać na szlaku wodnym niezależnie od oferowanego produktu turystycznego. Ważne jest jednak to, aby przygotowane propozycje produktowe były na tyle atrakcyjne, by turyści ci zechcieli zrobić choć krótką przerwę w podróży, zatrzymali się i skorzystali z lokalnej gastronomii, zwiedzili najciekawsze miejsca.

Mówiąc o ruchu turystycznym na szlaku *PISA-NAREW* nie można zapominać o podróżach mieszkańców tego regionu. Ciekawe oferty weekendowe, dobrze rozwinięta baza dla turystyki aktywnej będą odgrywały również ważną rolę w aktywnym udziale lokalnej społeczności w życiu turystycznym regionu. Niejednokrotnie to mieszkańcy są pierwszymi odbiorcami nowej oferty, to oni później przekazują informację o swoim regionie znajomym, rodzinie itp. Nie można zatem zapominać o nich przy myśleniu o rozwoju turystyki w regionie.

7.4. Produkt główny

7.4.1. Idea i założenia

Rozwój produktu turystycznego *PISA-NAREW* to przede wszystkim rozwój oferty opartej na najważniejszych walorach regionu – szlak dwóch rzek. Jak wynika z przeprowadzonych analiz oraz oceny potencjału turystycznego regionu, rzeki te mają szansę stać się jednym z głównych motorów warunkujących rozwój regionu w zakresie turystyki.

Rola rzek w rozwoju turystycznym znajduje również swoje odzwierciedlenie w nazwie projektu, która ma się stać docelowo nazwą marketingową produktu turystycznego.

Obecnie tworzenie szlaków turystycznych kojarzone jest zazwyczaj z wytyczoną trasą, oznakowaną za pomocą barwnych pasków na drzewach, dzięki którym turysta może poruszać się po szlaku. Czy to szlaki rowerowe, piesze czy samochodowe, znakowanie tras ma jedynie ułatwiać podróżnemu przemieszczanie się po regionie. Przy takim podejściu pojecie „szlak” ma jedynie znaczenie kierunkowe, orientacyjne, gwarantujące turyście, że jeśli podąży oznaczoną trasą, na pewno dotrze do wyznaczonego celu. Niewiele ma to jednak wspólnego z ideą markowego produktu turystycznego, szlak w takim podstawowym ujęciu nie niesie ze sobą żadnego przekazu emocjonalnego, nie odwołuje się do atrakcji regionu, a tym samym nie wpływa na wizerunek miejsca.

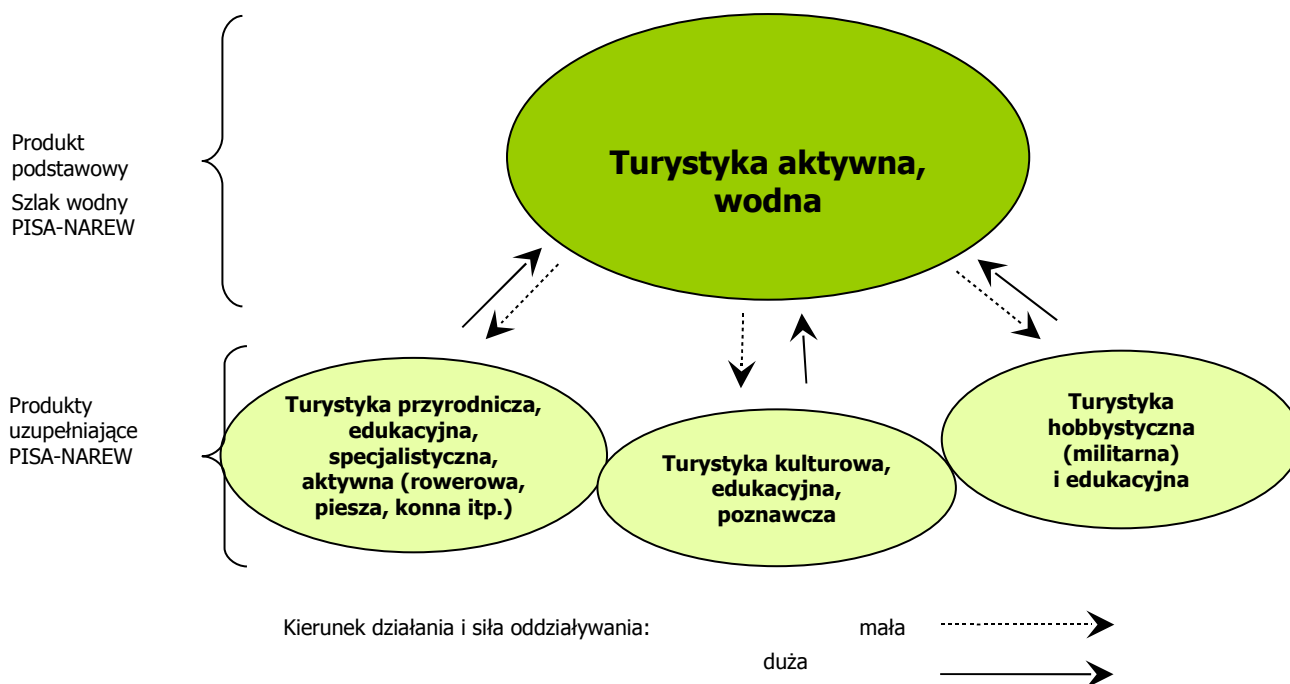
Planując rozwój szlaku wodnego *PISA-NAREW* nie będziemy zatem myśleć w kategoriach znakowania trasy (co w przypadku szlaków prowadzonych po rzekach jest najmniej istotnym elementem). Celem niniejszego opracowania jest wykreowanie szlaku jako atrakcji, z ciekawymi miejscami na trasie, z dobrze przygotowaną infrastrukturą, dającego możliwość poznania regionu

Organizacja i oferta na szlaku mają skłaniać turystów do przepłynięcia Narwią i Pisą nie tylko dlatego, że jest to trasa „dokądś”, ale dlatego że może ona dostarczyć niezapomnianych wrażeń. Turysta korzystając z oferty szlaku będzie nie tylko mógł aktywnie spędzić czas na wodzie, ale przesiadając się na rower czy konia dotrzeć do miejsc o bogatej historii i tradycji czy „sięgnąć” do zasobów przyrodniczych regionu.

Budowa głównego produktu turystycznego zakłada zatem skupienie się na następujących elementach:

- rozwój infrastruktury podstawowej dla turystyki wodnej,
- rozwój bazy noclegowej i gastronomicznej,
- zagospodarowanie i rozwój atrakcji w najbliższym otoczeniu szlaku,
- połączenie szlaku wodnego z innymi atrakcjami regionu przez sieć szlaków pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych,
- organizacja zaplecza dla uprawiania form turystyki aktywnej, edukacyjnej itp. (wypożyczalnie, transport, obsługa przewodnicka itd.),
- koordynacja działań organizacyjnych i promocyjnych na szlaku.

Schemat 4   *Koncepcja produktu PISA-NAREW*

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Na powyższym rysunku pokazano zależność produktu głównego i produktów uzupełniających. Należy zaznaczyć, że projektowana oferta uzupełniająca ma być elementem wspierającym produkt główny (kierunek oddziaływania o dużej sile). Z drugiej strony oferta przygotowana na szlaku wodnym będzie w pewnym stopniu podnosić atrakcyjność produktów uzupełniających, ale siła oddziaływania będzie w tym przypadku dużo niższa. Takie podejście w sposób jednoznaczny określa miejsce koncentracji środków finansowych, zasobów ludzkich oraz wysiłków organizacyjnych – szlak wodny rzek Pisy i Narwi.

7.4.2. Koncepcja funkcjonowania szlaku

Ideą szlaku wodnego *PISA-NAREW* jest zasada przemieszczania się turysty od punktu A do punktu B poprzez wiele atrakcyjnych, pośrednich punktów na trasie. Punktami startowymi i docelowymi powinny być miejsca (miejscowości) dysponujące odpowiednio przygotowaną, dostosowaną do potrzeb podróżujących bazą turystyczną. W ujęciu konstrukcji produktu nie jest wymagane, aby początek i koniec trasy znajdował się w miejscach „fizycznie” zlokalizowanych na początku i końcu rzek w obszarze objętym projektem. Co więcej, należy dążyć do sytuacji, kiedy to turyści przebywający w regionie,

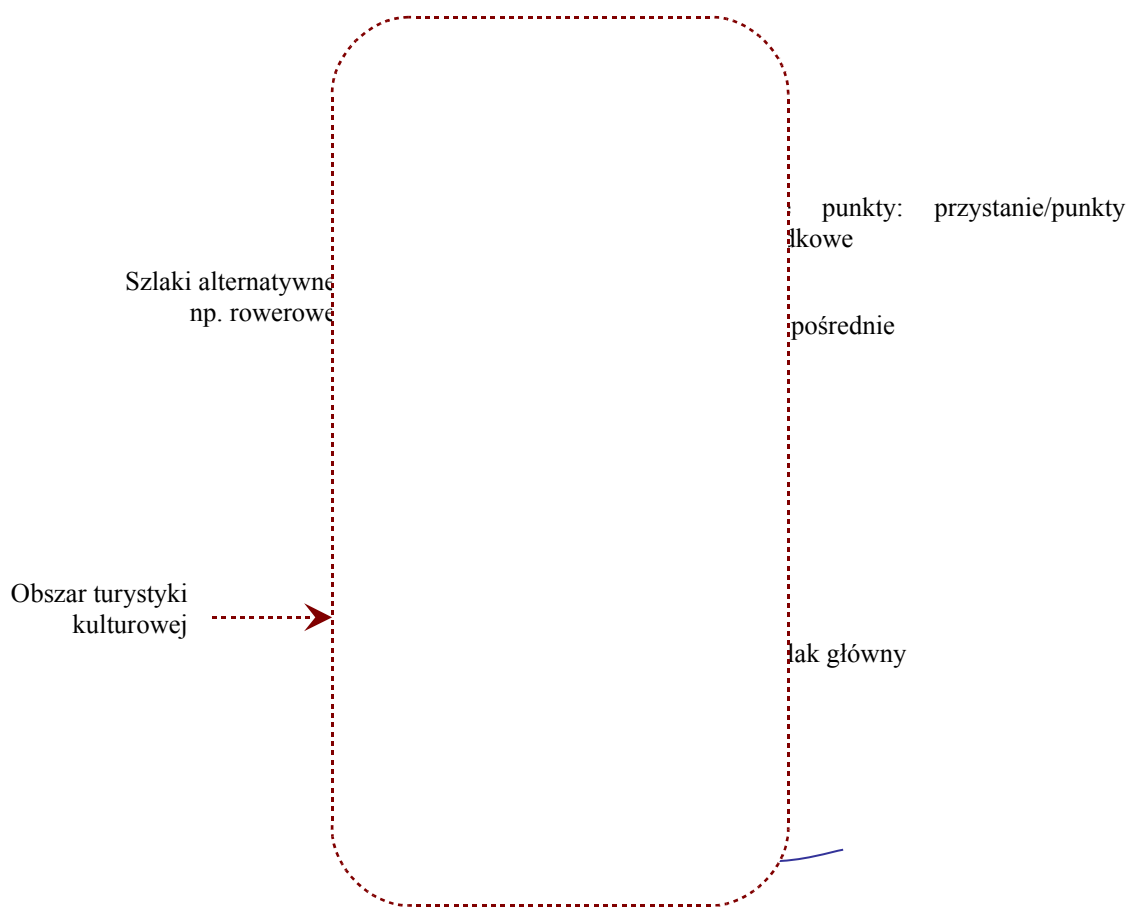
w różnych jego częściach, będą zainteresowanymi ofertą szlaku wodnego, będą trafiać do różnych punktów zlokalizowanych na jego trasie i korzystać z oferty turystyki aktywnej wodnej.

Punktami pośrednimi na szlaku będą przede wszystkim wyznaczone miejsca lokalizacji portów i przystani wodnych – blisko 25 punktów przystankowych. Ich umiejscowienie wynika z jednej strony z atrakcyjności turystycznej otoczenia (dostęp do atrakcji turystycznych), jak również możliwości rozbudowy istniejącej lub przygotowania nowej infrastruktury niezbędnej z punktu widzenia obsługi ruchu turystycznego.

Pomiędzy tymi punktami turysta będzie poruszał się szlakiem wodnym, choć alternatywne szlaki rowerowe czy piesze będą pozwalać na czasową „zamianę” środka transportu, a tym samym dotarcie do atrakcji dalej odsuniętych od głównej linii szlaku. Należy zatem zaplanować utworzenie punktów węzłowo-przesiadkowych, gdzie turysta będzie mógł zmienić kajak czy łódź na rower, a tym samym skorzystać z innych szlaków poprzez system dróg łącznikowych prowadzących do atrakcji przyrodniczych, kulturowych czy militarnych regionu.

Schemat 5

Schemat funkcjonowania produktu głównego

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Główne cechy koncepcji szlaku oraz elementy wpływające na charakter i konkurencyjność produktu *PISA-NAREW* to:

- Szlak wiodący ma charakter przyrodniczo-krajoznawczy, przeznaczony jest dla turystyki wodnej, w szczególności przeznaczonej dla pływających: kajakami, łodziami motorowymi.

- Szlaki alternatywne (problem poruszony w części produktów uzupełniających) ma charakter przyrodniczo-historyczno-krajoznawczy i przeznaczone dla turystów rowerowych, pieszych i in.
- Punkty węzłowo-przesiadkowe pozwalające na łatwy przejazd ze szlaku głównego do szlaków alternatywnych, a także dojazd do atrakcji oddalonych od szlaku i/lub zmianę formy podróżowania (tzw. przesiadki). W punktach tych zapewnione będzie odpowiednie zaplecze usługowe oraz kulturalne, zwiększające atrakcyjność kilkudniowego podróżowania na szlaku.
- Tworzenie dróg łącznikowych – odcinki scalające obydwie szlaki oraz prowadzące do atrakcji położonych poza.
- Wspólne elementy systemu wpływające na jego spójność – wortal turystyczny *PISA-NAREW*, system wizualizacji (tablice informacyjne, tablice wielkoformatowe, mapy, foldery, rozety, tabliczki), logo przewodnie systemu.
- Umożliwiający korzystanie z niego dla różnych modeli podróżowania i wypoczynku (aktywno-kulturowy, aktywno-pobytowy, aktywno-edukacyjny, grupowy, indywidualny itp.).
- Baza turystyczna dla turystyki aktywnej, np. Eko-schroniska, Zielone Galerie, pola biwakowe, leśniczówki (mająca udogodnienia, zniżki, w zamian logo programu, promocja).
- Obudowa szlaku infrastrukturą turystyczną - stacje wodne, stacje rowerowe, gniazda obserwacyjne itp.
- Usługi specjalistyczne wokół szlaku, zintegrowane z ofertami, (przewozowe, transportowe, przewodnickie, edukacyjne).
- Eksponowanie atrakcji na szlakach, punkty/wieże widokowe, ścieżki edukacyjne, tablice informacyjne, oznaczenia, mapki atrakcji.
- Określenie całosezonowych możliwości korzystania ze szlaków – rozwiązania przedłużające sezon turystyczny, np. imprezy sezonowe, programy lojalnościowe, zniżki sezonowe.
- Zaprojektowanie nowych szlaków i ścieżek, scalających już istniejące lub wykorzystujące walory do tej pory nieeksploatowane w sposób dostateczny.

Zintegrowany system wypożyczalni sprzętu wodnego i rowerowego

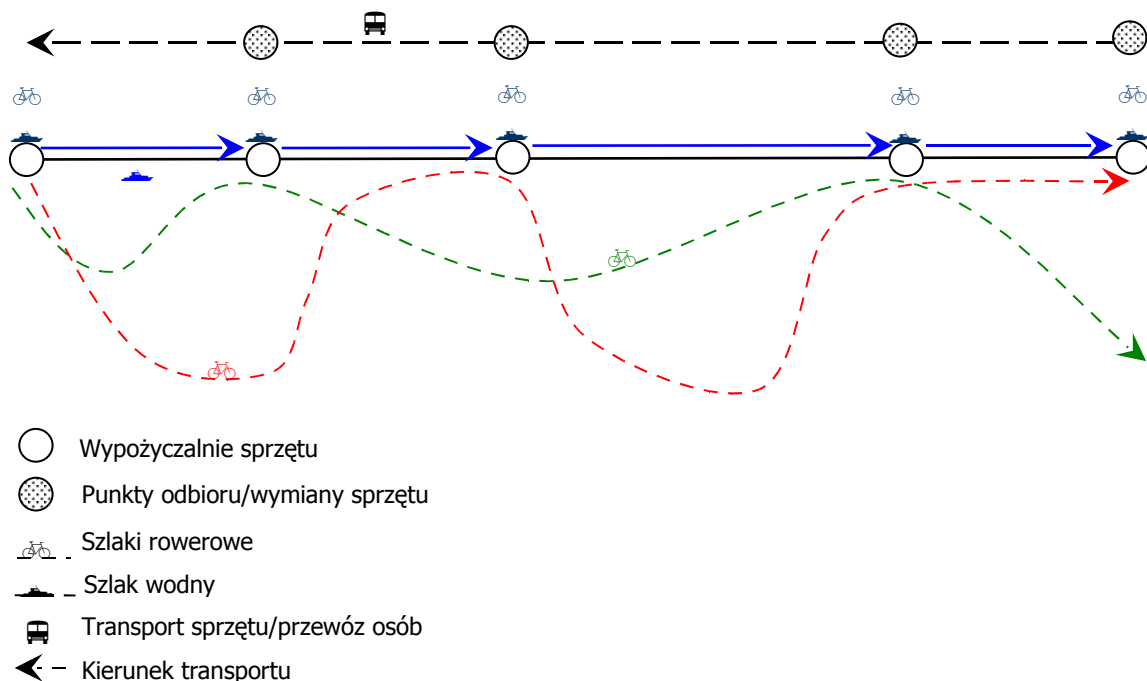
Dążąc do tego, aby z oferty przygotowanej na szlaku wodnym *PISA-NAREW* korzystali nie tylko turyści podróżujący w kierunku Wielkich Jezior Mazurskich, ale przede wszystkim osoby chcące spędzić ciekawie czas np. w trakcie spływu kajakowego połączonego z poznawaniem kultury i przyrody regionu, przez który podróżują, należy dobrze przygotować zaplecze techniczne. W szczególności dotyczy to dostępu do sprzętu pływającego (kajaków, łodzi, motorówek itp.) i rowerów.

Organizacja systemu wypożyczalni wraz z obsługą (transportem) sprzętu w istotny sposób wpływać będzie na dostępność szlaku wodnego dla przeciętnego turysty przybywającego do regionu. Wpływ na to mieć będą również przygotowane, powiązane z produktem głównym szlaki rowerowe. Już nie tylko zagorzali wodniacy, miłośnicy turystyki wodnej, ale również osoby, które wcześniej nie miały okazji „podróżować” wodą, będą mogły na Pisie i Narwi spróbować swoich sił.

Zintegrowany system wypożyczalni sprzętu wodnego i rowerów będzie miał za zadanie dostarczyć turystom w wyznaczonych miejscach sprzęt, zapewnić jego

odbiór lub wymianę (np. kajaki na rowery) na trasie podróży oraz zapewnić transport powrotny turystom, którzy pokonali trasę szlaku wodnego PISA-NAREW.

Schemat 6 Przykładowy system funkcjonowania wypożyczalni sprzętu turystycznego przedstawia poniższy diagram.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

7.4.3. Charakterystyka niezbędnych inwestycji na szlaku Pisa Narew

Szlak wodny Pisa Narew będzie wiodącym produktem turystycznym na obszarze objętym Strategią. Docelowo stanie się turystycznym ciągiem komunikacyjnym z rozwiniętymi różnymi formami transportu.

Strategia zakłada powstanie sieci obiektów infrastruktury wodnej. Będą one miały zróżnicowaną infrastrukturę i rolę w obsłudze turystów.

Obiekty, planowane na szlaku będą spełniały rolę węzłów komunikacyjnych dla różnych form turystyki, punktów informacji oraz zaplecza socjalnego i usługowego dla całego obszaru. Miejsca te mają za zadanie koncentrować ruch turystyczny i dystrybuować go głębiej regionu, stając się punktami węzłowymi, w których będą koncentrować się szlaki komunikacji wodnej i lądowej, oraz aktywność wszystkich produktów prezentowanych w strategii. Obiekty na szlaku wodnym staną się ośrodkami informacyjno-promocyjno-rekreacyjnymi. Dodatkowo miejsca te mają być tzw. punktami węzłowo-przesiadkowymi na szlaku. Z miejsc tych będzie można przedostać się drogami łącznikowymi na szlaki alternatywne oraz zmienić środek transportu (rower, samochód, kajak).

Uwarunkowania lokalizacyjne

W toku przygotowania Strategii, wskazane zostały potencjalne miejsca i konkretne lokalizacje, na których zlokalizowane zostaną obiekty infrastruktury

wodnej na szlaku. Uwarunkowania lokalizacyjne wskazanych terenów wynikają przede wszystkim z planów zagospodarowania przestrzennego, lokalizacji i wielkości terenów przeznaczonych pod realizację strategii, które należą do gmin lub innych instytucji, i zostały wstępnie wskazane jako miejsc a potencjalnych inwestycji. Stanowią one podstawowy (obok uwarunkowań finansowych i operacyjnych, jakie zostały określone na etapie przygotowywania biznes planów) wyznacznik dla niniejszej koncepcji i przyszłych szczegółowych projektów technicznych. Do najważniejszych uwarunkowań lokalizacyjnych zaliczono:

1. **Ograniczenia terenowe, lądowe** – limitujące obszar przeznaczony pod zabudowę infrastruktury obsługującej planowany przystanek i punkty postojowe. Jest to związane z wielkością i położeniem poszczególnych gruntów, wpływem ograniczeń ekologicznych związanych z otrzymaniem pozwoleń na budowę. Czynniki te zostały uwzględnione przy planowaniu funkcji każdego z terenów.
2. **Ograniczenia terenowe, wodne** – limitujące obszar wody, który może być zajęty przez przyszły port. Głównym problemem w tym zakresie jest stosunkowo niewielka szerokość rzeki Pisy. Na budowę części wodnej obiektów, szczególnie leżących w nurcie rzeki trzeba będzie uzyskać pozwolenie wodno-prawne uwzględniające interesy wszystkich stron biorących udział w postępowaniu administracyjnym. Ze względu na niewielką szerokość i przebiegający szlak żeglowny, pomosty należy tak zaprojektować, aby zgodzili się na nie inni użytkownicy (w tym administracja wodna). Kolejnym, bardzo ważnym ograniczeniem, są zmienne i niskie stany wód szczególnie na Pisie, ale również na Narwi. Z tego względu konieczne będzie z jednej strony planowanie działań związanych z podniesieniem stanu wód dla całego szlaku (stopień wodny na Psie). Z drugiej zaś strony zastosowanie technologii do budowy pomostów, która umożliwi wykorzystanie infrastruktury przy wahaniach stanu wód. Rekomenduje się wykorzystanie pomostów pływających. Jednym z najlepszych rozwiązań będzie zastosowanie betonowych pomostów pływających, z uwagi na ich trwałość i bezpieczeństwo użytkowania. Jednak o doborze konkretnego rozwiązania powinien decydować biznes plan, konkretnej lokalizacji, parametry techniczne, finansowe oraz funkcje, jakie będzie spełniał obiekt.
3. **Ograniczenia społeczne** – polegające na mogącym wystąpić braku zgody lub na niechęci części mieszkańców do realizacji inwestycji na terenach pełniących przez wiele lat zupełnie inną funkcję. Obawa ludności przed niepożądanymi skutkami budowy i eksploatacji portu, takimi jak: hałas, zanieczyszczenie i zatłoczenie terenu, itp. Innym ograniczeniem mogącym wystąpić jest aktywizacja organizacji ekologicznych, których działalność może spowodować znaczne opóźnienie w realizacji projektu. Jest to szczególnie ważne na terenach, na których do tej pory nie występował ruch turystyczny, bądź był on niewielki. Dlatego działania związane z inwestycjami należy poprzedzić akcją informacyjną ze strony gminy oraz stworzyć warunki do wykorzystania szansy, jaką będzie wdrożenie Strategii szerokiej grupie podmiotów gospodarczych i mieszkańców. Jest to zadanie dla poszczególnych gmin, które będą realizować inwestycje.

Funkcje przystani i miejsc postojowych

Planowany szlak wodny poprzez swoje uwarunkowania lokalizacyjne oraz specyfikę uprawiania turystyki wodnej wymaga zróżnicowania infrastruktury i oferty w poszczególnych obiektach. Obiekty infrastruktury wodnej ze względu na pełnione funkcje zostały podzielone na trzy kategorie.

Tabela 46 Podział i funkcje przystani wodnych na szlaku PISA-NAREW

Rodzaj obiektu	Funkcja
Przystanie I stopnia	Centra obsługi turysty, węzły komunikacyjne (np. zmiana środka lokomocji), centra informacji, punkty węzłowo-przesiadkowe. Miejsca noclegowe oraz dostęp do punktów handlowych i usługowych, wypożyczalni sprzętu, zaplecza technicznego.
Przystanie II stopnia	Punkty obsługi turystów, funkcja rekreacyjna
Punkty postojowe	Umożliwienie postoju w miejscach atrakcyjnych turystycznie lub umożliwienie odpoczynku, biwaku, wodne parkingi dla jednostek pływających

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Poniżej zaprezentowane zostały wytyczne dotyczące lokalizacji.

Rekomendacje i wytyczne dla przystani I i II stopnia:

- rozplanowane na szlaku w odpowiednich odległościach od siebie (ok. 5-10 km),
- usytuowane w miejscach o podstawowych zasobach turystycznych lub w niedużej odległości od nich,
- usytuowane w miejscach o podstawowym zagospodarowaniu turystycznym lub miejscach, gdzie powinna taka infrastruktura powstać w pierwszej kolejności,
- położone w miejscach przecięcia szlaków – wodnych i/lub lądowych,
- usytuowane w miejscach ciężenia turystycznego na obszarze strategii, w miejscach skąd najprościej jest dostać się do atrakcji, które leżą w pewnej odległości od osi szlaku,
- odpowiednio oznakowane, zgodnie z założeniami Strategii,
- posiadające ofertę informacyjną o pobliskich szlakach i atrakcjach (w ramach produktów uzupełniających)

Rekomendacje i wytyczne dla punktów postojowych:

- rozplanowane na szlaku w miejscach atrakcyjnych turystycznie, przy punktach widokowych, umożliwiające dostęp do ww. miejsc od strony wody,
- usytuowane w miejscach, w których nie zostaną z przyczyn technicznych wybudowane przystanie, a umożliwi to uzupełnienie infrastruktury, o miejsca odpoczynku podczas spływów lub rejsów,
- odpowiednio oznakowane zgodnie z założeniami Strategii,
- zawierające informację o pobliskich szlakach.

Rekomenduje się utworzenie przystani I stopnia, które będą pełnić funkcje centrów obsługi turystów, dodatkowo infrastruktura szlaku wodnego PISA-Narew będzie uzupełniona o mniejsze obiekty, nazwane na potrzeby opracowania przystaniami II stopnia, które będą spełniać rolę punktów obsługi turystów oraz punkty postojowe. Poniżej zaprezentowano zakres działania poszczególnych form infrastruktury, proponowanie pojemności oraz lokalizację.

Funkcje, jakie powinny spełniać poszczególne kategorie obiektów, zostały dobrane pod kątem potrzeb i oczekiwań turystów oraz w taki sposób, aby poza funkcją informacyjno-usługową spełniały również funkcję promocyjno-wizerunkową dla regionu.

• **Przystanie I stopnia – funkcja informacyjno-usługowo-rekreacyjna.**

Położone w strategicznych turystycznie miejscach na szlaku wodnym *PISA-NAREW*, powiązanych z drogami lokalnymi oraz szlakami turystycznymi o znaczeniu regionalnym, wyposażone w:

- informację turystyczną,
- stanowiska postojowe (parking dla samochodów, rowerów, kajaków i innych jednostek pływających), docelowo strzeżone,
- urządzenia rekreacyjno-wypoczynkowe (zadaszone miejsca do odpoczynku, wydzielone miejsca na ogniska, parki zabaw dla dzieci, minizoo, tereny do organizacji imprez masowych itp.),
- urządzenia sanitarne,
- oświetlenie,
- wypożyczalnie sprzętu turystycznego (rowery, kajaki itp.),
- obiekty gastronomiczno-handlowe,
- docelowo obiekty noclegowe (ew. dostęp do obiektów noclegowych w pobliżu przystani),
- a także w zależności od potrzeb biura turystyczne, biura ubezpieczeniowe.

• **Przystanie II stopnia – funkcja informacyjno-usługowa.** Ze względu na mniejsze możliwości niż w centrach realizacja infrastruktury obsługi turystyki w punktach następować będzie w zależności od lokalnych uwarunkowań i potrzeb. Punkt powinien być wyposażony zatem w:

- informację turystyczną,
- stanowiska postojowe (parking dla samochodów, rowerów, kajaków i innych jednostek pływających),
- urządzenia rekreacyjno-wypoczynkowe,
- urządzenia sanitarne,
- oświetlenie,
- docelowo obiekty gastronomiczno-handlowe.

• **Punkty postojowe – funkcja postojową.** Ze względu na zlokalizowanie na terenie punktów postojowych wyłącznie podstawowej infrastruktury będą one umożliwiały dostęp do punktów widokowych, spełniały rolę miejsc krótkiego odpoczynku pomiędzy kolejnymi etapami żeglugi, miejsca wypoczynku. Ponadto przewiduje się, że część z nich umożliwiać będzie zakończenie lub rozpoczęcie spływu tzn. slipowanie kajaków i niewielkich łodzi wiosłowych oraz załadunek jednostek pływających na samochody.

- pomosty lub przygotowane nabrzeże do bezpiecznego cumowania kajaków i innych łodzi,
- wyznaczone miejsca do rekreacji i wypoczynku,
- podstawowe elementy małej architektury (deszczochrony, ławki, kosze na śmieci),
- docelowo toalety przenośne,
- podstawowe elementy informacji turystycznej,

- opcjonalnie w miejscach z dostępem dla ruchu kołowego niewielkie parkingi dla samochodów.

Parametry użytkowe przystani I i II stopnia.

1. **Ilość jachtów i łodzi turystycznych.** Pomosty powinny pomieścić minimum 30 – 50 łodzi – przystanie I stopnia i minimum 15 – 20 łodzi – przystanie II stopnia.
2. **Pojemność infrastruktury lądowej.** Infrastruktura obejmująca bosmanat, sanitariaty, kuchnię, sklep, gastronomię, powinna umożliwiać pobyt minimum 300 – 400 osób – przystań I stopnia i minimum 150 – 200 osób – przystań II stopnia oraz małą architekturę. Koncepcje architektoniczne powinny przewidywać, spójną wizję wszystkich obiektów i uwzględniać dużą elastyczność w wykorzystaniu terenu (w tym obsługę dużych imprez sportowych i artystycznych). Wielkość lokali gastronomicznych i sanitariatów należy zaprojektować zgodnie ze współczynnikami pojemności użytkowej przewidzianymi dla portów jachtowych i obiektów turystycznych. W projektach należy też uwzględnić możliwość budowy obiektów noclegowych mogących przyjąć grupy zorganizowane tj. ok. 50 osób.
3. **Wypożyczalnia sprzętu wodnego.** Należy przewidzieć lokalizacje wypożyczalni sprzętu wodnego docelowo w przystaniach I i II stopnia. Ilość i rodzaj sprzętu powinna uwzględniać możliwość obsługi grup zorganizowanych i różnego typu form turystyki. Docelowo w ofercie wypożyczalni powinny znaleźć się niewielkie łodzie motorowe. Przystanie I stopnia powinny oferować czarter specjalnego typu barek turystycznych i łodzi motorowych.
4. **Parking dla samochodów i przyczep.** Przystanie powinny mieć parkingi dla turystów lądowych. Przystanie I stopnia powinny mieć możliwość wydzielienia parkingu dla samochodów i przyczep podłodziowych (dla ok. 10 samochodów i przyczep w sezonie letnim).
5. **Rampa do wodowania (slip).** Przystanie I i II stopnia powinny być wyposażone w urządzenia do wodowania jachtów.

Parametry użytkowe punktów postojowych.

1. **Ilość jachtów i łodzi turystycznych.** Pomosty powinny pomieścić ok. 5 – 10 jednostek pływających w tym umożliwić cumowanie kajaków.
2. **Pojemność infrastruktury lądowej.** Infrastruktura obejmująca m.in. małą architekturę, wiatę, deszczochrony, ławki oraz w miarę możliwości toalety przenośne powinna umożliwiać pobyt minimum 20 – 30 osób. Koncepcje architektoniczne powinny przewidywać, spójną wizję wszystkich obiektów i uwzględniać wykorzystanie dużą elastyczność w wykorzystaniu terenu (w tym organizację niewielkich imprez turystycznych).
3. **Parking dla samochodów i przyczep.** W miejscach gdzie możliwe będzie dotarcie od strony lądu należy uwzględnić niewielki parking na ok. 10 – 15 samochodów.

Lokalizacja miejsc obsługi turysty

W ramach prac audytowych, spotkań terenowych i dyskusji z władzami lokalnymi wytypowano 24 lokalizacje, które będą stanowiły elementy sieci infrastruktury wodnej. Podziału na typy miejsc obsługi turysty dokonano uwzględniając usytuowanie wskazanych przez gminy terenów oraz ich atrakcyjności turystycznej oraz potrzeb związanych z realizacją produktów turystycznych. Ponadto decyzje o klasyfikacji obiektów są związane z połączeniem ich z drogami lokalnymi oraz szlakami turystycznymi o znaczeniu regionalnym i lokalnym. W związku z powyższymi wskazaniami

rozlokowanie poszczególnych obiektów będzie wyglądało jak zaprezentowano poniżej. W przedstawionej poniżej tabeli zaprezentowano 24 lokalizacje na terenie całego szlaku (z uwzględnieniem jednej propozycji na terenie gminy Miastkowo, która nie jest uczestnikiem projektu). W tabeli określono lokalizację (gminę i krótka charakterystykę położenia), formę prawną właściciela, opis otoczenia, wskazania podstawowych ograniczeń terenowych i społecznych, rolę przypisywaną w projekcie, rozumianą jako jedną z trzech kategorii obiektów wodnych oraz wstępne wskazówki dotyczące planowanej infrastruktury.

Tabela 47 Lista planowanych inwestycji na szlaku wodnym PISA-NAREW.

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
1.	Baza MOS	Gmina Pisz Własność Powiatu, w zarządzaniu MOS	Początek biegu rzeki Pisy, styk z jeziorem Roś. Tereny Międzyszkolnego Ośrodka Sportowego. Usytuowane na lewym brzegu Pisy w pobliżu hotelu Roś.	W pobliżu znajdują się ośrodki prywatne usytuowane nad jeziorem Roś. Przy CAMP-PISZ: - baza noclegowa, - plaża miejska dzierżawiona przez firmę CAMP-PISZ, - sprzęt pływający, wypożyczalnia, - tawerna, - parking rowerów, - hangar remontowy. Hotel Roś: - baza noclegowa, - keja, - wypożyczalnia sprzętu pływającego, - slip łodzi.	Wąska działka, uniemożliwiająca budowę rozbudowanej infrastruktury. Funkcja obiektu (sporty wodne) będzie ograniczała możliwość wykorzystania na cele turystyczne.	Hangary, pomosty. Infrastruktura w nie najlepszym stanie technicznym, brak typowej infrastruktury socjalnej, która mogłaby być wykorzystywana przez turystów.	Przystań II stopnia	Pomosty do cumowania i zaplecze techniczne, docelowo podstawowa infrastruktura socjalna.
2.	Plac Zamkowy	Gmina Pisz Własność Gminy	Prawy brzeg Pisy pomiędzy mostem kolejowym i mostem drogowym w Piszcu wraz z przyległym terenem lądowym. W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego miasta Pisz w rejonie ulic	W bezpośrednim sąsiedztwie znajduje się przystań białej floty oraz tereny rekreacyjne (skwer) oraz infrastruktura handlowa oraz Dom Kultury.	Teren ograniczony jest z jednej strony torami kolejowymi. Budowa przystani wymagać będzie wykopania wewnętrznego basenu portowego. Obecnie na terenie znajduje się obiekt sportowy.	Brak infrastruktury.	Przystań I stopnia	Budowa portu jachtowego oraz kompleksu wypoczynkowo-usługowego. Ma to być jeden z wiodących obiektów na szlaku i na jeziorze Roś. Ponadto planowane jest częściowe zagospodarowanie skweru na duże imprezy plenerowe (realizacja pozostałych produktów turystycznych).

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
			Tadeusza Kościuszki i Mikołaja Kopernika oznaczonego na planie jako jednostka A1ZP					
3.	Przystań białej floty	Gmina Pisz	Przystań jest zlokalizowana na prawym brzegu Pisy, pomiędzy mostem kolejowym i mostem drogowym.	W pobliżu znajdują się tereny rekreacyjne (skwer) oraz infrastruktura handlowa i kulturalna, szlaki komunikacyjne i parkingi.	Dotychczasowy stan zagospodarowania i lokalizacja mogą utrudnić budowę dodatkowych obiektów lądowych przy przystani, ponadto występujące niskie stany wód uniemożliwiają korzystanie z przystani przez statki. Ograniczony jest też dostęp do przystani ze strony WJM ze względu na ograniczenia śluzy na Kanale Jeglińskim.	Przystań (pomost wraz dalbami) dla białej floty.	Punkt postojowy	Przystań białej floty, docelowo budowa budynku kasowego i informacji turystycznej.
4.	Nabrzeże miejskie w Pisz	Gmina Pisz Własność Gminy	Prawy brzeg Pisy pomiędzy mostem drogowym i mostem pieszym w Pisz.	Restauracje, sklepy i tereny rekreacyjne, muzeum – w przyszłości zagospodarowanie terenu pod kątem realizacji imprez plenerowych.	Niskie stany rzeki mogą okresowo uniemożliwiać cumowanie większych jednostek.	Istniejące betonowe nabrzeże oraz teren zagospodarowany pod względem urbanistycznym.	Punkt postojowy, Będzie to jeden z największych miejskich punktów postoju dla jachtów.	Należy rozważyć budowę sanitariatów, poprawę bezpieczeństwa cumowania, ew. pogłębienie i umocnienie dna przy brzegu oraz wyposażenie w pomosty do cumowania kajaków.
5.	Wieś Niedźwiedzie (nieistniejąca)	Gmina Pisz Własność Gminy	lewy brzeg Pisy, ok. 6 km za Piszem (z nurtem rzeki), na zakolu.	Droga dojazdowa to ok. 1,5 km gminnej drogi gruntowej przez pole i las. Zjazd z drogi krajowej Warszawa - Pisz. Obszar położony nad rzeką Pisą liczy ok.	Potrzebna jest pełna infrastruktura dojazdowa, której aktualnie nie ma. Brak uzbrojenia terenu	Brak	Punkt postojowy/ docelowo przystań II stopnia	Budowa pomostów, zagospodarowanie terenu na potrzeby funkcji rekreacyjnej i przystankowej. Docelowo rozbudowa infrastruktury do poziomu przystani.

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
				1 ha, grunt twardy, piaskowy.				
6.	Ścieżka edukacyjna w lesie ochronnym „Szast”	Gmina Pisz Własność Nadleśnictwa	Prawy brzeg Pisy na terenie Puszczy Piskiej w bezpośrednim sąsiedztwie ścieżki edukacyjnej na terenie lasu ochronnego Szast.	Tereny leśne nadleśnictwa, ścieżka edukacyjna wraz z pomostami drewnianymi wzdłuż wiatrołomów.	Ograniczenia związane z prawem ochrony przyrody, dotychczasowymi planami właściciela,	Brak	Punkt postojowy	Budowa drewnianego mini-pomostu umożliwiającego bezpieczne cumowanie łodzi lub kajaków i odwiedzenie ścieżki edukacyjnej lub wieży widokowej. Należy rozważyć sezonowo lokalizację toalet przenośnych (wraz ze wzrostem ruchu turystycznego).
7.	Most Św. Jana w Dziadowie	Gmina Pisz Własność Nadleśnictwa Pisz	Teren po prawej stronie Pisy w odległości ok. 200 m od mostu Św. Jana w górę rzeki.	Mieszany teren leśny i łąki, po prawej stronie rzeki wchodzący w skład Puszczy Piskiej w bezpośrednim sąsiedztwie Mostu Św. Jana.	Ograniczenia prawa ochrony przyrody.	Brak	Punkt postojowy	Pole biwakowe wraz z infrastrukturą rekreacyjną typu wiatrochron, ławki pomosty oraz niewielki parking dla turystów łodowych. Docelowo można rozważyć wprowadzenie pewnych funkcji przystani II stopnia np. gastronomii.
8.	Most w Jeżach	Gmina Pisz Własność Powiatu	Tereny inwestycyjne na prawym brzegu Pisy bezpośrednio przy moście we wsi Jeże w górę rzeki.	Obrzeża miejscowości Jeże. Po drugiej stronie gospodarstwo rolne, teren prywatny z gospodarstwem agroturystycznym, most na rzece Pisie.	Możliwość wystąpienia problemów z posadowieniem dużych obiektów ze względu na warunki gruntowe.	Brak	Przystań II stopnia	Etapowa budowa infrastruktury dla przystani II stopnia.
9.	Most w Wincencie	Gmina Kolno Grunt wokół mostu – własność prywatna	Tereny bezpośrednio w pobliżu mostu w Wincencie, w dół rzeki.	Odległość ok. 500 m od wsi Wincenta. Ścieżka rowerowa od mostu do Kozła i po drodze stacja wędkarska (stawy) oraz domki	Brak gruntów gminnych. Możliwość lokalizacji niewielkiego pomostu lub nabrzeża w pobliżu mostu.	Brak	Punkt postojowy	Niewielki punkt postojowy spełniający głównie funkcję techniczną z uwagi na położenie i dobrą dostępność komunikacyjną. Umożliwienie wyładunku lub załadunku kajaków,

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
				letniskowe. Od Jeży przez Wincentę do Czerwonego nasyp kolejowy. Bunkier na drodze z Jeży				brak infrastruktury dodatkowej. Konieczność modernizacji drogi ze wsi Kozioł-po zach. części doliny rzeki.
10.	Most w Koźle	Gmina Kolno	Teren po prawej stronie rzeki przy moście we wsi Kozioł, bezpośrednio przy moście w dół rzeki. Teren utwardzony z dojazdem przy drodze asfaltowej, ze starorzeczem, które może być zagospodarowany jako basen portowy.	Ok. 300 m gospodarstwo agroturystyczne. Umocnienia niemieckie po prawej stronie (bunkry przy rzece). Hotel po lewej stronie. Zjazd Kozioł: miejsca noclegowe, bar, sala konferencyjna, sala sportowa, korty tenisowe, kąpielisko wypożyczalnia rowerów i kajaków, boisko do siatkówki plażowej. Dalej stacja harcerska (baza ekonomiczna). Zjazd. Nie ma przystani jedynie miejsce do cumowania. W odległości ok. 200 m zabudowania rolnicze – chlewnia.	W pobliżu znajduje się duże gospodarstwo hodowlane, które może niekorzystnie oddziaływać na klimat obiektu.	Wjazd na teren, teren częściowo utwardzony, zarośnięte, starorzecze wymagające bagrowania.	Przystań I stopnia.	Budowa infrastruktury przystani I stopnia, plac umożliwiający organizację imprez masowych. Konieczna będzie budowa basenu wewnętrznego w starym korycie rzeki, obecnie zamulonej zatoce.
11.	Ośrodek rekreacyjny w	Gmina Turośl Własność	Teren poniżej mostu w Ptakach	W pobliżu wieś Ptaki i droga z Kolna to	Należy dokonać oceny stanu basenu	Teren funkcjonujący obecnie jako ośrodek	Przystań I stopnia	Obiekt typ I (port, infrastruktura socjalna,

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
	Ptakach.	Gminy	na prawym brzegu rzeki.	Turośli.	wewnętrznego.	sportowo-rekreacyjny w Ptakach. Miejsca do cumowania przy pomostach pływających, kąpielisko, przystań kajakowa, pole namiotowe, korty tenisowe, boiska. Brak zabudowań, wjazd z drogi łączącej Turośl i Kolno.		sportowa – teren do realizacji imprez masowych).
12.	Most drewniany w pobliżu miejscowości Ciecior	Gmina Turośl Własność Gminy	Teren poniżej mostu w Cieciorach na prawym brzegu rzeki.	Brak zabudowań, typowy teren rolniczy, (łąki). Duże walory krajobrazowe.	Brak terenów pod budowę infrastruktury lądowej.	Brak	Punkt postojowy	Podstawowe miejsce bez infrastruktury umożliwiające wynajęcie kajaków oraz funkcjonujące jako punkt widokowy.
13.	Tereny gminne kolonii wsi Dobry Las – Sendrowskie	Gmina Zbójna Własność Gminy	Teren znajduje się w pobliżu cieku wodnego, wpływającego do Pisy pomiędzy koloniami wsi Dobry Las: Sendrowskie i Kokoszki.	Teren znajduje się w nie zurbanizowanym obszarze w pobliżu lasu i w odległości ok. 1 km od kolonii Sendrowskie i drogi z Dobrego Lasu do Turośli.	Brak mediów i utwardzonej drogi.	Brak	Punkt postojowy	Typowa infrastruktura punktu postojowego z funkcją rekreacyjną i dostępem dla turystów lądowych.
14.	Teren gminny we wsi Dobrylas	Gmina Zbójna Własność Gminy	Teren gminny ok. 1 ha położony na prawym brzegu rzeki na terenie rolniczym ok. 300 m od wsi Tamten Brzeg.	Pola w pobliżu wsi z podstawową infrastrukturą handlową. Brak odpowiedniej drogi dojazdowej, teren rolniczy.	Niezbędna budowa drogi dojazdowej.	Brak	Przystań II stopnia / docelowo I stopnia	Typowa infrastruktura przystani II stopnia, docelowo rozbudowywanej do infrastruktury I stopnia wraz z terenem do realizacji imprez masowych.
15.	Punkt widokowy Jazowa Góra	Gmina Zbójna Własność Nadleśnictwa	Punkt postojowy na prawym brzegu Pisy.	W pobliżu punkt widokowy Jazowa Góra, tereny leśne,. Brak dojazdu od strony łądu.	Miejsce tylko do przycumowania, na terenie leśnym, o ograniczonej możliwości zabudowy.	Brak	Punkt postojowy	Punkt postojowy, brak infrastruktury.

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
16.	Cypel przy wsi Jurki	Gmina Nowogród Własność Gminy	Cypel na prawym brzegu Pisy, w pobliżu wsi Jurki i wsi Baliki.	W pobliżu terenów brak jest infrastruktury, w odległości do 200-300 m znajdują się wsie Jurki i Baliki. Otoczenie prezentowanej klasyfikacji stanowią mieszane grunty z przewagą łąk.	Brak	Brak	Punkt postojowy	Typowa infrastruktura punktu postojowego, docelowo z rozbudowana funkcją rekreacyjną z uwagi na dużą liczbę prywatnych domów letniskowych w Jurkach oraz możliwość pobytu turystów „ładowych”.
17.	Most przy ujściu Pisy	Gmina Nowogród Własność Gminy	Teren po prawej stronie Pisy, bezpośrednio powyżej mostu na Pisie w pobliżu miejscowości Morgowniki. Punkt widokowy na Nowogród, znajdujący się na skarpie po przeciwnej stronie rzeki Narew.	Okolice miejscowości Morgowniki.	Konieczność budowy drogi, zjazdu umożliwiającego dostęp samochodów.	Betonowe schody wraz z barierką, miejsce na ognisko, duża wiata drewniana, tablice informacyjne.	Punkt postojowy	Punkt postojowy dodatkowo wyposażony w możliwość slipowania kajaków.
18.	Kompleks turystyczny w Nowogrodzie	Gmina Nowogród Własność Gminy	Tereny zlokalizowane poniżej Skansenu na brzegu Narwi. Pieszcy ciąg komunikacyjny nad Narwią łączący tereny poniżej Skansenu i miasto z terenami w dół rzeki, do hotelu Zbyszko, tereny poniżej mostu na Narwi.	Skansen Kultury Kurpiowskiej. Hotel Zbyszko. Na tym terenie 3 linie obronne: <ul style="list-style-type: none"> Linia Mołotowa Linia obrony z 39 roku Zachowany schron dowodzenia tego odcinka Odrestaurowany bunkier przy 	Planowane są zmiany w systemie komunikacyjnym, które umożliwią zmniejszenie częstotliwości ruchu tranzytowego na drodze rozdzielającej pas brzegu, na którym będzie zlokalizowana infrastruktura kompleksu. Część obiektów na terenie kompleksu stanowi własność prywatną, z	Schron. Plaża miejska. Wyspa. Bunkier zagospodarowany turystycznie. 2 obiekty gastronomiczne, duży parking.	Przystań I stopnia wraz z bogatą infrastrukturą turystyczną oraz promenadami spacerowymi wzdłuż Narwi.	Na terenie 14 US*ZP*ZN utworzenie pola namiotowego dla grup kajakowych. Przystań przy wyjściu z Pisy. Jedno z głównych centrów turystycznych posiadające najbogatszą i najbardziej zróżnicowaną infrastrukturę turystyczną na szlaku, łącznik pomiędzy dwoma rzekami. Wykorzystanie nasypu kolejki wąskotorowej,

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
				moście	tego powodu mogą wystąpić różnice w kierunkach zagospodarowania terenu. Urząd Marszałkowski jest na etapie wydawania zgody na zagospodarowanie pasa nad Narwią.			wyspy na Narwi oraz bunkrów. Budowa zaplecza gastronomicznego i noclegowego o zróżnicowanym standardzie oraz terenu pod organizację dużych imprez plenerowych.
19.	Starorzecze Narwi – Pianki	Gmina Zbójna Własność prywatna	Obiekt będzie zlokalizowany na prawym brzegu starorzecza Narwi w pobliżu miejscowości Pianki.	Miejscowość Pianki (ok. 100-200 m). Wokół terenu znajdują się głównie łąki.	Z uwagi na własność prywatną mogą nie zostać zagospodarowane zgodnie ze wskazaniami strategii.	Brak	Punkt postojowy	Typowa infrastruktura dla punktu postojowego uzupełniona szerszą ofertą rekreacyjną z uwagi na dobrą dostępność dla turystów „ładowych”.
20.	Punkt widokowy Czartoria	Gmina Miastkowo Własność wspólnoty wiejskiej	Teren na lewym brzegu rzeki Narew.	Punkt widokowy – las jałowcowy na lewym brzegu Narwi.	Z uwagi nie przystąpienie gminy Miastkowo do projektu i fakt, że teren jest własnością wspólnoty wiejskiej mogą wystąpić poważne trudności w budowie infrastruktury. Utrudniony dojazd do planowanej inwestycji od strony łądu.	Brak	Punkt postojowy	Typowa infrastruktura dla punktu postojowego.
21.	Narew w pobliżu wsi Gontarze	Gmina Zbójna Własność prywatna	Tereny na prawym brzegu Narwi w pobliżu miejscowości Gontarze.	Miejscowość Gontarze w odległości ok. 300-400 m – zaplecze handlowe i usługowe. W przyszłości kwatery agroturystyczne.	Z uwagi na własność prywatną mogą nie zostać zagospodarowane zgodnie ze wskazaniami strategii. Utrudniony dojazd do	Brak	Punkt postojowy / docelowo przystań II stopnia	Typowa infrastruktura dla punktu postojowego.

Lp.	Nazwa	Gmina i forma własności	Lokalizacja (opis)	Opis otoczenia	Ograniczenia	Infrastruktura istniejąca	Przewidziana funkcja w projekcie	Infrastruktura projektowana
					planowanej inwestycji od strony lądu.			
22.	Narew w pobliżu wsi Stanisławowo	Gmina Zbójna Własność prywatna	Teren znajduje się na prawym brzegu Narwi na wysokości wsi Stanisławowo, powyżej rzeki Szkwy.	W pobliżu znajduje się wieś Stanisławowo (ok. 300 m), starorzecze Narwi oraz ujście rzeki Szkwy.	Z uwagi na własność prywatną mogą nie zostać zagospodarowane zgodnie ze wskazaniami strategii.	Brak	Punkt postojowy	Typowa infrastruktura dla punktu postojowego
23.	Port miejski	Miasto Ostrołęka Własność Miasta	Tereny powyżej mostu (ul. Mostowa) w pobliżu ul. Kujawskiej na terenie MOS.	Otoczenie stanowi zabudowa miejska, most oraz tereny rekreacyjne.	Brak	Budynek bosmanatu, plaża miejska, nabrzeże, boiska, droga dojazdowa, hangary.	Przystań I stopnia	Przystań I stopnia Rozbudowa istniejącego portu, stacja benzynowa, port i infrastruktura rekreacyjna.
24.	Plaża miejska, przystań kajakowa	Miasto Ostrołęka Własność Miasta	Tereny na prawym brzegu Narwi wokół Mostu Madalińskiego. W pobliżu kompleks leśny. Do terenu prowadzi droga gruntowa od prawego przyczółka mostu.	Otoczenie stanowi most oraz niezagospodarowana plaża, a także las na prawym brzegu rzeki.	Teren zalewowy, brak infrastruktury.	Brak wystarczającej powierzchni do realizacji dużych imprez plenerowych.	Punkt postojowy	Punkt postojowy oraz plaża miejska. Możliwość slipowania kajaków.

Źródło: Opracowanie własne PART S.A. na podstawie wizji lokalnej oraz materiałów i informacji z gmin objętych projektem.

7.4.4. Infrastruktura noclegowa

Baza noclegowa na szlaku turystycznym jest niezwykle istotnym elementem, warunkującym przyjazd i pobyt na szlaku *PISA-NAREW*. Panując budowę infrastruktury noclegowej (tak ja to miało miejsce w przypadku punktów i wytycznych do powstania sieci obiektów na szlaku wodnym) należy uwzględnić następujące czynniki:

- charakter terenów,
- zaplecze infrastrukturalne,
- zasoby ludzkie,
- formułę realizacji,
- założenie Strategii dotyczące produktów turystycznych.

Komercyjna infrastruktura noclegowa (hotele, pensjonaty) powstaje jako potrzeba rynku. Zadaniem władz gminy lub zarządzających wdrażaniem Strategii powinno być stymulowanie jej rozwoju, poprzez tworzenie dogodnych warunków do jej rozwoju, przez przedsiębiorców komercyjnych. Budowa infrastruktury noclegowej nie leży bezpośrednio w zadaniach ustawowych gminy. Może być także dodatkowym obciążeniem dla samorządów, które przede wszystkim zaangażować się powinny w budowę przystani oraz punktów postojowych na rzekach oraz produktów uzupełniających w gminach.

Analizując sytuację na obszarze Projektu zaproponowano, aby oprócz budowę bazy noclegowej o obiekty o niższym i średnim standardzie. PART na podstawie swoich doświadczeń i badań rekomenduje powoływanie **ZOA – Zintegrowanych Obszarów Agroturystycznych**. Jest to opracowana w PART autorska idea tworzenia niewielkich obiektów noclegowych (kwatery agroturystycznych) w powiązaniu z rozbudowaną funkcją rekreacyjną. Dla Projektu *PISA-NAREW* rekomenduje się, aby w obszarze projektowym tworzone były poza typowymi kwaterami agroturystycznymi również kwatery o standardzie wyższym, zbliżonym do standardu pensjonatu.

Rozwój bazy noclegowej na obszarze Projektu oparty być powinien w wąskim pojęciu o agroturystykę, w szerszym o turystykę wiejską. Ta druga oznacza rozwój turystyki na obszarach wiejskich w oparciu o szlak wodny, szlaki lądowe, atrakcje przez dowolne podmioty gospodarcze, świadczenie usług turystycznych poza gospodarstwami rolnymi. Ma to swoje uzasadnienie w tym, że tereny objęte Projektem to głównie tereny wiejskie. Taka formuła sprzyja rozproszeniu ruchu turystycznego na szlaku i wokół atrakcji, a także pozwala najpełniej wykorzystać istniejący już potencjał.

Oczywiście nie przesądza to o powstawaniu innych obiektów noclegowych (hotele, pensjonatów oraz ośrodków wypoczynkowych), które będą powstawały na zasadach komercyjnych. Ilość obiektów, ich standard oraz lokalizacja będzie zależać od wzrostu popytu, preferencji inwestorów i stworzonych im warunków do realizacji przedsięwzięć.

Silna strona takiego rozwiązania to znacznie mniejsze nakłady oraz mniejsza wrażliwość na sezonowość rynku. Z drugiej zaś strony istniejące na terenie szlaku *PISA-NAREW* gospodarstwa spełniają jedynie podstawowe funkcje, czyli zapewnienie miejsc noclegowych, a w większości posiadają jedynie potencjał, nie świadcząc dodatkowych usług. Istotnym elementem będzie więc zagwarantowanie turystom usługi noclegowej i gastronomicznej oraz oferty turystycznej umożliwiającej skorzystanie z atrakcji proponowanych w ramach produktów turystycznych, które będą realizowane w ramach Strategii.

Obiekty noclegowe w ramach ZOA oferować będą oprócz noclegu i wyżywienia różnorodne formy aktywności takie jak, np. wycieczki piesze, rowerowe, konne, kajakowe oraz możliwość poznania nowych miejsc, kontaktu z przyrodą, kulturą ludową, historią (fortyfikacje), itp. Dodatkowym walorem skłaniającym turystów do wypoczynku na terenach wiejskich jest niski koszt pobytu dla całej rodziny.

Bazując na wartościach gospodarstwa rolnego oraz wykorzystując jego zasoby, można stworzyć unikalną i atrakcyjną, dobrze sprzedającą się ofertę turystyczną dla szerokiego grona odbiorców. Idea ZOA zakłada bowiem tworzenie, tzw. wioski turystycznych – grupa współpracujących ze sobą gospodarstw. Wioski takie zapewniałyby nie tylko miejsca noclegowe oraz wyżywienie, ale także szeroki program atrakcji i imprez mających miejsce na terenie i wokół danego obszaru.

Określenie modelu funkcjonalnego i organizacyjnego „Zintegrowanego Obszaru Agroturystycznego” dla szlaku PISA-NAREW

ZOA będą tworzyć gospodarstwa zespolone oferujące wspólny program atrakcji oraz ofertę najczęściej komplementarnych usług turystycznych:

- Gospodarstwa noclegowe, zapewniające podstawowe wymagania związane z pobytem na wsi; nocleg oraz wyżywienie.
- Gospodarstwa – wyspecjalizowane np.:
  - gospodarstwa *rzemieślnicze*; ukierunkowane na wyrób pamiątek o charakterze regionalnym, w tym rękodzielniczym np. rzeźby, hafty, serwety, obrazy, wiejskie produkty spożywcze;
  - gospodarstwa – *skanseny*; wystawy, bogaty wystrój, urządzone stylowe pomieszczenia, sprzęt;
  - gospody lub gospodarstwa *cateringowe*; organizacja imprez dla całej wioski;
  - gospodarstwa *hodowlane* np. stajnie – hodowla i wypożyczanie koni, stawy – hodowla i odłów ryb.

Ponadto uzupełnienie gospodarstw zespolonych na obszarze ZOA będą stanowić obiekty, których oferta stanowiłaby uzupełnienie i dodatkową atrakcję produktu.

Założeniem projektu jest, aby jedno z wiodących gospodarstw tworzyło Centrum Koordynacji (komunikacji z Koordynatorem Wdrażania i Menedżerem Produktu oraz z otoczeniem). Gospodarstwo to przejęłoby funkcje promocyjne, prezentacyjne oraz recepcyjne, oferowanie gościom miejsc zgodnie z ich oczekiwaniami i zainteresowaniami, a także nadzór nad funkcjonowaniem całego systemu.

Założenia dotyczące struktury wewnętrznej

Sposób organizacji ZOA można podzielić na trzy główne elementy: struktura wewnętrzna, funkcjonowanie na zewnątrz oraz jego formułę prawną.

Idea ZOA zakłada:

- Średnio 10 gospodarstw, minimum 51 miejsc noclegowych (tak aby w jednej wiosce można było zakwaterować ilość osób mieszczącą się w standardowym autokarze lub dużą grupę odbywającą spływ kajakowy).

- Bliska odległość pomiędzy skrajnymi gospodarstwami oraz lokalizacja w pobliżu szlaku wodnego.
- Jeden z gospodarzy pełni rolę koordynatora – Centrum Komunikacji – odpowiada za komunikację wewnętrzną, organizację wspólnych imprez, kontakt bezpośredni lub telefoniczny z poszczególnymi gospodarzami.

Główną cechą obszaru zespolonego jest wspólna oferta programowa oraz komplementarność usług w obrębie poszczególnych agrogospodarstw. Oferta programowa zależy m.in. od położenia zintegrowanego obszaru, tradycji, kultury regionu oraz znajdujących się tam atrakcji turystycznych i paraturystycznych.

Poszczególne gospodarstwa powinny być wyspecjalizowane w dodatkowych funkcjach np. :

- gospodarstwo cateringowe – przygotowywanie niektórych specjalnych potraw np. specjały lokalne i regionalne dla innych gospodarstw oraz dla wspólnych imprez. Rola gospodarstwa cateringowego byłaby istotniejsza w przypadku nie posiadania obiektu karczmny na obszarze zespolonym;
- gospodarstwo rzemieślnicze (wyroby rękodzielnicze – rzeźbiarstwo, plecionkarstwo, tkactwo, haft, koronkarstwo, kowalstwo, plastyka obrzędowa),
- gospodarstwo skansen – wybrane gospodarstwo z najlepszymi potencjalnie warunkami do przygotowania mini skansenu, wystawki np. zabytkowa stodoła oraz urządzenia używane do pracy na roli i w domu,
- gospodarstwo konne – wyspecjalizowane w hodowli i wypożyczaniu koni turystom (ośrodek hipoterapii),
- gospodarstwo – sklep; sklep z pamiątkami regionalnymi, produktami spożywczymi, wyrobami ludowymi.

Formuła prawna zakłada, że zintegrowane gospodarstwa utworzą **stowarzyszenie**, które jest dobrowolnym, samorządnym i trwałym zrzeszeniem o celach niezarobkowych. Stowarzyszenie opiera swoją działalność na pracy społecznej, ale do prowadzenia swych spraw może zatrudniać pracowników.

7.4.5. Infrastruktura drogowa

Poniżej przedstawiono drogi stanowiące bezpośredni dojazd do punktów, które będą stanowiły infrastrukturę wodną szlaku *PISA-NAREW*. Specyfikacji dróg dokonano na podstawie informacji źródłowych z gmin. Część z gmin dokonała ponadto oceny potrzeb w zakresie modernizacji lub przebudowy dróg tak, aby pozwoliły one na realizację założeń Strategii tzn. umożliwiły swobodny dostęp i komunikację ze wskazanymi w opracowaniu obiektami i terenami.

Wykaz dróg do planowanej infrastruktury wodnej wraz ze wskazaniem dotyczącymi niezbędnych modernizacji:

Gmina Pisz

- Pisz, baza MOS – teren powiatu (można planować infrastrukturę), w granicach Pisza, przy Al. Turystów. Droga asfaltowa, lokalna, zakaz poruszania się samochodów powyżej 2,5 tony.
- Plac Zamkowy – centrum miasta, położony przy ul. Kościuszki (w zarządzie GDDKiA – droga krajowa nr 63), asfalt.

- Przystań białej floty – jak wyżej. Samochody należy zostawić w centrum miasta na parkingu (ok. 200 m od przystani).
- Nadbrzeże miejskie – ul. Piłsudskiego - droga gminna, wyłożona kostką typu "polbruk", dojazd od ul. Rybackiej. Pełna infrastruktura towarzysząca. Obok parkingi wyłożone kostką. Dopuszczalna nośność: 2T (+ samochody dostawcze).
- Wieś Niedźwiedzie (nieistniejąca) – teren gminny położony na lewym brzegu Pisy. Droga dojazdowa to ok. 1,5 km gminnej drogi gruntowej przez pole i las. Potrzebna jest pełna infrastruktura dojazdowa, której aktualnie nie ma. Zjazd z drogi krajowej Warszawa- Pisz. Grunt twardy, piaszkowy. Brak uzbrojenia terenu.
- Ścieżka edukacyjna – las ochronny – teren i droga należą do Nadleśnictwa Pisz. Droga utwardzona, żwirowa.
- Most Św. Jana w Dziadowie – teren Nadleśnictwa Pisz. Dojazd ok. 400 m. drogą powiatową do mostu (stary bruk), za mostem droga należy do powiatu.
- Przystań przy moście w Jezach – dojazd drogą gminną, nieutwardzoną, polną.

Wszystkie drogi, oprócz ul. Piłsudskiego wymagają modernizacji nawierzchni i budowy infrastruktury okołodrogowej.

Gmina planuje ponadto przebudowę ulic Pionierów i Długiej oraz ulic Batorego i Akacyjowej w Pisz.

Gmina Kolno

W gminie Kolno drogi umożliwiające bezpośredni dostęp do lokalizacji obiektów infrastruktury wodnej (Kozioł oraz Wincenta) nie wymagają modernizacji. Istnieje natomiast konieczność modernizacji drogi gruntowej od mostu w Wincencie do wsi Kozioł – po zach. części doliny rzeki.

Gmina Turośl

- Przystań II stopnia poniżej mostu w miejscowości Ptaki na bazie Ośrodka Sportowo Rekreacyjnego położona jest przy drodze wojewódzkiej nr 647 relacji Stawiski – Kolno – Ptaki – Turośl – Dęby; nawierzchnia bitumiczna.
- Planowany punkt postojowy poniżej mostu w Cieciorach na prawym brzegu rzeki położony jest w pobliżu drogi powiatowej nr 1889 B relacji Turośl-Cieciorzy-Poredy-Dębny; nawierzchnia bitumiczna. Dojazd do tej drogi drogą żwirową – wymagającą utwardzenia warstwą bitumiczną.

Gmina Zbójna

- Teren gminy na prawym brzegu „Pisy” na wysokości wsi Dobry Las – Sendorskie. Droga wewnętrzna – dojazdowa do pól i pastwisk o nr geodezyjnym 895. Zarządcą drogi jest Urząd Gminy Zbójna. Długość drogi 200 m. Nawierzchnia gruntowa.
- Teren gminny na prawym brzegu Pisy na wysokości wsi Dobry Las. Droga wewnętrzna – dojazdowa do pól i pastwisk o nr geodezyjnym 926. Zarządcą drogi jest Urząd Gminy Zbójna. Długość drogi 250 m. Nawierzchnia gruntowa.
- Teren Nadleśnictwa na prawym brzegu Pisy – punkt widokowy Jazowa Góra. Droga wewnętrzna – dojazdowa do pól i pastwisk o nr geodezyjnym

930. Zarządcą drogi jest Urząd Gminy Zbójna. Długość drogi 1100 m. Nawierzchnia gruntowa.

- Teren prywatny na prawym brzegu Narwi w pobliżu wsi Pianki. Droga wewnętrzna – dojazdowa do pól i pastwisk o nr geodezyjnym 418. Zarządcą drogi jest Urząd Gminy Zbójna. Długość drogi 1500 m. Nawierzchnia gruntowa.
- Teren prywatny na prawym brzegu Narwi w pobliżu wsi Gontarze. Droga wewnętrzna – dojazdowa do pól i pastwisk o nr geodezyjnym 203. Zarządcą drogi jest Urząd Gminy Zbójna. Długość drogi 700 m. Nawierzchnia gruntowa.
- Teren prywatny na prawym brzegu Narwi na wysokości wsi Stanisławowo. Droga wewnętrzna – dojazdowa do pól i pastwisk o nr geodezyjnym 217. Zarządcą drogi jest Urząd Gminy Zbójna. Długość drogi 1000 m. Nawierzchnia gruntowa.

Wszystkie wymienione odcinki dróg należy utwardzić żwirem.

Gmina Nowogród

Brak danych.

Miasto Ostrołęka

Zarządcą wszystkich dróg znajdujących się na terenie administracyjnym Miasta Ostrołęki jest Prezydent Miasta Ostrołęki – są to drogi krajowe, wojewódzkie, powiatowe i gminne. Drogi umożliwiające dojazd do linii brzegowych rzeki Narew:

- Ulica Obozowa nr 4403W – droga powiatowa w ciągu tej drogi znajduje się most Stalowy przez rzekę Narew nawierzchnia wykonana jest z asfaltu.
- Ulica Szwedzka nr 510265W – droga gminna nawierzchnia asfaltowa.
- Ulica Wioślarska nr 5100281W – droga gminna wykonana z płyt betonowych typu „mon” droga ta przebiega przy „Stanicy wodnej” równolegle do rzeki w odległości 50 m od linii brzegowej droga wymaga zmiany nawierzchni na asfalt lub polbruk.
- Ulica Spacerowa nr 510245W – droga gminna wykonana z nawierzchni asfaltowej przebiegająca równolegle do rzeki w odległości około 70 m, droga wymaga uzupełnienia wierzchniej warstwy asfaltowej.

7.4.6. Przesłanki dla budowy stopnia wodnego na Pisie oraz wieloaspektowej modernizacji mostów na Pisie i Narwi

Dla optymalnej realizacji Strategii konieczne jest uregulowanie i podwyższenie stanu wód na rzekach Pisa oraz Narew. Jest to konieczne ze względu na prawidłowy i wieloaspektowy rozwój turystyki na rzekach (umożliwienie pływania na rzekach nie tylko kajakom, ale również większym jednostkom pływającym, w tym statkom białej floty).

W tym celu rekomenduje się tworzenie zbiorników zaporowych, lokalnych progów wodnych i podpiętrzeń na rzekach Pisa i Narew. Infrastruktura ta powinna być z jednej strony przyjazna dla środowiska, a z drugiej zapewniać komfort i bezpieczeństwo korzystania przez turystów.

Poniżej przedstawiono przesłanki do budowy stopnia wodnego na Pisie oraz wieloaspektowej modernizacji mostów na Pisie i Narwi

Jednym z pierwszoplanowych problemów północno-wschodniej Polski staje się ilość i jakość wód śródlądowych. Polska jest na jednym z ostatnich w Europie pod względem zasobów wody na jednego mieszkańca, również jakość tych wód nie jest zadowalająca². Dodatkowo trudną sytuację pogorszyły ostatnie lata charakteryzujące się zmniejszoną ilością opadów. Brak wody powoduje potrzebę jej retencjonowania w sztucznie tworzonych zbiornikach zaporowych. Retencjonowanie wody w zbiornikach zaporowych jest podstawowym sposobem poprawy bilansu wody.

Ekosystemy wód śródlądowych, ze względu na swe usytuowanie na przebiegu rzecznym, w którym materia transportowana jest w dół cieku, stanowią obszar sedymentacji niesionej przez rzekę materii organicznej i zanieczyszczeń, stąd wysokie ich tempo degradacji. Ponieważ jakość wody jest wypadkową charakterystyki abiotycznej i biotycznej rzeki i zbiornika oraz wielu procesów zachodzących w ich zlewni, istnieje konieczność wypracowania zintegrowanej strategii ochrony i zagospodarowania całych systemów rzecznych³. Za taki system niewątpliwie można uznać zlewnię rzek Pisa i Narew wraz z systemem jezior. Planowanie ruchu turystycznego w oparciu o te rzeki nie może pozostawać w oderwaniu od planów ochrony środowiska i planów tworzenia obiektów hydrotechnicznych.

Zasoby wody w dolinie Pisy i Narwi są małe, o czym świadczy bardzo silne wysychanie obu rzek oraz jeziora Roś i kanału Jeglińskiego. Melioracje prowadzone za PRL-u, gdy pod zalesienia, czy pastwiska osuszono wiele bagien sprawiły, że drastycznie obniżył się poziom wód gruntowych⁴. Błędy meliorantów lat 70-tych i 80-tych skutkują drastycznym zachwianiem stosunków wodnych. Niestety, trwająca od ponad 10 lat susza hydrologiczna powoduje, iż sytuacja ulega dalszemu pogorszeniu. Dane na temat wysokości zalegania wód podziemnych nie zostały podczas tego Projektu potwierdzone empirycznie w postaci badań hydrologicznych. Wynika to faktu, iż Projekt ma inny charakter przejawiający się między innymi krótkim czasem realizacji (poniżej roku) i brakiem możliwości oceny sezonowej.

Niemniej jednak opierając się na danych z lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych oraz własnych obserwacji terenowych należy stwierdzić, że poziom wód gruntowych w ostatnich 10 latach uległ bardzo znacznemu obniżeniu. Oznacza to, że hydroizobaty (głębokość zalegania wód gruntowych) dla 1 m i 2 m praktycznie nie występują lub występują sezonowo jedynie w I i II terasie zalewowej rzek. Należy przyjąć, że jedną z kluczowych przyczyn bardzo niskiego stanu wód w Rzekach Pisie oraz w Narwi jest obniżenie się w stosunku do stanu z przełomu lat 70 i 80-tych poziomu wód gruntowych o około 2 metry. Taki ubytek zasobów wodnych na terenie nizinnym jest drastycznie odczuwalny i może tłumaczyć cofnięcie się linii brzegowej jeziora Roś o prawie 70 metrów⁵.

Rodzaj utworów glebowych oraz budowa geologiczna terenu w przewadze z lekkimi utworami piaszczystymi i żwirowymi, podścielonymi gliną, tylko nieznacznie może ograniczać penetrację wgłębną wód opadowych, co dodatkowo sprzyja obniżaniu się lustra wody na terenach zlewni Pisy i Narwi.

Spadki terenu na wspomnianym obszarze są nieznaczne, a tworzenie zbiorników zaporowych stosunkowo kłopotliwe, co nie oznacza jednak braku zasadności ich budowy, jako zbiorników nizinnych. Wręcz przeciwnie, **tworzenie zbiorników zaporowych i innych lokalnych progów wodnych i podpiętrzeń poprawi**

² Kajak Z., (1994) Hydrobiologia. Ekosystemy wód śródlądowych. FUW, Białystok, 326 ss.

³ Zalewski M., (1994) Zintegrowana strategia ochrony i zagospodarowania ekosystemów wodnych. PIOŚ. Biblioteka Monitoringu Środowiska, Łódź, 11 - 18.

⁴ Wojciech Stawecki – „Wysychamy” Gazeta Piska 23.06.2006 r.

⁵ Wojciech Stawecki – „Wysychamy” Gazeta Piska 23.06.2006 r.

znacznie stosunki wodne w najbliższym sąsiedztwie zbiornika, a akumulując nadmiar wody opadowej umożliwi regulację przepływu wody w korycie rzeki Pisa i pośrednio w Narwi.

Przystępując do budowy zbiornika retencyjnego, który miałby pełnić funkcje turystyczne należy bezwzględnie przestrzegać zasad:

- związanych z funkcjonowania nizinnych ekosystemów wodnych,
- związanych z obsługą ruchu turystycznego.

Zasady funkcjonowania nizinnych zbiorników wodnych

Obecnie nie znamy jeszcze wszystkich czynników kierujących rozwojem ekosystemów zbiorników wodnych. Znajomość jak największej liczby parametrów oraz czynników wzajemnie na siebie oddziaływających umożliwia prawidłową ocenę procesów zachodzących w ekosystemie i kierunki jego ewentualnej ochrony. Nade wszystko należy pamiętać, że żaden zbiornik retencyjny, ani żadne zarządzanie zasobami wody nie poprawi stosunków wodnych, jeśli obiektywnie brakuje opadów.

Oznacza to, że planując wszelkie zbiorniki zaporowe lub inne podpiętrzenia należy zwracać szczególną uwagę przynajmniej na kilka czynników jak:

- jakość wody dopływającej,
- głębokość zbiornika,
- możliwą intensywność parowania z powierzchni zbiornika
- czas wymiany wody w zbiorniku.

Tworzenie zbiornika zaporowego na Pisie jest uzasadnione z przyczyn wskazanych powyżej oraz ze względu na potrzeby związane z turystyką. Pomimo wielu wskazań na tak, nie wolno dopuścić do sytuacji obserwowanej w zbiorniku zaporowym Siemianówka, gdzie w okresie suszy niekorzystnie duża powierzchnia zbiornika w stosunku do jego objętości skutkuje nadmiarem parowania wody nad jej dopływem. Tym samym Siemianówka bardziej szkodzi niż pomaga stabilizować lustro wody w rzece poniżej zapory.

Bardzo ważną, bo odróżniającą zbiorniki zaporowe od jezior, a tym bardziej od rzek cechą jest zmienna linia brzegowa i czas retencji wody⁶. Jezioro Roś jest akwenem przepływowym i pomimo swej wielkości poziom wody w nim jest zależny od zrzutów wody z Wielkich Jezior Mazurskich. Wahanie w poziomach wody pomiędzy Rosiem a innymi akwenami dochodzić mogą nawet do 1,5 metra. Ewentualny zbiornik na Pisie będzie należał do akwenów małych i relatywnie płytkich. Tym bardziej będzie on narażony na wahanie lustra wody przy nieodpowiedniej gospodarce zasobami. Pomimo to nie wolno dopuścić do nadmiernego przetrzymywania wody w zbiorniku.

W celu zapewnienia odpowiedniej jakości wody należy na etapie projektowym przewidzieć taką wielkość zbiornika, aby wymiana wody mogła następować w czasie nie dłuższym niż 6-7 tygodni. Będzie to przeciwdziałało powstawaniu kolejnych generacji organizmów planktonowych głównie sinic i niektórych zielenic. Organizmy te podczas masowych pojawów tzw. „zakwitów wody” wpływają na obniżenie jakości wody, a z punktu widzenia turystyki na pogorszenie warunków estetycznych i higienicznych. Pogorszenie jakości wody następuje w efekcie wyczerpywania się zasobów tlenu w nocy (tzw. przyducha) oraz nadmiernego nagromadzenia tlenu w ciepłe, słoneczne dni, co prowadzi do wytworzenia toksycznych stężeń tlenu. W obu przypadkach dochodzi do masowego śnięcia ryb i innych organizmów wodnych.

⁶ Kajak Z., (1994) Hydrobiologia. Ekosystemy wód śródlądowych. F.U.W, Białystok, 326 ss.

W celu zmniejszenia zagrożeń związanych z przyduchą, należy zadbać o profil zbiornika, w którym będzie się unikać dużych obszarów płycizn, narażonych na intensywne parowanie i nagrzewanie, skutkujące zmniejszoną rozpuszczalnością tlenu w wodzie. Dno zbiornika musi stanowić materiał mineralny. Podczas budowy każdego zbiornika należy zainwestować wystarczająco dużo środków finansowych, aby wybrać z przyszłego dna zbiornika wszelkie pokłady torfu i innych substancji organicznych. Taki zabieg wydłuży czas funkcjonowania zbiornika i poprawi jakość wody. Poza tym zmniejszy udział płycizn i poprawi estetykę plaż i przystani.

W częściach płytkich, czas retencji wody jest najdłuższy, a mała średnia głębokość stwarza warunki nieco zbliżone do obserwowanych w płytkich stawach. Płytke biotopy wodne przyczyniają się do powstawania dużych liczebności i biomasy planktonu – obserwowanej często jako zakwity wody. Zjawisko zakwitów wody oraz stan bakteriologiczny są czynnikami krytycznymi dla rozwoju turystyki i rekreacji mieszkańców.

Niezależnie od powyższych uwarunkowań na całym przebiegu rzek należy dbać o ich dostateczne napowietrzanie. W tym celu sugeruje się stosowanie małych progów wodnych sprzyjających natlenieniu wody. Progi można stworzyć pod modernizowanymi mostami. W tym kontekście możliwe jest **stworzenie kompleksowych rozwiązań projektowych dla całej Pisy i Narwi już na etapie tworzenia planów modernizacji wybranych mostów**. W efekcie most, poza funkcją komunikacyjną, mógłby pełnić funkcje hydrotechniczne.

Tworzenie niewielkich progów wodnych umożliwiłoby ich wykorzystywanie jak lokalnych spiętrzeń dla obsługi małych hydroelektrowni. Rozwiązanie kompleksowe remontu mostów wraz z ich dodatkowymi funkcjami umożliwiłyby wykorzystywanie środków na:

- remonty dróg i mostów,
- ochronę środowiska, w tym produkcję energii odnawialnej,
- ochronę przyrody poprzez wpisanie inwestycji w program małej retencji wody,
- rozwój infrastruktury turystycznej,
- poprawę spójności komunikacyjnej.

Tworząc wszelkie przegrody wodne należy bezwzględnie zadbać o tzw. przepławki, umożliwiające migracje ryb i innych organizmów w górę rzeki. Brak takich udogodnień dla migracji ryb i innych większych organizmów będzie zmniejszało bioróżnorodność rzek oraz będzie ograniczało atrakcyjność wędkarską Pisy.

Zasady związane z obsługą ruchu turystycznego

Zdając sobie sprawę z roli, jaką w życiu gospodarczym regionu powinna pełnić turystyka, nowe obiekty hydrotechniczne jak: zbiorniki retencyjne czy progi wodne muszą być tworzone i obsługiwane z myślą o turystach. Niedopuszczalne jest wznoszenie jazów na wzór obserwowanych na Narwi np. w Tykocinie i wsi Góra, gdzie nieprzyjazne konstrukcje hydrotechniczne, pozbawione jakiegokolwiek słuzy uniemożliwiają ruch turystyczny małym jednostkom białej floty, a strome brzegi rzeki narażają turystów na niebezpieczeństwo utonięcia lub kontuzji podczas „przenosek” kajaków.

Zamierzenia rozwoju turystyki na Pisie i Narwi już na etapie planowania i ustalania kosztów inwestycji muszą uwzględniać bezpieczeństwo i wygodę turysty.

Tam, gdzie budowa słuzy jest z różnych przyczyn niemożliwa, należy zaprojektować bezpieczne przystanie dla kajakarzy i wytyczyć bezpieczną drogę przenoszenia kajaków. Miejsca te należy bezwzględnie zintegrować z wygodnymi placami manewrowymi dla pojazdów i ławet dostarczających / odbierających kajaki i inne jednostki pływające.

W miarę możliwości, zwłaszcza w pobliżu zbiorników zaporowych i wybranych mostów należy projektować wspomniane powyżej generatory energii elektrycznej. Uzyskiwana czysta energia byłaby wtedy łatwa w dostarczeniu do pobliskich obiektów np. przystani kajakowych, barów, parkingów itp. Istotne jest, że małe hydroelektrownie obniżałyby koszt eksploatacji obiektów wykorzystywanych przez turystów. Obiekty małej infrastruktury turystycznej mając niższe koszty energii mogłyby rozważać funkcjonowanie nawet poza ścisłym sezonem turystycznym. Co więcej, stworzenie hydroelektrowni uzyskałoby wsparcie Unii Europejskiej w ramach programu zwiększania produkcji energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych.

Na obszarze objętym opracowaniem większość mostów wymaga kapitalnego remontu, a nawet istniejące, zmodernizowane obiekty jak most w Nowogrodzie na Narwi powinny zostać infrastrukturalnie powiązane z funkcją obsługi ruchu turystyki wodnej. Zlokalizowany w pobliżu wyremontowanego mostu w Nowogrodzie parking jest nowoczesny, ale z punktu widzenia wodowania kajaków nadal nie w pełni przydatny. Inne mosty i miejsca tradycyjnego wodowania sprzętu też wymagają sporych inwestycji np. okolice Placu Zamkowego w Pisz, gdzie należałoby stworzyć profesjonalną przystań, nabrzeże miejskie w Pisz, gdzie wskazane jest zagospodarowanie sanitarne i komunikacyjne, czy otoczenie mostu w Wincencie lub Koźle.

Obok każdego z mostów należy stworzyć parking i wiatę dla obsługi turystów. Ponadto już na etapie projektowania nowego mostu lub remontu starego, kosztorys inwestorski powinien zakładać stworzenie bezpiecznego, łagodnego podjazdu dla samochodów transportujących turystów i sprzęt pływający.

Kwestia bezpiecznego dotarcia do miejsca startu lub przystani kajakowej będzie w najbliższym czasie obok odpowiednich warunków noclegowych i sanitarnych kluczowym czynnikiem decydującym o wyborze danej trasy kajakowej przez turystów i turoperatorów.

7.4.7. Zagrożenia środowiska naturalnego wynikające z rozwoju turystyki w danym regionie

Można zauważyć wzajemne oddziaływanie turystyka – różnorodność przyrodnicza. Turystyka występująca pod wieloma formami w różny sposób wpływa na środowisko przyrodnicze, co może prowadzić do powstawania

nowych form jego rozwoju. Rozwój turystyki może spowodować znaczne obciążenie środowiska, co może prowadzić do jego degradacji, a co za tym idzie do zmniejszenia atrakcyjności obszaru objętego opracowaniem, w ostateczności – zaniku zainteresowania turystów (zanik funkcji turystycznych). Zaobserwowano nie uporządkowany rozwój baz noclegowych a także dynamiczny i nie zweryfikowany rozwój zabudowy tzw. drugich domów w strefie przyrodniczo cennej. Prócz tego wzrasta korzystanie z transportu prywatnego, jak również nadmierna eksploracja wartościowych przyrodniczo obiektów, nieprzystosowanych do podjęcia tak wysokiego ruchu turystycznego.

Zagrożenia dla środowiska naturalnego w rozpatrywanym przypadku związane są z rodzajem portów i co za tym idzie elementami infrastruktury. W przypadku punktu postoju - pełni on funkcje wypoczynkowe (miejsca postojowe), wyposażony jest w stanowiska do cumowania (parking wodny), dopuszczalne są elementy małej infrastruktury i dojazd oraz urządzenia sanitarne i oświetleniowe. W przypadku przystani I stopnia – pełni ona funkcje wypoczynkowo – usługowe, wyposażona będzie w obiekty, o których mowa w przystaniach I stopnia, oraz parking lądowy, obiekty gastronomiczno – handlowe, informacji turystycznej. Przystać II stopnia należy do obiektów pełniących funkcję wypoczynkową i usługową, o których mowa w przystani II stopnia. W skład stacji wchodzi również obiekty noclegowe, w zależności od potrzeb – stacje paliw, agendy poczyty, biura turystyczne.

Negatywny wpływ turystyki na środowisko naturalne przejawia się głównie poprzez:

- Nadmierny sezonowy ruch turystyczny na obszarach najbardziej atrakcyjnych.
- Zbyt niski poziom infrastruktury turystycznej oraz niedostępność urządzeń oczyszczających.
- Sytuowanie zabudowy mieszkalnej i obiektów turystycznych o bryle i rozmiarach sprzecznych z lokalną tradycją, tworzących formę szpecącą krajobraz i zabytkową zabudowę.
- Nadmierne zaśmiecenia terenu.
- Niewystarczająca świadomość ekologiczna i kulturowa turystów oraz społeczności lokalnych w regionach, gdzie rozwija się turystyka.
- Zubożenie różnorodności biologicznej.

Punkty postoju związane są z tymczasowym (kilkugodzinnym) pobytem turysty w danym miejscu, po czym przybysz przemieszcza się w inne miejsce. Niestety najczęściej krótkotrwały pobyt wiąże się także z pozostawieniem wytworzonych na miejscu postojów odpadów oraz ogólnym nieładem miejsca postojowego co jest niesprzyjające ochronie środowiska naturalnego.

Zagrożenia:

- Niewłaściwe gromadzenie odpadów w miejscu pobytu, wyrzucanie śmieci w miejscach do tego nie przeznaczonych, zbyt mała ilość pojemników na odpady, ich przepełnienie, złą lokalizacja pojemników, brak oznakowania.
- Możliwość przedostawania się zanieczyszczeń do wód rzecznych związanych z pobytem człowieka w punkcie postoju (mycie pojazdów, mycie łodzi, kajaków itp.).
- Nieszczelność, niewłaściwe korzystanie z urządzeń sanitarnych – przedostanie się zanieczyszczeń do gruntu lub do wód.

- Zanieczyszczenie powietrza związane z ruchem samochodowym na drodze dojazdowej do miejsca postoju (w nieznacznym stopniu).
- Wandalizm odwiedzających punkt postoju.
- Możliwość wystąpienia pożaru.
- Nadmierny hałas.

Przystań I stopnia jest obiektem przystosowanym do obsługi turystów w szerszym zakresie niż punkty postojowe. Osoba odwiedzająca może skorzystać z elementów infrastruktury tj. lokale gastronomiczne, usługowe. Zaplecze sanitarne jest rozwinięte w stopniu umożliwiającym zaspokojenie potrzeb turysty, zabezpieczając środowisko naturalne przed skażeniem. Większy zakres usług powoduje również wzmożony ruch na danym obszarze, co za tym idzie zwiększone negatywne oddziaływanie na środowisko: odpady, hałas, zanieczyszczenia powietrza atmosferycznego, wód itp.

Zagrożenia:

- Jak wyżej przy czym może się pojawić zwiększona ilość odpadów związana m.in. z obecnością obiektów gastronomi (opakowania oraz niedojedzone elementy posiłków typu „fast food”, itp.) a także parkingi lądowe (porzucenie pojazdów, niezagospodarowane odpady, nadmierny hałas).

Przystań II stopnia zaspokaja potrzeby odwiedzającego pod względem gastronomii, urządzeń sanitarnych, noclegów i wszystkimi elementami infrastruktury związanymi z usługami: stacje paliw, poczta, biura turystyczne itp.

Zagrożenia:

- Jak wyżej – przy czym dochodzi do tego emisja zanieczyszczeń oraz zagrożenie zaistnienia awarii związanych z działalnością np. stacji benzynowej, wzmożonego ruchu drogowego itp.. zwiększona ilości odpadów związana m.in. z kilkudniowym pobytem turystów na terenie przystani II stopnia.

Na **stacji paliw** źródłem emisji par węglowodorów i związku ołowiu do powietrza są zawory oddechowe zbiorników magazynowych oraz otwory wlewowe do baków pojazdów tankowanych na stacji. Emisja ta zachodzi poprzez napełnianie - wypychanie mieszaniny parowo – powietrznej ze zbiorników przez napływające do nich paliwo.

Charakter obiektu niesie ze sobą ruch pojazdów samochodowych na terenie przystani. Spaliny wytwarzane przez pojazdy obejmują dwutlenek siarki, tlenek azotu, pył, ołów, tlenek węgla oraz węglowodory – emisję tą kwalifikuje się jako tzw. niezorganizowaną.

Każda projektowana inwestycja na obszarze objętym Strategią, niesie za sobą w mniejszym lub większym stopniu zagrożenie dla otaczającego środowiska. Jeśli planowane przedsięwzięcie należy do niżej wymienionych grup inwestycji tj.:

- „ośrodki wypoczynkowe lub hotele, umożliwiające pobyt nie mniej niż 100 osób, poza obszarami miejskimi wraz z towarzyszącą infrastrukturą”,

- „stałe pola kempingowe lub karawaningowe, umożliwiające pobyt nie mniej niż 100 osób”

lub inne wymienione w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko, wówczas może zachodzić potrzeba sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko.

Projektowane inwestycje wiążą się ściśle z przebywaniem człowieka, a w związku z tym, z powstawaniem i gromadzeniem odpadów komunalnych. Zgodnie z Ustawą z dnia 27 kwietnia 2001r. o odpadach:

„Odpady oznaczają każdą substancję lub przedmiot należący do jednej z kategorii, określonych w załączniku nr 1 do ustawy, których posiadacz pozbywa się, zamierza pozbyć się lub do ich pozbycia się jest obowiązany.”

W związku z czym, wskazana jest selektywna zbiórka odpadów, która będzie zapobiegała ich nadmiernemu rozprzestrzenianiu się a jednocześnie przyczyni się do zmniejszenia ilości odpadów pozostających na składowiskach.

Zgodnie z ustawą „Prawo wodne”:

„Na obszarach ochronnych można zabronić wznoszenia obiektów budowlanych oraz wykonywania robót lub innych czynności, które mogą spowodować trwałe zanieczyszczenie gruntów lub wód, a w szczególności lokalizowania inwestycji zaliczonych do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko”

Niektóre inwestycje, spośród wskazanych w projekcie do rozwoju infrastruktury turystycznej, leżą w obszarze NATURA 2000. Dlatego też nie należy tam podejmować działań, które mogą w sposób znaczący pogorszyć stan siedlisk roślin i zwierząt a także siedlisk przyrodniczych.

Zgodnie z art. 62 ust. 1 Prawa wodnego budownictwo - wodne polega na wykonywaniu oraz utrzymywaniu urządzeń wodnych. Przez urządzenia wodne należy rozumieć urządzenia służące kształtowaniu zasobów wodnych oraz korzystaniu z nich, a w szczególności:

- Budowle: piętrzące, upustowe, przeciwpowodziowe i regulacyjne, a także poldery przeciwpowodziowe, kanały i rowy.
- Zbiorniki, obiekty zbiorników i stopni wodnych; stawy rybne oraz stawy przeznaczone do oczyszczania ścieków, rekreacji lub innych celów.
- Obiekty służące do ujmowania wód powierzchniowych oraz podziemnych.
- Obiekty energetyki wodnej.
- Wyloty urządzeń kanalizacyjnych służące do wprowadzania ścieków do wód lub urządzeń wodnych oraz wyloty urządzeń służące do wprowadzania wody do wód lub urządzeń wodnych.
- Stałe urządzenia służące do połowu ryb lub do pozyskiwania innych organizmów wodnych.
- Mury oporowe, bulwary, nabrzeża, pomosty, przystanie, kąpieliska.
- Stałe urządzenia służące do dokonywania przewozów między brzegowych.

Wykonywanie urządzeń wodnych podlega przepisom prawnym wynikającym zarówno z Prawa wodnego, jak i ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. 2000 Nr 106, poz. 1126, ze zm.). Należy pamiętać, że pozwolenie wodnoprawne wymagane na wykonanie urządzeń wodnych (art. 122 ust. 1 pkt 3 Prawa wodnego) nie zastępuje pozwolenia na budowę, jeżeli jest ono wymagane przez Prawo budowlane.

Najważniejsze zasady obowiązujące w budownictwie wodnym zawiera art. 63 Prawa wodnego, który:

- w ust. 1 mówi, iż przy projektowaniu, wykonywaniu oraz utrzymywaniu urządzeń wodnych należy kierować się zasadą zrównoważonego rozwoju, a w szczególności zachowaniem dobrego stanu wód i charakterystycznych dla nich biocenoz, potrzebą zachowania istniejącej rzeźby terenu oraz biologicznych stosunków w środowisku wodnym i na obszarach zalewowych;
- w ust. 2 wprowadza obowiązek umożliwienia migracji ryb przez budowle piętrzące (przeplawki do ryb), ale nie zawsze, lecz tylko wtedy, jeżeli jest to uzasadnione lokalnymi warunkami środowiska;
- w ust. 3 obliuguje do pełnego uwzględnienia przepisów dotyczących dóbr kultury zawartych w ustawie z dnia 15 lutego 1962 o ochronie dóbr kultury (Dz. U. 1999 Nr 98, poz. 1150 oraz 2000 Nr 120, poz. 1268).

Ponadto ważne jest to, aby wszystkie zrealizowane inwestycje turystyczne na omawianym szlaku, były właściwie oznakowane.

Zgodnie z Załącznikiem 2 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 maja 1997 r. w sprawie określenia warunków bezpieczeństwa osób przebywających w górach, pływających, kąpiących się i uprawiających sporty wodne (Dz.U. 1997 nr 57 poz. 358):

„Oznakowanie szlaku turystycznego dokonywane jest przez umieszczenie w widocznych punktach terenowych znaków prostokątnych trójkolorowych: kolor biały, dowolny kolor z wyjątkiem białego, kolor biały, malowane farbą olejną, o wymiarach 15x10 cm”

„Znaki w terenie powinny być umieszczone w taki sposób, aby była zachowana widoczność kolejnego znaku do przodu i tyłu, nie rzadziej jednak niż co 50 m.”

„Na początku i na końcu szlaku turystycznego umieszcza się widoczny drogowskaz, na którym powinien być zaznaczony kolor szlaku i czas przejścia.”

Gmina Pisz

Miejsca wskazane do rozwoju infrastruktury turystycznej na szlaku PISA-NAREW:

- a. Baza MOS – początek biegu rzeki Pisy, styk z jeziorem Roś – Pisz (przystań II stopnia)
- b. Plac Zamkowy – prawy brzeg Pisy – Pisz (przystań I stopnia)
- c. Przystań białej floty – prawy brzeg Pisy – Pisz (punkt postojowy)
- d. Nabrzeże miejskie w Pisz – prawy brzeg Pisy – Pisz (punkt postojowy)
- e. Wieś Niedźwiedzie (nieistniejąca) – lewy brzeg Pisy – Pisz (punkt postojowy)

- f. Punkt widokowy, ścieżka edukacyjna w lesie ochronnym Szast – Puszcza Piska w bezpośrednim sąsiedztwie ścieżki edukacyjnej – Pisz (punkt postojowy)
- g. Most Św. Jana w Dziadowie – prawy brzeg Pisy powyżej mostu – Pisz (punkt postojowy)
- h. Most w Jeżach – prawy brzeg Pisy – Pisz (przystań II stopnia)

Ze względu na niski stan wód w Pisie konieczna wydaje się być budowa progu na Pisie poniżej miasta Pisz. Takie działanie podniesie stan wody i pozwoli na uratowanie cennych przyrodniczo ekosystemów.

Gmina Pisz znajduje się w obszarze Natura 2000 - PLB 28008 Puszcza Piska oraz obszarze chronionego krajobrazu „Puszcza i Jeziora Piskie” i obszarze chronionego krajobrazu otuliny Mazurskiego Parku Krajobrazowego. Na terenie tym obowiązują wcześniej wspomniane wymogi.

Gmina Kolno

Miejsca wskazane do rozwoju infrastruktury turystycznej na szlaku PISA-NAREW:

- a. Most w Wincencie – prawy brzeg Pisy, bezpośrednio w pobliżu mostu w Wincencie, w dół rzeki (punkt postojowy).
- b. Most w Koźle – prawy brzeg Pisy, bezpośrednio poniżej mostu w Koźle (przystań I stopnia).

Obszary w gminie Kolno przewidziane dla rozwoju turystyki zlokalizowane są na obszarze NATURA 2000. Hałas wywołany zaistnieniem ruchu turystycznego wpływa negatywnie na klimat akustyczny strefy zakwalifikowanej do Natury 2000. Należy przestrzegać wymogów obowiązujących w obszarach NATURA 2000.

Gmina Turośl

Miejsca wskazane do rozwoju infrastruktury turystycznej na szlaku PISA-NAREW:

- a. Ośrodek rekreacyjny w Ptakach – prawy brzeg Pisy, bezpośrednio poniżej mostu w Ptakach – Turośl (przystań I stopnia).
- b. Most drewniany w pobliżu miejscowości Cieciora – prawy brzeg Pisy, bezpośrednio poniżej mostu – Turośl (punkt postojowy).

Na obszarze **gminy Turośl** występuje obszar chronionego krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi, oraz obszar Natura 2000 - PLB280008 PUSZCZA PISKA, dlatego przy realizacji inwestycji należy przestrzegać wymogów obowiązujących w ww. obszarach chronionych.

Gmina Zbójna

Miejsca wskazane do rozwoju infrastruktury turystycznej na szlaku PISA-NAREW:

- a. Tereny gminne kolonii wsi Dobry Las – Sendrowskie – prawy brzeg Pisy w pobliżu kolonii Sendrowskie – Zbójna (punkt postojowy).
- b. Teren gminny we wsi Dobry Las – prawy brzeg Pisy na wysokości wsi Dobrylas – Zbójna (przystań II stopnia, docelowo I stopnia).
- c. Punkt widokowy Jazowa Góra – prawy brzeg Pisy (własność Nadleśnictwa) – Zbójna (punkt postojowy).

- d. Starorzecze Narwi – Pianki – prawy brzeg starorzecza Narwi w pobliżu miejscowości Pianki – Zbójna (punkt postojowy) – teren prywatny.
- e. Narew w pobliżu wsi Gontarze – prawy brzeg Narwi w pobliżu miejscowości Gontarze – Zbójna (punkt postojowy/ docelowo przystań II stopnia) – teren prywatny.
- f. Narew w pobliżu wsi Stanisławowo – prawy brzeg Narwi na wysokości wsi Stanisławowo (powyżej rzeki Szkwy) – Zbójna (punkt postojowy) – teren prywatny.

Cały teren gminy Zbójna usytuowany jest w Obszarze Chronionego Krajobrazu Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi. Obejmuje on dolinę Narwi, część Puszczy Kurpiowskiej, dolinę Pisy i zachodnie obrzeże Wysoczyzny Kolneńskiej. Wpływ rozwoju turystyki na te obszary może doprowadzić do dewastacji obszarów przyrodniczo cennych.

Gmina Zbójna leży również w obrębie obszaru Zielone Płuca Polski, gdzie zaliczona została do mezoekoregionu Kurpiowskiego. Jest to obszar o charakterze łącznikowym istotnym dla kształtowania systemu powiązań przyrodniczych w dorzeczu Narwi w połączeniu z układami przyrodniczymi pojezierzy Mazurskich i Pomorskich oraz Niziny Mazurskiej, predysponowany do szczególnie wysokiego a miejscami wysokiego reżimu gospodarowania środowiskiem.

Dotychczasowa baza turystyczna ograniczająca się głównie do zabudowy letniskowej w niewielkim stopniu wykorzystuje turystyczny potencjał obszaru gminy.

Miasto i Gmina Nowogród

Miejsca wskazane do rozwoju infrastruktury turystycznej na szlaku PISA-NAREW:

- a. Cypel przy wsi Jurki – prawy brzeg Pisy, w pobliżu wsi Jurki i wsi Baliki – Nowogród (punkt postojowy).
- b. Most przy ujściu Pisy – prawy brzeg Pisy, bezpośrednio powyżej mostu na Pisie w pobliżu miejscowości Morgowniki – Nowogród (punkt postojowy).
- c. Kompleks turystyczny w Nowogrodzie – poniżej Skansenu na brzegu Narwi – Nowogród (przystań I stopnia).

Atrakcyjność turystycznych gminy tworzą walory krajobrazowo-wypoczynkowe Równiny Kurpiowskiej i Doliny Dolnej Narwi oraz położenie północnej części gminy w zasięgu krajowej sieci ekologicznej ECONET PL. Powyższe walory stwarzają pewne możliwości rozwoju turystycznej funkcji obszaru stanowiącej w perspektywie coraz ważniejszą część gospodarki i dającą alternatywne w stosunku do rolnictwa źródło dochodów miejscowej ludności ale również stwarzają zagrożenie napływem turystów, zbyt małą pojemnością bazy turystycznej.

Miasto Ostrołęka

Miejsca wskazane do rozwoju infrastruktury turystycznej na szlaku PISA-NAREW:

- a. Port miejski – powyżej mostu (ul. Mostowa) w pobliżu ul. Kujawskiej na terenie MOS – Ostrołęka (przystań I stopnia).
- b. Plaża miejska, przystań kajakowa – prawy brzeg Narwi wokół motu Madalińskiego – Ostrołęka (punkt postojowy).

W bezpośrednim sąsiedztwie miasta znajdujemy obszar Kurpiowskiej Puszczy Zielonej.

W wielu jej fragmentach przyroda zachowała się w stanie zbliżonym do pierwotnego przez co stały się rezerwatami przyrody. Rozwój turystyki może wpłynąć niekorzystnie na stan obecny puszczy związany z zwiększonym ruchem turystycznym w mieście. Mniejsze zagrożenie stanowią zorganizowane wycieczki z przewodnikiem w porównaniu do pojedynczego zwiedzającego który może dokonać dewastacji obiektu przyrody. Należy dążyć do utrzymania stanu zbliżonego do pierwotnego. Ostrołęka znajduje się w obszarze Natura 2000 PLB 14005 - Dolina Omulwi i Płdownicy, dlatego przy realizacji inwestycji należy przestrzegać wymogów obowiązujących dla obszarów Natura 2000.

7.5. Produkty uzupełniające

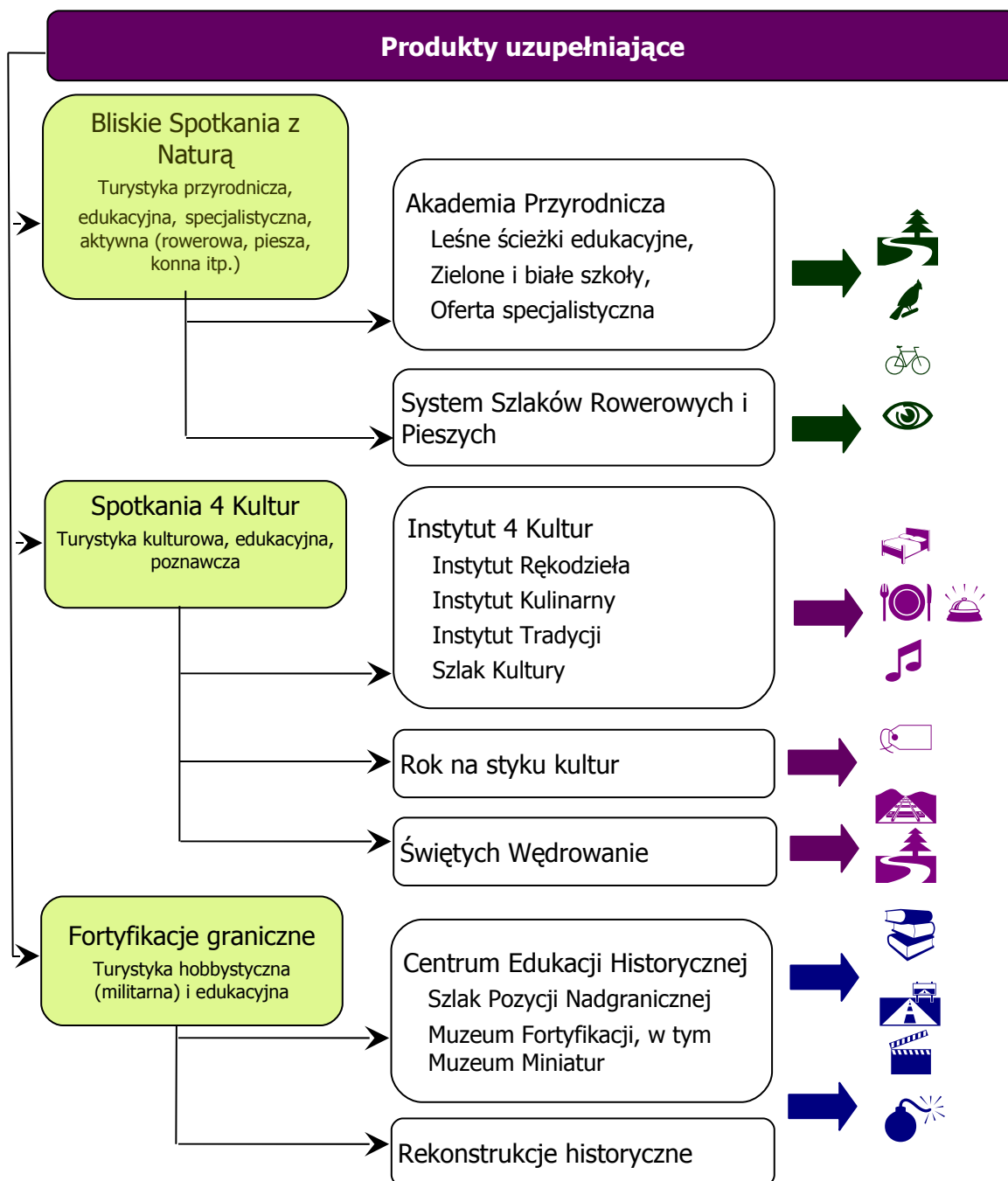
Szlak wodny Pisy i Narwi, jako główny walor turystyczny wykorzystywany do budowy oferty regionu, dotychczas postrzegany był jedynie jako odcinek trasy do pokonania w drodze na Wielkie Jeziora Mazurskie. W wyniku prac projektowych: inwestycyjnych i programowych, szlak ten ma zyskać nowy wizerunek, ma stać się samodzielnie funkcjonującym produktem turystycznym.

Istotnym wsparciem w tym zakresie może stać się rozwój produktów uzupełniających, opartych na przyrodniczych czy kulturowych walorach regionu objętego projektem. Należy w tym miejscu zaznaczyć, że choć względem produktu głównego oferta kulturowa czy przyrodnicza będzie traktowana jako element wspierający, to będzie ona jednocześnie pełnić rolę samodzielnych produktów, mogących również generować ruch turystyczny. Niejednokrotnie to turysta, który przyjedzie tu w celu poznania historii i kultury regionu, okaże się nowym odbiorcą atrakcji opartych o szlak wodny Pisy i Narwi.

Produkty uzupełniające programu *PISA-NAREW* stanowiąc będą zatem istotne narzędzie marketingowe podnoszące konkurencyjność szlaku wodnego jako produktu turystycznego, szczególnie w przypadku kierowania oferty do segmentów rynku o specyficznych potrzebach i wymaganiach.

Zwiększanie atrakcyjności szlaku stanowi jeden z warunków aktywizacji ruchu turystycznego oraz zasadności rozwoju infrastruktury w miejscowościach położonych wokół szlaku *PISA-NAREW*

Do produktów uzupełniających zostaną włączone już funkcjonujące, gotowe rozwiązania oraz nowe propozycje, pozwalające na wykorzystanie walorów turystycznych Regionu oraz potencjału społecznego. Z przedstawionych produktów możliwe będzie także przygotowywanie gotowych pakietów produktowych, projektowanych względem potrzeb określonych grup i segmentów rynku.

Źródło: Opracowanie PART S.A.

7.5.1. Bliskie Spotkania z Naturą

Produkt ekoturystyczny o charakterze poznawczym wykorzystujący potencjał bogactwa przyrody Puszczy Piskiej, Mazurskiego Parku Krajobrazowego, Kurpiowskiej Puszczy Zielonej oraz wielu rezerwatów przyrody. Wśród unikatowych atrakcji na szczególne podkreślenie zasługuje Las ochronny „Szast” – obszar po przejściu huraganu, na którym nie podejmuje się żadnych prac oczyszczających czy odtwarzających drzewostan lasu.

Bogactwo przyrodnicze badanego regionu stwarza możliwości rozwoju ofert edukacyjnych dla dzieci i młodzieży jak również przygotowanie propozycji bardziej specjalistycznych. Mowa tu o takich ofertach jak: fotosafari – bezkrwawe łowy z kamerą; tzw. bird's watching – podglądanie ptaków; prace badawcze itp.

Tereny wzdłuż szlaku Pisy i Narwi nadają się również doskonale do poprowadzenia ścieżek turystycznych: rowerowych, pieszych czy konnych. Dzięki dobrze przygotowanym (oznakowanym i wyposażonym w odpowiednią infrastrukturę) trasom, można poprowadzić turystę pomiędzy najciekawszymi miejscami regionu pokazując mu jednocześnie piękno jego przyrody.

Akademia Przyrodnicza

Skuteczne zarządzanie, nie tylko w kontekście eksploatacji, ale również ochrony, walorami naturalnymi wykorzystywanymi do budowy oferty turystycznej, polegać powinno na umiejętnym ich zagospodarowaniu, udostępnianiu i promowaniu zgodnie z potrzebami i oczekiwaniami potencjalnych grup odbiorców.

Jak pokazuje praktyka, najlepiej odbierane są na rynku oferty, które nie są wynikiem spontanicznego działania ale przemyślanego procesu. Projektowanie i wdrażanie oferty turystycznej opartej na walorach przyrodniczych regionu powinno odbywać się przy współpracy i zaangażowaniu wszystkich podmiotów i organizacji na co dzień związanych z funkcjonowaniem obszarów leśnych, parków i rezerwatów itp. przedstawiciele regionalnych dyrekcji lasów państwowych, władze parków krajobrazowych jak również fundacji czy kół zainteresowań działających na danym terenie.

Ważne jest również, aby przygotowana oferta miała kompleksowy charakter, aby zainteresowany przyrodą regionu turysta mógł w jednym miejscu uzyskać informację nt. wszystkich ciekawych miejsc w regionie, a nie wybiórczo zebranych informacji, najczęściej dotyczących tylko najbliższego otoczenia.

W celu skoordynowanego rozwoju oferty dla turystyki przyrodniczej (poznawczej, edukacyjnej) na terenie objętym projektem *PISA-NAREW* najlepszym rozwiązaniem będzie powołanie Akademii Przyrodniczej (AP). Pod takim hasłem powinny trafiać do turystów informacje nt. programów edukacyjnych, spotkań i warsztatów przyrodniczych, najciekawszych faktów z funkcjonowania parków czy rezerwatów itp.

Charakterystyka i propozycje funkcjonowania Akademii Przyrodniczej przedstawia poniższa tabela.

Akademia Przyrodnicza – opis projektu	Atrakcyjność
<p>Akademia Przyrodnicza powinna w pierwszym etapie pełnić rolę inicjatora i koordynatora w zakresie opracowania oferty turystyki przyrodniczej. Ważną funkcją będzie ponadto promowanie i budowanie sieci kontaktów (kanałów dystrybucji) przez które informacja o ofercie AP ma trafiać na rynek.</p> <p>W pierwszym etapie realizacji projektu AP powinna skupić się na budowaniu oferty programowej, opracowaniu programów edukacyjnych, przygotowaniu specjalistycznych pakietów hobbystycznych, stworzeniu strony internetowej a nie na budowaniu nowych struktur itp. Funkcjonowanie Akademii Przyrodniczej powinno się na tym etapie opierać na już prowadzonej działalności o charakterze edukacyjnym czy hobbystycznym na terenach Mazurskiego Parku Krajobrazowego czy Puszczy Piskiej.</p> <p>W późniejszym okresie AP może zacząć funkcjonować jako „fizyczny” istniejący ośrodek edukacji przyrodniczej i ekologicznej, z odpowiednio przygotowanymi salami wykładowymi, ciekawymi ekspozycjami interaktywnymi itp.</p> <p>Najważniejsze obszary zadaniowe na etapie uruchamiania projektu Akademii Przyrodniczej znajdują się poniżej.</p>	
Leśne ścieżki edukacyjne	Atrakcyjność
<ul style="list-style-type: none"> Oznaczenie miejsc o szczególnej wartości przyrodniczej i poznawczej, mogące stanowić punkty przystankowe na ścieżkach edukacyjnych;	<ul style="list-style-type: none"> Dla dzieci i młodzieży w ramach lekcji przyrody,

<ul style="list-style-type: none"> Wytyczenie w terenie ścieżek edukacyjnych: oznakowanie całej trasy oraz wybranych miejsc - atrakcji; Określenie kategorii tras przyrodniczych: ścieżki piesze, rowerowe, trasy konne; Opracowanie systemu tablic informacyjnych i edukacyjnych - rozmieszczenie ich w terenie; Przygotowanie map turystycznych z informacjami nt. atrakcji przyrodniczych, oznakowanych tras i ścieżek edukacyjnych, powiązania (trasy łącznikowe) z innymi atrakcjami regionu; Przygotowanie serwisu internetowego poświęconego prowadzonej edukacji przyrodniczej, z możliwością prenumeraty newslettera; 	<p>kół zainteresowań itp.;</p> <ul style="list-style-type: none"> Dla młodzieży starszej w ramach edukacji ekologicznej, badań prowadzonych przez studentów itp.
Zielone i białe Szkoły	Atrakcyjność
<ul style="list-style-type: none"> Opracowanie programów edukacyjnych zgodnych z zakresem programu szkoły podstawowej, gimnazjum i średniej; Nawiązanie współpracy z gestorami lokalnej bazy noclegowej - opracowanie kompleksowej oferty pobytowo - edukacyjnej, atrakcyjnej cenowo dla potencjalnych odbiorców; Przygotowanie dwóch - trzech sal wykładowych, umożliwiających prowadzenie zajęć z zakresu przyrody i ekologii: wyposażenie w ekspozycje przyrodnicze, urządzenia pozwalające na odtwarzanie w skali mikro zjawisk przyrodniczych (interaktywne formy nauczania) - nie tylko związanych z terenami Puszczy Piskiej, Mazurskiego Parku Krajobrazowego, czy licznych na tym terenie rezerwatów; Opracowanie informatora: w wersji elektronicznej i papierowej oraz uruchomienie podstrony internetowej poświęconej przygotowanym propozycjom edukacyjnym. 	<ul style="list-style-type: none"> Dla dzieci i młodzieży w ramach wyjazdów szkolnych (zielonych i białych szkół); Dla nauczycieli, w ramach zajęć podnoszących kwalifikacje (warsztaty, dotyczące nowych możliwości kształcenia z zakresu przyrody i ekologii);
Oferta specjalistyczna (fotosafari, bird's watching itp.)	Atrakcyjność
<ul style="list-style-type: none"> Wybór najciekawszych - z punktu widzenia specjalistycznych zainteresowań - miejsc, które włączone zostaną do pakietu ofertowego dla osób dorosłych, hobbystów ornitologów, ekologów, ichtologów itp. (nie mówimy tu o osobach zawodowo zajmujących się tymi tematami ale o miłośnikach przyrody, którzy wolny czas poświęcają na realizację swoich zainteresowań); Odpowiednie zagospodarowanie terenów przeznaczonych do rozwoju oferty specjalistycznej: amfony obserwacyjne, wieże widokowe, ukryte kamery pozwalające podglądać życie zwierząt, ptaków itp.; Przygotowanie grupy doświadczonych przewodników; Opracowanie kalendarza najciekawszych „zdarzeń” przyrodniczych jako podstawy do budowania oferty turystycznej (okresy lęgowe ptaków, przeloty ptaków itp.); Przygotowanie zaplecza technicznego dającego możliwość obserwacji z powietrza (np. motolotnie). 	<ul style="list-style-type: none"> Dla dzieci i młodzieży w ramach prac kół przyrodniczych - kół zainteresowań; Dla osób dorosłych, hobbystów, poszukujących ciekawych miejsc do rozwijania swoich zainteresowań i pogłębiania wiedzy.

System szlaków rowerowych i pieszych

Turystyka aktywna, piesza czy rowerowa, może być bardzo skutecznie rozwijana zarówno na terenach bogatych w walory kulturowe i historyczne jak i na obszarach zdominowanych przez zasoby przyrodnicze: lasy, jeziora, rzeki itp. Ważne aby turysta przybywający do regionu i korzystający z przygotowanych dla niego propozycji wyjechał z przeświadczeniem, że nie zmarnował swojego czasu a to co napotkał na swojej drodze pozwoliło na osobisty rozwój i realizację podstawowego celu wyjazdu – wypoczynku.

Jak wspomniano już wcześniej obszar gmin znajdujących się wzdłuż szlaku wodnego PISA-NAREW to bogactwo walorów przyrodniczych, głównie skupionych w Mazurskim Parku Krajobrazowym, Puszczy Piskiej czy Kurpiowskiej Puszczy Zielonej.

Obrazu dopełniają rozsięte na całym terenie zabytki kultury materialnej: obiekty sakralne, w tym liczne kapliczki przydrożne, zabytki techniki i przemysłu, zabytki architektury itp.

Aby skutecznie poprowadzić turystę pomiędzy najciekawszymi, najlepiej prezentującymi dziedzictwo regionu miejscami, należy opracować

⁷ Polecamy lekturę strony www.explorit.org – „naukowego” centrum edukacji dla dzieci i młodzieży

i odpowiednio przygotować szlaki rowerowe czy piesze, które w trakcie 3-, 4-dniowej podróży pozwolą turystom poznać „tajemnicę” tych ziem.

System szlaków rowerowych powinien funkcjonować jako samodzielna oferta turystyczna, ale wskazane jest również jego ścisłe skorelowanie z wodnym szlakiem *PISA-NAREW*. Dzięki temu turyści podróżujący szlakiem wodnym, łatwo będą mogli (przez system punktów łącznikowych) „przeskoczyć” na jakiś czas na szlak rowerowy, i dzięki temu skosztować lokalnego klimatu.

Rozwój szlaków rowerowych (pieszych) może stać się pretekstem do budowy produktów z zakresu turystyki przygodowej i poznawczej. Należy pamiętać, że podróżując lubimy mieć przed sobą jakiś cel: chcemy dotrzeć w konkretne miejsce, chcemy zwiedzić jakiś kościół, mamy nadzieję na spotkanie ciekawych ludzi itp. Dodając do turystyki aktywnej aspekt „przygody”, można w istotny sposób podnieść atrakcyjność danej oferty dla potencjalnych odbiorców.

Najważniejsze zagadnienia związane z budową zintegrowanego systemu szlaków turystycznych na terenach gmin: Pisz, Kolno, Turośl, Zbójna, Nowogród (miasto i gmina) oraz miasta Ostrołęka obejmują:

- Wyznaczenie i oznakowanie tras i szlaków w terenie; przygotowanie hasła przewodniego dla całego systemu oraz nazw dla poszczególnych tras.
- Przygotowanie punktów postojowych (zadaszone wiaty, mapy orientacyjne, toalety itp.) na trasach.
- Opracowanie drukowanych map, wraz z informacjami nt. najciekawszych atrakcji, miejsc wartych odwiedzenia. Dodatkowo opracowanie map cyfrowych.
- Przygotowanie wariantowych powiązań pomiędzy poszczególnymi trasami, propozycje dwu-, trzy-, i cztero-dniowych tras wycieczkowych, wraz ze wskazaniem miejsc noclegowych (np. nawiązanie współpracy z gospodarstwami agroturystycznymi w regionie i stworzenie z nimi wspólnych propozycji dla rowerzystów czy piechurów).
- Przygotowanie podstaw do rozbudowy zintegrowanego systemu wypożyczalni rowerów, np. we współpracy z gestorami bazy noclegowej (transport rowerów do wyznaczonych miejsc, odbiór sprzętu od turystów po dotarciu do określonego celu itp.).

Podsumowanie

Główne atrakcje w ramach oferty przyrodniczej	Partnerzy	Rekomendowane działania i narzędzia
<ul style="list-style-type: none"> • Parki krajobrazowe, rezerваты przyrody i in. - oznakowane ścieżki edukacyjne, ornitologiczne itp.; • Specjalnie wyselekcjonowane miejsca do obserwacji zwierząt leśnej, ptaków; • Doświadczeni przewodnicy: zarówno pod kątem prowadzenia grup edukacyjnych jak i grup o specjalistycznych zainteresowaniach; • Możliwość obserwacji atrakcji przyrodniczych regionu z powietrza - motolotnie. • Organizowanie nocnych obserwacji zwierząt, ptactwa itp.; • „Eksploratorium” - empiryczne	<ul style="list-style-type: none"> • Regionalne dyrekcje lasów państwowych, nadleśnictwa, władze parków krajobrazowych itp.; • Akademia Przyrodnicza - stworzona na potrzeby projektu instytucja koordynująca działania w zakresie rozwoju oferty przyrodniczej; • Władze gmin biorących udział w projekcie w zakresie wspierania organizacji i promocji działalności Akademii Przyrodniczej; • Lokalne organizacje: stowarzyszenia, fundacje itp., zajmujące się ochroną przyrody.	<ul style="list-style-type: none"> • Przygotowanie w terenie ścieżek edukacyjnych: oznakowanie, tablice informacyjne, fotogramy itp.; • Opracowanie i wyznaczenie w terenie tras rowerowych przebiegających na długości całego szlaku wodnego <i>PISA-NAREW</i> • Przygotowanie zaplecza technicznego, w tym zakup wyposażenia udostępnianego grupom zorganizowanym (aparatury fotograficznej, lornetek, lunet itp.); • System sterowanych kamer w jednym z rezerwatów, możliwość obserwacji w porze wieczorowej, uzyskania cyfrowych zbliżeń,

poznanie zjawisk przyrodniczych		kręcenia filmów <ul style="list-style-type: none"> • Szkolenia dla nauczycieli, przewodników, innych osób odpowiedzialnych za organizację i funkcjonowanie szlaków i ścieżek; • Przygotowanie atlasów i map najciekawszych atrakcji przyrodniczych, punktów obserwacji, tras przelotów ptaków, miejsc żerowania zwierzyny itp.; • Poprawa dostępności komunikacyjnej miejsc, poprawa nawierzchni dróg lokalnych;
Korzyści z wdrożenia produktu		
<ul style="list-style-type: none"> • Aktywizacja liczby turystów podróżujących na szlaku i wzdłuż szlaku PISA-NAREW • Efektywniejsze wyróżnienie oferty turystycznej na rynku • Efektywniejsze wykorzystanie walorów naturalnych Regionu • Aktywizacja społeczna i gospodarcza terenów wzdłuż szlaku • Nowe miejsca pracy • Wzrost dochodów gmin w dłuższej perspektywie • Tworzenie wizerunku proturystycznego Regionu • Zwiększenie szansy na skuteczne aplikowanie o środki pomocowe (proekologiczne projekty turystyczne cieszą się specjalnym uznaniem i wsparciem) 		

7.5.2. Spotkania 4 Kultur

Jednym z ważniejszych elementów kształtowania wizerunku turystycznego regionu jest odwołanie się do jego kultury i wykorzystanie lokalnych tradycji i zwyczajów w kreowaniu oferty turystycznej. Tradycyjne obrzędy, rzemiosło i wyroby rękodzielnicze, regionalne potrawy czy stroje ludowe – to podstawowe składniki materialnego dziedzictwa, które mogą stać się ważnym elementem kreowania popytu turystycznego na ofertę regionu.

Obszar objęty projektem *PISA-NAREW* nie jest jednolity kulturowo. Obejmuje on ziemie pogranicza czterech kultur: Mazowsza, Podlasia, Mazur i Kurpiów. Patrząc na tą sytuację przez pryzmat liczby potencjalnych „atrakcji” (każda kultura ma własne tradycje, zwyczaje itp.), które mogą być eksploatowane dla celów turystyki, wydaje się, że jest to bardzo dobry punkt wyjścia. Jak pokazuje przykład Łodzi, współistnienie kultur może być skutecznie wykorzystane w kreowaniu wizerunku, promocji itp.

Należy jednak w tym miejscu zaznaczyć, że obszar wzdłuż szlaku Pisy i Narwi to styk kultur, a co za tym idzie:

- Nie są to obszary o silnej tożsamości kulturowej – im dalej od centrum/stolicy kulturowej regionu, tym większe zacieranie się przejawów tej kultury.
- Najlepiej zachowana i najbardziej widoczna jest dziś na badanym obszarze kultura kurpiowska.
- Najmniej widoczna jest kultura Mazowsza – przynależność kulturowa oparta jest raczej na historycznych podziałach ziem niż na tożsamości mieszkańców.
- Wyraziste akcenty kultury kurpiowskiej mogą stwarzać problemy przy próbie równorzędnego promowania trzech pozostałych kultur regionu.

Podjmując zatem decyzję o budowaniu oferty turystycznej odwołującej się do czterech kultur, należy się liczyć z koniecznością włożenia dużego wysiłku w odtworzenie czy też przywrócenie elementów kultury Mazowsza i Mazur oraz wypuklenie kultury Podlasia.

Warto przypomnieć w tym miejscu, że turystyka kulturowa jest dziś jedną z najlepiej rozwijających się form turystycznych. Potrzeba rozwoju osobistego, możliwość poznania historii i tradycji miejsc, w których spędza się czas wolny, to nowe potrzeby turystów. Nie wystarcza już bierny wypoczynek nad morzem. Turyści chcą osobiście uczestniczyć w różnego rodzaju wydarzeniach i imprezach. Dobrze zaprogramowany rozwój turystyki kulturowej na szlaku Pisy i Narwi ma zatem duże szanse powodzenia i podniesienia atrakcyjności produktu głównego.

Instytut 4 Kultur

W ramach rozwoju oferty kulturowej dla projektu PISA-NAREW rekomenduje się powołanie Instytutu, którego zadaniem będzie rozwój i koordynacja działań w zakresie przygotowania produktów kulturowych dla turystyki.

Idea produktu kulturowego zakłada, że będzie to dla turysty możliwość aktywnego udziału w wydarzeniach, że będzie miał możliwość nie tylko coś zobaczyć, ale również włączyć się w proces twórczy.

Nie chodzi bowiem tylko o to, aby turysta mógł skosztować specjałów lokalnej kuchni lub kupić wyroby rękodzielnicze. Utworzony Instytut powinien stać się szkołą lokalnej kultury, gdzie każda chętna osoba będzie mogła się czegoś nauczyć. Przedmiotem „wykładów” mogą być lokalne potrawy, sztuka rękodzielnicza, tańce ludowe (w wykonaniu tradycyjnym a nie scenicznym) itp. Szczegóły dotyczące Instytutu przedstawia poniższa tabela.

Instytut 4 Kultur – opis projektu	Atrakcyjność
<p>Zakłada się, że Instytut będzie odpowiedzialny za koordynowanie działań w zakresie tworzenia i dostarczania na rynek oferty turystycznej. Będzie współpracował z lokalnymi ośrodkami i podmiotami kulturalnymi. Jednocześnie będzie prowadził badania, inicjował i koordynował działania zmierzające do odtworzenia elementów kultury Mazowsza i Mazur (w formule nadającej się do włączenia w pakiet produktów turystycznych).</p> <p>W ramach realizacji projektu proponujemy stworzenie czterech centów kulturalnych – po jednym odpowiedzialnym za promocję każdej z kultur. Nie chodzi o tworzenie nowych podmiotów czy organizacji, ale o wykorzystanie istniejących już lokalnych inicjatyw i włączenie ich w realizację większego przedsięwzięcia. Każdy z ośrodków powinien odpowiadać za promocję jednej z kultur (Mazowsza, Mazur, Podlasia i Kurpiów) opracowując programy według schematu wypracowanego we współpracy z Instytutem oraz pozostałymi partnerami projektu. Ważne jest aby każda z kultur reprezentowana była według tego samego klucza: sztuki ludowej i rękodzieła, kuchni regionalnej oraz zwyczajów i tradycji.</p> <p>Rolą Instytutu będzie przede wszystkim opracowywanie ogólnych planów rozwoju i inicjowania projektów kulturowych oraz promocja kompleksowej oferty</p>	
Instytut Rękodzieła	Atrakcyjność
<ul style="list-style-type: none"> Warsztaty odwołujące się do tradycyjnych technik rzemieślniczych: garncarstwo, rzeźbiarstwo, wycinanki, plecionkarstwo; Kilkugodzinne, warsztaty organizowane w tygodniu, dające możliwość praktycznego zapoznania się z daną techniką rzemieślniczą; Warsztaty weekendowe, połączone w cykle miesięczne według techniki (każde zajęcia na bardziej zaawansowanym poziomie) lub też łączące różnorodne techniki (każde zajęcia poświęcone innej technice); Organizacja „Festiwalu Rękodzieła” - pokazy, warsztaty, wystawy twórców ludowych, wykłady itp. - impreza promująca działalność Instytutu 4 Kultur; Przygotowanie i ustalenie zasad przyznawania certyfikatu „Rzemieślnika - Amatora”; 	<ul style="list-style-type: none"> Dla dzieci i młodzieży, zajęcia dla grup w ciągu tygodnia (w ramach wycieczek szkolnych, zielonych szkół itp.); Zajęcia dla dorosłych, organizowane według wcześniej ustalonego i udostępnionego harmonogramu;
Instytut Kulinaryny	Atrakcyjność
<ul style="list-style-type: none"> Szkoła gotowania wykorzystująca tradycyjne przepisy kuchni regionalnej; Przygotowanie książek kucharskich z lokalnymi potrawami (np. w formie drukowanych 	<ul style="list-style-type: none"> Dla osób dorosłych, w weekendy, zgodnie

broszur); <ul style="list-style-type: none"> • Warsztaty kulinarne prowadzone głównie w weekendy, a także w tygodniu na zamówienie grup zorganizowanych (np. grupy incentive); • Organizowanie „wspólnego gotowania”, zakończonego wspólną kolacją, obiadem itp., na bazie przygotowanych w trakcie warsztatu potraw. 	z ogólnodostępnym kalendarzem; <ul style="list-style-type: none"> • Na zamówienie, dla grup zorganizowanych (wycieczki, incentive itp.);
Instytut Tradycji	Atrakcyjność
<ul style="list-style-type: none"> • Warsztaty poświęcone tradycjom i zwyczajom typowym dla danej kultury (głównie w nawiązaniu do świąt i związanych z nimi tradycji); • Promocja kultury regionu przez pryzmat najbardziej typowych dla danej społeczności zwyczajów – próba wskrzeszenia zapomnianych elementów tradycji (np. liczba potraw na wigilijnym stole, potrawy w święconce wielkanocnej itp.). 	<ul style="list-style-type: none"> • Dla dzieci i młodzieży, w ramach lekcji historii lub zielonych szkół; • Dla młodzieży i osób dorosłych, przy okazji zbliżających się świąt itp.
Szlak Kultury	Atrakcyjność
<ul style="list-style-type: none"> • Opracowanie koncepcji szlaku kulturowego, pokazującego w terenie materialne dziedzictwo kulturowe regionu; • Nawiązanie współpracy z najważniejszymi ośrodkami promującymi kulturę regionu - organizacja atrakcji na szlaku: Skansen Kurpiowski w Nowogrodzie, Izby Regionalne (gminy Zbójna, Turośl), Muzea Ziemi Piskiej i Kultury Kurpiowskiej, twórcy ludowi (głównie gminy Turośl, Zbójna, Nowogród), zespoły taneczne i śpiewacze itp.; • Przygotowanie mapy szlaków kulturowych (wykorzystanie już istniejących tras turystycznych w regionie - patrz audyt turystyczny), wraz z opisem atrakcji na trasie (patrz punkt powyżej). 	<ul style="list-style-type: none"> • Dla dzieci i młodzieży, w ramach lekcji historii lub zielonych szkół; • Dla turystów weekendowych, rodzin z dziećmi; • W wybranych elementach, dla osób korzystających ze szlaku wodnego PISA-NAREW

Rok na styku kultur

Jednymi z ważniejszych elementów kreujących wizerunek regionu są imprezy i wydarzenia o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym. Największą moc w tworzeniu pewnego wizerunku mają tzw. imprezy wizerunkowe, czyli takie, które odwołując się do najbardziej charakterystycznych elementów i wartości regionu promują go na szerokiej arenie⁸.

Odwołanie się do czterech kultur współistniejących na badanym obszarze daje doskonałą podstawę do przygotowania cyklu imprez z ideą przewodnią „cztery kultury – cztery pory roku”.

Podstawowe założenia dla tego rodzaju przedsięwzięcia:

- Każda z kultur przygotowuje w ciągu jednego r. cykl imprez promujących wpisanych w **jedną** porę roku
- Kolejno przez cztery lata każda z kultur promowana jest przez pryzmat innej pory roku i związanych z nią wydarzeń, zwyczajów, tradycji, świąt itp.
- Raz w roku organizowany jest „Festiwal Kulturalny” – kilkudniowa impreza kulturalna, w trakcie której prezentowane są równocześnie wszystkie kultury (warsztaty plenerowe, pokazy, konkursy, występy artystów itp.).
- Rolę koordynatora i organizatora projektu może pełnić „Instytut 4 Kultur”.
- W trakcie prezentujących daną kulturę imprez i wydarzeń organizowane są rajdy rowerowe wyznaczonymi szlakami turystycznymi. Myślą przewodnią takich rajdów może być „poszukiwanie przejawów” danej kultury w terenie: miejsc gdzie serwuje się regionalne potrawy, gdzie swoje pracownie mają lokalni twórcy ludowi i rzemieślnicy itp.

⁸ Imprezy wizerunkowe mogą być również w całości wykreowane jak np. „Festiwal Gwiazd” z Międzyzdrojów. Ważne jest to aby miały one potencjał wpływania na postrzeganie regionu i podnoszenie jego atrakcyjności

Świętych Wędrowanie

Jednym z ważnych elementów krajobrazu leśnych duktów i wiejskich dróg obszaru *PISA-NAREW* są liczne kapliczki i krzyże przydrożne. Są one najczęściej dziełem lokalnych twórców ludowych i stanowią świadectwo tradycji mieszkańców tych ziem.

Poprowadzenie szlaku/trasy turystycznej pomiędzy najciekawszymi z nich jak również wplecenie znajdujących się na trasie zabytkowych obiektów sakralnych (więcej w części audytu) to kolejna propozycja uzupełniająca ofertę szlaku wodnego Pisy i Narwi.

W pierwszym etapie konieczne będzie przeprowadzenie dokładnego spisu wszystkich znajdujących się na badanym terenie kapliczek i krzyży oraz wybór obiektów, które wytyczą przebieg szlaku. Zanim jednak szlak będzie promowany jako atrakcja regionu, konieczne będzie przeprowadzenie prac porządkowych, znakarskich, opracowanie tabliczek informacyjnych, ułatwiających turystów samodzielne poznawanie tradycji i kultury regionu przez pryzmat świadectw wiary.

W ramach budowy szlaku, można do współpracy zachęcić lokalnych twórców ludowych, którzy wędrującym turystom będą mogli zaprezentować swój warsztat. Turyści natomiast będą mieli możliwość nabycia pamiątkowej figurki czy rzeźbionego krzyża.

Szlak kapliczek może być włączony w system szlaków i tras turystycznych opisanych w projektach przyrodniczych. Tym samym powinien spełniać wszelkie wymogi stawiane pozostałym szlakom, w tym najważniejszy – być funkcjonalnie powiązany ze szlakiem wodny *PISA-NAREW*.

Podsumowanie

Główne atrakcje w ramach oferty kulturowej - podsumowanie	Partnerzy	Rekomendowane działania i narzędzia
<ul style="list-style-type: none"> Zabytki architektury i techniki; Szlaki turystyczne, tematyczne odwołujące się do tradycji regionu; Imprezy i wydarzenia promujące kulturę regionu; Obchody świąt i tradycje związane z kulturami występującymi na tym terenie; Kuchnia regionalna, tradycyjne potrawy i dania. 	<ul style="list-style-type: none"> Gminy położone wzdłuż szlaku wodnego PISA-NAREW; Lokalne organizacje turystyczne, stowarzyszenia działające na rzecz rozwoju i promocji kultury regionu; Lokalni twórcy ludowi; Gestorzy bazy noclegowej i gastronomicznej. 	<ul style="list-style-type: none"> Powołanie Instytutu 4 Kultur (I4K) - opracowanie szczegółowej koncepcji funkcjonowania; Wyznaczenie w terenie i oznakowanie tras turystycznych, w tym szlaku kapliczek i przydrożnych krzyży; Porozumienie w zakresie promocji oferty kulturowej oraz dystrybucji informacji o tej ofercie; Opracowanie szczegółowych programów warsztatów realizowanych w ramach I4K; Opracowanie szczegółowych koncepcji organizacji cyklu imprez w ramach programu Rok na Styku Kultur; Opracowanie ramowego kalendarza imprez i wydarzeń w perspektywie 4 lat.
Korzyści z wdrożenia produktu		
<ul style="list-style-type: none"> Zwiększenie liczby turystów korzystających z oferty gmin objętych projektem; Zwiększenie zainteresowania regionem poprzez rozbudowę oferty dla turystów kulturowych; Promocja regionu i jego walorów przez kompleksowo przygotowaną ofertę kulturową, zintegrowaną z głównym produktem regionu, turystyką wodną na szlaku Pisy i Narwi; Poprawa dostępności kulturowych i historycznych atrakcji turystycznych; Stworzenie warunków do aktywizacji rozwoju oferty kulturalnej w miejscowościach położonych wzdłuż szlaku PISA-NAREW; Wzrost dochodów gmin w perspektywie średniookresowej i długookresowej dzięki m.in. wzrostowi wydatków turystów, zwiększonemu ruchowi turystycznemu itp. 		

7.5.3. Szlak fortyfikacji

Pozostałości dawnych linii obronnych, twierdz, fortyfikacji stają się w ostatnim czasie przedmiotem zainteresowania coraz większej grupy odbiorców. Już nie tylko badacze historii czy wąskie grono pasjonatów interesuje się losami niszczących schronów czy bunkrów. Powoli rośnie ich rola w tworzeniu oferty turystycznej, stwarzając przede wszystkim warunki do prowadzenia szeroko pojętej edukacji historycznej.

Przykład obiektów poprzemysłowych (kopalni, cukrowni, gorzelni, kolei wąskotorowych itp.), które coraz częściej przekształcane są w atrakcyjne obiekty turystyczne, pokazuje, że rośnie zapotrzebowanie na nowe atrakcje, wychodzące poza standardowo rozumianą ofertę czasu wolnego (plaża, rower, muzeum). Dotyczy to również obiektów pomilitarnych, które odpowiednio zagospodarowane, odrestaurowane i wypromowane mogą stać się ważnym elementem kształtowania turystycznego krajobrazu regionu.

W świetle powyższych informacji rekomendujemy rozpoczęcie procesu budowania oferty turystycznej wykorzystującej obiekty militarne wchodzące w skład Pozycji Piskiej, linii obronnej Narew-Biebrza wokół Nowogrodu oraz Pozycji Narew-Pisa. Zespoły schronów wokół Pisz, Zbójnej, Nowogrodu oraz rozrzucone na trasie długości 60 km (Pisz – Kolno) obiekty pozycji Narew-Pisa powinny funkcjonować w formule szlaku, a najciekawsze i najlepiej zachowane obiekty należy wykorzystać do przygotowania ekspozycji (w tym również interaktywnych), sal edukacyjnych itp.

Szczegółowe rozwiązania powinny przede wszystkim dotyczyć opracowania zasad utworzenia i funkcjonowania:

- Muzeum Fortyfikacji
- Centrum Edukacji Historycznej
- Szlaku Pozycji Nadgranicznej
- Rekonstrukcji Historycznych.

Centrum Edukacji Historycznej

W ostatnim czasie obiekty pomilitarne zaczynają być coraz częściej postrzegane w kategoriach atrakcji turystycznej, dostrzega się ich potencjał jako waloru kulturowego, świadczącego o losach i historii danego regionu.

Zanim jednak na dobre wejdą do kanonu atrakcji turystycznych, należy przygotować ofertę skierowaną do osób już dziś stanowiących ważną grupę potencjalnych odbiorców. Będą to przede wszystkim dzieci i młodzież, które w ramach lekcji historii czy zajęć odbywających się w trakcie „zielonych” szkół stają się naturalnie pierwszym z góry zdefiniowanym segmentem docelowym.

Patrząc przez pryzmat promowanej idei „kształcenia dzieci i młodzieży dla turystyki” dobrze przygotowana oferta dla tej grupy odbiorców zaowocuje w przyszłości coraz większym zainteresowaniem, ale już ze strony turystów indywidualnych. Z jednej strony będą to rodzice, najczęściej zapewne ojcowie, którzy chcąc pogłębiać zainteresowania dzieci (synów?) będą wspólnie z nimi wracać do takich miejsc i odkrywać coraz ciekawsze aspekty historii fortyfikacji itp. Z drugiej strony zaszczerpienie w dzieciństwie zainteresowanie tego rodzaju zagadnieniami może poszerzać grono tzw. pasjonatów, osób które już w dorosłym życiu poszerzają swoją wiedzę na dany temat, a swoje pasje przenoszą na najbliższych: rodzinę i znajomych.

Mając na uwadze powyższe założenia, w pierwszym etapie rozwoju produktu turystycznego opartego na zabytkach pomilitarnych regionu objętego projektem proponujemy stworzyć Centrum Edukacji Historycznej (CEH), jako miejsca, gdzie w sposób atrakcyjny, wykorzystujący najnowsze zdobycze technik prezentacyjnych, poznawać będzie można historię polskiej obronności przez pryzmat toczących się na ziemiach północnych i wschodnich walk, metod i technik wojennych, budowy linii obronnych itp. U podstaw tej edukacji powinno leżeć przesłanie, że walka zbrojna i rozwiązania siłowe są najgorszymi metodami budowania państw i suwerenności narodów.

W formie warsztatów, spotkań z żyjącymi uczestnikami walk zbrojnych z okresu II wojny światowej, minirekonstrukcji historycznych (pola bitew, manewry wojsk pokazywane w formie multimedialnych prezentacji) to tylko przykładowe elementy, jakie powinny znaleźć się w ofercie CEH.

Przygotowaniu kompleksowej oferty edukacyjnej powinno towarzyszyć powołanie Muzeum Fortyfikacji oraz opracowanie trasy Szlaku Fortyfikacji (pieszego, rowerowego, samochodowego).

Bezpośredni nadzór nad tymi projektami powinno sprawować CEH, jednak do ich bieżącej realizacji powinny zostać zaproszone osoby z grona pasjonatów, miłośników i znawców fortyfikacji.

Muzeum Fortyfikacji wraz ze Skansenem Miniatur

Utworzenie Muzeum Fortyfikacji ma na celu nie tylko odtworzenie oryginalnego wyglądu i wyposażenia w wybranych bunkrach i schronach.

Miniaturowe rekonstrukcje linii obronnych, zarówno z regionu objętego projektem jak i innych, najciekawszych obiektów z terenu kraju, pozwoliłyby na lepsze zrozumienie zasad planowania i działania systemów obronnych. Dla wielu osób, nie związanych blisko z historią fortyfikacji, rozproszone w terenie budowle nie dają możliwości ogarnięcia całości, dostrzeżenia powiązań pomiędzy pojedynczymi obiektami.

W chwili obecnej nie ma jeszcze na rynku kompleksowego projektu zajmującego się tematem fortyfikacji. Zagospodarowanie bunkrów, przygotowanie atrakcyjnej oferty programowej, organizacja ciekawych pokazów, wystaw i spotkań oraz opracowanie i realizacja projektu Skansenu Miniatur dają szansę na wyróżnienie oferty regionu na rynku turystycznym.

Patrząc przez pryzmat rozwoju szlaku wodnego PISA-NAREW, rozwój oferty opartej na zabytkach militarnych, będzie atrakcyjnym elementem skłaniającym turystów pływających po Narwi i Pisie do odwiedzenia najciekawszych miejsc regionu.

Lokalizacja Muzeum Fortyfikacji powinna być wybrana na podstawie następujących kryteriów:

- liczbę oraz stan techniczny oryginalnych obiektów pomilitarnych;
- możliwość dostosowania obiektów pomilitarnych do wymagań sal ekspozycyjnych, punktu informacji itp.;
- nagromadzenie na stosunkowo niedużym obszarze kilku obiektów pomilitarnych, mogących stanowić istotny element w budowaniu oferty Muzeum;
- zainteresowanie lokalnych władz organizacją i objęciem patronatu nad realizowanym projektem;
- możliwość podjęcia współpracy z gronem osób (pasjonatów, hobbystów), którzy na bieżąco, w ramach własnych zainteresowań byłiby chętni do włączenia się w realizację takiego projektu;
- zdolność finansowa i organizacyjna do realizacji projektu.

Na obszarze objętym projektem można wskazać dwa obszary koncentracji budowli fortyfikacyjnych. Są to tereny gminy Pisz, miasta i gminy Nowogród oraz gminy Zbójna.

Podjęcie ostatecznych decyzji w kwestii realizacji projektu powinno odbyć się w gronie przedstawicieli gmin biorących udział w projekcie, oraz zaproszonych organizacji społecznych zajmujących się tym tematem oraz osób prywatnych (hobbystów, środowisko opiniotwórcze).

Szlak Fortyfikacji

Rozrzucone po terenie gmin budowle fortyfikacyjne stanowią również doskonały pretekst do poprowadzenia wzdłuż nich oznakowanego szlaku turystycznego.

Przygotowanie szlaku turystycznego powinno być poprzedzone szczegółową inwentaryzacją obiektów pomilitarnych na badanym obszarze wraz z oceną ich stanu technicznego oraz określeniem możliwości ich przystosowania dla celów turystycznych.

Ważnym elementem funkcjonowania szlaku będzie zaproponowane powyżej Muzeum Fortyfikacji, jako element wprowadzający (edukacyjny) przed rozpoczęciem „zwiedzania” w terenie.

W celu podniesienia atrakcyjności projektu warto włączyć do niego również obiekty położone poza obszarem stanowiącym punkt szczególnego zainteresowania w ramach niniejszego projektu. Chodzi tu np. o Czarci Ostrów i znajdujące się tam resztki „Firt Lycki”.

Opracowanie koncepcji szlaku turystycznego będzie również doskonale wpisywało się w ideę Centrum Edukacji Historycznej. Lekcje historii w terenie, możliwość przygotowania mini-rekonstrukcji historycznych to najciekawsze formy zdobywania wiedzy.

Kolejne etapy przygotowania Szlaku Fortyfikacji powinny zatem obejmować:

- inwentaryzacja obiektów na terenie objętym projektem;
- ocena stanu technicznego, ocena możliwości dostosowania obiektów dla celów turystycznych;
- wybór obiektów do ujęcia na trasie szlaku;
- opracowanie zakresu prac, potencjalnych kosztów i źródeł finansowania oraz harmonogramu prac przystosowawczych na terenie wytypowanych obiektów (remonty, rekonstrukcje, wyposażenie itp.);
- oznakowanie szlaku (również zgodnie z wytycznymi PTTK), przygotowanie i umieszczenie tablic informacyjnych: opisów obiektów, map sytuacyjnych itp.;
- opracowanie i druk map/folderów z wytyczonym szlakiem oraz bogatą informacją o obiektach na trasie;
- promocja szlaku przy wykorzystaniu internetowych systemów promocyjnych gmin i województwa;
- zgłoszenie szlaku do Banku Produktów Polskiej Organizacji Turystycznej.

Rekonstrukcje historyczne: bitwy i walki, stroje i wyposażenia

Jednym z ważnych elementów kształtowania wizerunku turystycznego regionu jest odwoływanie się do jego historii i tradycji w formie wszelkiego rodzaju rekonstrukcji – tworzenia żywych obrazów.

Tak jak ma to miejsce w przypadku promocji kultury regionu np. przez odtwarzanie tradycyjnych obrzędów ludowych, historię danych ziem można pokazywać przez pryzmat ważnych wydarzeń: składanych tu przez moźnych tego świata wizyt, stoczonych walk i bitew itp.

Najbardziej klasycznym przykładem rekonstrukcji historycznych jest inscenizacja bitwy pod Grunwaldem, która weszła już na stałe do historycznego kalendarza Polski. W tym samym duchu organizuje się „Obronę Malborka”, „Bitwę nad Bzurą”, a wśród najnowszych, rocznicowych „produkcji” należy przywołać rekonstrukcję wydarzeń „Poznańskiego Czerwca”.

W historii ziem objętych projektem PISA-NAREW można również odnaleźć daty i wydarzenia, które z racji swojej roli w historii Polski mają wszelkie podstawy do przygotowania według nich rekonstrukcji historycznej.

Jednym z ważniejszych zdarzeń jakie miało miejsce na tutejszych ziemiach jest „Bitwa pod Ostrołęką”, stoczona 26 maja 1831 r., która była jedną

z największych i decydujących bitew powstania listopadowego. W 2001 r. odbyła się pierwsza rekonstrukcja – w 170 rocznicę bitwy. Jej organizatorem było Muzeum Kultury Kurpiowskiej w Ostrołęce.

Aby impreza tu mogła skutecznie i w przyszłości wpływać na kształtowanie wizerunku turystycznego regionu, ważne jest, aby:

- była cykliczna – tylko wtedy będzie mogła być skutecznie wykorzystywana w promocji regionu;
- wpisywała się w szerszy kontekst historyczny regionu – wraz z innymi wydarzeniami o podobnym charakterze wypełniała kalendarz „historyczny” regionu;
- stawała się pretekstem do organizacji imprez towarzyszących, szczególnie takich które mają interaktywny charakter (możliwość włączenia się grę, inscenizację, poszukiwania itp.);

Ciekawym elementem podnoszącym atrakcyjność imprez – szczególnie dla dzieci i młodzieży – może być organizacja wypożyczalni strojów, zarówno ludowych strojów z epoki jak również ubiorów wojskowych. Próba odtworzenia klimatu miasta z tamtego okresu: mieszkańcy-aktorzy poprzebieranie w stroje z epoki, karczmy czy tawerny serwujące tradycyjne potrawy, poruszające się po ulicach wozy zaprzężone w konie – to tylko kilka przykładów, które powinny z każdym rokiem podnosić atrakcyjność przedsięwzięcia.

W kontekście konstrukcji produktu dodatkowego odwołującego się do militarnych tradycji regionu, rekonstrukcje historyczne doskonale wpisują się w budowę oferty edukacyjnej w regionie. Nie chodzi tu jedynie o edukację historyczną, ale o budowanie kompleksowej oferty edukacyjnej (przyrodniczej, kulturalnej i historycznej) dla przybywającej tu młodzieży.

Ścisła koordynacja działań w poszczególnych obszarach produktowych leżeć będzie u podstaw sukcesu całego przedsięwzięcia.

8 BUDOWA TOŻSAMOŚCI PRODUKTU TURYSTYCZNEGO

Budowa silnej marki *PISA-NAREW* stanowi jeden z najważniejszych założonych elementów Strategii. Stworzenie silnej marki turystycznej produktu ma stanowić podstawę w procesie rozwijania produktu i tworzenia wizerunku obszaru jako atrakcyjnego turystycznie.

***PISA-NAREW** – szlak turystyczny, droga wodna kojarzona jako atrakcyjne miejsce wypoczynku aktywnego zarówno dla dzieci i młodzieży, jak i dla osób dorosłych, rodzin z dziećmi.*

Miejsce dobrze zagospodarowane i wyposażone w zaplecze dla turystyki wodnej oraz innych form turystyki aktywnej, a także dla turystyki przyrodniczej, kulturowej, edukacyjnej i militarnej.

8.1. Założenia budowy marki *PISA-NAREW*

Założenia do strategii marki *PISA-NAREW*

- Mówienie „jednym głosem” – zintegrowanie i koordynacja działań w zakresie promowania marki na poziomie regionu.
- Budowa silnej marki – czytelnej dla otoczenia, spójnej wewnętrznie przez m.in. określenie wzorców i zasad postępowania w obszarze zarządzania marką.
- Otwartość rynkowa oraz komercjalizacja – nieodpłatne udostępnianie znaku (logo) na określonych warunkach podmiotom, w tym także prywatnym operatorom turystycznym, działającym w obszarze turystyki na szlaku *PISA-NAREW*, w celach promocyjnych.
- Konsekwentne stosowanie zasad systemu wizualizacji oraz założeń komunikacji marketingowej.
- Wdrażanie i dystrybucja marki na rynku zgodnie ze założeniami strategii komunikacji.
- Aplikacja znaku na rekomendowanych nośnikach.
- Badanie i monitorowanie efektów marki.

Główne cele marki *PISA-NAREW*

- Budowa konkurencyjnej i rozpoznawalnej marki *PISA-NAREW* na rynkach krajowych i zagranicznych.
- Zbudowanie silnej marki produktu – standaryzacja bazy turystycznej, oferty oraz poziomu świadczonych usług.
- Wypromowanie produktu turystycznego *PISA-NAREW*, szlaku turystycznego – jego różnorodności:
  - turystyka aktywna, wodna

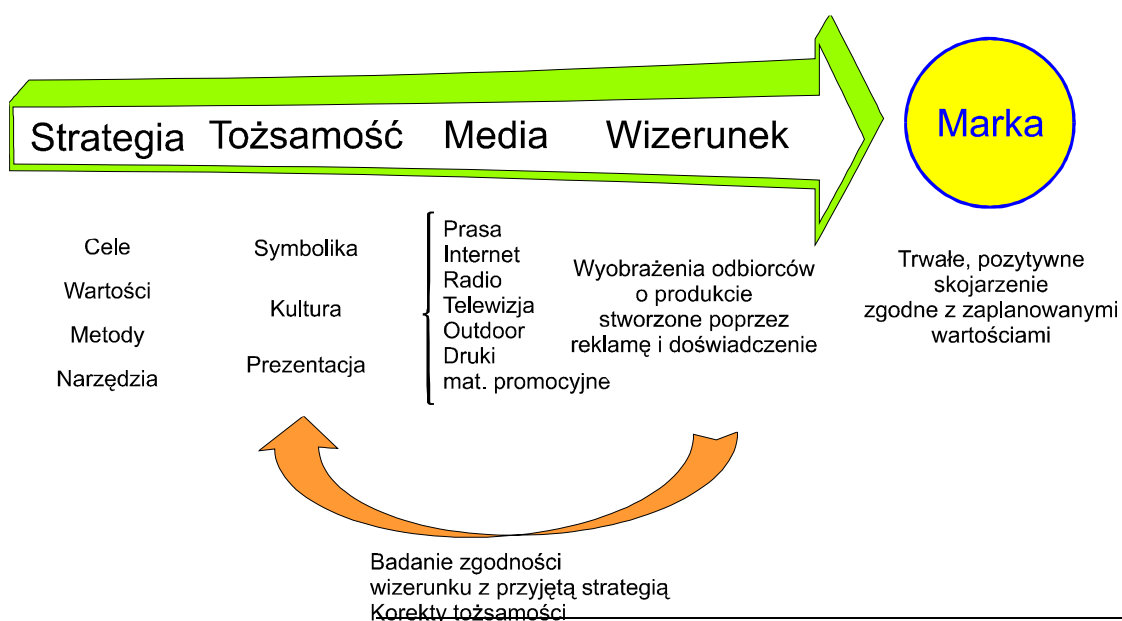
- turystyka przyrodnicza, edukacyjna, specjalistyczna
- turystyka kulturowa, edukacyjna, poznawcza
- turystyka hobbystyczna (militarna) i edukacyjna
- Pozyskanie lojalnych partnerów marki w zakresie jej promocji medialnej i dystrybucji na rynkach krajowych i zagranicznych.
- Podnoszenie wartości rynkowej – budowa kapitału marki mającego stanowić docelowo istotny element przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych na terenie szlaku.

Realizacja celów marki to zadanie ciągłe, wymagające zaprogramowania licznych działań rynkowych i procesów organizacyjnych, także w zakresie zarządzania marką i jej monitorowania.

Etapy budowy potencjału marki przedstawia poniższy rysunek.

Schemat 8

Schemat budowy marki

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

8.2. Diagram marki

Przedstawiony poniżej diagram marki wskazuje na główne obszary promowania marki produktu PISA-NAREW.

Znak graficzny	Logotyp
	<p>PISA-NAREW</p> <p>Logotyp <i>PISA-NAREW</i> składa się z dwóch części. Są to nazwy dwóch rzek połączonych w jedną nową nazwę - <i>PisaNarew</i>.</p> <p>„Pisa” i „Narew” są równoważne. Jedynym elementem oddzielającym są powiększone litery P i N (inicjały).</p> <p>Znak graficzny podkreśla dwudzielny charakter marki. Zasadą jest „dwudzielność” logotypu i znaku oraz połączenie dwóch nazw podkreślające związek Pisy i Narwi.</p>
Esencja marki – główna wartość	
<p>„Szlak wodny oferujący różnorodność form wypoczynku i aktywności w dziewiczej naturze”</p> <p>Podróżowanie połączone z przygodą, poznaniem, w bliskim kontakcie z przyrodą i historią.</p>	
Silne strony marki – jej atrybuty	
<ul style="list-style-type: none"> • Szlak wodny – promowanie rzek Pisy oraz Narwi jako zintegrowanej drogi wodnej – jednego szlaku wodnego. • Natura – wyjątkowe otoczenie szlaku, dziewiczość przyrody, obszary chronione cenne przyrodniczo, liczne rezerваты. • Krajobraz – walory krajobrazowe szlaku, malowniczość krajobrazu, liczne meandry rzeki Pisy, urokliwe starorzecza. • Kultura – obecność na tym obszarze czterech kultur (mazurskiej, kurpiowskiej, mazowieckiej, podlaskiej). • Historia – obecność na tym terenie trzech systemów fortyfikacji. 	<ul style="list-style-type: none"> • Dualizm – połączenie dwóch rzek, promowanie szlaku wodnego jako szlaku dwóch rzek Pisy i Narwi. • Różnorodność – różnorodność dostępnych aktywnych form poruszania się po szlaku <i>PISA-NAREW</i> i w jego strefie a także penetracji regionu; różnorodność form wypoczynku i aktywności. • Wielokulturowość – różnorodność kultur na szlaku – kultura: mazurska, kurpiowska, mazowiecka, podlaska. • Podróż – swobodne przemieszczanie się po regionie, dobra informacja, oznakowanie w terenie, dostępność sprzętu i bazy.
Osobowość – cechy charakteru marki	
Przyjazna turystyce – Gościńska – Otwarta – Naturalna (dziewiczość natury)	
Kod graficzny	
<p>Charakterystyczny sposób zapisu nazwy <i>PISA-NAREW</i> – położenie nacisku na nową nazwę, nowy „produkt turystyczny”, stworzony przez połączenie dwóch rzek. Znak graficzny wyodrębniony z logotypu. Logotyp i znak stanowią harmonijną i spójną całość. Kolorystyka nawiązuje do wody oraz natury.</p> <p>Dualizm znaku – połączenie nazw dwóch rzek, dwa kolory – ma na celu wzmocnienie przekazu.</p> <p>Znak daje możliwość łączenia z ilustracjami i fotografiami, nie ogranicza się do jednej formy turystyki np. tylko wodnej. Jest bardziej pojemny i bardziej funkcjonalny. Bardziej otwarty i lepszy dla produktu, który jest rozwojowy.</p>	

8.3. Projektowanie docelowe wizerunku – założenia procesu komunikacji marketingowej

Projektowanie komunikatu marketingowego jest istotnym elementem w procesie tworzenia pożądanego wizerunku produktu. Strategia i cele procesu komunikacji muszą uwzględniać założenia budowy silnej marki *PISA-NAREW*.

Cele procesu komunikacji

Jak chcemy, aby produkt był postrzegany przez turystów?

- Wywołanie i utrwalanie pozytywnych skojarzeń z produktem *PISA-NAREW*, motywujących turystów do przyjazdów turystycznych, w tym korzystania z oferty gmin biorących udział w projekcie.
- Aktywizacja inwestorów lokalnych i zewnętrznych w zakresie inwestycji w turystykę na szlaku *PISA-NAREW*.
- Aktywizacja potencjału lokalnych rynków pracy – rozwój oferty usług turystycznych i okołoturystycznych wokół szlaku *PISA-NAREW*.
- Przekazanie komunikatu dla rynku branży turystycznej o konkurencyjności i atrakcyjności ofert turystycznych na szlaku *PISA-NAREW*.
- Zachęcenie do współpracy przy rozwoju produktu *PISA-NAREW* szerokiego grona liderów opinii oraz instytucji.
- Zainteresowanie i przekonanie decydentów na poziomie władz regionalnych, krajowych, europejskich o atrakcyjności i zasadności dalszego wspierania rozwoju produktu *PISA-NAREW*.
- Pozyskanie partnerów (sponsorów) medialnych dla produktu.
- Stworzenie przyjaznej atmosfery lokalnej i regionalnej dla rozwoju turystyki na obszarze szlaku *PISA-NAREW*.
- Utrwalenie oczekiwanego obrazu *PISA-NAREW* jako obszaru atrakcyjnego turystycznie.

Założenia

- Spójny rynkowy komunikat.
- Docieranie do ściśle określonych segmentów rynku.
- Wykorzystywanie kanałów nieformalnych dla promocji produktu.
- Ograniczanie kosztownych kampanii medialnych, koncentracja na promocji bezpośredniej czy tzw. nowomediach (Internet, prezentacje multimedialne).

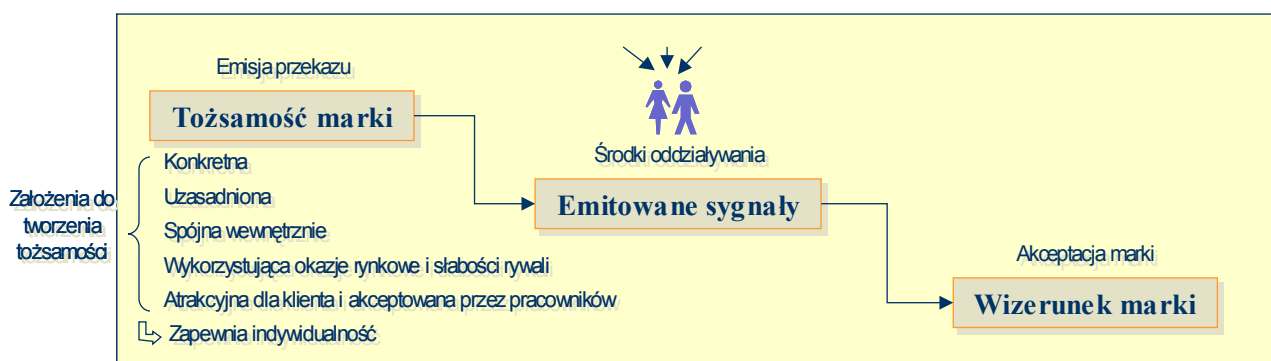
Wizerunek produktu turystycznego stanowi odzwierciedlenie w świadomości klienta obrazu obszaru turystycznego, tworzonego także za pomocą świadomych działań, w tym procesu komunikacji marketingowej.

Tożsamość (identity) to w ujęciu marketingowym świadomie kreowany przekaz (przez właściciela marki) pośrednio wpływający na image marki – określa „kim” jest marka i „co” robi.

Wykreowanie pożądanego wizerunku zależy od odpowiedniego zaplanowania działań marketingowych, w tym kompozycji komunikacji mix. Proces kreacji wizerunku został przedstawiony na poniższym rysunku.

Schemat 9

Schemat możliwości wpływania na tworzenie pożądanego wizerunku marki w wyniku świadomych działań przy projektowaniu tożsamości marki

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

W przypadku produktu *PISA-NAREW* proces budowy pożądanego wizerunku zostanie oparty na trzech płaszczyznach wizerunkowych:

- Wizerunku *PISA-NAREW* jako szlaku dwóch rzek, dobrze zagospodarowanego turystycznie i atrakcyjnego dla turysty.
- Wizerunku *PISA-NAREW* jako szlaku turystycznego (wodnego, rowerowego, pieszego) dającego możliwość łączenia form przemieszczania się po terenie.
- Eksponowanie różnorodności obszaru, różnorodności i atrakcyjności przyrodniczej, kulturowej, historycznej; różnorodności dostępnych form wypoczynku oraz spędzenia czasu – turystyka aktywna, przyrodnicza, edukacyjna, kulturowa, historyczna, poznawcza.

Tabela 48

Zestawienie najważniejszych elementów marketingu wizerunku

Narzędzia promocyjne	Ulotka promocyjna zintegrowanego produktu <i>PISA-NAREW</i> , strona internetowa produktu www.pisanarew.pl , CD z atrakcjami i ofertą szlaku, logo + SIW, mapa atrakcji produktu wraz ze ścieżkami pieszymi, rowerowymi, samochodowymi, pamiątki z <i>PISA-NAREW</i> (gadżety), miejsca postojowe na szlaku (możliwość zacumowania), baza dotycząca atrakcji i oferty noclegowej i gastronomicznej terenu, łatwy dostęp do informacji (liczne punkty it).
Polityka dystrybucji oferty	Wykorzystanie możliwie szerokiego zakresu partnerskich kanałów dystrybucji – nieodpłatnych lub działających na zasadzie wzajemności, ponadto dystrybucja z wykorzystaniem nowomediów m.in. strony internetowej <i>PISA-NAREW</i> oraz stron innych szlaków wodnych, współpraca z biurami turystycznymi, operatorami turystycznymi, organizatorami turystyki w regionie.
Promocja bezpośrednia	Targi turystyczne – na stoiskach województw, study tour (spływy) dla dziennikarzy, wymiana informacji on-line na forum dyskusyjnym strony internetowej produktu.
Partnerzy	Urząd Marszałkowski (województwo mazowieckie, warmińsko-mazurskie, podlaskie), MGiP, Euroregiony, urzędy wojewódzkie, RZGW, Lasy Państwowe, Nadleśnictwa, gminy analizowanego obszaru, regionalne organizacje turystyczne, przedsiębiorstwa turystyczne oraz gestorzy bazy turystycznej funkcjonujący w obszarze szlaku <i>PISA-NAREW</i> .
Polityka cenowo/kosztowa	Oferty konkurencyjne cenowo, dostosowywanie ofert cenowych do możliwości poszczególnych segmentów rynku np. niższe ceny dla grup szkolnych.
Kanały komunikacji	Szerokie wykorzystanie kanałów nieformalnych – dotarcie do liderów opinii, pasjonatów kajakarstwa, przyrodników, podróżników, przewodników turystycznych, historyków, decydentów sieci komercyjnych biur turystycznych. Działania typu public relations skierowane przede wszystkim do dziennikarzy prasy turystycznej oraz rozgłośni radiowych promujących turystykę (Program 3, Program 1, inne).

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

Wywołanie pożądanych skojarzeń

PISA-NAREW → szlak wodny → dobra infrastruktura → dzika przyroda → urokliwy krajobraz → obserwacje przyrody → edukacja → szlaki rowerowe → szlaki piesze → historia (militaria) → wielokulturowość → dobra informacja → łatwość i różnorodność form przemieszczania się (liczne alternatywne szlaki, różne dostępne formy poruszania się)

PISA-NAREW → różnorodność kulturowa i przyrodnicza → ciekawa historia → podróż → wypoczynek aktywny → przyjazność → gościnność → otwartość ludzi

8.4. Zasady dystrybucji logo oraz systemu identyfikacji wizualnej

Logo promocyjne jest w świetle rozumienia prawa utworem chronionym prawem autorskim. Oznacza to, że można w pewnym zakresie chronić i kontrolować wykorzystywanie przez inne podmioty godła promocyjnego.

Założeniem dla godła promocyjnego jest jak najszerze wykorzystywanie go nie tylko przez podmiot wdrażający Strategię oraz samorządy, ale także przez inne podmioty, które mogą mieć styczność z grupami docelowymi określonymi wcześniej, będącymi potencjalnym klientem turystycznym produktu.

Tabela 49

Zakres wykorzystania znaku

Podmiot	Zakres wykorzystania	Warunki udostępniania, uwagi
Samorząd lokalny	informatory, ulotki promocyjno-informacyjne o produkcie, ofercie gmin strona internetowa produktu oznakowanie przystani oraz punktów postojowych punkty it Informacyjne tablice przydrożne	nadzór nad poprawnością użycia symbolu kontrola stanu technicznego
Firmy turystyczne prowadzące bazę turystyczną na obszarze szlaku PISA-NAREW	informatory o bazie turystycznej produktu PISA-NAREW ulotki, plakaty i inne materiały promocyjne o produkcie reklamy firm zamieszczane w mediach regionalnych i ogólnopolskich	bezpłatnie, licencje krótkoterminowe w początkowej fazie wprowadzenia godła promocyjnego kontrola poprawności użycia symbolu
Gospodarstwa agroturystyczne	materiały informacyjne, oznakowanie gospodarstw	bezpłatnie, zatwierdzenie projektu przed drukiem , lub udostępnienie gotowych projektów (szablonów), tabliczki na rekomendowanych gospodarstwach
Pozostałe firmy infrastruktury turystycznej - restauracje - firmy przewozowe - biura podróży	materiały promocyjne, materiały do obsługi klientów, inne	bezpłatnie, licencja określa standard, jaki ma być utrzymywany przez firmę w fazie rozszerzonej możliwe opłaty licencyjne
Instytucje kulturalne	informacje o imprezach kulturowych	j.w.

Podmiot	Zakres wykorzystania	Warunki udostępniania, uwagi
Media	artykuły o produkcie, regionie, wywiady, reportaże itp.	bezpłatnie, godło promocyjne (w formie elektronicznej) powinno być łatwo dostępne w celu poprawnej reprodukcji w mediach
Handel	oznakowanie sklepów, stoisk itp.	licencja na czas określony. Niezbędny związek profilu działania firmy z turystyką, zalecana możliwość płatności kartami płatniczymi
Producenci pamiątek, gadżetów	pamiątkowe kubki, breloki, koszulki, długopisy itp.	określony procent obrotu lub jakaś inna forma płatności za wykorzystywanie symbolu; kontrola nad poprawnością stosowania, jakością wykonania symbolu
Medycyna, służba zdrowia	oznakowanie punktów dla turystów (apteki dyżurujące, lekarze przyjmujący nagłe wypadki poza godzinami otwarcia itp.)	warunkiem przyznania licencji jest łatwa dostępność dla turystów (godziny otwarcia, formy płatności)

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

W ramach budowania marki *PISA-NAREW* sugeruje się stworzenie **Księgi Marki *PISA-NAREW***, określającej zasady przyznawania marki obiektom, firmom, instytucjom działającym wg określonych w księdze zasad, zgodnych z wytycznymi koncepcji marki zawartymi w Strategii.

Księga Marki ma na celu stworzenie standardu obsługi turysty na szlaku *PISA-NAREW*, zapewnienie wysokiego poziomu świadczonych usług. O zadowoleniu klienta oraz o jego lojalności decyduje bowiem poziom satysfakcji, zadowolenia podczas wypoczynku. Rozwój zintegrowanego produktu turystycznego musi zakładać zatem podjęcie kompleksowych działań służących budowaniu marki i zaufania turysty. Muszą być one spójne na całym odcinku szlaku *PISA-NAREW*.

Przez podjęcie ww. działań powstanie sieć obiektów (noclegowych, gastronomicznych) oraz firm świadczących usługi turystyczne (współpracujące ze sobą wypożyczalnie sprzętu turystycznego, operatorzy bazy rekreacyjno-wypoczynkowej, sklepy z pamiątkami, itp.), które będą spełniały określony standard usług i poziom obsługi. Obiekty te oraz firmy będą posługiwały się marką *PISA-NAREW*, same także będą promowane w ramach zintegrowanego produktu, umieszczane na oficjalnych materiałach promocyjnych produktu, stronie internetowej szlaku, itp. Punkty te będą tworzyły **sieć markowej bazy turystycznej i usługowej *PISA-NAREW***, mapę ułatwiającą turystom wybór właściwych obiektów i punktów usługowych.

Marką będzie zarządzał **Menedżer Marki**, który odpowiedzialny będzie za opracowanie Księgi Marki oraz przyznawanie obiektom, firmom, instytucjom marki, a później nadzorowanie i monitorowanie poziomu usług w obiektach i firmach posługujących się marką. Utrzymanie standardu jest warunkiem powodzenia tego działania.

Zasady posługiwania się logo *PISA-NAREW*

Logo *PISA-NAREW* będą otrzymywali gestorzy bazy noclegowej, którzy spełnią standardy wypracowane przez Zespół Wdrażania Strategii. Najważniejszym

jednak elementem będzie dobra opinia wśród gości ich odwiedzających i korzystających z ich usług.

Prawo do posługiwania się logo będzie również warunkiem umieszczenia na stronie internetowej oraz w materiałach promocyjnych produktu turystycznego *PISA-NAREW*. Stworzy to bazę, która będzie brana pod uwagę przy tworzeniu pakietów turystycznych.

Prawo to nie będzie przywilejem danym raz na zawsze, ponieważ zasady i sposób obsługi turystów muszą być weryfikowane na bieżąco przez rozmowy z gośćmi oraz badania ankietowe po pobycie. W przypadku negatywnej weryfikacji, reklama i dane o polecanych obiektach zostaną usunięte ze stron internetowych oraz przyszłorocznych materiałów promocyjnych. Wykluczenie będzie również obejmować uczestnictwo w oferowanych pakietach turystycznych.

Szczegółowe zasady zostaną wprowadzone w życie, gdy nastąpi rozwój bazy noclegowej, a otrzymanie logo *PISA-NAREW* będzie oznaczało zaproszenie do „elitarnego” klubu, stanowiącego wizytówkę regionu.

W kolejnych etapach rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW* podobne zasady należy wprowadzić w stosunku do bazy gastronomicznej oraz wszystkich innych atrakcji, które będą kształtować jego wizerunek.

8.5. Nadzór nad wykorzystaniem marki

Marka będzie spełniać swoje zadania wtedy i tylko wtedy, gdy nastąpi:

1. Zgodność z celami marki.
2. Poprawność odwzorowania.

Ad. 1

Marka powinna być wykorzystywana tylko przez te podmioty, które:

- Mają prawo (licencję) do wykorzystania marki.
- Znają założenia marki oraz techniczne zasady korzystania z marki.
- Przekazują informację o regionie określonym grupom docelowym.
- Budują odpowiedni wizerunek regionu (choćby przez właściwą jakość usług).
- Stosują właściwe media/kanały dystrybucji informacji.

Ad. 2

Poprawność odwzorowania polega przede wszystkim na:

- Powielaniu godła promocyjnego w zgodny z normami sposób (System Identyfikacji Wizualnej).
- Poprawnym odwzorowaniu kolorów.
- Stosowaniu tylko wersji opracowanych w Systemie Identyfikacji Wizualnej:
  - wersji pełnej kolorowej,
  - wersji monochromatycznej,
  - elementów systemu wg SIW,
  - piktogramów.

8.5.1. System Identyfikacji Wizualnej - elementy

System Identyfikacji Wizualnej określa zasady posługiwania się znakiem (logo turystycznym), wskazania i rekomendacje w zakresie aplikacji logo na podstawowe, najczęściej stosowane dla celów marketingowo-promocyjnych nośniki informacji wizualnej, np. materiały promocyjne.

Przykłady aplikacji znaku na gadżetach promocyjnych, pamiątkach ze szlaku PISA-NAREW przedstawia załącznik 2.

8.6. Założenia systemu zarządzania marką

8.6.1. Menedżer Marki

Strategia zintegrowanego produktu turystycznego PISA-NAREW powinna mieć osobę, która będzie koordynować cały proces wdrażania i rozwoju produktu. Menedżer odpowiadać będzie za działania public relations w zakresie promocji produktu oraz działania związane z wdrażaniem zaprojektowanych w Projekcie elementów Systemu Identyfikacji Wizualnej.

Zadaniem Menedżera marki jest opieka nad projektem i pilnowanie konsekwencji działań, których wynikiem są następujące efekty:

Tabela 50

Zadania Menedżera marki

Faza wprowadzania marki	Efekt u odbiorcy
Faza początkowa	<ul style="list-style-type: none"> • Kojarzenie marki PISA-NAREW. • Wywołanie skojarzeń produktu PISA-NAREW z atrakcyjną ofertą turystyczną, przygotowanym produktem pod kątem wyselekcjonowanych grup docelowych.
Faza rozszerzenia	<ul style="list-style-type: none"> • Rozpoznawanie marki PISA-NAREW. • Znajomość oferty, programów, imprez wizerunkowych odbywających się na szlaku.

Źródło: Opracowanie własne PART SA

Menedżer Marki powinien dysponować odpowiednim zapleczem technicznym (sprzęt komputerowy, próbники kolorów) i otrzymać umocowania prawne (użyczenie, licencjonowanie symbolu promocyjnego przyszłym beneficjentom marki).

W fazie wprowadzenia rolą Menedżera Marki będzie zapoznanie z pomysłem na produkt turystyczny beneficjentów marki, w tym właścicieli obiektów noclegowych i gastronomicznych, bazy rekreacyjno-wypoczynkowej oraz usługowej na szlaku oraz w obszarze oddziaływania produktu. To on musi „sprzedać” wizję rozwoju turystyki w obszarze PISA-NAREW. Kolejną fazą jest realizacja podstawowych założeń Strategii: rozpowszechnienie marki oraz działania przyciągające media lokalne i krajowe. Menedżer Marki będzie również odpowiedzialny za przygotowanie założeń i wytycznych do rozpowszechniania marki – stworzenie Księgi Marki.

W fazie rozszerzenia Menedżer Marki musi nadzorować wykorzystywanie marki, kontrolować poprawność komunikatu marketingowego oraz techniczne

aspekty reprodukcji. Powinien również inicjować powstawanie nowych uzupełniających produktów.

Propozycje rozwiązań formalnych i możliwych wariantów co do koordynowania i wdrażania działań związanych z rozwojem produktu zawiera rozdział 9 – Wdrażanie i monitoring Strategii.

Menedżer Marki *PISA-NAREW* powinien być ulokowany w strukturze Zespołu Wdrażającego Strategię. Powinna to być osoba zatrudniona w tej strukturze, która zajmuje się głównie wizerunkiem marki (w początkowej fazie Menedżer Marki może być jednocześnie Menedżerem Produktu, jednak w procesie rozwoju produktu funkcje te powinny zostać rozdzielone).

8.7. Proponowane narzędzia promocyjne

8.7.1. Impreza wizerunkowa – Festiwal PISA-NAREW

Imprezy stanowią ważny element budowania wizerunku produktu. Są elementem przyciągającym turystów i podwyższającym atrakcyjność danego miejsca, w tym wzrost satysfakcji z pobytu.

Zadaniem imprez promujących produkt *PISA-NAREW* jest zwiększenie świadomości funkcjonowania tego kierunku turystycznego oraz spowodowanie wzrostu ruchu turystycznego w tym kierunku. W tym celu niezbędne jest wykreowanie imprezy wiodącej w ramach produktu, która eksponowałaby jego unikalne wartości i była atrakcyjna dla szerokiego grona odbiorców. Ważna jest tutaj dbałość o zachowanie kilku podstawowych zasad: impreza powinna trwać co najmniej kilka dni, a miejscem jej odbywania się powinny być tereny wokół rzek. Optymalnym rozwiązaniem jest zaplanowanie imprezy o charakterze wędrownym z programem atrakcji towarzyszących wzdłuż rzek, gdzie powstać mają przystanie oraz punkty postojowe. Walorem takiego rozwiązania jest promocja produktów uzupełniających produkt główny oraz promocja gmin analizowanego obszaru. Ze względu na różną dostępność i zagospodarowanie terenu wzdłuż rzek, imprezy oraz towarzyszące im atrakcje będą dostosowane do konkretnego obszaru.

Impreza tego typu, w celu maksymalizowania frekwencji, powinna być poprzedzona akcjami promocyjnymi. Akcje te dzielą się na dwa rodzaje: zapowiadające z wyprzedzeniem dwu- i jednomiesięcznym, które wytwarzają atmosferę oczekiwania oraz krótkie, energicznie przeprowadzane na kilka dni przed wydarzeniem. W przypadku pierwszej z akcji należy dotrzeć do mediów i uświadomić publiczności, że zdarzy się coś wyjątkowego. W ten sposób pozyskiwani są klienci, a przy okazji promocja kolejnej imprezy jest ułatwiona, gdyż najprawdopodobniej spotka się z pozytywnym przyjęciem.

Opis proponowanej imprezy

Nazwa	Festiwal <i>PISA-NAREW</i>
Miejsce	Tereny wzdłuż rzek Pisa oraz Narew. W pierwszych latach organizacji imprezy w najatrakcyjniejszych miejscach obszaru (posiadających wyjątkowe walory widokowe, rekreacyjne, gdzie jest baza turystyczna. W miarę rozwoju infrastruktury oraz produktów turystycznych Festiwal powinien obejmować nowe miejsca, aby zapewnić im dodatkową promocję.
	Warunkiem koniecznym dla oddania charakteru i promocji

	produktu <i>PISA-NAREW</i> jako atrakcyjnego produktu turystycznego jest wprowadzenie elementu spływu bądź rejsu. Oryginalnym i ciekawym pomysłem może być spływ tratw z widocznym oznaczeniem logo <i>PISA-NAREW</i> , którym przemieszczałby się festiwalowy król ze swoim orszakiem.
Atrakcje	Każdy przystanek na miejscu docelowym imprezy powinien wyróżniać się inną atrakcją, która przyciągałaby nowych turystów i powodowałaby, że część uczestników podążałaby śladem przemieszczającego się orszaku. Proponowane atrakcje to zawody, konkursy, festyny połączone ze sprzedażą i degustacjami lokalnych potraw, a także sprzedażą pamiątek.
Termin	Ze względu na aktualną długość sezonu turystycznego w miesiącach wakacyjnych, w początkowym etapie impreza powinna odbywać się w lipcu, a po kilku latach rozciągnięta być powinna także na sierpień. Docelowo termin rozpoczęcia imprezy to ostatni weekend czerwca, a zakończenie to pierwszy weekend września.
Czas trwania	Docelowo 10 tygodni: w każdy weekend, a w lipcu i w sierpniu dodatkowo w każdą środę. Łącznie Festiwal odbywać się powinien w 24 miejscach (przy każdym miejscu wyszczególnionym na mapie Projektu, gdzie dostępna będzie infrastruktura turystyczna).
Akcje promocyjne	Zapowiadająca: kwiecień – czerwiec Aktualizacyjne: krótko przed rozpoczęciem imprezy oraz przed każdym weekendem i środą.

8.7.2. Pakiety – modelowanie programów turystycznych

Jednym z podstawowych elementów zachęcających do zwiedzenia danego miejsca i skorzystania z oferty turystycznej jest możliwość zakupu pakietu. Niemal każda atrakcja, festiwal lub impreza może być sprzedawana w pakiecie ze środkiem transportu, miejscem noclegu lub jako część oferty specjalnej razem z innymi atrakcjami, które sprzedają bilety wstępu lub wymagają opłaty za jakąkolwiek usługę. Pakiety mogą być tworzone tematycznie lub geograficznie w ramach każdej z gmin.

Oferowanie pakietów łączących różne atrakcje i proponujących wycieczki dla turystów o zróżnicowanych zainteresowaniach (historycznych – fortyfikacje, kulturowych, przyrodniczych) zwiększy częstotliwość korzystania z infrastruktury, atrakcji turystycznych i okołoturystycznych. Ponadto ułatwi turystom poruszanie się po terenie, zachęci do korzystania z oferowanych propozycji oraz ułatwi tworzenie oferty turystycznej przez biura podróży.

Zakres oferty turystycznej

Oferta turystyczna produktu *PISA-NAREW* powinna być konstruowana według wypracowanego szablonu, który będzie stosowany przez zarządzających produktem *PISA-NAREW* oraz wszystkie inne podmioty realizujące jego strategię rozwoju. Jednym z podstawowych narzędzi jest informator dla turysty, który powinien składać się z następujących elementów:

- Mapy produktu *PISA-NAREW* z zaznaczonymi przystaniami i miejscami postojowymi oraz dodatkową infrastrukturą dostępną wokół (przykład

takiej mapy stanowi mapa nr 4 zamieszczona w Strategii - *rozlokowanie obiektów infrastruktury wodnej na szlaku PISA-NAREW*)

- Mapa uzupełniona zostać powinna szlakami rowerowymi, pieszymi, konnymi oraz samochodowymi wzdłuż szlaku *PISA-NAREW*.
- Danych teleadresowych wszystkich przystani wzdłuż rzek.
- Rekomendowana/istniejąca baza noclegowa uwzględniająca rodzaj zakwaterowania oraz lokalizację.
- Baza gastronomiczna rozmieszczona wzdłuż rzek wraz z danymi teleadresowymi.
- Opis ważnych miejscowości oraz punktów, na których występuje nagromadzenie atrakcji. Głównym zadaniem jest zaprezentowanie najciekawszych walorów oraz elementów wyróżniających obszar:
  - wskazanie lokalizacji względem rzek *PISA-NAREW*,
  - krótki opis najważniejszych atrakcji,
  - 4-5 zdjęć,
  - informacje o numerze telefonu, stronie www, adresie e-mail, pod którym można zasięgnąć bardziej szczegółowych informacji.
- Wskazanie miejsc gdzie można wypożyczyć sprzęt: wodny oraz rowerowy.
- Zestawienie dodatkowych atrakcji według ich rodzaju np. skansen, muzea, miejsca widokowe, atrakcje przyrodnicze, ścieżki edukacyjne.
- Rozbudowana część informacyjna dla wodniaków (zasady poruszania się, sygnalizacja, warunki na rzekach, etc.).
- Informacja o Karcie *PISA-NAREW*.
- Na jednej z pierwszych stron opis kluczowej atrakcji oraz nowości i imprez na bieżący rok.
- Szczegółowa prezentacja wiodącej imprezy.
- Zestawienie atrakcji dla dzieci.
- Prezentacja wszystkich pakietów, wycieczek i atrakcji (nazwa, opis, ceny, dostępność czasowa, dodatkowe opcje).

Broszura ta powinna być dostępna w formie elektronicznej na oficjalnej stronie projektu *PISA-NAREW* oraz w formie papierowej na przystaniach na rzekach oraz w punktach it na terenie gmin.

8.7.3.Strona internetowa: www.pisanarew.pl

Strona internetowa powinna stanowić kompleksową i wyczerpującą informację o wszystkich aspektach związanych z dojazdem i pobytem nad Pisą i Narwią. Struktura strony internetowej powinna eksponować te same elementy co broszura, ale w sposób rozbudowany. Dodatkowo strona internetowa umożliwia łączenie ze sobą różnych informacji poprzez odwołania, co w sposób bardziej przystępny i kompleksowy umożliwia poznanie walorów i atrakcji produktu.

Zaletą strony internetowej jest jej niski koszt utrzymania oraz możliwość dokonywania zmian oraz wprowadzania nowych informacji na bieżąco. Z tego względu strona internetowa jest jednym z najważniejszych narzędzi promocji produktu. Aby jednak mogła spełniać swoją rolę, jej nazwa powinna w sposób

bezpośredni nawiązywać to głównego produktu, stąd propozycja: www.pisanarew.pl. Aktualnie nie istnieje strona o w/w adresie i domena nie jest jeszcze zarejestrowana, tak więc podjęte zostać powinny kroki zarejestrowania domeny na użytek produktu.

Strona ponadto powinna być promowana z największą intensywnością przy wszystkich możliwych okazjach.

Niezbędne będzie podłączenie strony www.pisanarew.pl do portali i wortalu w Polsce, a w przyszłości również zagranicą. Kluczowe jest również odpowiednie pozycjonowanie adresu [www](http://www.pisanarew.pl), aby wielokrotnie zwiększyć liczbę odwiedzin. Właściwe pozycjonowanie w wyszukiwarkach i katalogach ułatwia dotarcie do osób poszukujących informacji w Internecie. Istotne jest promowanie się na stronach bliźniaczych produktów wodniackich w Europie.

Dominującą częścią strony internetowej będzie sekcja poświęcona turystom, ale ważnymi elementami będą również sekcje dla pozostałych grup odbiorców: dla mieszkańców, branży i lokalnych inwestorów oraz biur tworzących ofertę turystyczną. Istotną grupą są także liderzy opinii oraz media, a także potencjalni inwestorzy zewnętrzni.

8.7.4. Karta turystyczna PISA-NAREW

Zadaniem Karty jest zintegrowanie oferty turystycznej regionu oraz zwiększenie obrotów usługodawców, którzy oferują upusty po jej okazaniu. Karta będzie sprzedawana za cenę zachęcającą do jej zakupu. Najważniejsza jest jednak relacja korzyści do ceny. Karta powinna bowiem zapewniać przywileje niedostępne dla osób nie posiadających karty, np. pierwszeństwo przy wypożyczaniu sprzętu pływającego, rowerów, bezpłatny wstęp do niektórych obiektów, zniżki na usługi i produkty, bezpłatne korzystanie z przystani wodnych.

Karta wywołuje z reguły poczucie, iż region ma bogatą ofertę produktów, usług i atrakcji. Stąd wprowadzenie Karty będzie możliwe po przystąpieniu do systemu co najmniej 30 podmiotów oferujących zniżki i przywileje. Atrakcyjność przystąpienia do systemu jest natomiast uzależniona od zwiększenia ruchu turystycznego na obszarze oddziaływania produktu *PISA-NAREW* i zaostrej walki konkurencyjnej o klienta.

Karta będzie sprzedawana na jedną osobę lub rodzinę i w adekwatny sposób będzie skalkulowana cena oraz system przywilejów i zniżek. Rekomendowane jest wprowadzenie okresów ważności karty w zależności od długości pobytu turysty. Cena może być skalkulowana na pobyty do 5 dni, 10 dni oraz 15 dni i więcej.

W miarę rozwoju produktu turystycznego *PISA-NAREW* coraz więcej podmiotów będzie przystępować do systemu zniżek oferowanych przy korzystaniu z Karty. Jednocześnie przy odpowiedniej promocji wzrośnie zainteresowanie jej posiadaniem wśród turystów. Z tego względu po kilku latach ceny Karty powinny wzrosnąć o 100 proc., a następnie będzie można rozważyć kolejne podwyższenie ceny. Będzie to również miara efektywności podejmowanych działań promocyjnych i rozwoju produktu *PISA-NAREW*.

8.8. Wytyczne do tworzenia planu i programu promocji

Jednym z podstawowych działań przy planowaniu działań promocyjnych będzie stworzenie planu promocji produktu *PISA-NAREW* na lata 2007-2013. Plan ten

powinien prezentować główne założenia na 7 lat, a na każdy rok niezbędny będzie program promocji, którego realizacja będzie umożliwiała aktualizację planu i tworzenie kolejnych programów promocji.

Program powinien być poddawany rocznemu, a czasami jeszcze częstszemu przeglądowi. Biorąc pod uwagę dominujące w danej chwili warunki działania należy sprawdzić, w jakim stopniu udało się zrealizować zadania ubiegłoroczne. Kolejnym elementem jest zbadanie trendów i zmian na rynku, które zmuszają do zrewidowania poglądu na cele, wyznaczone do osiągnięcia przez najbliższych siedem lat. W efekcie należy ustalić zaktualizowany program działania i alokacji środków.

Nakłady finansowe będą uzależnione od deklaracji gmin objętych Strategią oraz zaangażowania w jej realizację. Podmiot zarządzający projektem jako wykonawca działań promocyjnych powinien również pozyskiwać środki z aktualnie dostępnych funduszy strukturalnych.

9 WDRAŻANIE I MONITORING STRATEGII

Opracowanie Strategii to działania grupy podmiotów samorządowych, instytucji i podmiotów komercyjnych zmierzające do podniesienia atrakcyjności turystycznej i inwestycyjnej gmin leżących na obszarze realizacji Strategii.

Sam dokument nie jest jednak receptą na sukces. Aby niniejsza Strategia mogła przynieść zaplanowane efekty, konieczne jest sukcesywne jej wdrażanie, czuwanie nad jej realizacją i kontrolowanie jej przebiegu. Dlatego niezbędne jest stworzenie jednolitego systemu wdrażania i monitoringu, który będzie angażował wszystkie podmioty i instytucje zaangażowane w rynek turystyczny, przy wiodącej roli samorządów gminnych. Wdrażanie Strategii jest procesem długotrwałym i nie należy oczekiwać, że samo jej posiadanie rozwiąże wszystkie problemy gmin oraz jej mieszkańców.

Konieczne jest stworzenie sprawnego i skutecznego systemu implementacji Strategii, umożliwienia włączenia szerokiego grona interesariuszy, zaangażowanych zarówno w rynek turystyczny, jak też dostawców usług i produktów dodatkowych.

W ramach prac nad strategią podjęto dyskusję na temat formuły i systemu zarządzania Strategią. Określone zostały trzy warianty formuły zarządzania projektem oraz opracowano system zarządzania.

Tabela 51

Warianty formuły wdrażania Strategii

Warianty formuły wdrażania	
Wariant 1 – instytucyjny	
Gminy samodzielnie i poprzez swoje jednostki organizacyjne oraz struktury wspólne będą zarządzały projektem. Nie przewiduje się dopuszczenia do współzarządzania podmiotów komercyjnych. Gminy będą zarządzać infrastrukturą i marką. W takiej formule projekt będzie ewaluować w kierunku słabo skomercjalizowanego produktu turystycznego, funkcjonującego na zasadach zarządzania marką (promocja) i elementami infrastruktury społecznej bez rozbudowanej oferty komercyjnej.	
Mocne strony <ul style="list-style-type: none"> • Skuteczny nadzór ze strony gmin. • Łatwość w pozyskaniu środków na infrastrukturę – środki bezpośrednio związane z turystyką przeznaczone dla JST i NGO. • Silny i scentralizowany ośrodek wdrażający. 	Słabe strony <ul style="list-style-type: none"> • Prawdopodobny brak zaangażowania podmiotów komercyjnych. • Brak bezpośredniego wpływu na działania przedsiębiorstw. • Trudności z rozwijaniem Projektu (usługi dodatkowe, produkty uzupełniające). • Ponoszenie większych kosztów ze strony gmin. • Możliwe zmniejszenie jakości usług, a co za tym idzie atrakcyjności oferty turystycznej.
Wariant 2 – partnerski	
Współpraca wszystkich podmiotów, w tym również podmiotów komercyjnych. Przewiduje się stopniowe włączanie podmiotów komercyjnych i organizacji społecznych do współzarządzania i współdecydowania.. Przewiduje się dzielenie kompetencjami (w różny sposób) na każdym z obszarów realizacji Strategii.	

Pozostałe podmioty, poza gminami zostaną włączone w funkcjonowanie systemu wdrażania i monitorowania zaproponowanego w Projekcie. W tym wariantie przewiduje się możliwość partnerstwa na poziomie promocji całego projektu, jak też tworzenie inwestycji w formule PPP pomiędzy gminami – właścicielami terenów inwestycyjnych i podmiotami komercyjnymi.

Realizując ten wariant (szczególnie w przypadku wspólnych przedsięwzięć inwestycyjnych) trzeba się liczyć z różnymi oczekiwaniami i celami przystępujących do projektu przedsiębiorców i gmin. Konieczne jest bardzo precyzyjne określenie wzajemnych relacji i zabezpieczeń finansowych oraz form sprawowania kontroli w umowach.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie potencjału kapitałowego. • Skrócenie czasu poszczególnych inwestycji. • Komercjalizacja produktów i usług turystycznych. • Zachowanie strategicznego nadzoru nad projektem i poszczególnymi inwestycjami. • Wyższa jakość i elastyczność przy świadczeniu usług i budowaniu atrakcji turystycznych. • Większy wpływ na tworzenie usług i oferty uzupełniającej. 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak zaufania jednostek samorządowych do formuły PPP. • Możliwość wystąpienia sporów pomiędzy udziałowcami lub uczestnikami organizacji zarządzających. • Wystąpienie ryzyk związanych z działalnością. • Możliwy brak potencjału przedsiębiorstw (brak odpowiednich podmiotów na całym obszarze lub ich niewielka siła rynkowa i kapitałowa).

Wariant 3 – rynkowy

Wariant zakłada bardzo szeroki udział i kompetencje podmiotów gospodarczych w realizacji założeń strategii. Realizacja projektu oparta byłaby o prawa i warunki rynkowe. Kierowanie projektem przez gminy będzie odbywało się wyłącznie o zarządzanie marką oraz o oddziaływanie podatkowe i decyzje administracyjne gmin. Wpływa na instytucję zarządzającą będzie podzielone pomiędzy samorząd i przedsiębiorców (np. tak jak to się odbywa w Lokalnych Organizacjach Turystycznych).

Infrastruktura komercyjna (obiekty infrastruktury wodnej, noclegowej, gastronomia i usługi) byłaby własnością i byłaby zarządzana przez podmioty gospodarcze. Tereny należące do gmin (wskazane w strategii) zostały by sprzedane w przetargach lub wydierżawione przedsiębiorcom.

Gminy budowałyby wyłącznie infrastrukturę niekomercyjną, społeczną stanowiącą wsparcie projektu.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> • Zwiększenie potencjału kapitałowego. • Niewielkie ryzyko finansowe dla gmin. • Niższe koszty bieżące zarządzania projektem (zmniejszeni kosztów funkcjonowania i zatrudnienia). • Koncentracja nad strategicznym kreowaniem wizerunkiem projektu. 	<ul style="list-style-type: none"> • Brak kontroli lub utrudniona kontrola realizacji projektu ze strony gmin, szczególnie kształtowania funkcji i usług obiektów infrastruktury wodnej. • Brak odpowiedniego potencjału i świadomości przedsiębiorstw i organizacji. W konsekwencji nie zrealizowanie Strategii. • Inne oczekiwania i cele przedsiębiorców (m.in. maksymalizacja zysku).

Źródło: Opracowanie własne PART SA

Czynniki determinujące wybór wariantów wdrażania

Decydując o wyborze wariantu realizacji Strategii należy uwzględnić następujące czynniki (zaprezentowano je w 3 obszarach). Autorzy Strategii dokonali rekomendacji najlepszego wariantu na podstawie eksperckiej oceny poniższych czynników. Jednak ostateczna ocena oraz decyzja pozostaje po stronie poszczególnych władz gmin, jak również porozumienia wszystkich gmin.

Czynniki wewnętrzne. Obejmują one preferencje, potrzeby oraz sytuację w jakiej znajdują się poszczególne gminy. Każda z gmin powinna ocenić wielkość środków jakie może długoterminowo przeznaczyć na finansowanie, zarówno kosztów bieżących całego Projektu, jak też kosztów bieżących na poziomie gminy oraz środków przeznaczanych na inwestycje. Kolejnym elementem jest określenie stabilności władzy, czyli ograniczenie wpływu zmian politycznych na Projekt, zwłaszcza w aspekcie projektu o charakterze ponadgminnym.

Niemniej ważna jest ocena potencjału kadrowego osób, które będą posiadały odpowiednie zdolności i praktykę we wdrażaniu tego typu przedsięwzięć.

Kolejnym elementem jest możliwość uzyskania trwałego konsensusu pomiędzy poszczególnymi gminami. Wydaje się, że każda z gmin powinna dokonać oceny możliwości finansowych, preferencji władz i potencjału osobowego (pracowników gminy lub możliwości pozyskania i sfinansowania fachowców z poza urzędu), który zajmie się wdrożeniem na poziomie gminy.

Czynniki mikroekonomiczne. Czynniki te definiowane są na potrzeby dokumentu jako wpływ i potencjał organizacyjny i finansowy przedsiębiorstw, siłę kapitału społecznego (istnienie i aktywność organizacji społecznych i środowisk lokalnych), w tym możliwość powstawania nowych podmiotów gospodarczych, niejako dedykowanych Strategii, powoływanych jako skutek pojawiających się nowych szans rynkowych. Ocenić należy zainteresowanie potencjalnych inwestorów (zależne głównie od warunków, jakie stworzy w przyszłości realizacja Strategii). Kolejnym uwarunkowaniem jest własność gruntów należących do gmin oraz właścicieli prywatnych.

Czynniki makroekonomiczne. Czynniki te definiowane są na potrzeby dokumentu jako wpływ zjawisk, instytucji i trendów, które leżą poza bezpośrednim oddziaływaniem Projektu. Ocenić należy zmiany prawa m.in. upowszechnianie się PPP, wzmacnianie się pozycji regionów. Ponadto uwzględnić należy wielkość i przeznaczanie funduszy strukturalnych.

Czynnikiem negatywnym jest natomiast niedocenywanie przemysłu turystycznego zarówno ze strony Komisji Europejskiej, jak też poszczególnych poziomów władzy w Polsce.

Propozycja formuły wdrażania strategii

W Strategii zaproponowano wybór dwuetapowej formuły zarządzania Strategią. Dla wdrażania Strategii, niezbędne jest podjęcie partnerskiej współpracy podmiotów, szczególnie związanej z komercjalizacją produktów turystycznych.

Tabela 52

Formuła zarządzania Strategią

I etap	Realizacja strategii w wariancie I instytucjonalnym
<p>W pierwszym etapie, podczas którego rozpocznie się wdrażanie Strategii, realizacją głównych elementów Strategii m.in. budową struktur wdrażania i monitoringu, realizacją infrastruktury wodnej. Promocją będą zarządzały wyłącznie gminy. Przewiduje się, że będzie to okres ok. 1,5–2 lat i będzie on następował w różnym czasie i z różną intensywnością w poszczególnych gminach, szczególnie jeśli chodzi o przekazywanie pod dzierżawę lub zarządzanie obiektów infrastruktury wodnej.</p> <p>Na tym etapie należy dokonać wyboru formuły własnościowej i struktury zarządzania obiektami. Można wyróżnić trzy możliwości:</p> <ul style="list-style-type: none"> • gminy indywidualnie inwestują i zarządzają obiektami, • powstaje spółka międzygminna, w której gminy wniosą aportem tereny i środki, • rozpocznie się proces pozyskiwania partnerów w formule PPP. <p>Pierwsza możliwość niesie za sobą największe ryzyko finansowe oraz zarządcze i jest najtrudniejsza do realizacji. Strategia proponuje realizację inwestycji w formule inwestycji gminnych, PPP lub stopniowe przechodzenie od własności gminnej w jedną z form PPP (np. dzierżawę i zarządzanie) – w zależności od decyzji i preferencji władz gminnych.</p>	
II etap	Realizacja strategii w wariancie II partnerskim
<p>W drugim etapie, stopniowo, do zarządzania i wdrażania podstawowych elementów Strategii m.in. zarządzania wdrażaniem, marką oraz realizacji produktów turystycznych, zostaną włączeni pozostali partnerzy projektu w tym podmioty gospodarcze.</p> <p>Przedsięwzięcia inwestycyjne będą realizowane komercyjnie lub w oparciu o formułę PPP. Należy zapewnić równość podejścia do podmiotów komercyjnych i tych zarządzanych przez gminy.</p>	

Źródło: Opracowanie własne PART SA

Z formalnoprawnego punktu widzenia, wdrożenie Strategii może się odbywać poprzez powołanie organizacji społecznej (fundacja lub stowarzyszenie), powołanie spółki przez gminy lub w wariancie mieszanym. Każdy z wariantów umożliwia skuteczne zrealizowanie przedsięwzięcia.

W wyniku prowadzonych prac, konsultacji oraz uwzględniając charakter Projektu proponuje się, aby w celu realizacji Strategii został powołany podmiot gospodarczy, którego udziałowcami będą gminy uczestniczące w Projekcie.

Tabela 53

Aspekty formalno-prawne wdrożenia

I etap	Realizacja Strategii w wariancie I instytucjonalnym
	<p>Proponuje się, aby w pierwszym etapie została powołana spółka, która będzie zajmowała się promocją oraz zarządzaniem produktem. Podmiot wyposażony w środki, powinien mieć tak opracowany biznes plan, aby zapewnić mu stabilność finansową. Z tego względu mógłby on prowadzić następującą działalność:</p> <ul style="list-style-type: none"> • struktura zarządzająca Projektem (docelowo, tak jak zaproponowano w dalszej części rozdziału), w której będzie pracować Menedżer Produktu, • zarządzanie marką (SIW), • quasi biuro podróży – sprzedające ofertę turystyczną na obszarze produktu, • realizacja zadań zleconych przez gminy w dziedzinie promocji turystycznej oraz aplikowania po środki strukturalne na rozwój produktu, • realizacja wybranych zadań zleconych przez gminy spoza obszaru turystyki (promocja gospodarcza, fundusze strukturalne), • działania na rzecz przedsiębiorstw turystycznych: promocja, aplikacje do funduszy strukturalnych, • zarządzanie systemem rezerwacyjnym dla podmiotów biorących udział w Projekcie, • reprezentacja na targach i w kontaktach z inwestorami, organizacja działalności szkoleniowej, • zarządzanie informacją turystyczną w gminach (aktualizacja danych, zbieranie i analizowanie nowych danych). <p>Za powstaniem spółki przemawia, wynikająca z norm prawnych, możliwość kontroli i nadzoru oraz jasnego egzekwowania realizacji planów. Ponadto nadanie strukturze komercyjnego charakteru zwiększa szansę sukcesu całego Projektu. Ponadto dobór kadr będzie przebiegał inaczej dla przedsiębiorstwa, niż przy funkcjonowaniu organizacji społecznej.</p>
II etap	Realizacja strategii w wariancie II partnerskim
	<p>W drugim etapie spółka zacznie zarządzać obiektami i terenami związanymi z infrastrukturą wodną. Gminy (w zależności od decyzji) mogą:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wnieść aportem tereny i obiekty do spółki, • przekazać tereny i obiekty w dzierżawę. <p>Spółka w ten sposób będzie miała znaczący wpływ na realizację Strategii oraz źródła utrzymania. Spółka posiadając tereny będzie mogła:</p> <ul style="list-style-type: none"> • inwestować na nich będąc ich operatorem (wymagać to będzie znacznych nakładów i zbudowania dużej struktury), • wydzierżawić (w porozumieniu z gminami) tereny komercyjnym operatorom – czerpać zyski z dzierżawy oraz mieć pośredni wpływ na jakość i zakres świadczonych usług, • poszukiwać inwestorów i sprzedać tereny, • pozyskiwać inwestorów i współinwestować. <p>Rozwiązanie takie pozwoliłoby na uzyskanie stabilności finansowej spółce, a gminom na posiadanie samofinansującego się stabilnego podmiotu, na który będą posiadać duży wpływ.</p>

Źródło: Opracowanie własne PART S.A.

9.1. System wdrażania

W poniższym rozdziale przyjęto, że docelowo system wdrażania i monitoringu zostanie oparty na wariancie partnerskim uwzględniającym zaangażowanie i interesy różnych grup podmiotów.

Właściwy proces wdrażania Strategii wymaga połączenia wysiłków wielu instytucji, organizacji i osób, podobnie jak miało to miejsce w procesie jej budowania. Niniejsza Strategia jest „własnością” społeczności lokalnej – dla niej przede wszystkim była budowana, ale również stanowi narzędzie dla władz gmin. Szczególnie ważna wydaje się partycypacja takich podmiotów, jak:

- Gminy: Pisz, Kolno, Turośl, Zbójna, Nowogród i Ostrołęka.
- Regionalne Organizacje Turystyczne z województw, przez które przebiega szlak *PISA-NAREW*: Podlaska Organizacja Turystyczna, Warmińsko-Mazurska Organizacja Turystyczna, (w przyszłości Regionalna Organizacja Turystyczna z woj. mazowieckiego).
- Urzędy Marszałkowskie z województw: warmińsko-mazurskiego, podlaskiego i mazowieckiego.
- Lasy Państwowe ze swoimi jednostkami terenowymi.
- Regionalny Zarząd Gospodarki Wodnej.
- Gestorzy bazy noclegowej, gastronomicznej i rekreacyjnej.
- Przedsiębiorcy świadczący usługi turystyczne i okołoturystyczne (m.in. transport, handel).

Dla realizacji Strategii niezwykle istotne jest partnerstwo na poziomie całego obszaru jak też partnerstwo gminne. Udział lokalnych liderów i lokalnej społeczności będzie czynnikiem wspierającym lub w wielu przypadkach determinującym procesy implementacyjne. Zasadnicza odpowiedzialność w tej kwestii spoczywa jednak na władzach gminnych – do których należy realizacja polityki rozwojowej, w tym dbanie o rozwój gospodarki turystycznej.

Na poziomie obszaru produktu *PISA-NAREW* wdrażanie Strategii wymaga zaangażowania wszystkich gmin, na terenie których znajduje się szlak oraz obszar jego oddziaływania. Gminy powinny podjąć współpracę na poziomie operacyjnym i strategicznym w jednej strukturze. W Strategii zaproponowano, aby powstała instytucja, który będzie pełniła rolę podmiotu koordynującego realizację Strategii.

Konieczne jest określenie „linii demarkacyjnej” pomiędzy działaniami podejmowanymi przez poszczególne gminy, a tymi podejmowanymi na poziomie promocji i inwestycji całego szlaku. Ponadto konieczne jest również uzgadnianie wspólnych planów inwestycyjnych pomiędzy gminami, a partnerami Strategii (m.in. instytucjami zarządzającymi produktem *PISA-NAREW* i terenami wzdłuż brzegu obu rzek). Konieczne będzie przekazanie części decyzji dotyczących promocji oraz porozumiewanie się w kwestiach wspólnych lub kompleksowych inwestycji pomiędzy partnerami.

Na poziomie gminnym współpraca wychodzić musi poza „mury” urzędów, co w praktyce oznacza zaangażowanie władz gminnych i regionalnych, banków, instytucji okołobiznesowych i wszystkich zainteresowanych rozwojem turystyki w gminie. Ważne jest również uwzględnienie przez władze gminy, oczekiwań i głosów podmiotów istotnych przy wdrażaniu, włączenie partnerów w formalną strukturę zarządzania i monitoringu Strategii. Wdrażanie niniejszej Strategii oraz

planów operacyjnych zakłada potrzebę animacji od podstaw, która wiąże się z głębszymi kwestiami, takimi jak: zmiana mentalności, stosunki społeczne, kultura lokalna, których ewolucja jest procesem rozłożonym na wiele lat.

Strategia będzie wdrażana na dwóch poziomach:

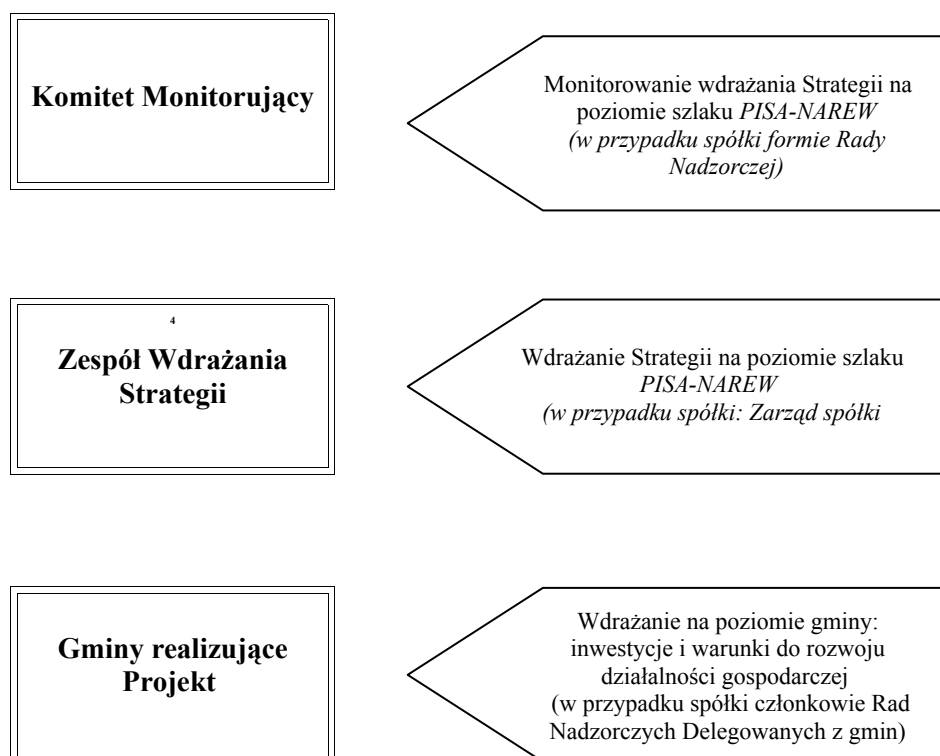
Centralnie – przez specjalnie do tego powołaną strukturę.

Lokalnie – przez gminy, biorące udział w projekcie.

Zaproponowana struktura na poziomie ponadgminnym uwzględnia utworzenie instytucji o charakterze operacyjnym, w której realizowane będą założenia Strategii oraz instytucji monitorującej, przewidzianej jako rodzaj rady konsultacyjnej lub komitetu sterującego.

Wdrażanie Strategii będzie oparte na następującej strukturze. Na poziomie całego szlaku utworzona zostanie organizacja, w strukturze której znajdzie się Komitet Monitorujący i Zespół Wdrażający Strategię na poziomie całego szlaku. Funkcjonowanie organizacji powinno zostać uzupełnione o działania poszczególnych gmin na poziomie lokalnym.

Schemat 10 Poziomy wdrażania Strategii

Źródło: Opracowanie własne PART SA

Zespół Wdrażania Strategii

Ważne jest, aby struktura Zespołu miała formę organizacji społecznej np. fundacji lub stowarzyszenia. Ważnym elementem jest też pozytywne postrzeganie takiego podmiotu przez organy administracji publicznej i podmioty na rynku.

Docelowo, najlepszym rozwiązaniem będzie powołanie Lokalnej Organizacji Turystycznej o odpowiednim statucie, który zapewni kontrolę gminy i wiodących podmiotów, które będą finansowały realizację Strategii. Podobną rolę może spełniać fundacja powołana do realizacji tego celu.

Wdrażanie Strategii powinno zostać oparte na strukturze organizacyjnej, która umożliwi sprawne zarządzanie na poziomie operacyjnym. Organizacja będzie spełniać rolę Zespołu Wdrażającego Strategię z poziomu całego szlaku. Podlegać jej będą kompetencje zarządzania marką, promocją, badaniami i dysponować będzie funduszami na inwestycje na poziomie sieci.

Wdrażanie Strategii powinno zostać oparte na strukturze organizacyjnej, która umożliwi sprawne zarządzanie na poziomie operacyjnym.

Ważne jest aby struktura taka miała formę organizacji społecznej np. fundacji lub stowarzyszenia. Ważnym elementem jest też pozytywne postrzeganie takiego podmiotu przez organy administracji publicznej i podmioty na rynku.

Docelowo, najlepszym rozwiązaniem będzie powołanie Lokalnej Organizacji Turystycznej o odpowiednim statucie, który zapewni, kontrolę gminy i wiodących podmiotów, które będą finansowały realizację Strategii. Podobną rolę może spełniać fundacja powołana do realizacji tego celu.

Kluczową postacią w procesie realizacji Strategii będzie Koordynator Wdrażania Strategii. Kierując bieżącą działalnością instytucji zajmującą się promocją obszaru ma największy wpływ zarówno na sam proces opracowywania Strategii, jej wdrażania, jak również oceny jej realizacji.

Główne zadania Koordynatora polegałyby na:

- Przygotowywaniu projektów programów wdrażania poszczególnych obszarów Strategii i planowanych budżetów.
- Koordynacji i kontroli prawidłowości realizacji programów wdrażania i wchodzących w ich zakres projektów.
- Zarządzaniu pracą Menedżera Marki, Menedżerów Produktów oraz osób odpowiedzialnych za wdrażanie obszarów horyzontalnych.
- Bieżącej analizie stanu realizacji Strategii.
- Analizie uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych wpływających lub mogących wpłynąć na realizację Strategii.
- Aktywnym poszukiwaniu źródeł finansowania.

Menedżer Produktu *PISA-NAREW*

W celu wzmocnienia realizacji Strategii w zakresie produktów turystycznych, proponuje się powołanie funkcji **Menedżera Produktu Turystycznego**. Menedżer (docelowo może ciało kilkuosobowe) będzie zarządzać i nadzorować rozwojem produktu oraz koordynować jego proces wdrażania.

Rolą Menedżera Produktu będzie koordynacja prac w ramach produktu, rozwijanie go zgodnie z przyjętą Strategią i wytycznymi Komitetu Monitorującego Realizację Strategii, łączenie działań i interesów społecznych i komercyjnych.

Do zadań Menedżera należeć będzie:

- Koordynowanie promocji produktu, przygotowanie oferty.
- Koordynowanie inwestycji na poziomie ponad lokalnym i wspieranie inwestycji gminnych w ramach produktu.

- Organizacja imprez.
- Współpraca z przedsiębiorstwami, i organizacjami.

Rola i zadania gmin uczestniczących w Projekcie

Zadania przewidziane do realizacji w Strategii dla gmin są zgodne z zakresem działań samorządów terytorialnych określonym w ustawie o samorządzie gminnym. Do podstawowych zadań należeć będzie:

- Budowa infrastruktury niekomercyjnej na szlaku wodnym oraz na innych terenach.
- Budowa infrastruktury komercyjnej na szlaku wodnym (przystanie i infrastruktura uzupełniająca).
- Budowa infrastruktury uzupełniającej (np. drogi, parkingi itp.)
- Stworzenie warunków do rozwoju przedsiębiorstw turystycznych i okołoturystycznych na terenie gminy.

Ze względu na zasięg oddziaływania produktu turystycznego zadania te można je podzielić na trzy grupy:

- **Gminne** – mieszczące się w kompetencji gminy (m.in. inwestycje infrastrukturalne, promocja, zapewnienie warunków do rozwoju przedsiębiorstw turystycznych i okołoturystycznych, wspieranie i stymulowanie procesów społecznych).
- **Ponadgminne** (obszar produktu) – wychodzące poza ustawowe kompetencje gminy, możliwe do realizacji przy współudziale władz samorządowych wszystkich gmin, władz powiatowych oraz władz regionalnych.
- **Komercyjne** – możliwe do realizacji przy współudziale lub realizowane przez partnerów komercyjnych i społecznych.

Taki rozkład zadań sprzyja określeniu partnerów, którzy będą realizować Strategię:

- W pierwszej grupie zadań autorzy sugerują, aby odpowiedzialność spoczywała głównie na władzach gmin na zasadach współpracy doraźnej pomiędzy określonymi wydziałami i służbami. Zadania gminne powinny być wdrażane przy wykorzystaniu środków budżetowych i pozyskanych środków pozabudżetowych.
- Druga grupa wymaga pomocy i środków gmin oraz zaangażowania władz regionalnych i legalizowania partnerstwa przez możliwe uregulowania prawne. Mowa tu o powołaniu wymienionej powyżej struktury zarządzającej wdrożeniem Strategii oraz tworzeniu związków gminnych i ponadgminnych, co ułatwiałoby zarządzanie finansami określonych projektów.
- Trzecia grupa zadań wymaga wkładu środków pochodzących od przedsiębiorstw lub organizacji społecznych oraz zaangażowania tych partnerów. Mowa tu o części komercyjnej produktów: bazie noclegowej i gastronomicznej, infrastrukturze rekreacyjnej oraz usługach okołoturystycznych.

Zasadniczym krokiem wdrażania Strategii jest przeprowadzenie analizy możliwości finansowych gmin i przyjętych zadań z określeniem kolejności i czasu ich realizacji. Władze miasta i gmin wchodzących w skład produktu *PISA-NAREW* muszą podejść do wdrażania Strategii całościowo. Konieczne jest więc uwzględnienie celów i działań wynikających ze Strategii w wieloletnich planach budżetowych, w jej preferencjach inwestycyjnych. W przeciwnym razie Strategia pozostanie jedynie w sferze założeń i planów.

Podstawową zasadą powinno zostać wdrażanie zadań z poszczególnych obszarów równolegle, szczególnie produktu wiodącego, który będzie wymagał równomiernego zagospodarowania wszystkich odcinków produktu. Konieczne będzie połączenie wdrażania z aktywnym poszukiwaniem i zdobywaniem środków z pozabudżetowych, źródeł sprzyjających mobilizacji partnerów wokół wdrażania produktu turystycznego i realizacji w jego ramach działań rozwojowych.

Wszystkie zadania realizacyjne zaplanowane do r. 2013 mają na celu podniesienie atrakcyjności gmin w oczach mieszkańców, turystów oraz potencjalnych inwestorów. Zaniechanie realizacji tych zadań pozostawi gminy w tyle za innymi, systematycznie wdrażającymi swoje Strategie. Niewykonanie zadań w obszarze infrastruktury technicznej (uzbrojenie terenów i obiektów we wszystkie media, poprawa nawierzchni dróg i komunikacji) zmniejsza atrakcyjność gmin dla potencjalnych inwestorów, a także turystów.

Efektywne planowanie i realizacja procesu inwestorskiego, w tym znalezienie inwestora lub partnera strategicznego jako element wdrażania projektu przez gminy

Odpowiednio zaplanowany proces realizacji inwestycji oraz opracowanie niezbędnych analiz, pozwala na przyspieszenie decyzji i działań inwestorskich, w tym stanowią ważną kartę przetargową w negocjacjach z potencjalnymi kontrahentami. Zakłada się, że część gmin będzie chciała pozyskać inwestora dla procesu budowy bazy wodnej lub innych obiektów turystycznych.

Od skutecznego zaplanowania i zrealizowania inwestycji zależy sukces całej strategii. Działania te leżą po stronie gmin. Dlatego poniżej zaprezentowano zasady i schemat poszukiwani inwestorów do realizacji planowanych w Strategii inwestycji. Nie przesądza to o wyborze sposobu realizacji inwestycji i przewiduje się, że część gmin będzie realizowała inwestycje samodzielnie.

Skala zaplanowanych inwestycji determinuje istotne założenia dla działań inwestycyjnych:

- Konieczność znalezienia inwestora strategicznego lub inwestora zastępczego na część obiektów naszlaku wodnym.
- Przygotowanie odpowiedniego pakietu zachęt dla potencjalnego inwestora lub/i operatora obiektów, w tym wyraźne określenie możliwej roli gmin w inwestycji i w całym projekcie.

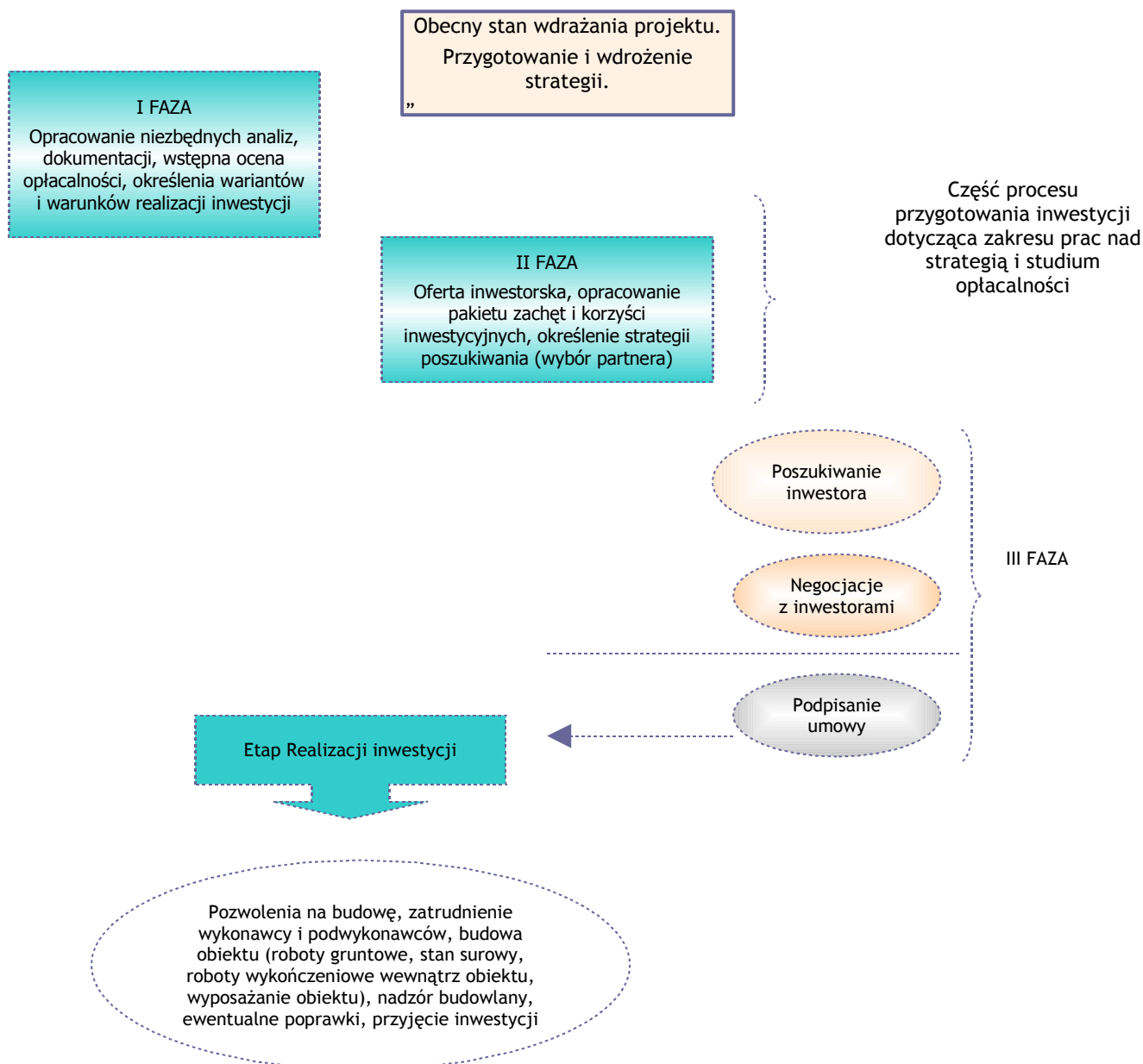
Główne obszary kierunków strategicznych dla realizacji inwestycji:

- Stworzenie podstaw dla efektywnego i bezpiecznego systemu realizacji procesów inwestorskich.
- Wskazanie i opisanie wariantowych modeli zarządzania i organizacji inwestycją (ważne dla inwestora zastępczego).

- Rekomendacja wariantów i modeli realizacji inwestycji w zależności od istotnych parametrów sytuacji wewnętrznej miasta oraz w otoczeniu rynkowym (program operacyjny dla realizacji zadania inwestorskiego).

Schemat 11 Fazy procesu inwestorskiego – etapu przygotowania inwestycji

Źródło: Opracowanie własne PART SA

9.2. Monitoring Strategii

Struktura i zadania systemu monitoringu będą wzmacniać i uzupełniać system wdrażania. Zaplanowaniu powinien podlegać, już w momencie przyjęcia, proces monitoringu Strategii. Polega on na obserwacji realizacji Strategii. Prawidłowo prowadzony umożliwi stwierdzenie, czy Strategia jest właściwie realizowana oraz czy założenia, na których ją oparto, nie uległy zmianie. Pozwala poza tym

sprawnie i elastycznie reagować na wszelkie zmiany mogące wpłynąć na procesy wykonawcze.

Konieczne jest oparcie procesów monitoringowych na jasnych kryteriach, które pozwalają na obiektywną ocenę przebiegu procesu realizacji Strategii i zastosowanych instrumentów rozwoju – dostarczanie podstaw do podejmowania decyzji zarówno w kwestiach bieżących, jak i strategicznych. Konieczne jest rejestrowanie, analiza i aktualizacja kluczowych uwarunkowań rozwoju, które zapewniają możliwość elastycznego reagowania na zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne. Mogą one bowiem spowodować konieczność modyfikacji celów przyjętych w Strategii oraz wymusić zmianę sposobów ich realizacji.

Istotnym warunkiem organizacyjnym realizacji Strategii jest wprowadzenie po jej przyjęciu mechanizmu monitoringu, który określał będzie odpowiedzialność podmiotu nią zarządzającego. Po przyjęciu Strategii, optymalnie uchwałami urzędów gmin leżących na obszarze produktu *PISA-NAREW*, od samego początku jej wdrażania konieczne jest powołanie zespołu monitorującego oraz zainteresowanie wszystkich interesariuszy jej realizacją, a przez to włączenie formalne przedstawicieli poszczególnych środowisk do oceny stanu realizacji Strategii. Wdrożenie Strategii uwarunkowane jest dobrą współpracą zaproponowanego podmiotu formalnie odpowiedzialnego za realizację Strategii z urzędami miast i gmin leżących na szlaku *PISA-NAREW*, przedsiębiorcami i instytucjami odpowiedzialnymi za rozwój turystyki, społeczeństwem lokalnym oraz podmiotami na poziomie regionalnym, których obszar działania będzie oddziaływał na realizację Strategii.

Komitet Monitorujący Realizację Strategii

Organem wykonawczym i dokonującym monitoringu będzie **Komitet Monitorujący Realizację Strategii**. Komitet będzie elementem organizacji wdrażającej Strategię. Będzie to rodzaj Rady Nadzorczej i będzie pełnił funkcje kontrolne oraz podejmował strategiczne decyzje dotyczące rozwoju szlaku i produktów. Komitet kierować się będzie ogólnymi zasadami kompleksowego planowania, w tym:

- Krytycznym przeglądem założonych celów pod kątem możliwości ich osiągnięcia. Kontroli będą podlegać przede wszystkim działania Koordynatora i Menadżerów oraz realizacja planów.
- Zatwierdzaniem planów i działań podejmowanych przez Koordynatora Projektu.
- Reprezentowaniem szlaku na zewnątrz wobec władz regionalnych i centralnych.
- Ratyfikowanie i podpisywanie umów strategicznych.
- Uzgadnianie działań z gminami oraz weryfikacja zobowiązań poszczególnych gmin.
- Uzgadnianie i zatwierdzanie budżetu dla organizacji.
- Uzgadnianie zaangażowania finansowego poszczególnych gmin.

Komitet Monitorujący Realizację Strategii zostanie powołany przez władze poszczególnych gmin spośród przedstawicieli władz gmin leżących na obszarze produktu *PISA-NAREW*, które zadeklarowały aktywne uczestnictwo w projekcie

i realizacji Strategii oraz organizacji i instytucji o znacznej sile oddziaływania na rozwój turystyki w odniesieniu do produktu *PISA-NAREW* i realizacji Strategii, wiodących podmiotów gospodarczych i ekspertów.

Konieczne jest, aby w skład Komitetu z głosem doradczym, zapraszani byli przedstawiciele Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej, Lasów Państwowych, wiodących organizacji społecznych o profilu turystycznym lub związanym z realizacją produktów turystycznych, np. kulturowe, militarne itp.

Planuje się, że wraz z rozwojem produktów i przejściem do etapu, w którym rozwijać się będzie formuła partnerstwa, do współzarządzania strategicznego zaproszone zostaną kluczowi partnerzy: organizacje przedsiębiorców, przedsiębiorcy i organizacje społeczne.

Celem dokonania oceny realizacji przyjętej Strategii należy stale monitorować nie tylko stopień zaawansowania jej wdrażania, ale także monitorować najbliższe otoczenie oraz zamiany makroekonomiczne. Chcąc wprowadzić efektywny mechanizm kontrolny, przyjęto następującą procedurę monitorowania i oceny realizacji celów określonych w Strategii:

- Komitet Monitorujący Realizację Strategii będzie okresowo i cyklicznie oceniać realizację przyjętej Strategii, na podstawie analiz dostarczonych przez Zespół Analiz.
- Ocena realizacji Strategii zawierać będzie opis realizacji poszczególnych produktów turystycznych (strefowych), celów operacyjnych i działań z wyznaczonymi zakresami odpowiedzialności i harmonogramem realizacji poszczególnych działań.
- Komitet Monitorujący oceni realizację poszczególnych obszarów strategicznych w zakresie terminowości wdrażania poszczególnych działań oraz zgodności tych działań z przyjętymi dla Strategii celami i priorytetami rozwoju.
- W wyniku przeprowadzonego postępowania monitorującego, Komitet Monitorujący podejmuje decyzje dotyczące kierunków dalszej realizacji Strategii.
- W przypadku odchyień od przyjętych celów i kierunków rozwoju, Komitet Monitorujący określi propozycję działań korygujących, chyba że odchylenia od zakładanych celów i priorytetów są wynikiem aktualizacji Strategii, której prawidłowość zostanie oceniona przez Komitet Monitorujący.

W tym kontekście do jego zadań będzie należało:

- Monitorowanie Strategii, szczególnie prowadzenie stałej obserwacji kształtowania się zaprojektowanych wskaźników w określonych przedziałach czasowych, wynikających z ich specyfiki.
- Kontrola prawidłowości realizacji programów wdrażania i wchodzących w ich zakres projektów.
- Wypracowanie kryteriów oceny stanu realizacji Strategii.
- Co najmniej raz w r. przedstawianie radom gmin oraz interesariuszom Strategii raportu z realizacji Strategii, programów operacyjnych. Raport ten musi zawierać prezentację podstawowych wskaźników, charakteryzujących postęp w realizacji założonych celów strategicznych.

Zespół Analiz

System monitoringu zakłada również powołanie **Zespołu Analiz**. Zespół będzie dostarczać syntetycznych informacji o procesach i uwarunkowaniach realizacyjnych Strategii. Będzie on gromadzić i opracowywać raporty z przebiegu realizacji Strategii oraz koordynować prace nad korektami działań. Zespół Analiz będzie podlegał Komitetowi Monitorującemu i realizował zadania kontrolne i badawcze określone przez Komitet. Szczegółowe zasady działania zespołu zostaną określone przez Komitet Monitorujący Realizację Strategii.

Dla skutecznego prowadzenia monitoringu potrzebne jest gromadzenie i analizowanie odpowiednich informacji, związanych z przyjętymi założeniami, parametrami oraz uwarunkowaniami rozwoju. Konieczne będzie prowadzenie cyklicznych badań konsumenckich, przepustowości, monitorowania stanu środowiska naturalnego oraz jakości usług turystycznych.

W tym celu konieczne jest stworzenie sprawnie działającej bazy informacji, która zapewni przepływ informacji do wszystkich odpowiedzialnych i zainteresowanych wdrażaniem Strategii. Omawiana baza danych powinna być zaopatrzona w skuteczny system zbierania i aktualizacji zgromadzonych danych. Pożądane więc jest stworzenie jednolitego, standardowego systemu ich pozyskiwania i przetwarzania. Dlatego konieczne jest obiektywne źródło informacji na temat przebiegu procesu wdrażania Strategii. Działaniami tymi powinien zająć się wyspecjalizowany zespół, podlegający bezpośrednio pod organ monitorujący, w celu zachowania niezależności. Zespół ten prowadziłby również analizy na potrzeby bieżących prac związanych z wdrażaniem Strategii. W początkowym etapie można wykorzystać zewnętrznych ekspertów przygotowujących raporty lub wydzielić zakres prac dla osoby pracującej w jednym z urzędów gminnych, a dopiero w późniejszym etapie powołać zespół. Wdrażanie Strategii wymagać będzie, niezależnie od przyjętej struktury organizacyjnej, pozyskiwania informacji i prowadzenia badań.

9.3. Etapy organizacji struktury wdrażającej Strategię

Poniżej przedstawiono podstawowe etapy organizacji struktur, które będą realizowały Strategię. Dokonano podziału na działania, jakie powinny przeprowadzić władze gmin oraz zaproponowanych do utworzenia struktur działających na poziomie całego Projektu.

Tabela 54 Etapy organizacji struktur odpowiedzialnych za wdrożenie i realizację Strategii

Etapy działania	Zakres zadań	Podmiot
I	Spotkania konsultacyjne w sprawie rozpoczęcia realizacji Strategii, m.in. przygotowanie prac Komitetu Monitorującego (pod przewodnictwem Gminy Pisz).	Gminy
II	Pierwsze spotkanie organizacyjne Komitetu Monitorującego. Uszczegółowienie i zatwierdzenie harmonogramu prac (termin wyboru przedstawicieli gmin do Komitetu Monitorującego Realizację Strategii). Zaleca się, aby w skład komitetu weszli Burmistrzowie i Wójtowie gmin. Członkiem Komitetu będzie też sekretarz oraz Koordynator Zespołu Wdrażania.	Komitet Monitorujący
III	Decyzje co do sposobu powoływania przedstawicieli ich uprawnień w Komitecie Monitorującym. Wybór przedstawiciela do Zespołu Monitorującego przez gminy.	Gminy
IV	Wybór (zatrudnienie) Koordynatora Zespołu Wdrażania (najlepiej w formie konkursu) po przedstawieniu koncepcji funkcjonowania Zespołu i sposobu wdrażania Strategii.	Komitet Monitorujący
V	Prezentacja przez Koordynatora Zespołu Wdrażania budżetu,	Komitet Monitorujący

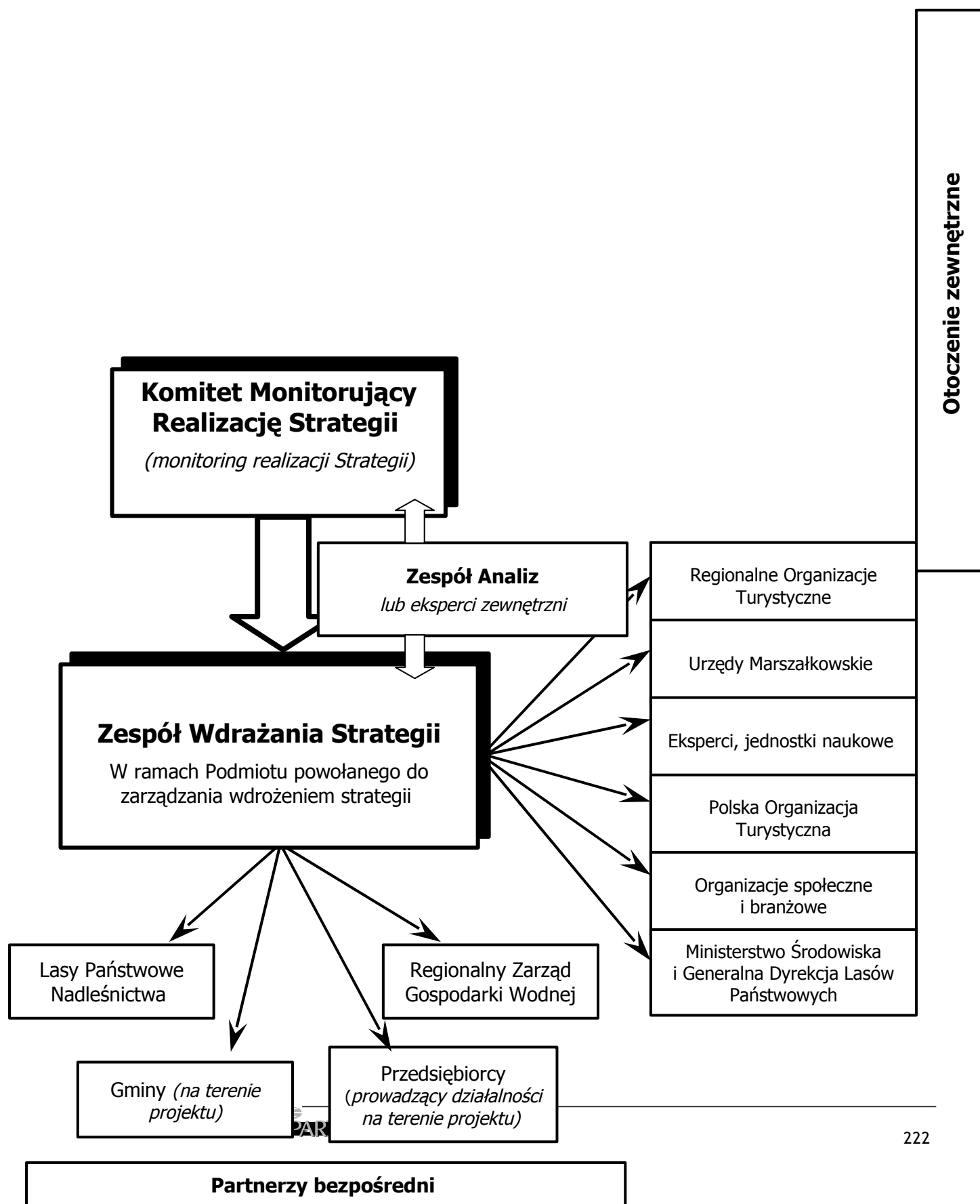
Strategia rozwoju produktu turystycznego PISA-NAREW

	<p>harmonogramu, zasad funkcjonowania zespołu m.in. polityki kadrowej, formuły formalnoprawnej funkcjonowania.</p> <p>Zatwierdzenie planów, ew. wytyczne do utworzenia organizacji zarządzającej.</p> <p><i>Decyzja o zatwierdzeniu (zakłada się, że członkowie będą posiadali uprawnienia do decyzji, w tym decyzji finansowych). W przeciwnym wypadku zatwierdzony przez zespół plan wymagać będzie ratyfikacji (zatwierdzenia) przez Rady Gmin.</i></p>	
VI	<p>Zatwierdzenie decyzji o finansowaniu projektu na poziomie szlaku. Zobowiązania (deklaracje) dotyczące planowanych działań i inwestycji na poziomie gminnym.</p> <p>Zaplanowanie finansowania w budżetach gmin na lata 2007-2009 (trzyletni okres planowania).</p>	Gminy
VII	<p>Rozpoczęcie działalności – organizacja struktur, rozpoczęcie realizacji Strategii, zasilenie finansowe organizacji.</p> <p>Koordinacja działań promocyjnych, działań PR dla przedsiębiorstw, organizacji i instytucji zewnętrznych oraz PR dla mieszkańców na poziomie gmin.</p> <p>Wsparcie dla działań w gminach.</p>	Zespół Wdrażania
VIII	Przeprowadzenie etapu przygotowania do inwestycji.	Gminy
IX	Przygotowanie raportów z postępów wdrażania (cyklicznie).	Zespół Wdrażania
X	Bieżące monitorowanie wdrażania Strategii (nie rzadziej niż co 3 miesiące). Zapoznavanie się z informacją Zespołu Wdrażania oraz prowadzenie analiz własnych.	Komitet Monitorujący
XI	<p>Rady Gmin monitorują funkcjonowanie struktur poprzez udział przedstawicieli w Zespole Monitorującym oraz poprzez zapoznavanie się z raportami przygotowywanymi przez Zespół Wdrażania.</p> <p>Gminy przekazują informację na temat postępów realizacji Strategii na dla Zespołu Monitorującego poprzez Zespół Wdrażania.</p>	Gminy

Źródło: Opracowanie własne PART SA

Poniższy rysunek przedstawia funkcjonowanie struktury zarządzającej szlakiem oraz relacji i powiązań podmiotami zewnętrznymi na poziomie gmin, szlaku i na poziomie ponadregionalnym.

Schemat 12 System wdrażania i monitoringu „Strategii rozwoju produktu turystycznego PISA-NAREW”

9.4. Etapy i harmonogram wdrażania Strategii

Wdrożenie Strategii powinno rozpocząć się od etapu, który związany jest z podjęciem prac przygotowawczych i organizacyjnych mających na celu przygotowanie zaplecza organizacyjnego, finansowego i merytorycznego do wdrażania poszczególnych działań i zadań.

Szczegółowy harmonogram powinien zostać opracowany (na podstawie poniższych wytycznych) przez Koordynatora Projektu i zatwierdzony przez Komitet Monitorujący. Powinien on zawierać plany działania oraz budżet.

Analogicznie powinny powstać, spójne z poniższymi wytycznymi i szczegółowym harmonogramem działań, plany lokalne w poszczególnych gminach uwzględniające rozpoczęcie działań zgodnie ze Strategią i uzgodnieniami pomiędzy gminami oraz alokację środków.

Etap I

Prace związane z rozpoczęciem wdrażania Strategii – wdrażanie koncepcji zarządzania Strategią i produktem turystycznym (okres planistyczny 01.08.2006 r. – 30.06.2007 r.):

1. Promocja wewnętrzna Strategii – cykl spotkań wewnętrznych w ramach realizacji Strategii (spotkania gmin z przedsiębiorcami, gestorami bazy, operatorami turystycznymi, instytucjami zarządzającymi istotnymi fragmentami szlaku).
2. Porozumienie gmin co do realizacji zapisów Strategii. Powołanie Komitetu Monitorującego
3. Wyznaczenie Koordynatora Wdrażania Strategii.
4. Powołanie Zespołu Wdrażania Strategii (utworzenie instytucji – tworu formalno-prawnego do zarządzania produktem).
5. Rozpoczęcie prac nad planami operacyjnymi dla wdrażania poszczególnych obszarów i zadań wynikających ze Strategii.
6. Wyznaczenie Menedżera Produktu *PISA-NAREW*.
7. Przeprowadzenie spotkań z podmiotami i instytucjami mającymi znaczną siłę oddziaływania na rozwój produktu i realizację Strategii.
8. Ukonstytuowanie Komitetu Monitorującego Realizację Strategii (z głosem doradczym przedstawicieli RZGW, Lasów Państwowych).
9. Umieszczenie zadań wynikających ze Strategii w budżetach poszczególnych gmin (wydzielenie środków na wspólną promocję, działania inwestycyjne realizowane wspólnie i oddzielnie przez poszczególne gminy).
10. Rozpoczęcie prac nad planami operacyjnymi do Strategii przez poszczególne gminy.

Etap II

Etap ten związany jest z rozpoczęciem prac nad realizacją Strategii. Poniżej zaproponowano hierarchię ważności działań w ramach Projektu (okres planistyczny 30.06.2007 r. – 31.12.2008 r.):

1. Prace nad przygotowaniem wniosków do funduszy strukturalnych w ramach perspektywy unijnej 2007-2013 oraz niezbędnej dokumentacji technicznej, w tym:

- wniosek do Programu Operacyjnego Nowoczesna Gospodarka, 2007-2013, działanie Promocja konkurencyjnych produktów turystycznych o zasięgu ponadregionalnym oraz działanie inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym.
- 2. Wdrażanie wytycznych związanych z marką *PISA-NAREW*, opracowanie wytycznych do Księgi Marki, oznakowanie obszaru produktu, dystrybucja logo i Systemu Identyfikacji Wizualnej.
- 3. Przeprowadzenie cyklu warsztatów i szkoleń promujących Strategię oraz partnerstwo publiczne, prywatne i społeczne jako metodę realizacji Strategii – dla podmiotów komercyjnych, organizacji turystycznych, stowarzyszeń.

Etap III

Etap ten dotyczy realizacji Strategii (okres planistyczny 31.12.2008 r.-31.12.2013 r.):

1. Realizacja wybranych (zgodnie z planami operacyjnymi) projektów inwestycyjnych produktu *PISA-NAREW* – projekty gminne oraz komercyjne.
  - wdrożenie produktu głównego (tworzenie miejsc obsługi turysty – system informacji turystycznej)
  - rozwój markowej infrastruktury wodnej
  - rozwój szlaków alternatywnych oraz produktów uzupełniających produkt główny.
  - rozwój usług na szlaku – systemu wypożyczalni sprzętu turystycznego, punktów IT, bazy gastronomicznej oraz dodatkowych atrakcji i udogodnień dla turystów.
2. Przeprowadzenie szkoleń z zakresu podnoszenia standardu obsługi turysty oraz wprowadzania marki dla podmiotów i punktów działających na szlaku wodnym *PISA-NAREW* i w jego strefie.
3. Komunikacja zewnętrzna – promocja produktu na rynkach zewnętrznych zgodnie z opracowanym i przyjętym Systemem Identyfikacji Wizualnej.
4. Cykliczne badania rynku, badania produktowe przeprowadzane również w ramach Zespołu ds. Analiz powołanego dla wdrażania Strategii.

10   ZAŁĄCZNIKI

10.1.   Katalog Identyfikacji Wizualnej – standaryzacja logo

10.2. Katalog Identyfikacji Wizualnej – aplikacje